

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA**

RIGORÓZNÍ PRÁCE

*

**Justice a právo na spravedlivý proces v komunistickém
Československu 1948 - 1989**

*

**Judiciary and the Right to a Fair Trial in Communist
Czechoslovakia 1948 - 1989**

*

Vedoucí práce: doc. JUDr. PhDr. Jan WINTR, Ph.D.

Zpracovatel: Mgr. Daniel GUCKLER

květen 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 25. 5. 2015

Mgr. Daniel Guckler

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce doc. JUDr. PhDr. Jan Wintrovi, Ph.D., za důkladné odborné vedení, cenné připomínky a za vstřícnost, se kterou se mi věnoval.

V Praze dne 25. 5. 2015

Mgr. Daniel Guckler

Obsah:

1. Abstrakt	6
1. Abstract	7
2. Obecný úvod do práva na spravedlivý proces.....	8
3. Směřování Československa do područí SSSR	10
3.1. Mocenská situace v Evropě koncem druhé světové války	10
3.2. Československá vláda v emigraci	12
3.3. Košický vládní program	13
3.4. Politický vývoj v Československu 1945 – 1948	15
4. Socialistické právo	20
4.1. Marxismus-leninismus	22
4.2. Stalinistická pozitivistická teorie státu a práva	26
4.2.1. Stalinistická volná aplikační praxe práva.....	27
4.3. Sovětské socialistické právo.....	28
4.4. Socialistická zákonnost	29
4.5. Převzetí sovětské socialistické právní vědy komunistickým Československem.....	30
4.6. Změny v prostředí právnické profese a v právnickém vzdělání komunistického Československa	32
5. Socialistická norma jako nástroj komunistické moci	35
5.1. Ústavní právo	36
5.1.1. Ústava 9. května 1948	36
5.1.2. Ústava ČSSR 1960	41
5.2. Trestní právo	46
5.2.1. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky	48
5.2.2. Zákon o nabývání a pozbývání československého státního občanství.....	50
5.2.3. Zákon o táborech nucených prací.....	51
5.2.4. Trestní zákon 1950	53
5.2.5. Trestní zákon 1961	56
5.2.6. Zákon o přečinech	62
5.2.7. Trestní řád 1950	64
5.2.8. Trestní řád 1956	71
5.2.9. Trestní řád 1961	75
6. Justice	80
6.1. Soudy.....	80
6.1.1. Zákonná úprava	81
6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů.....	91
6.2. Prokuratura	98
6.2.1. Zákonná úprava	99
6.2.2. Úloha prokurátora při politické trestní perzekuci.....	105
6.3. Advokacie.....	112
6.3.1. Zákonná úprava	113
6.3.2. Postavení obhájce v politických trestních kauzách	117
6.4. Justiční zločiny komunismu a jejich potrestání.....	122
6.4.1. Justiční zločiny komunismu	123
6.4.2. Potrestání justičních zločinů komunismu.....	132
6.5. Úroveň práva na spravedlivý proces v komunistické justici.....	141
7. Závěrečné shrnutí	154
7. Final Summary	158

8. Zdroje	163
8.1. Literatura a jiné písemné prameny	163
8.2. Elektronické zdroje	169
8.3. Archivní zdroje.....	172
8.4. Právní předpisy.....	172
8.5. Judikatura českých a československých soudů	174
8.6. Judikatura Evropského soudu pro lidská práva.....	175
9. Seznam zkratk	177
10. Klíčová slova.....	178
10. Key Words.....	178

1. Abstrakt

Cílem práce je zmapovat a zhodnotit úroveň práva na spravedlivý proces v Československu v době po převzetí moci komunisty, a to ve vztahu k minimálním požadavkům kladeným Evropskou úmluvou o lidských právech. ČSR a později ani ČSSR Evropskou úmluvu neratifikovala, a tudíž nejde o posuzování z hlediska platného práva, ale z hlediska nadčasových principů spravedlivého procesu, které Úmluva vyjadřuje. O potřebě dodržet nadčasové principy spravedlivého procesu hovoří koneckonců i dnešní judikatura, konkrétně rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci Ludmily Brožové-Polednové, sp. zn. 7 Tdo 549/2008, a rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci Pavla Vítka, sp. zn. 7 TZ 179/99, kterou zpracovatel taktéž podrobil rozboru. Úmluva je vhodná ke srovnání taktéž s ohledem k době jejího vzniku, kdy v ČSR docházelo k tzv. „zostřování boje proti třídnímu nepříteli“, jak komunistická terminologie ospravedlňovala stupňující se proces porušování práva na spravedlivý proces. Výchozí bodem ale nebude pouze klasifikace jednotlivých případů porušování práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6, popř. dalších práv a svobod dle uvedené Úmluvy, ke kterému docházelo v československé justici let 1948 - 1989, ale též pochopení tehdejší situace v právním prostředí, v době ovlivnění československého práva sovětským pojetím, které bylo vzorem pro tvorbu a aplikaci práva v celém socialistickém bloku. Zpracovatel nemohl nepoukázat na dobový vývoj, počínaje směřováním Československa do náruče Sovětského svazu, přes přípravu a převzetí moci komunisty, po následnou přestavbu institutu právního státu, jakým byla justice, v pouhý nástroj totalitní moci. V jednotlivých oddílech je pojednáno, jakým způsobem toho komunisté docílili v soudnictví, na státním zastupitelství a v advokacii a jaké to mělo následky.

1. Abstract

The aim of the study is to map and judge the level of the right to a fair trial in Czechoslovakia after the communist revolution in relation to the minimum requirements imposed by the European Convention on Human Rights. Czechoslovakia did not ratify this Convention and therefore it is not regarded in terms of the applicable law, but in terms of timeless principles of fair trial as expressed in the Convention. Even present case law speaks about the need to comply with the timeless principles of a fair trial, namely the decision of the Supreme Court in the case Ludmila Brožová-Polednová, file number 7 Tdo 549/2008, and the decision of the Supreme Court in the case of Pavel Víttek, file number 7 TZ 179/99, which was also analysed by the author. The Convention is useful for comparing with regard to the time of its creation when there was in Czechoslovakia „intensification of the struggle against the class enemy“ as Communist terminology justified escalating process of violations of the right to a fair trial. The starting point will be not only in classification of cases of violations of the right to a fair trial under Article 6 or other rights and freedoms of the Convention as it took place in Czechoslovak judiciary from 1948 to 1989 but also an understanding the situation in the legal environment at the time of Soviet influence on Czechoslovak law, which was the model for creation and application of law throughout socialist bloc. The author could not but point out the developments of the period, beginning with the heading of Czechoslovakia into the arms of the Soviet Union, through the preparation and takeover of power by the communists, all the way up to the subsequent restructuring of an institution of the legal state, as the judiciary was, into a mere instrument of totalitarian power. In each chapter, it is described how communists achieved that in the courts, in prosecution and in advocacy and what consequences it had.

2. Obecný úvod do práva na spravedlivý proces

Právo na spravedlivý proces je spjato s určitou formou právního řízení (procesu), které sleduje svůj specifický účel, vyznačuje se určitým smyslem a míří k nějakému cíli. Proces je pak určen předmětem řízení, podmínkami řízení a okruhem a postavením účastníků. Všechny tyto faktory pomáhají při posuzování práva na spravedlivý proces.

Právo na spravedlivý proces může být uplatňováno všude, kde je veden proces, nikoli tedy pouze v řízení před soudem, ale i v řízení před jinými orgány veřejné moci. Nezávislé a nestranné soudy jsou však pojímány jako základní prostředek garance práva na spravedlivý proces. Vždy je totiž dána možnost domáhat se svého práva před soudy, respektive před správními orgány a následně pak před soudy.

Pro demokratické právní systémy bylo po druhé světové válce charakteristické opouštění pozitivistických doktrín přístupu k právu za současného rozvoje základních lidských práv.¹ I v procesním právu mělo být stále častěji nahlíženo na jednotlivé procesně-právní instituty prizmatem základních lidských práv a hodnot spravedlnosti, neboť základním cílem každého procesního řízení musí být poskytování spravedlivé ochrany práv a právem chráněných zájmů a klíčovou roli má v této souvislosti právo na spravedlivý proces. Porušení či upření tohoto práva přináší jedinci dalekosáhlé důsledky, znamená mimo jiné nemožnost domoci se spravedlnosti a nápravy porušování jiných lidských práv.

Právo na spravedlivý proces je pojmem neurčitým, otevřeným a přesně neohrazeným. Nemalý vliv na posilování významu tohoto institutu má pokračující mezinárodní a obzvláště pak evropská integrace, prostřednictvím níž dochází nejen ke sblížení právních řádů jednotlivých národních států, ale i k vytváření katalogu minimálních požadavků práva na spravedlivý proces a jeho ochrany. Vzhledem k dynamice těchto integračních procesů prochází i samotný pojem práva na spravedlivý proces neustálým vývojem, podobně jako systém jeho právní ochrany.²

Historický vývoj prokázal, že pouhá prohlášení o nezbytnosti ochrany lidských práv a svobod nikdy neovlivnila jejich vývoj a nezměnila jejich skutečný stav. Úmluva o ochraně lidských práv a svobod (dále jen „Evropská úmluva o ochraně lidských práv“, „Evropská úmluva“ či „Úmluva“), podepsaná představiteli zakladatelských evropských států v Římě v listopadu 1950, byla proto zamýšlena jako mezinárodní právní instrument založený na možnosti skutečného uplatnění práv

¹ Gerloch, A., Teorie práva, 6. vydání, Aleš Čeněk, Plzeň 2013, str. 200 a 205

² Blíže viz Šimáčková, K., Kolářková, J., Právo na spravedlivý proces v prostoru Evropských společenství, Právní fórum, ročník 2005, č. 11, str. 421 a n.

a svobod a na účinnosti jejich ochrany. Na základě Úmluvy byl vytvořen Evropský soud pro lidská práva se sídlem ve Štrasburku (dále též „ESLP“), který je nezávislý na jednotlivých smluvních státech a je oprávněn projednávat individuální stížnosti na porušení práv a svobod v Úmluvě uvedených.

Hlavním pramenem práva na spravedlivý proces v kontinentálně-evropské právní praxi se stalo ustanovení čl. 6 Úmluvy. Zmíněné ustanovení Úmluvy prohlašuje právo na spravedlivý proces za jedno ze základních lidských práv, přičemž pro oblast trestního řízení jej přiznává obviněnému.³ Čl. 6 Úmluvy představuje minimální standard procesní ochrany,⁴ který musí být garantován smluvními státy ve vztahu ke všem, kdo podléhají jejich jurisdikci.⁵ Právo na spravedlivý proces je dále zakotveno i v čl. 7 Úmluvy prostřednictvím zásady „nullum crimen sine lege“ (není trestného činu bez zákona) a dále i v čl. 2, 3 a 4 protokolu č. 7 k Úmluvě (právo na odvolání v trestních věcech, odškodnění za nezákonné odsouzení, právo nebýt souzen nebo trestán dvakrát). Vzhledem k limitovanému rozsahu této práce bude předmětem komparace především ustanovení čl. 6 Úmluvy, které je základním pramenem úpravy práva na spravedlivý proces.

Československo nebylo v čase následujícím po únorovém převzetí moci komunisty v roce 1948 součástí výše uvedených integračních snah. Následující kapitoly budou sloužit jako podklad pro zhodnocení úrovně práva na spravedlivý proces v trestním řízení v době komunistické nadvlády let 1948 až 1989, protože zásahy komunistické moci právě v této oblasti měly ty nejtěžší možné následky. Nejvyšší možné tresty v podobě víceletých, doživotních, ale i absolutních trestů zasáhly osoby pronásledované z politických důvodů, proto se práce dále zaměří na tyto případy. Autor zároveň zdůvodní potřebu komparace vnitrostátních reálií s ustanoveními mezinárodní normy, kterou nebylo komunistické Československo formálně vázáno.

Pro správné pochopení úrovně trestního procesu v politických věcech je nadto nutné popsat, v jakém kontextu k těmto nespravedlnostem docházelo, proto nepostačí pouze jmenovat jednotlivé případy porušení, ale je nutné se seznámit s historicko-politickými okolnostmi, ideologickými východisky, právními předpisy, které měly nezákonnostem dát zdání legálního krytí, a zejména se situací v justici. Pouze prostřednictvím komplexního pojetí, kterého se autor této práce snažil docílit, lze pochopit přístup komunistické justice k řešení a rozhodování v tzv. „politických trestních kauzách“.

³ Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 573

⁴ Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 573

⁵ Čl. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Evropská úmluva o lidských právech“ či „Evropská úmluva“ nebo „Úmluva“) a dále blíže viz David, V., Sladký, P., Zbořil, F., Mezinárodní právo veřejné, 3. vydání, Linde, Praha 2006, str. 271

3. Směřování Československa do područí SSSR

3.1. Mocenská situace v Evropě koncem druhé světové války

Poválečné směřování Československa bylo výsledkem rozložení sil tehdejších vítězných velmocí v Evropě. Na jedné straně Sovětského svazu a na druhé straně Spojených států amerických a Velké Británie. Tyto mocnosti s přispěním ostatních států dokázaly spojeným úsilím porazit dosavadního evropského hegemona, hitlerovské Německo, které se jím stalo během relativně krátkého období v důsledku své agresivní válečné politiky.

Sféry vlivu byly načrtnuty vůdci těchto mocností J. V. Stalinem, F. D. Rooseveltem a W. Churchillem na konferenci v Teheránu, konající se ve dnech 28. 11. až 1. 12. 1943.⁶ I když byla předmětem jednání tzv. „Velké trojky“ především spojenecká strategie na evropských bojištích, konkrétně pak otevření západní fronty, Stalin již v té době operoval s uplatněním velmocenských ambicí Sovětského svazu na půdě, kterou by měla osvobodit Rudá armáda. Sovětský svaz tím do světové politiky vstupoval jako nová velmoc na základě zásadního obratu na východní frontě, kdy v průběhu roku 1943 přešel proti nacistickým vojskům a jejich spojencům za vydatné materiální pomoci USA z defenzivy do útoku. Přes nesmírné ztráty na životech převzala sovětská vojska v průběhu roku 1943 po vítězných v bitvách u Stalingradu a především u Kurska iniciativu a zatlačovala nepřítele postupně na západ. Na počátku listopadu 1943, tedy ještě před zahájením Teheránské konference, byl dobyt Kyjev, hlavní město Ukrajiny⁷ a západním spojencům bylo v době, kdy se jejich vojska „zasekla“ v Itálii a vylovení ve Francii bylo pouze předmětem plánování, jasné, že střeoevropské půdy se dotkne noha sovětského vojáka dříve než ta jejich. Jako odepsání střeoevropských a východoevropských států ve prospěch SSSR poté vyznívá výsledek Jaltské konference uskutečněné ve dnech 4. až 11. 2. 1945,⁸ v době, kdy se v důsledku masivní Viselsko-oderské operace nacházela Rudá armáda necelých 100 kilometrů východně od Berlína.⁹ Záruku udržení demokracie nepředstavoval ani závazek mocností, že na osvobozeném území nechají proběhnout demokratické volby.

Churchill, který oproti svému americkému partnerovi novou hrozbu ze strany Sovětského svazu předpokládal, však nemohl jednat jinak. V době konání Teheránské konference zásadní tíhu boje v Evropě nesl Sovětský svaz, západní fronta v celé své možné šíři ještě nebyla otevřena a v době

⁶ Shaw, A., Druhá světová válka den po dni, přeloženo z anglického originálu, dotisk, Naše vojsko, Praha 2007, str. 130

⁷Hart, L., Dějiny druhé světové války, přeloženo z anglického originálu, 2. vydání, Jota, Brno 2000, str. 529

⁸ Shaw, A., Druhá světová válka den po dni, přeloženo z anglického originálu, dotisk, Naše vojsko, Praha 2007, str. 169-170

⁹ Hart, L., Dějiny druhé světové války, přeloženo z anglického originálu, 2. vydání, Jota, Brno 2000, str. 529

konání Jaltské konference již byla u samého srdce vyhaslé Velkoněmecké říše armáda nesmírné síly, s kterou nebylo radno se dostávat do konfliktu. Vše umocňoval ještě zdravotní stav F. D. Roosevelta i W. Churchilla, který využil Stalin v prosazení svých zájmů.

Západní mocnosti se poté pouze omezovaly až do doby spuštění tzv. „železné opony“, jak vytvoření bipolárního světa nazval později Churchill, na diplomatické protesty, politický odpor a hospodářská opatření.¹⁰ Je taktéž otázkou, do jaké míry chtěl Stalin naslouchat stanovisku západních lídrů, když bral již za hotovou věc, že ten, kdo dobude nějaké území, mu vtiskne i vlastní politický systém. Nic na tom nemění ani taktický odklad vlastního převzetí moci komunisty ve východoevropských a středoevropských státech, kteří se měli prozatím alespoň zásadním způsobem podílet na vládách v rámci středo-levicových bloků.¹¹

Lze tak s jistou nadsázkou říci, že v zájmu zničení jednoho nepřítele si západní demokracie „vyrobily“ dalšího. V této souvislosti je dějinným paradoxem „proroctví“ Emanuela Moravce, čelného představitele české kolaborace s nacistickým okupačním režimem v Protektorátu Čechy a Morava, který analyzoval výsledek Teheránské schůzky takto: *„Po Teheránské konferenci je dnes jasné, že od Finska až po Jugoslávii celý tento prostor i s jeho šestnácti národy byl Anglií zašantročen Sovětskému svazu... Malé národy nemohou už po Teheránu doufat ani v příchod západních vojsk, která by - po eventuálním zhroucení Velkoněmecka – obsadila východoevropské země dříve než bolševici, neboť i za těchto okolností by Angloameričané museli východní část střední Evropy po čáru Štětín - Terst poslušně odevzdat Moskvě. Tato oblast by každopádně zůstala pod sovětskou dominancí, kde by Anglie a Spojené státy nesměly do ničeho ani pípnout, protože by na tomto prostoru bylo zřízeno sedmáct sovětských republik ze šestnácti malých národů a z východní části národa německého.“*¹²

Živnou půdou pro vzestup komunismu v Evropě však nevytvářela jen tehdejší velmocenská konstelace. Je nutné si uvědomit, jak píše Karel Kaplan, že *„Konec každé války tak velkého rozsahu je provázen revoluční vlnou a radikalismem.“*¹³ Prosadil se radikalismus levicový, protože pravicový byl právě poražen. S touto vlnou je spojen vzestup popularity radikálních levicových stran po celé Evropě spojený s požadavkem na zásadní rozvoj sociálních práv.

¹⁰ Kaplan, K., Československo v letech 1945-1948 (1.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 4

¹¹ Mark, E., Revolution by Degree: Stalin's National Front Strategy for Europe, 1941-1947, Cold War International History Project – working paper No. 31, Washington, DC, February 2001

¹² Brod, T., Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948, Československá cesta do sovětského područí, 2. vydání, Academia, Praha 2002, str. 439

¹³ Kaplan, K., Československo v letech 1945-1948 (1.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 5

3.2. Československá vláda v emigraci

Po obsazení zbylé části českých zemí nacistickými vojsky dne 15. 3. 1939, kterému předcházelo odtržení a vyhlášení samostatného Slovenského štátu, vytvořila emigrující politická reprezentace dvě základní centra zahraničního odboje se sídly v Paříži (po porážce Francie přesunuto do Londýna) a v Moskvě. Zatímco do Paříže a později do Londýna se uchýlily spíše středové síly v čele s prezidentem Edvardem Benešem, Moskva byla centrem komunistického odboje v čele s Klementem Gottwaldem. Prvotním úkolem prezidenta bylo uspořádání určitého systému ústředních státních orgánů, známého později jako „prozatímní státní zřízení“, a jeho uznání státy utvářející se protihitlerovské koalice.¹⁴ Cílem této emigrační vlády bylo pro začátek anulovat tzv. „Mnichovský diktát“ dojednaný a podepsaný ve dnech 29. a 30. 9. 1938 bez účasti zástupců Československa, na základě kterého bylo za souhlasu Francie a Anglie odstoupeno Německu pohraniční území obývané převážně Němci. Tato „zrada“ spojeneckých vlád Paříže a Londýna byla později jedním z určujících hledisek při formování zahraničně-politické orientace vlády E. Beneše, jehož konečným cílem byla obnova Československa v hranicích z doby před mnichovskou krizí a orientace země na Východ, na Sovětský svaz. A právě jednání Benešovo, jako uznaného představitele sice okupovaného, ale zato strategicky výhodně umístěného státu, bylo jedním z hnacích motorů pozdějšího zahraničně-politického směřování.

Československo se stalo prvním ze středoevropských států, které uzavřelo smlouvu o přátelství a spojení se SSSR, a to ještě za války, konkrétně 12. 12. 1943 v Moskvě. Uvedená smlouva byla přitom uzavřena na popud samotného Beneše, který ji prosazoval, jak sám uvádí „...jako poslední, rozhodující náš politický krok tohoto rázu v době osvobozovacího boje...a proti budoucímu možnému německému imperialismu“.¹⁵ Beneš zde taktéž dosáhl podpory požadavku v otázce budoucího odsunu německých a maďarských občanů z republiky. Naopak neprozřetelně nadhodil otázku Podkarpatské Rusi, a měl tak učinit stejnou chybu, které se dopustil již dříve, v roce 1939, při jednání se sovětským velvyslancem v Londýně, I. M. Majským, kdy sice počítal s obnovením hranic Československa v předmnichovských intencích, zároveň ale uznával možnost postoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu.¹⁶ Beneš se následně též setkal s Klementem Gottwaldem a přiznal komunistům, možná i pod dojmem předchozích rozhovorů se Stalinem, pozici nejsilnější politické strany. Beneš tímto jednáním potvrdil začlenění naší země do uvažované mocenské sféry vlivu SSSR, a to ze svobodné vůle představitele státu. Právě tato vůle umlčela jakékoliv snahy západního světa o angažování se v určení možné cesty Československa. Československá zahraniční

¹⁴ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V., České právní dějiny, 2. vydání, Aleš Čeněk, Plzeň 2010, str. 373

¹⁵ Beneš, E., Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z let 1938-45, Orbis, Praha 1946, str. 362-363

¹⁶ Hrbek, J., Smetana, V., Kokoška, S., Pilát, V., Hofman, P., Draze zaplacená svoboda, Osvobození Československa 1944-1945, Svazek I, 1. vydání, Paseka a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2009, str.193

politika od nynějška respektovala rozhodující pozici SSSR, do jehož vleku se dostala a jehož zájmům už neměla nikdy odporovat.¹⁷ Svoji zahraničně-politickou aktivitu později omezila jen na prosazení požadavku likvidace národnostních německých a maďarských menšin a svých územních nároků.¹⁸

Nepřiměřená důvěra, jakou Beneš vkládal v představitele sovětské diktatury, se opírala taktéž o víru ve změnu sovětského režimu a v jeho liberalizaci a demokratizaci. Argumentem mu bylo zrušení Komunistické internacionály, tedy plánu na bolševizaci států mimo území SSSR. To, jak zásadně se ve svém odhadu mýlil, dokládá založení následnické organizace Komunistické internacionály, Informbyra v roce 1947 v době, kdy Československo šlo k únorovému převratu uskutečněnému komunisty následující rok a kdy většina okolních států již byla pod mocí komunistických diktatur řízených z Moskvy v rámci nové bipolarizace světa. Omezené možnosti československé diplomacie dokládá i odmítnutí Marshallova plánu pomoci v roce 1947, ke kterému se Československo nejdříve stavělo kladně, ale bylo nuceno změnit názor právě na popud Moskvy.

3.3. Košický vládní program

Poválečná obnova Československa byla provedena na půdorysu tzv. „Košického vládního programu“, připraveného československými komunisty v Moskvě, kde o něm také probíhala 22. až 28. 3. 1945 diskuze s představiteli londýnského exilového vedení včetně stran, které se označily za členy domácího či zahraničního odboje a vytvořily tzv. „Národní frontu Čechů a Slováků“, z které pak vzešla první poválečná vláda na osvobozeném území. Komentáře se shodují v tom, že šlo o jeden z nejvýznamnějších politických dokumentů,¹⁹ který obsahoval tak hluboké a rozsáhlé změny v mocensko-politické a sociálně-ekonomické oblasti, že ve své podstatě představoval projekt výstavby nového zřízení.²⁰

Zásadní chybou bylo, že nekomunističtí političtí představitelé a E. Beneš na jednání do Moskvy přijeli bez jakéhokoliv programu, konceptu i bez předchozí dohody o společném postupu, takže byl tento dokument přijat poměrně hladce. Přes Benešem deklarovanou kontinuitu s ústavním pořádkem předmnichovského Československa šlo, jak uvádí prof. Gronský, o „.....*revoluční vytváření systému regulované demokracie, eufemisticky nazvané lidová demokracie*“. ²¹ Což je vyjádřením faktu velmi razantního zásahu do stále ještě platné československé ústavy z roku 1920.

¹⁷ Brod, T., *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948, Československá cesta do sovětského područí*, 2. vydání, Academia, Praha 2002, str. 241

¹⁸ Kaplan, K., *Československo v letech 1945-1948 (1.část)*, 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 5

¹⁹ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V., *České právní dějiny*, 2. vydání, Aleš Čeněk, Plzeň 2010, str. 373

²⁰ Kocian, J., *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*, 2. vydání, SPN, Praha 1991, str. 7

²¹ Gronský, J., *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960*, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 22

Pokud jde o vlastní obsah, hned v úvodu je deklarováno opuštění koncepce českoslovákismu a naopak uznání svébytnosti Slováků a pravomoci Slovenské národní rady (též „SNR“) a Sboru pověřenců, přičemž v českých zemích jím rovnocenné orgány neexistovaly. Z hlediska státní správy a samosprávy je zásadní vznik národních výborů jak na úrovni okresů a krajů, tak i na úrovni zemské, jako orgánů kontroly lidu, které mají spravovat všechny veřejné záležitosti včetně bezpečnosti. Košický program tak navrhuje „...*dřívější byrokratický, lidu vzdálený správní aparát*“.²²

Některé pravicové politické strany, zejména českou agrární stranu a katolickou ľudovou stranu na Slovensku, text vinil z fašistických tendencí a z kolaborantství s Němci, pročež mělo dojít dle čl. IX. k jejich zrušení.²³ Počet politických stran tak byl omezen na čtyři v českých zemích (národní socialisté, lidovci, komunisté a sociální demokraté) a na dvě na Slovensku (slovenští komunisté a demokraté). Tyto strany měly tvořit Národní frontu, která znamenala zásadní omezení politického pluralismu, protože povolené strany Národní fronty byly všechny zároveň stranami vládními a neexistovala tak vlastně ani opozice. Navíc o povolení nových stran rozhodovaly strany Národní fronty.

V zahraničně-politické oblasti byla deklarována vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu s konstatováním, že prostřednictvím spojenecké smlouvy z 12. 12. 1943 je určena veškerá zahraničně-politická pozice Československa, tedy po boku SSSR.²⁴ Pokud jde o „...*německé a maďarské válečné provinilce*“,²⁵ nešetří se silnými výrazy, vláda se má mj. postarat o jejich okamžité „*zneškodnění*“,²⁶ uvěznění a předání k mimořádným lidovým soudům, zřízeným pro jejich souzení a potrestání, přičemž pro „...*zvláštní případy týkající se známých a zvlášť odpovědných provinilců*“²⁷ (např. členy protektorátních vlád či představitele Tisova režimu) byl určen Národní soud jak v českých zemích, tak na Slovensku.²⁸ Zároveň byly připraveny podmínky pro vyloučení a odsun

²² Čl. V. Programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků (Košický vládní program). In Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, str. 25

²³ Čl. IX. Programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků (Košický vládní program). In Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, str. 25

²⁴ Čl. II. Programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků (Košický vládní program). In Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, str. 22

²⁵ Čl. IX. Programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků (Košický vládní program). In Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, str. 28

²⁶ Čl. IX. Programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků (Košický vládní program). In Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, str. 28

²⁷ Čl. IX. Programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků (Košický vládní program). In Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, str. 28

²⁸ Čl. IX. Programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků (Košický vládní program).

obyvatel německé a maďarské národnosti. Revolučnímu řešení se nemělo vyhnout ani zemědělství a obecně celé hospodářství v podobě rozsáhlé pozemkové reformy a znárodnování, provedenými prozatím ve vztahu k osobám nepřátelským, později však celoplošně (o tom se ale vládní program ještě nezmiňuje).

Kontinuity s předmnichovským Československem nemělo být dosaženo ani v otázce hranic. Ač bylo začleněno mezi vítězné mocnosti, muselo se Československo připravovat na zřejmou možnost ztráty části území v podobě Podkarpatské Rusi ve prospěch SSSR, k čemuž později na základě situací vynucených dohod se SSSR došlo. Prvním signálem bylo přejmenování Podkarpatské Rusi na Zakarpatskou Ukrajinu již v čl. VII. samotného Košického vládního programu.

3.4. Politický vývoj v Československu 1945 – 1948

Páteří mocenskopolitického systému se stala Národní fronta, ve které bylo seskupeno šest politických stran, z toho čtyři za české země a dvě za Slovensko (Komunistická strana Československa, sociální demokraté, národní socialisté, lidovci a za Slovensko Komunistická strana Slovenska a demokraté). Ostatní politické strany neměly být obnoveny a nové strany mohly vzniknout, jen pokud s tím strany Národní fronty souhlasily.²⁹ Spolu s částečně znárodněnou ekonomikou tak byla vytvořena základna nového lidově-demokratického režimu.

Jak je uvedeno v předchozí kapitole, Národní fronta (též „NF“) vznikla z podnětu komunistů v rámci jimi předloženého Košického vládního programu. Ještě na sklonku války byla Národní fronta pojímána jako jednotný orgán hlavních proudů národního odboje, později se změnila v koalici lidově-demokratických stran. Důvodem souhlasu nekomunistických představitelů s konstrukcí systému NF byla jejich domněnka, že půjde o jakousi obdobu předválečné koaliční „Pětky“. Zákaz opozice si zdůvodňovali přesvědčením, že nikdy nebudou sami zahrnuti do opozice a že nebudou čelit případné opozici silných komunistů.³⁰ Komunisté však tuto koalici považovali pouze za dočasné řešení.³¹ V jejich plánu měla být Národní fronta a její mocenský monopol použita jako převodová páka k dosažení jejich absolutní moci.³² Od počátku si v ní proto vytvořili určité výsadní postavení a nebyl odporu ostatních stran v koalici, přetvořili by ji k obrazu svému ještě před Únorem 1948. Na odmítnutí ostatních stran tak například ztroskotala jejich snaha zapojit do NF významné masové organizace,

In Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, str. 28

²⁹ Kaplan, K., Československo v letech 1945-1948 (1.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 31

³⁰ Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, přeloženo z anglického originálu, Univerzum Praha, 1990, str. 10

³¹ Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, přeloženo z anglického originálu, Univerzum Praha, 1990, str. 11

³² Kaplan, K., Československo v letech 1945-1948 (1.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 33

především odbory, které ovládla.³³ Nebyla prosazena ani vize vytvořit organizační strukturu NF od místních po ústřední orgány. Místo toho se Národní fronta vyprofilovala jako jakési ústředí, ve kterém se scházeli představitelé jejích stran. I tak však byla politickým ústředím s nebyvalou mocí, udržovala linii státní politiky, rozhodovala o politických a mocenských sporech stran koalice, opírala se i o hospodářskou moc, neboť ovládala znárodněný sektor. Z ústavněprávního hlediska z ní vycházela ústřední výkonná moc, protože vláda byla vládou NF a prezident taktéž respektoval její rozhodnutí. Pouze poměr k parlamentu byl složitější, jeho mocenská pozice byla totiž ve vztahu k Národní frontě oslabena v důsledku komunisty prosazené závaznosti jejích rozhodnutí.

I když systém Národní fronty přinesl omezení soutěže politických stran parlamentní demokracie, úplně jej nepopřel.³⁴ Mezi stranami v rámci NF tato soutěž probíhala. To se projevilo ve volbách do ústavodárného Národního shromáždění v roce 1946, ve kterých v českých zemích očekávaně vyhráli komunisté a na Slovensku překvapivě Demokratická strana. Do té doby roli řádně zvoleného ústavodárného Národního shromáždění suplovalo prozatímní Národní shromáždění, složené na principu paritního zastoupení politických stran i masových organizací, které mělo počínaje dnem 28. 10. 1945 uzavřít kapitolu dekretální normotvorby prezidenta Beneše a připravit podmínky pro volby do ústavodárného Národního shromáždění,³⁵ jež se uskutečnily dne 26. 5. 1946.

Na podkladě výsledků voleb do ústavodárného Národního shromáždění byla jmenována vláda, ve které komunisté získali křeslo předsedy vlády pro Gottwalda. Prosadili si taktéž své kandidáty na silové resorty, Ministerstvo vnitra (Václav Nosek, KSČ) a Ministerstvo národní obrany (gen. Ludvík Svoboda, bezpartijní). Taktéž kontrolovali důležité Ministerstvo financí a Ministerstvo práce a sociální péče.³⁶

S úspěchem Demokratické strany na Slovensku se komunisté vypořádali tzv. „Třetí pražskou dohodou“, kde posílením vlivu ústředních státních orgánů okleštili pravomoci slovenských národních orgánů.³⁷ Toto jednání mělo být varováním i pro představitele ostatních stran NF. Ti to však nevnímali, jelikož se problémem zabývali z pohledu nacionálního a nikoliv z pohledu komunistů, kteří začali uplatňovat metody rozkladných procesů vůči ostatním stranám.

I přes toto pochybení však nekomunistické strany přestaly v ostatním jít komunistům „tolik na ruku“, předpokládaly totiž, že volbami skončilo revoluční období a pokračuje období, ve kterém se více prosadí principy parlamentní demokracie, a tedy i vyššího stupně politické soutěže. Vystupovaly

³³ Kuklík, J., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 13

³⁴ Kuklík, J., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 13

³⁵ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V., České právní dějiny, 2. vydání, Aleš Čeněk, Plzeň 2010, str. 390

³⁶ Kaplan, K., Československo v letech 1945-1948 (1.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 56

³⁷ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 211

proto razantněji a více prosazovaly své zájmy oproti zájmům komunistů. Především na nižších stupních docházelo k jejich společnému postupu. Přesto však v roce 1946 a v první polovině roku 1947 převažovaly v systému Národní fronty prvky spolupráce.³⁸

K zásadnímu obratu došlo v polovině roku 1947 i v souvislosti s mezinárodními událostmi. V tomto roce se „...sovětské vedení rozhodlo přeměnit dosavadní sféru vlivu v jednotný mocenský blok států s komunistickým režimem, ve kterém spatřovalo předpoklad pro přímé řízení“.³⁹ Sovětské rozhodnutí k urychlení běhu událostí souviselo s postojem k Marshallově plánu evropské obnovy. Ten prostřednictvím finanční pomoci od Spojených států směřoval k hospodářské rekonstrukci Evropy, obnově průmyslu, zemědělství a oživení mezinárodní obchodu.⁴⁰ Sovětská vládní garnitura v něm však spatřovala nástroj USA vedoucí k zabezpečení vlivu a prestiže v Evropě na úkor SSSR. Na podkladě stanoviska SSSR musela tuto pomoc odmítnout i vláda ČSSR, ač mu byla dříve nakloněna. Následně došlo k založení již zmíněného Informbyra (též „Kominforma“), které bylo sovětským vedením používáno jako nástroj přísné centralizace a kontroly vznikajícího Východního bloku, do kterého mělo spadat i Československo.

V důsledku změny postoje SSSR došlo ke zvýšení aktivity KSČ v tažení za získání mocenského monopolu. Oproti tomu představitelé nekomunistických stran nepochopili důsledky nových rozdělovacích jevů v Evropě a setrvali neustále na koncepci spolupráce států bývalé protihitlerovské koalice.⁴¹ V domácí politice se snažili tito představitelé o společný postup a „...již dále neustupovat komunistické straně a v další rozpínavosti...“.⁴² Jak se později vyjádřil ve svých memoárech Prokop Drtina, ministr spravedlnosti a člen předsednictva Československé strany národně socialistické (dále též „ČSNS“). Hybným motorem spolupráce byli lidovci a národní socialisté, ke kterým se připojili slovenští demokraté. Sociální demokraté byli (nejen) v této otázce rozdělení. Politické napětí se v průběhu roku 1947 stupňovalo, komunisté a demokratické strany se nedokázali shodnout na znění tiskového zákona, na způsobu vedení resortu zemědělství a řešení důsledků sucha, na komunisty navrhované milionářské dani. Hloubka a rozsah rozporů se prohlubovaly a ochromovaly činnost Národní fronty a potažmo vlády.

Rozbuškou krize lidově-demokratického režimu⁴³ se mělo stát odvolání nekomunistických velitelů Sboru národní bezpečnosti (dále též „SNB“) na některých pražských obvodech a jejich nahrazení komunisty na příkaz ministra vnitra za KSČ Noska, načež národně-socialističtí ministři ve vládě prosadili, i proti vůli komunistů, aby ministr vnitra pozastavil toto své rozhodnutí. Vzhledem

³⁸ Kaplan, K., Československo v letech 1945-1948 (1.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 58

³⁹ Kaplan, K., Nekrvavá revoluce, 1. vydání, Mladá fronta, Praha 1993, str. 78-79

⁴⁰ Kaplan, K., Československo v letech 1945-1948 (1.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 59

⁴¹ Kocian, J., Poválečný vývoj v Československu 1945-1948, 2. vydání, SPN, Praha 1991, str. 60

⁴² Drtina, P., Československo můj osud, svazek I., 2. vydání, Melantrich, Praha 1991, str. 379-380

⁴³ Kaplan, K., Nekrvavá revoluce, 1. vydání, Mladá fronta, Praha 1993, str. 147

k tomu, že ministr vnitra na usnesení vlády nereagoval, rozhodli se na poradě dne 16. 2. 1948 národní socialisté podat demisi, pokud nebude usnesení provedeno. Konečně dne 20. 2. 1948 podalo 12 ministrů vlády za národní socialisty, lidovce a slovenské demokraty demisi. Sociální demokraté, ani bezpartijní ministři Masaryk (!) a Svoboda, se k demisi nepřipojili, tím umožnili provést Gottwaldův plán na vytvoření tzv. „obrozené vlády Národní fronty“, kdy demisi, kterou pod tlakem mnoha okolností (včetně možné intervence sovětských vojsk), z důvodů chatrného zdraví, ale nutno dodat i z důvodu své trvale uskutečňované koncepce ustupování silnějšímu,⁴⁴ přijal dne 25. 2. 1948 prezident Beneš a zároveň jmenoval na uvolněná ministerská křesla komunisty a poplatné zástupce ostatních stran NF, které vybral sám Gottwald bez konzultace s vedením těchto stran. Naděje představitelů demokratických stran v jednání prezidenta tím byly zmařeny a komunisté mohli vydávat svůj mocenský převrat za řešení vládní krize v souladu s tehdy platnými ústavními pravidly a parlamentními zvyklostmi.⁴⁵

Zatímco demokratičtí představitelé se neustále neopodstatněně spoléhali na řešení krize v duchu parlamentní demokracie a za pomoci prezidenta a místo mobilizace svých sil vyzývali k zachování klidu v očekávání dalšího vývoje,⁴⁶ komunisté využili neobratného jednání stran podávajících demisi k uskutečnění rozhodujícího mocenského střetnutí. Za tím účelem KSČ aktivizovala „ulici“, provedla tzv. „mobilizaci mas“, využila nejen široké členské základny vlastní strany, ale i odborů, které ovládala. Tento tlak ulice se projevoval masovými demonstracemi, vyhlášenou generální stávkou, povoláním ozbrojených lidových milicí. Byly ustanoveny akční výbory Národní fronty, které během pěti dní fakticky převzaly moc v zemi, když prováděly „očistu od reakčních živlů“ nejen v rámci podniků, správy a samosprávy, ale i v rámci stran NF, dokonce i v parlamentu, de facto tedy na všech stupních společnosti. Konečně došlo i k užití ozbrojených sborů, když bylo dne 23. 2. 1948 obsazeno ústředí ČSNS v Praze oddíly Sboru národní bezpečnosti.⁴⁷

Výše vyjmenované „doprovodné akce“, které spustili komunisté vedle vlastního aktu nahrazení ministrů v demisi, lze již charakterizovat jako vysloveně „...*neústavní, parlamentně a demokraticky nepřijatelné*...“.⁴⁸

⁴⁴ Viz sdělení Klementa Gottwalda ostatním představitelům KSČ dne 8. dubna 1948: „*My jsme jakožto prezident natolik znali, že jsme věděli, jestli bude ukázána síla, že prezident tuto sílu ocení, reálně zvaží a s ní bude počítat.*“ In Kaplan, K., Svědectví, č. 55, ročník 1978, str. 362

⁴⁵ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 284

⁴⁶ Viz známé provolání „Všem národním socialistům“ na titulní straně posledního vydání na KSČ nezávislého deníku Svobodné slovo ze dne 24. 2. 1948

⁴⁷ Brod, T., Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948, Československá cesta do sovětského područí, 2. vydání, Academia, Praha 2002, str. 660

⁴⁸ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 284

Únor 1948 lze tedy nazvat státním převratem, nikoliv ústavním řešením politické krize. Na druhé straně však šlo o logické vyústění vývoje, jehož základy již byly na jedné straně položeny Benešovou spojeneckou smlouvou se Sovětským svazem z prosince 1943 a utvrzeny Košickým vládním programem z dubna 1945 připravovaným v Moskvě; a na druhé straně určeny schůzkami vítězných mocností v Teheránu, Jaltě i v Postupimi.

Následující kroky již byly dány mocenským monopolem jediné strany. V březnu 1948 parlament formálně potvrdil řešení ústavní krize a vyslovil důvěru nové vládě a jejímu programu. Politický systém Národní fronty byl zachován pouze účelově, aby budil zdání kontinuity, ve skutečnosti se sociální demokraté s komunisty sloučili a v ostatních stranách převzala moc levicová křídla infiltrovaná zde komunisty. V květnových volbách roku 1948 pak nekandidovaly jednotlivé politické strany, ale byla vytvořena jednotná kandidátka pod vedením KSČ.

4. Socialistické právo

Komunistická strana, strana antisystémová a totalitární,⁴⁹ dosáhla v Československu únorovým pučem svržení stávajícího politického systému, čímž mohla přikročit k jeho nahrazení systémem jiným, o kterém byla přesvědčena, že je lepší a efektivnější. Problémem bylo, že vzor hledala a byl jí určen ve stalinistických poměrech Sovětského svazu. Teprve nyní se tedy mohlo projevit, že její ideologické a programové postuláty jsou antitezí demokratického procesu.

V souladu se změnami politickými musely nastoupit i změny právního řádu, který byl v komunistickém pojetí chápán jako nástroj moci v prosazování zájmů na úkor odstavené moci, jejíž zbytky bylo potřeba zlikvidovat. Klement Gottwald, předseda KSČ, premiér a po abdikaci Edvarda Beneše, který odmítl připojit svůj podpis pod Ústavu 9. května 1948, i prezident republiky, zahájil útok na stávající právní řád, nutno říci částečně oprávněnou kritikou na jeho archaičnost, na jeho habsburský původ a na jeho dvoukolejnost na Slovensku a v českých zemích. Svě pojetí práva přednesl ve své zdravici na sjezdu československých právníků ve dnech 23. – 25. 9. 1949: „*V naší nové společnosti, budující socialismus, potřebujeme nové právo, takové, které slouží lidu a jeho blahu, které posiluje a chrání vládu lidu a jeho budovatelskou práci, které je zbraní proti nepřátelům lidu a socialismu. Tedy nikoli již lživé nadtřídní a nepolitické právo,*“⁵⁰ právnímu stavu taktéž zadal: „...*za úkol pomoci ve výchově nových kádrů socialistických právníků, vycházejících z lidu a srostlých s lidem, i v převýchově všech starších poctivých právníků, kteří mají kladný vztah k lidové demokracii.*“⁵¹ Užití výrazy jako „lživé nadtřídní a nepolitické právo“ a „převýchova starších poctivých právníků“, ale pouze těch, „kteří mají kladný vztah k lidové demokracii“ nenechávaly jistě nikoho na pochybách, zda-li se právo bude vyvíjet kontinuálně s předchozím obdobím, sice okleštěné, ale přeci jen v základu demokracie.

Veřejnosti prezentovaným cílem byla socializace práva,⁵² jeho zlidovění, odstranění formalismu a nesrozumitelnosti, ve skutečnosti však šlo především o jeho přizpůsobení režimu. Tomu měla v prvotní fázi pomoci tzv. právníká dvouletka v letech 1949 - 1951, jejíž byl výše zmíněný manifestační sjezd československých právníků ideovým základem. Už tehdy se projevovala zadávací vůle strany směřovaná na právníckou profesi. Z právního řádu měla být tedy odstraněna

⁴⁹ Balík, S., Kubát, M., Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů, 1. vydání, Dokořán s.r.o., Praha 2004, str. 14 a 24

⁵⁰ Gottwald, K., Klement Gottwald 1949-1950, sborník statí a projevů, 2. vydání, Ústav dějin KSČ, Praha 1953, str. 100

⁵¹ Gottwald, K., Klement Gottwald 1949-1950, sborník statí a projevů, 2. vydání, Ústav dějin KSČ, Praha 1953, str. 100

⁵² Malý, K., Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989 jako předmět vědeckého zkoumání (úvodní slovo při zahájení konference). In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 10

nadstranickost, nadtřídnost, nepolitičnost, záruky právní jistoty, rozlišování práva na veřejné a soukromé, formalismus procesu, který bránil tzv. „soudcovskému aktivismu“ uplatňovanému v 50. letech, liberalismus a právnické myšlení závislé u právníků na tradicích demokratického práva. Právo mělo odstranit dualismus nejen českého a slovenského práva, ale i veřejného a soukromého práva ve prospěch veřejného práva,⁵³ mělo vyjadřovat vůli dělnické třídy, měla být vytvořena koncepce socialistického vlastnictví a jeho ochrany, důkladně omezeno soukromé vlastnictví, zjednodušeno dědické právo a rodinné právo mělo být sekularizováno. V trestním právu to pak byly zvýšená ochrana politického systému, socialistického vlastnictví a především představitelů nového režimu – veřejných činitelů.

Právo mělo projít nikoliv jen dílčími změnami zákonů, ale zásadní změnou celého právního řádu formou kodifikace. Radikální proměna československého práva byla obsažena i v programovém prohlášení vlády Antonína Zápotockého předloženém Národnímu shromáždění dne 1. 6. 1948, což podpořil i prezident Gottwald volající po odstranění předpisů majících často svůj původ v polofeudálním Rakousku-Uhersku.⁵⁴

Základním vzorcem přestavby práva bylo užití sovětské stalinistické státoprávní teorie, která spočívala ve zvyšování úlohy státu prostřednictvím „znásilnění práva“, jež mělo být nadto oděno do hávu „utopické“ teorie marxismu-leninismu.⁵⁵ Marxismus-leninismus tak měl plnit v socialistickém právu úlohu ideologického rámce, který byl východiskem a zároveň odůvodněním užití totalitárních stalinistických pramenů. Vliv marxismu-leninismu v právu reálného socialismu tedy nebyl úplně zanedbatelný, protože jeho teoretická východiska omlouvala místy drakonické zákonodárství namířené v zostřujícím se třídním boji, jak se tvrdilo, pouze na ochranu panství vítězné dělnické třídy nad poraženou buržoazií. Tuto tezi autor práce opírá o samotné znění ideologických pramenů, tedy především děl Marxe (Manifest komunistické strany, Kapitál, I. díl, Kritika Gothajského programu), Engelse (Manifest komunistické strany, Anti-Dühring), Lenina (Stát a revoluce). Podrobněji se zpracovatel věnuje hlavně Manifestu komunistické strany, protože šlo o program této strany, který byl nadto skutečně z větší části realizován.

⁵³ Viz vyjádření ministra spravedlnosti Čepičky, který „... ve svém sjezdovém projevu jasně prohlásil, že v našem právu tohoto dualismu neuznáváme“. Interpretováno v Knapp, V., Právo veřejné a soukromé. Právník, č. 2, ročník 1950, str. 82

⁵⁴ Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 87

⁵⁵ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A., Teorie práva, 1. vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 207

4.1. *Marxismus-leninismus*

Marxismus navazoval z hlediska metody na dialektiku Hegelovu.⁵⁶ Byl ve svých počátcích filozofií historie, ekonomiky a politiky, která si činila nárok na úplný vědecký popis světa. Ve své podstatě byl kritický k soudobé společnosti a prosazoval vznik nové komunistické společnosti prosté antagonismu (protivenství) tříd. Soudobou společností, ve které Marx žil (Německo, Belgie, Francie, Spojené království, 19. stol.) charakterizoval štěpením se na dvě velké, přímo proti sobě stojící třídy, buržoazii a proletariát.⁵⁷ I když buržoazie sehrála v dějinách neobyčejně revoluční úlohu,⁵⁸ v boji proti feudalismu se dostala do fáze, kdy všechny proměnila ve své placené námezdní pracovníky,⁵⁹ vytvořila hromadnější a obrovitější výrobní síly, které však už nebyla schopna zvládnout.⁶⁰ Zbraně, jimiž buržoazie porazila feudalismus, se tak obracejí proti ní samé. „*Ale buržoazie nejen ukula zbraně, které jí přinášejí smrt; zplodila také lidi, kteří se těchto zbraní chopí – moderní dělníky, proletáře.*“⁶¹

Boj proletariátu začíná hned jeho zrozením, bojuje nejen proti buržoazii, který jej vykořisťuje, ale např. i proti výrobním vztahům.⁶² Marx a Engels uznávali, že proti buržoazii bojují i jiné třídy, malý průmyslník, malý obchodník, řemeslník a rolník, ale jedině proletariát je jediný skutečně revoluční, ostatní třídy jsou spíše konzervativní, až reakční,⁶³ a proto je třeba bojovat i proti nim. Úkolem proletáře je zničit všechno, co dosud ochraňovalo a zajišťovalo soukromé vlastnictví, protože sám nemá nic svého, co by musel zajišťovat.⁶⁴ V Manifestu je taktéž uvedena později tolik zneužívaná klauzule o právu, které slouží pouze ve prospěch menšiny: „*Zákony, morálka a náboženství jsou pro proletáře jen předsudky, za nimiž se skrývají buržoazní zájmy.*“⁶⁵ Proletářské hnutí je hnutím většiny stojící proti všem ostatním dosavadním hnutím, hnutím menšin.⁶⁶

O poměru komunistů a proletariátu Marx a Engels píší, že komunisté se neodlišují od ostatních dělnických stran, vyzdvihují ale oproti nim společné zájmy proletariátu nezávisle na národnosti a hájí vždy zájmy celého hnutí.⁶⁷ Později se však v Kritice Gothajského programu Marx

⁵⁶ Gerloch, A., Teorie práva, 6. vydání, Aleš Čeněk, Plzeň 2013, str. 233

⁵⁷ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 18

⁵⁸ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 19

⁵⁹ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 21

⁶⁰ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 21

⁶¹ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 22

⁶² Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 24

⁶³ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 24

⁶⁴ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 25

⁶⁵ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 25

⁶⁶ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 25

⁶⁷ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 27

již vymezuje proti formující se sociální demokracii, jejíž program považuje za příliš kompromisní, nevědecký a nacionální.⁶⁸

Jako nejbližší cíl komunistů i ostatních dělnických stran určili Marx a Engels svržení panství buržoazie, vydobytí politické moci proletariátem,⁶⁹ zrušení soukromého vlastnictví, nikoliv však všeho, ale jen buržoazního, aby nahromaděný kapitál mohl být přeměněn v kolektivní vlastnictví patřící všem.⁷⁰

Marx a Engels své radikální názory rozvíjejí též do požadavku na zrušení nynější rodiny, protože „*Měšťák vidí ve své ženě pouhý výrobní nástroj.*“⁷¹ Vize internacionalizace je představována požadavkem odstranit vlast a národnost, protože dělníci nemají vlast.⁷²

Po svržení buržoazie, kdy je proletariát povýšen na vládnoucí třídu, využije proletariát svého „...*politického panství k tomu, aby postupně vyrval buržoazii všechnen kapitál, soustředil všechny výrobní nástroje v rukou státu, nyní proletariátu zorganizovaného v panující třídu, a co nejrychleji rozmnožil sumu výrobních sil. To se však může stát nejprve jen despotickými zásahy do vlastnického práva a do buržoazních výrobních vztahů.*“⁷³ V nejpokrokovějších zemích toho mělo být dosaženo vyvlastněním pozemků, progresivními daněmi, zrušením dědického práva, konfiskací majetku všech emigrantů a rebelů. Soustředěním úvěru v rukou státu prostřednictvím národní banky se státním kapitálem, soustředěním veškeré dopravy v rukou státu, zvýšením počtu státních továren, výrobních nástrojů, veřejné a bezplatné výchovy všech dětí apod.⁷⁴ Uvedenými prostředky se komunisté skutečně inspirovali a realizovali je prakticky v celé šíři tam, kde se dostali k moci. Dalším prostředkům se Marx věnuje ve svém Kapitálu, který je analýzou a kritikou kapitalistické společnosti a kapitalistického způsobu výroby a distribuce statků, kde v druhém dílu, uspořádaného po smrti Marxe na základě jeho poznámek Engelsem, rozvíjí svoji teorii nadhodnoty.⁷⁵

Teprve až v průběhu vývoje společnosti pod panstvím proletariátu zmizí třídní rozdíly a všechna výroba bude soustředěna v rukou sdružených individuů, ztratí veřejná moc svůj politický charakter, stát postupně odumře ve prospěch vzniku beztřídní a bezstátní společnosti.⁷⁶

⁶⁸ Marx, K., Kritika Gothajského programu, 2. vydání, Svoboda, Praha 1974, str. 4 a 12

⁶⁹ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 27

⁷⁰ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 27 a 28

⁷¹ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 30

⁷² Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 31

⁷³ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 32

⁷⁴ Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988, str. 33

⁷⁵ Marx, K., Kapitál I. a II., Kritika politické ekonomie, 1. vydání, SPNL, Praha 1954

⁷⁶ Rolenc, V. a kol., Právnická příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 17

Marx přichází s vizí diktatury proletariátu realizované prostřednictvím třídního násilí prováděného s pomocí státní moci a namířeného vůči ostatním třídám jako nutnosti k přerodu společnosti do komunismu, kdy tento stát již nebude potřebný a dojde k jeho postupnému odumírání. Spojujícím prvkem se pak místo státní moci stane sama společnost, která se bude řídit nikoliv státním donucením, ale morálními pravidly. Rozpracování doby přechodu mezi kapitalismem a komunismem a postupného odumírání státu provedl poté Marxův přítel Bedřich Engels ve svém Anti-Dühringu: *„Stát byl oficiálním představitelem celé společnosti, jejím souhrnem ve viditelnou korporaci, avšak byl jím pouze dotud, dokud byl státem oné třídy, která sama pro svou epochu zastupovala celou společnost..... Tím, že se stát nakonec skutečně stává representantem celé společnosti, činí sám sebe zbytečným..... Na místo vlády nad osobami nastupuje správa věcí a řízení výrobních procesů. Stát se neodstraňuje, odumírá.“*⁷⁷

I když názory Marxe a Engelse spadaly spíše do oblasti filozofie, politiky, potažmo sociologie a částečně ekonomiky, ve 20. století byly užívány jako základ vědního oboru marx-leninské právní teorie (a taktéž byly vydávány s uvedeným označením i knihy a učebnice, viz. např. Bratus, N.V. a kolektiv, *Marxisticko-leninská obecná teorie státu a práva*, přeloženo z ruského originálu, 1. vydání, Academia, Praha 1978), přitom právních otázek se Marx a Engels dotkli pouze povrchně ve formě poznámek (např. vyjádření nutnosti zrušení soukromého vlastnictví v Marxově raném spisu *Ke kritice Hegelovy filosofie práva*⁷⁸), a nelze tak hovořit o jakékoliv ucelené právní teorii.

Marxovy a Engelsovy názory vznikaly na pozadí průmyslové revoluce západní Evropy 19. století. Následovali je další socialističtí myslitelé, mezi nimi Karel Kautsky či Rudolf Hilferding, který ovlivnil i Lenina. A právě Lenin na počátku 20. století práci Marxe, Engelse i jejich následovníků ze zemí průmyslově vyspělých převzal a zasadil ji do úplně jiného rámce, zemědělského, oproti západoevropským zemím zaostalého Ruska. Marxismus sloužil jako základ pro svou vlastní druhou periodu v podobě leninismu. Lenin souhlasil taktéž s Marxovou vizí „ráje na zemi“ následujícího po zániku státu, jemuž bude předcházet krátké období vlády proletariátu, který musí provést destrukci „starého buržoazního státního mechanismu“.⁷⁹ Stát tak má být institucí pouze přechodnou, potřebnou k boji v revoluci k násilnému potlačení protivníků.⁸⁰ Teprve až socialismus, jako etapa vývoje, bude přerůstat v idealizovaný komunismus, „....bude souběžně s tím zanikat jakákoliv potřeba násilí vůči lidem vůbec, nutnost podřizování se jednoho člověka druhému, jedné části obyvatelstva jeho druhé části, protože si lidé zvyknou sami dodržovat elementární podmínky

⁷⁷ Engels, B., *Anti-Dühring* (pana Evžena Dühringa převrat vědy), 2. vydání, Svoboda, Praha 1949, str. 239

⁷⁸ Marx, K., *Ke kritice Hegelovy filozofie práva*. In Marx, K., Engels, B., *Vybrané spisy v pěti svazcích*, svazek 1., Svoboda, Praha 1976, str. 17

⁷⁹ Lenin, V. I., *Sebrané spisy*, svazek 33, *Stát a revoluce*, 2. vydání, Svoboda, Praha 1987, str. 71

⁸⁰ Lenin, V. I., *Sebrané spisy*, svazek 33, *Stát a revoluce*, 2. vydání, Svoboda, Praha 1987, str. 96

společenského soužití bez násilí a bez podřízenosti. Tento vývoj ke komunismu musí přejít přes diktaturu proletariátu a jinak jít nemůže, protože zlomit odpor kapitalistických vykořisťovatelů nemůže nikdo jiný a žádným jiným způsobem.“⁸¹ Diktaturu proletariátu charakterizoval Lenin jako takovou formu uspořádání, kdy proletariát vykonává moc bez ohledu na jakékoli právní nebo mravní normy nad bývalými vykořisťovatelskými třídami.⁸² Proces odumírání státu je nevyhnutelně spjat s odumíráním práva, které je taktéž jako stát považováno pouze za přechodný nástroj státního donucení. Zajímavé je posoudit interpretaci marx-leninských hledisek odumírání státu a práva podaných akademikem a významným právníkem spjatým s komunistickou stranou Viktorem Knappem: „*Odumírání práva tedy nutně znamená (a je to i jeho předpokladem), že se v každodenním životě lidí v socialistické společnosti ustálí společensky žádoucí chování jako samozřejmost, nevyžadující už latentní hrozby fyzického (státního) donucení. Dospíváme tedy k ...závěru..., že totiž na základě rozvoje ekonomických vztahů (zejména rozvoje materiálnětechnické základny socialistické společnosti) spolu s výchovným působením socialistické společnosti (zvyšováním úrovně socialistické morálky, dosažením úplné morálněpolitické jednoty lidu) se právo přetváří v neprávní společenská pravidla chování nikoli v první řadě strukturálním přetvářením samých právních norem, ale přetvářením společenského vědomí, splýváním systému platného práva se systémem společenské morálky (a jeho konečným „absorbováním“ společenskou morálkou).*...“⁸³ Tato teorie o zániku státu nebyla opuštěna, i když muselo být zřejmé, že není uskutečnitelná, naopak byla rozvíjena, ale již jen ve svých omezených mantinelech.

Marxismus-leninismus byl po celá desetiletí interpretován jako dogma v nezměněné formě, které nebylo schopno opustit mezitím již zastaralé názory. Je nutné poukázat na období vzniku marxistické teorie. V Evropě 19. století byla sociální situace dělníků skutečně špatná, protože ještě neexistoval státem vedený sociální systém. V té době byla běžná dětská práce v nepřístojných podmínkách. Jenže Evropa 20. století se v tomto směru razantně změnila, většina lidí pracovala v zaměstnaneckém poměru, stát od konce 19. století rozvíjel sociální systém a situace dělníků se natolik zlepšila, že nelze o nějakém nepoměru mezi třídami a o nějaké rozpolcenosti ve většině případů vážně hovořit.

Ke konci této podkapitoly je ještě vhodné upozornit na absurditu pojetí práva na spravedlnost marx-leninskou teorií ve vztahu k realitám socialistického státu. Na základě marx-leninské teorie totiž nemohla spravedlnost nastat ani desítky let po nastolení diktatury proletariátu, protože se socialistické státy nedostaly ve svém rozvoji do fáze tzv. „komunistické společnosti“, tj. do fáze odumírání státu a opuštění od diktatury proletariátu, kdy jedině tehdy mohla být nastolena spravedlivá společnost.

⁸¹ Lenin, V. I., Sebrané spisy, svazek 33, Stát a revoluce, 2. vydání, Svoboda, Praha 1987, str. 114

⁸² Lenin, V. I., Sebrané spisy, svazek 33, Stát a revoluce, 2. vydání, Svoboda, Praha 1987, str. 122

⁸³ Knapp, V., Filosofické problémy socialistického práva, 1. vydání, Academia, Praha 1967, str. 267

Ve skutečnosti státy Východního bloku včetně Sovětského svazu samotného (i když zde se už mluvilo o prvcích komunistické společnosti) nepřekročily práh socialismu, respektive rozvinutého socialismu až za kterým následoval komunismus. Vzhledem k tomu, že se tyto státy nikdy nerozvinuly v komunistické „ráje na zemi“, zůstávaly v socialistické společnosti, tedy ve společnosti, kde mělo trvat potlačování poražené buržoazie pomocí diktatury proletariátu a tzv. „třídního boje“, na které lze okem dnešního člověka nahlížet jako na víceméně organizovanou likvidaci prvků spravedlnosti a rovnosti, aniž by slibovaný návrat ke spravedlnosti a rovnosti byl ve fázi socialistické výstavby realizovatelný.⁸⁴

4.2. Stalinistická pozitivistická teorie státu a práva

Na marx-leninské teorie navazovaly sovětské právní školy 20. let v čele se Stučkou, Reiserem a především Pašukanisem, které se snažily dovést nevyhnutelný konec práva v Sovětském svazu, vycházely tak z antipozitivistických doktrín uplatněných za doby tzv. „válečného komunismu“ během občanské války následující po ozbrojeném převratu bolševiků v listopadu 1917, kdy bylo staré carské právo zrušeno a namísto něj se rozhodovalo na základě tzv. „třídního revolučního vědomí“. Vliv Pašukanise a ostatních antipozitivistů nemizí ani v době ukončení bojů, a tím pádem i válečného komunismu, kdy byly připraveny na pokyn Lenina kodifikace nového sovětského práva, které se ve zjednodušené podobě inspirovaly novými kodexy práva německého.

Konec Pašukanise a antipozitivistické školy přichází se sklonkem 20. let 20. století, kdy již moc drží ve svých rukou Stalin, pro něhož byly nepřijatelné teze o konci práva a státu v době, kdy „*Sovětský svaz byl jedinou zemí na světě, která uskutečnila diktaturu proletariátu v podmínkách kapitalistického obklíčení a stále hrozby válečného napadení...*“, ⁸⁵ dle skutečnosti však ve stádiu, kdy Stalin směřoval k posílení své moci směrem k absolutní diktatuře a zabýval se tedy především odstraňováním domnělých nepřátel režimu napříč celou společností, kdy se právní normy ukázaly jako vítaný nástroj stalinistické totalitární moci. Pákou Stalina v právní vědě se stal nechvalně známý generální prokurátor z doby nadcházejících stalinistických čistek Andrej Vyšinskij, který vystoupil proti Pašukanisovi a proti odumření státu a práva: „...*za stávající situace v době, kdy právo plnilo nenahraditelnou úlohu ochránce socialistické společnosti proti jejím vnějším i vnitřním nepřátelům.*“⁸⁶ Jak Vyšinskij připomenul, odumření státu mohlo nastat teprve až v komunismu, který však ještě

⁸⁴ Podnětem k uvedenému závěru autora práce byla publikace Knapp, V., *Filosofické problémy socialistického práva*, 1. vydání, Academia, Praha 1967, str. 174, 175, 178

⁸⁵ Bratus, N. V. a kolektiv, *Marxisticko-leninská obecná teorie státu a práva*, přeloženo z ruského originálu, 1. vydání, Academia, Praha 1978, str. 121

⁸⁶ Kühn, Z., *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005, str. 27

nenastal.⁸⁷ Začala tak vznikat konstrukce nového stalinistického práva, jehož architektem byl Vyšinskij. Stalinistická koncepce, v ostrém rozporu s předchozím antipozitivismem, směřovala v podstatě k pozitivismu s prvky marxismu-leninismu. Vyšinskij tedy specifikoval právo jako: „...souhrn pravidel chování, vyjadřující vůli vládní třídy. Právo je nutné k ochraně, upevnění a k rozvoji vztahů a pořádků výhodných a vhodných pro vládnoucí třídu.“⁸⁸ Tato nová teorie státu a práva korunovaná stalinistickou ústavou z roku 1936 se stala vzorem i pro komunistické režimy vzniklé ve střední a východní Evropě po druhé světové válce. Právní normy byly ve smyslu stalinistického pozitivismu chápány shodně s Vyšinského konceptem jako „... pravidla lidského chování, kterým stát přiznává závaznou moc, tj., formuluje je a oficiálně uznává jejich závaznost a povinnost je plnit. Právo je tak souhrn pravidel chování, které jsou buď stanovené státní mocí, nebo jsou státní mocí sankcionované.“⁸⁹ nebo dle definice v pojetí třídnosti práva, jako „...souhrn norem – pravidel chování, které upravují vztahy mezi třídami v zájmu vládnoucí třídy. Dodržování těchto norem je zajištěno donucovací mocí státu.“⁹⁰ Právníci té doby tedy spojují právo zásadně se státem a státním donucením. Právo se tak opírá o výslovný text normy.

4.2.1. Stalinistická volná aplikační praxe práva

Principu pozitivismu se však zcela vymyká režimem podporovaný princip volné aplikace práva. Zatímco teorie byla vymezena pozitivismem, v praxi docházelo k volné aplikaci práva aktivistickými soudy jako nástroje společenské transformace a široce realizovaných represí.⁹¹ Rozpor mezi teorií a praxí nevznikl náhodně, vznikl v důsledku podpory aktivit jedinců, ochotných přispět k budování a obraně socialistické vlasti ohrožené nepřáteli nového zřízení. Tato koncepce byla převzata i v nových komunistických totalitách střední a východní Evropy včetně Československa, kde byla vyzdvihována takovými představiteli, jako byl Viktor Knapp, jenž stalinistickou podporu aktivismu prezentoval jako vzor, který právníky učil, že „...úkol vědy není ve scholastickém, dogmatickém a formalistickém uvažování,.....nýbrž že místo vědy je v přední bojové linii, že vědecká pracovna je kovárna, v níž se kovají zbraně pro boj dělnické třídy. I v dílně právního vědce se kovají tyto zbraně, i jeho místo je v přední bojové linii. Avšak v přední bojové linii bojují i právní praktikové, právníci v justici, administrativě i hospodářském sektoru, kteří vykládají a uplatňují naše socialistické

⁸⁷ Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005, str. 27

⁸⁸ Vyšinskij, A. J., Voprosy teorii gosudarstva i prava, Gosjurizdat, 1949, str. 83. Citováno v Bratus, N. V. a kolektiv, Marxisticko-leninská obecná teorie státu a práva, přeloženo z ruského originálu, 1. vydání, Academia, Praha 1978, str. 129

⁸⁹ Aržanov, M. A., Kečekjan, S. F., Maňkovskij, B. S., Strogovič, M. S., Teória štátu a práva, přeloženo z ruského originálu, 1. vydání, SAVU, Bratislava 1950, str. 106

⁹⁰ Rolenc, V. a kol., Právníká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 22

⁹¹ Kühn, Z., Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 66

právo.“⁹² Uvedený článek připodobňující právníky k bojovníkům je východiskem k pochopení zdůvodnění podpory aktivistické volné aplikace práva. Právníci a zvláště soudy měli této konstrukce využívat k překonání zákonů, jimiž byli vázáni, které však v zájmu vyšších principů socialistické spravedlnosti a vůle dělnické třídy měly být porušovány, zejména pokud se jednalo o ustanovení norem přežití buržoazní doby.

4.3. Sovětské socialistické právo

S konsolidací moci soustředěné ve Stalinových rukou komunistická dogmatika vytváří vlastní teorii práva pro účely legitimizace nového režimu a jeho formy politického násilí. Tato nová socialistická právní věda v sobě prolíná postuláty marxismu-leninismu a stalinistické zásahy do práv a svobod. Socialistická právní věda tak implantuje ideologii totalitního státu na instituty moderní jurisprudence. Dogma se projevuje absencí jakékoliv alternativní interpretace. Vlastní vývoj socialistické právní teorie není totiž primárně určován právní teorií, ale komunistickou stranou a jejími orgány. Zásahy komunistické vládní garnitury však šly ještě dále, učinily ze socialistické právní vědy nejen vědu služebnou komunistické ideologii, nýbrž i momentálním potřebám politické moci.⁹³ Obecnými východisky socialistické právní teorie se musely řídit i ostatní právní vědy.

Právo zůstává oficiálně podle marx-leninské ideologie pouze nadstavbou k hmotnému základu socialistické společnosti,⁹⁴ nicméně se již tolik nezdůrazňuje jeho pomíjivost. Naopak Stalin začíná ve své potřebě práva jako mocenského nástroje volat po jeho aktivní roli i ve vztahu k hmotné základně: „*Nadstavba je vytvářena základnou, to však vůbec neznamená, že jen odráží základnu, že je pasivní, neutrální, lhostejná k osudu své základny, k osudu třídy, k charakteru zřízení. Naopak, nově zřízená nadstavba se stává obrovskou aktivní silou, aktivně napomáhá své základně, aby se zformovala a upevnila, činí veškerá opatření k tomu, aby pomohla novému řádu zničit a zlikvidovat starou základnu a staré třídy.*“⁹⁵ Socialistické právo tedy nemůže být opomíjeno a naopak musí být rozvíjeno, „...*je totiž důležitým nástrojem potlačování poražených vykořisťovatelských tříd.*“⁹⁶ Neustále je tak zdůrazňována jeho třídní role a ostře negována jeho nadtřídnost: „*Není tedy, nikdy nebylo a nikdy nebude právo nadtřídní, všelidské, nezávislé na třídní struktuře společnosti, právo, které by vyjadřovalo společné zájmy různých, protichůdných, mezi sebou bojujících tříd.*“⁹⁷

⁹² Knapp, V., Význam Stalinových statí „Ekonomické problémy socialismu v SSSR“ pro právní vědu, Orbis, Praha 1953, str. 6

⁹³ Přibán, J., Komunistická teorie státu a práva: kritický nástin strukturních znaků a vývoje československé právní teorie v období let 1948-89. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 63

⁹⁴ Rolenc V. a kol., Právnícká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 22

a Marx, K., Kritika Gothajského programu, 2. vydání, Svoboda, Praha 1974, str. 19

⁹⁵ Stalin, J. V., O marxismu v jazykovědě, přeloženo z ruského originálu, 1. vydání, Svoboda, Praha 1950, str. 6

⁹⁶ Rolenc V. a kol., Právnícká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 21

⁹⁷ Rolenc V. a kol., Právnícká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 19

Dosavadní ústavní záruky nezadatelnosti lidských práv a svobod a rovnosti lidí v ústavách demokratických států jsou novou socialistickou právní vědou podávány jako snaha kapitalistů „...zatemnit třídní podstatu svého práva...“;⁹⁸ které je ve skutečnosti výhodné pro ně samotné. Naopak základní lidská práva jsou podle socialistické právní vědy uvozena zásadně a především sociálními právy, tj. především právem na práci, a přiměřenou odměnu,⁹⁹ vše v duchu první socialistické fáze marxistické ideologie: „Každý podle svých schopností,“¹⁰⁰ která předchází druhé fázi již komunistické společnosti: „Každému podle jeho potřeb.“¹⁰¹ Ve stalinistické ústavě z roku 1936, označované režimem jako „nejdemokratičtější a nejpokrokovější ústava všech dob“¹⁰² nebyl též opomenut význam Komunistické strany Sovětského svazu, jako: „...předvoje pracujícího lidu, která tvoří vůdčí jádro všech organizací pracujícího lidu, jak společenských, tak i státních.“¹⁰³

4.4. Socialistická zákonnost

Jak je uvedeno výše, bylo socialistické právo sovětskými a později i československými právními teoretiky doby vlády komunistické strany považováno za souhrn pravidel chování, jejichž dodržování je zajišťováno donucovací mocí státu. Tento výklad byl doplňován i definicí tzv. „socialistické zákonnosti“. Horlivým stoupencem tohoto pojmu v Československu se stal sám první dělnický prezident Klement Gottwald, který jej užil např. v projevu při přijetí soudců z lidu dne 4. 2. 1950, kterým dal za úkol náležitou péči o zachování socialistické zákonnosti.¹⁰⁴ Pojem socialistické zákonnosti však neměl být vyčerpán požadavkem přesného dodržování zákonů. Gottwald ve svém projevu dále upozornil na to, že podstatou socialistické zákonnosti je také péče o to, aby zákony vyjadřující vůli a zájem lidu byly vždy vykládány a uplatňovány v duchu lidové demokracie a výstavby socialismu.¹⁰⁵ Tento projev prakticky obrátil socialistickou zákonnost v prázdný pojem, kdy na jedné straně měly být zákony dodržovány, ale na druhou stranu byla dána volnost k jejich interpretaci, a to až do mezí, které mohou být v rozporu s vlastním zněním textu, pokud je tím

⁹⁸ Rolenc V. a kol., Právníká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 20

⁹⁹ Hlava I Návrhu ústavy Svazu SSR. In Nejedemokratičtější ústava světa, Návrh nové sovětské ústavy, digitální kopie brožury vydané Svazem přátel SSSR v Praze, dostupné na <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/nejedemokratictejsi-ustava-sveta-navrh-nove-sovetske-ustavy-z-roku-1936/> (ke dni 23. 7. 2014)

¹⁰⁰ Hlava X, Článek 118 Návrhu ústavy Svazu SSR In Nejedemokratičtější ústava světa, Návrh nové sovětské ústavy, digitální kopie brožury vydané Svazem přátel SSSR v Praze, dostupné na <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/nejedemokratictejsi-ustava-sveta-navrh-nove-sovetske-ustavy-z-roku-1936/> (ke dni 23. 7. 2014)

¹⁰¹ Hlava X, Článek 118 Návrhu ústavy Svazu SSR In Nejedemokratičtější ústava světa, Návrh nové sovětské ústavy, digitální kopie brožury vydané Svazem přátel SSSR v Praze, dostupné na <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/nejedemokratictejsi-ustava-sveta-navrh-nove-sovetske-ustavy-z-roku-1936/> (ke dni 23. 7. 2014)

¹⁰² Nejedemokratičtější ústava světa, Návrh nové sovětské ústavy, digitální kopie brožury vydané Svazem přátel SSSR v Praze, dostupné na <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/nejedemokratictejsi-ustava-sveta-navrh-nove-sovetske-ustavy-z-roku-1936/> (ke dni 23. 7. 2014)

¹⁰³ Rolenc, V. a kol., Právníká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 17-18

¹⁰⁴ Za novou socialistickou zákonnost, projev při přijetí soudců z lidu 4. února 1950. In Gottwald, K., Klement Gottwald 1949-1950, sborník statí a projevů, 2. vydání, Ústav dějin KSČ, Praha 1953, str. 169

¹⁰⁵ Za novou socialistickou zákonnost, projev při přijetí soudců z lidu 4. února 1950. In Gottwald, K., Klement Gottwald 1949-1950, sborník statí a projevů, 2. vydání, Ústav dějin KSČ, Praha 1953, str. 169

naplňován cíl společenského zájmu. Vlastní definice pojmu socialistické zákonnosti, který podle tehdejší právní teorie v sobě zahrnuje jak povinnost občanů dodržovat přesně všechny právní předpisy práva, tak i povinnost orgánů státu chránit a neporušovat práva vyhrazená občanům,¹⁰⁶ se tak zcela rozchází s realitou. Ze socialistické zákonnosti se tak stává forma jakkoliv tvárná pro jakékoliv mocenské účely. Samozřejmě, že ani model socialistické zákonnosti nenese československou pečeť, i tento pojem byl importován ze Sovětského svazu, kde byl vyjádřen jako garance, že všechny orgány a občané sovětského státu striktně a s důvěrou dodržují právo,¹⁰⁷ ale a i zde byl otevřeně porušován pomocí „*mimořádných opatření v zájmu zostřujícího se třídního boje*“, ke kterým vyzýval sám Stalin.¹⁰⁸

4.5. Převzetí sovětské socialistické právní vědy komunistickým Československem

Základním znakem československé právní vědy po únoru 1948 je její absolutní podřízenost sovětskému vzoru. Komunistická strana, která stanoví paradigma¹⁰⁹ nové československé socialistické právní teorie a normotvorby, odkazuje z většiny na sovětskou zkušenost. Celá právní věda je vystavena moci vůdčího komunistického státu a začíná trpět absencí jakéhokoliv teoretického přístupu. Je stanoveno dogma socialistické právní vědy, do které vložili sovětští právní vědci v čele s akademikem, prokurátorem a justičním vrahem Vyšinským požadavky Stalina a jeho mocenského centra. Toto dogma je převzato a aplikováno na československé poměry. Odchytky jsou tolerovány jen s ohledem k rozdílným poměrům Sovětského svazu a Československa. Avšak jakékoliv další změny a jiné postupy by byly považovány za „rouhačství“. I v Československu, stejně jako v Sovětském svazu, se musí stát právo nositelem vůle strany, která reprezentuje vládnoucí třídu proletariátu. I když Vyšinského někdy až nesourodá teorie,¹¹⁰ opírající se o tzv. „vyšší principy zájmů vládnoucí třídy“, dává možnost různého výkladu, tento výklad nesmí být individuální, jsou nastaveny parametry správného výkladu. Tyto parametry jsou určeny učebnicemi sovětských teoretiků, kterými se musí řídit a které citují i čeští a slovenští právní vědci. Prameny jsou nejen práce Vyšinského, ale i dalších

¹⁰⁶ Rolenc, V. a kol., Právnícká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 23

¹⁰⁷ Golunkii, S. A., Strogovich, M. S., The Theory of the State and Law. In Hazard, J. N (ed.), Societ Legal Philosophy, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) 1951, str. 351. Citováno v Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace, Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005, str. 29

¹⁰⁸ Kucherov, S., The Organs of Soviet Administration of Justice: Their History and Operation, E. J. Brill, Leiden 1970. Citováno v Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace, Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005, str. 29

¹⁰⁹ Přibáň, J., Komunistická teorie státu a práva: kritický nástin strukturních znaků a vývoje československé právní teorie v období let 1948-89. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 62

¹¹⁰ Kryštůfek, Z., Komunistické právo v Československu. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 33

vědců z Ústavu práva Akademie věd SSSR, směrodatnou se stává především učebnice Teorie státu a práva.¹¹¹

Těsná svázanost se sovětskou právní vědou povolila teprve po smrti Stalina a Gottwalda v roce 1953. Ve druhé polovině 50. let začalo posilování autonomie československé právní vědy. Vůdčí osobností nadále zůstává Viktor Knapp, jenž byl sice jedním z hlavních šířitelů sovětského právního dogmatu, které ale s úpadkem kultu osobnosti opouští a ve své schopnosti přizpůsobit se opatrně nastoluje požadavek legalismu a částečně vytěsňuje vyšší ideologické principy. Vůle vládnoucí třídy má být výslovně určena zákonodárcem v zákoně, kterým je soudce povinen se řídit a ne již rozhodovat jen podle třídního vědomí, neboť tím by mohl vlastní znění zákona porušovat.¹¹²

To, že se ideologických principů československá právní teorie nezříká zcela, demonstruje Ústava ČSSR 1960,¹¹³ která je jimi předimenzována, a to počínaje již uvozujičím prohlášením. I tak je ústava z roku 1960 významným předělem, nikoliv právním, ale spíše ideologickým. Je totiž výsledkem oficiální teze o přechodu československé společnosti z období budování základů socialismu do období socialismu vyspělého, symbolem se stalo nejen vyhlášení této ústavy jako ústavy socialistické nahrazující ústavu lidově-demokratického zřízení z roku 1948, ale i přejmenování Československé republiky v Československou socialistickou republiku. Samozřejmě, že i zde se Československo nechalo inspirovat Sovětským svazem a Chruščovovými megalomanskými¹¹⁴ plány o předběhnutí USA a ostatních kapitalistických zemí v hospodářství, jakožto materiálně technické základny k dosažení marxistické cílové fáze – komunismu.

Právě na příkladu Knappova opouštění instrumentálního pojetí práva a přimykání se k pozitivistickému vnímání oproti neurčitým ideologickým floskulím užitým v Ústavě ČSSR 1960, která byla dílem odlišného právního okruhu vědců, když Knapp byl od tvorby odstaven, se demonstruje počínající rozervanost socialistické právní vědy, která trvá i po skonu komunismu v Československu v roce 1989.

Dlouhodobý spor antiformalismu a formalismu se projevuje i v praxi soudů, kdy okresní a krajské soudy opouštějí taktéž koncepci aktivistické role soudce při aplikaci práva, aby se napříště

¹¹¹ Aržanov, M. A., Teoria gosudarstva i prava, Gosudarstvennoje izdatel'stvo juridičeskoj literatury, Moskva 1949

¹¹² Knapp, V., Předmět a systém československého socialistického práva občanského, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1959, str. 87

¹¹³ Ústava Československé socialistické republiky ze dne 11. července 1960, ústavní zákon č. 100/1960 Sb. (dále jen „Ústava ČSSR 1960“)

¹¹⁴ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa III, 1960-1989, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2007, pozn. pod čarou na str. 15

striktně řídily zákonem, zatímco Nejvyšší soud¹¹⁵ a část právní teorie¹¹⁶ toto kritizuje, brojí proti omezenému formalismu soudců a horuje neustále za rozhodování podle třídního vědomí a politické reflexe s ohledem k vyšším zájmům socialistické společnosti. Ve sporu se tak nacházeli nejen právní vědci, ale i nižší články justice vůči vyšším. Evidentně tak přestává působit počáteční jednotící prvek, jakým byl vzor daný sovětskou právní vědou, která však zavedením stalinistické teorie státu a práva tuto pochybnost sama zasela, aniž by se s ní vypořádala. Úpadek antipozitivismu též dílem souvisí s úpadkem víry ve smysluplnost marxisticko-leninské koncepce a též dílem se zahraničně-politickými vlivy, kterým byl otevírající se komunistický režim vystaven, ale dílem též samotnými zákony, protože jak psal právní teoretik Rolenc, zákony, jimiž je socialistický soudce vázán, mu „..... v podstatě mnoho volnosti neposkytují“.¹¹⁷ Osobnost soudce je tak navenek určena nikoliv jeho projevu, ale jeho volností, ale podrobnou znalostí právních předpisů.¹¹⁸ Václav Havel mluví o post-totalitním období,¹¹⁹ kdy oproti oficiálním proklamacím a návodům převažuje pasivní snaha schovat se za vůli zákonodárce striktně formalisticky vyložené, a tím zbavující odpovědnosti.¹²⁰

4.6. Změny v prostředí právnické profese a v právnickém vzdělání komunistického Československa

V návaznosti na úvod části třetí práce se autor v následující kapitole zaměří na vývoj v oblasti personálií československé právní vědy po roce 1948. Ta je v souvislosti s přizpůsobením práva nové totalitární realitě spjata s převzetím paradigmat sovětské socialistické právní vědy. První zásahy přišly s tzv. „právníkou dvouletkou“ v letech 1949 až 1950, a to nejen do vlastního práva a právní vědy, ale i do kádrů právních vědců. Komunisté potřebovali vykořenit právní vědu z kořenů prvorepublikové právní školy, potřebovali se zbavit starých prvorepublikových neloajálních kádrů a nahradit je osobami pružně reagujícími na změnu mocenskopolitické situace. Za tím účelem neváhali bořit základy vysokoškolského právního učení i prostřednictvím rušení jeho zvláště silných center (např. zrušení brněnské právní fakulty vládním nařízením č. 81/1950 Sb. jako „bašty reakčního

¹¹⁵ Stanovisko Nejvyššího soudu ČSSR z 23. 11. 1967, Prz 36/67. In Nejvyšší soud o občanském soudním řízení a řízení před státním notářstvím. Sborník směrnic, usnesení, rozborů a zhodnocení soudní praxe pléna a presidia Nejvyššího soudu 1965-1967, Praha 1974, str. 92

¹¹⁶ Kučera, E. (eds.), Obecná teorie státu a práva, Obecná teorie státu a práva, II. díl, 1. vydání, Orbis, Praha 1977, str. 275-277

¹¹⁷ Rolenc, V., Soudce a společnost, Socialistická zákonnost, č. 4, ročník 1971, str. 197. In Kühn, Z., Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 33

¹¹⁸ Rolenc, V., Soudce a společnost, Socialistická zákonnost, č. 4, ročník 1971, str. 197. In Kühn, Z., Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 33

¹¹⁹ Havel, V., Moc bezmocných, Hrádeček, říjen 1978, Památce Jana Patočky, dostupné na http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML (ke dni 4. 8. 2014)

¹²⁰ Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace, Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005, str. 102

normativismu“)¹²¹, nebo prostřednictvím čistek prováděných nejen v Brně, ale samozřejmě i v Praze, v důsledku čehož muselo odejít mnoho renomovaných profesorů, jako byl např. František Weyr, Karel Engliš nebo Vladimír Kubeš a další. Po čistkách v profesorském sboru následovaly prověrky studentů, jejichž řady muselo taktéž opustit velké množství osob se špatným třídním profilem. Na uvolněná profesorská místa byly dosazovány často nedostatečně kvalifikované náhrady. Vůdčími osobnostmi takto očištěné právní vědy se stali např. Viktor Knapp, Vladimír Rolenc, Antonín Růžek a další. Aby byl udržěn prosovětský kurz, začala být ve velkém množství překládána díla stalinistické právní literatury, mezi nimi dominují práce A. J. Vyšinského, S. Bratuse, G. M. Sverdlova.¹²² či A. V. Venediktova. Novým střediskem socialistické právní vědy byl od roku 1955 Ústav práva ČSAV, později Ústava státu a práva ČSAV, koncipovaný taktéž podle sovětského vzoru.¹²³

Zásadní proměnou prošla koncepce právního vzdělávání. V době do nástupu komunistů mohli vykonávat právní profesi úspěšní absolventi právnických fakult univerzit v Praze a v Brně. V období od listopadu 1945 do února 1948 vykonával funkci ministra spravedlnosti národní socialista Prokop Drtina, který se snažil bránit komunistům v ovládnutí této instituce, jak se to stalo např. na Ministerstvu vnitra.

Po odstavení národních socialistů převzal po únoru 1948 Ministerstvo spravedlnosti Alexej Čepička, který v souladu se stranickými liniemi KSČ požadoval nahrazení nelояálních a obecně politicky nespolehlivých starých buržoazních soudců a státních zástupců novými proškolenými kádry z řad laického obyvatelstva. Neměla rozhodovat odbornost ale politická uvědomělost pro pozdější využití justice nikoliv jako instituce práva, ale jako nástroje politické moci. Komunistické vedení proto potřebovalo co nejrychleji vyměnit osazenstvo justičního aparátu. Problémem dosazení nových soudců a prokurátorů však byla zdlouhavost standardní pětileté vysokoškolské přípravy. Proto bylo přikročeno k mimořádnému opatření zajišťujícímu překlenutí doby, než budou proudit do justice vysokoškolští absolventi školení podle nových pravidel. Tímto řešením bylo zavedení Právnické školy pracujících při Ministerstvu spravedlnosti, která sloužila k obcházení povinnosti dosažení úplného právnického vzdělání, když byl ministr spravedlnosti zmocněn ust. § 12 odst. 2 zákona č. 323/1948 Sb., jímž se zavádí odborná justiční zkouška a doplňují se předpisy o přípravné službě soudcovské „.....ze zvláště závažných služebních důvodů v jednotlivém případě prominouti odbornou

¹²¹ Maršálek, P., Proměny české právní vědy 1945-1989. In Malý, K., Soukup, L (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 39

¹²² Maršálek, P., Proměny české právní vědy 1945-1989. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 39

¹²³ Maršálek, P., Proměny české právní vědy 1945-1989. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 40

*způsobilost předepsanou v odstavci 1. zákona“.*¹²⁴ Právní příprava pro budoucí povolání soudců a prokurátorů probíhala pouze po dobu 14 měsíců. V první fázi bylo za absolvování tohoto rychlokurzu vystaveno asi 100 diplomů přihlášeným účastníkům z řad KSČ a stejné množství doktorátů práv Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Později už diplomy účastníci těchto kurzů nedostávali a doba studia se mírně prodloužila. Teprve až ve třetí fázi se výuky aktivně zúčastnila pražská právnická fakulta, když byli frekventanti PŠP zkoušeni jejími vybranými učiteli. Později byla Právnická škola pracujících zrušena a zbylí studenti byli převedeni jako dálkoví posluchači výše uvedené právnické fakulty. Bezvýjimečný požadavek vysokoškolského vzdělání se do zákona vrátil až s rokem 1964. Do té doby však dosavadní dělníci, rolníci, účetní či ženy v domácnosti po nedostačující přípravě na PŠP nejen stávali soudci a prokurátory, ale v justiční správě jim byla přidělována ihned ta nejvyšší místa předsedů soudů či správců prokuratur.¹²⁵ Byli dosazováni především do trestních senátů, zatímco dosavadní soudci byli přemísťováni na méně exponovaná místa občansko-právních senátů.

Právnická škola pracujících představuje degradaci celého systému vysokoškolského právnického vzdělání, což se projevilo i v praxi při provádění volné aplikace práva jejími rychloabsolventy, kteří se ve svých rozhodnutích neřídili ani tolik literou zákona, jako spíš neurčitými pojmy typu „duch zákona“, „zájem společnosti“, a to vše za použití vzletných komunistických frází. O kvalitě „péešpáků“ vypovídá i jejich předchozí vzdělání, když řada z nich neměla ani středoškolské vzdělání, takže nesplňovala jeden ze základních požadavků pro přijetí k vysokoškolskému studiu. To však vůbec nebylo režimu na překážku, ba naopak, jak ministr spravedlnosti Čepička poznamenal: „.....noví adepti práva, kteří nestudovali střední školu – někteří z nich mají dokonce jen dvě třídy měšťanské školy – nemají například v oboru trestního práva horší vědomosti než ostatní, ba v mnohem je i předčí“.¹²⁶

Dalším méně známým způsobem přípravy nových spolehlivých kádrů na pozice soudců a prokurátorů byly tzv. „dělnické kurzy“, kde po desetiměsíčním studiu zakončeným maturitou část těchto absolventů dělnických kurzů (tzv. „ADK“ nebo tzv. „adékáři“) dále pokračovala (za „všestranné podpory“) v řádném studiu na právnické fakultě.¹²⁷

¹²⁴ Zákon č. 323/1948 Sb., jímž se zavádí odborná justiční zkouška a doplňují se předpisy o přípravné službě soudcovské

¹²⁵ Plán rozmístění správců prokuratur, nástin rozmístění absolventů II. běhu PŠP a seznam uvolněných správců prokuratur (13 dubna 1950), VÚA, f. Čepička, sv. 21, aj. 147. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl II., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 15, str. 159-160

¹²⁶ Citováno v Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 288

¹²⁷ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 427

5. Socialistická norma jako nástroj komunistické moci

V této části se bude zpracovatel tématu věnovat zákonům, které posloužily komunistům jako nástroje při potírání skutečných či domnělých nepřátel při zajišťování a utvrzování jejich mocenského postavení. Vzhledem k šíři práce se bude věnovat pouze předpisům, které generovaly ty největší zásahy do základních práv a svobod.

Pro účely porovnání užívá autor práce standardy katalogu práv a svobod uvedené v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (dále „Evropská úmluva o lidských právech“ nebo též „Evropská úmluva“ či „Úmluva“), podepsané v Římě 4. 11. 1950 bez účasti Československa, které již bylo pevnou součástí stalinistického bloku. Československo Evropskou úmluvu ratifikovalo až 18. 3. 1992, kdy se stala součástí jeho právního řádu pod č. 209/1992 Sb. Evropskou úmluvu pro komparativní účely užívá zpracovatel z titulu jejího nadčasového významu jako základního dokumentu regionální mezinárodně-právní ochrany lidských práv v Evropě. Protože potřeba chránit základní lidská práva a svobody je nadčasová, z toho důvodu autor její formální nezávažnost pro komunistické Československo nevnímá jako překážku. Z výše uvedeného důvodu a v zájmu jednotící linie posuzuje autor podle Úmluvy i československé předpisy platné a účinné ještě před datem jejího sjednání v Římě.

Zároveň chce zpracovatel tématu poukázat na to, že jednání v rozporu se základními právy a svobodami nepramenilo pouze z vlastních zákonů, ale taktéž, nebo spíše především, z metody volného užití práva na základě vyššího zájmu společnosti, které ve svém důsledku dovozovalo i porušování tehdy platných a účinných právních předpisů především při politicky motivovaných trestních procesech.

Jelikož zákony musí být v souladu s ústavou, nelze obejít její rámeček. Navíc na ducha ústavy z 9. 5. 1948 i ústavy ČSSR z roku 1960 bylo často v protiprávních rozhodnutích poukazováno. V dalších kapitolách se autor práce bude věnovat předpisům trestního práva hmotného a procesního. Z důvodu omezeného rozsahu práce je zpracovatel tématu nucen upustit od zamýšleného pojednání o zásazích do civilně procesního práva a občanského práva hmotného konaných v neprospěch soukromého vlastnictví, protože ve svých majetkoprávních důsledcích nedosahují takové závažnosti jako zásahy v trestních předpisech, jejichž volným užitím aktivistickými soudy docházelo i k fatálním rozhodnutím naplňujících označení justiční vraždy.

5.1. Ústavní právo

5.1.1. Ústava 9. května 1948

Jak název napovídá, tzv. „Ústava 9. května 1948“ byla přijata ve výroční den osvobození Prahy Rudou armádou, což zdůraznil při jejím předložení ústavodárnému Národnímu shromáždění i tehdejší předseda vlády Klement Gottwald.¹²⁸ Ústava byla jednomyslně přijata hlasy 246 přítomných poslanců formou hlasování o jednotlivých člancích, tj. o preambuli, 12 základních člancích a o následujících deseti kapitolách rozčleněných do 178 paragrafů. Nesouhlas s podobou ústavy byl též důvodem abdikace prezidenta republiky Dr. Edvarda Beneše, když ve svém abdikacním dopisu ze dne 4. 5. 1948, píše: „*Konstatuji však, že některé články ústavy jsou takového obsahu, že moje svědomí a mé přesvědčení o demokracii i mé pojetí lidských a občanských práv mi brání vysloviti s nimi plný souhlas.*“¹²⁹ Jistě však nebyl důvodem jediným, jelikož již od února 1948 měl pochybnosti o správném postupu, když přijal demisi ministrů demokratických stran a jmenoval Gottwaldovu novou obrozenou vládu, a tím poskytl komunistickému puči zdání parlamentního řešení krize, čehož se vzdáleně dotýká i ve svém abdikacním dopisu. Navíc se rychle zhoršoval Benešův zdravotní stav.

Podnět k nahrazení ústavy demokratického Československa z roku 1920 vznikl na základě neodpovídajícího státoprávního vývoje. Za účelem přijetí nové ústavy bylo zvoleno i ústavodárné Národní shromáždění. Ústavodárné shromáždění si zákonem č. 197/1946 Sb. vytvořilo ústavní výbor, který se přípravou začal zabývat. Měl 36 členů a paritně v něm byly zastoupeny všechny tehdy zvolené (a povolené) politické strany, předsedou byl Oldřich John (sociální demokracie), generálním zpravodajem Dr. Vladimír Procházka (KSC). Generální zpravodaj předkládal jednotlivé návrhy k jednání a zpracování náleželo zvláště zřízené legislativní subkomisi.¹³⁰

V průběhu projednávání se ale projevil zásadní rozpor mezi komunisty a ostatními stranami. Komunisté hodlali přijmout zcela novou diskontinuitní ústavu, která by odpovídala tzv. „budovatelskému programu“ vlády z roku 1946, nekomunistické strany chtěly navázat na ústavu z roku 1920 a pokračovat v Masarykově československém demokratickém duchu. Spor trval nejen o udržitelnosti Masarykova pojetí jednoty československého národa, ale i o postavení prezidenta republiky, národních výborů, nebo o zakotvení znárodnění či Ústavního soudu.

Vznikly dva návrhy ústavy, kromě návrhu připraveného prof. Dr. Vladimírem Procházkou vznikl i návrh profesora Dr. Vladimíra Kubeše, který se do přípravy zapojil jako národně-socialistický právní expert. Zatímco Kubešův návrh představuje úmysl navázat na ústavu z roku 1920 ve spojení

¹²⁸ Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 84

¹²⁹ Smutný, J., Svědectví prezidentova kancléře, Mladá fronta, Praha 1996, str. 246

¹³⁰ Zákon č. 197/1946 Sb., o ústavním výboru ústavodárného Národního shromáždění

s reflexí poválečného ústavního vývoje, což demonstruje i preambulí, která je převzata z první československé ústavy, Procházkův návrh vychází z teze diskontinuity, právě s ohledem na revoluční charakter vývoje v ČSR po roce 1945, a to přesto, že se také k prvorepublikové ústavě částečně hlásí, přičemž si ale neodpouští ani její kritiku.¹³¹ Po únorových událostech roku 1948 zůstala ve hře pouze komunistická verze ústavy, která byla nakonec po připomínkách, mj. i Ústředního akčního výboru Národní fronty, a po čistě formální všenárodní diskuzi,¹³² přijata.

I přes to, že se jedná o komunistickou verzi, nová ústava zachovala některé demokratické rysy a byla spíše výrazem předúnorové okleštěné demokracie než poúnorové totality. Tím se zcela vymykala ústavám okolních socialistických států, které přijaly ústavy po vzoru stalinistické ústavy z roku 1936. Ústava 1948 byla produktem KSČ vytyčené specifické československé lidově-demokratické cesty k socialismu, která neměla vést přes diktaturu proletariátu, kolchozy apod.¹³³ Ač se Gottwald už v druhé polovině roku 1947 v souvislosti s nastávající bipolarizací světa od této koncepce odvrátil, pojem lidové demokracie zůstal zachován. Ústava je dle důvodové zprávy¹³⁴ tedy zvána jako ústava lidové demokracie, zatímco stát je dle článku I. základních článků ústavy označován jako lidově-demokratická republika.¹³⁵

Ústava se ve svém úvodním prohlášení se odvrací od pojmu československý národ, když místo toho používá označení československý lid.¹³⁶ Tento československý lid je pak „...pevně rozhodnut“ vybudovat osvobozený stát jako lidovou demokracii, která zajistí „...pokojnou cestu k socialismu“, a to proti „...veškerým snahám domácím i zahraniční reakce“. ¹³⁷ Zvláště slova o zahraniční reakci nesou již rukopis počínající komunistické kampaně proti Západu, zatímco slova o domácí reakci reagují na únorové události. Prohlášení ve svém shrnutí historického vývoje dále neopomíná roli Sovětského svazu při osvobození. V základních 12 článcích ústavy stojí za povšimnutí teze o jednotném státu rovnoprávných Čechů a Slováků.

Z hlediska lidských práv a svobod zaručoval stát mužům a ženám stejné postavení v rodině i ve společnosti, rovný přístup k povolání, úřadům a hodnostem.¹³⁸ Občané si byli rovni a měli

¹³¹ Důvodová zpráva k návrhu nové ústavy ČSR (ústavodárné NS ČSR 1946-1948, tisk č. 1227) dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1227_06.htm (ke dni 25. 8. 2014)

¹³² Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 85

¹³³ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, str. 224

¹³⁴ Důvodová zpráva k návrhu nové ústavy ČSR (ústavodárné NS ČSR 1946-1948, tisk č. 1227) dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1227_06.htm (ke dni 25. 8. 2014)

¹³⁵ Článek I základních článků ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky (dále jen „Ústava 9. května 1948“)

¹³⁶ Prohlášení Ústavy 9. května 1948

¹³⁷ Prohlášení Ústavy 9. května 1948

¹³⁸ Ust. § 1 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

zaručenu osobní svobodu, která mohla být omezena nebo odňata jen na základě zákona.¹³⁹ Ústava taktéž zaručovala svobodu projevu,¹⁴⁰ což kolidovalo s realitou. Navíc nově vkládá práva na vzdělání, na práci, na spravedlivou odměnu za ni a na odpočinek.¹⁴¹ Tato sociální práva budou brána v příští ústavě z roku 1960 jako základ, zatímco osobnostní práva a svobody ustoupí do pozadí. Komunistický režim totiž přišel s tezí, že práva a svobody jsou uvozena právě právy sociálními. V čl. III odst. 2 a 3 základních článků ústavy a dále v kapitole první podrobných ustanovení rozvíjí ústava práva a svobody. Též faktická vedoucí úloha KSČ ještě není v ústavě z roku 1948 uplatňována otevřeně, to se stane až s ústavou z roku 1960.¹⁴² Přesto se nejhorší zločiny komunistické diktatury odehrály právě za účinnosti této lidově-demokratické ústavy a nikoliv v období socialistické ústavy, která přinesla ještě výraznější potlačení základních práv a svobod.

V oblasti lidských práv a svobod dále kapitola první podrobných ustanovení formálně proklamovala rovnost všech občanů před zákonem, ochraňovala rodinu, mládež a kulturní statky a zahrnovala osobní svobodu, svobodu domovní, listovní tajemství, svobodu pobytu, majetkovou svobodu, právo na vzdělání i vyznání, svobodu projevu, petiční právo, práva sociální, stejně jako základní povinnosti občana k státu a ke společnosti. Nezakotvovala však oproti ustavní listině z roku 1920 práva menšinová, což byl důsledek řešení německé a maďarské otázky. Ústavně právní omezení základních práv a svobod ve prospěch celku nebyla tak výrazná jako v jiných stalinistických ústavách. Tento formální katalog základních práv a svobod nebyl omezován ani v době jeho vrcholícího permanentního porušování ke konci let čtyřicátých a v první polovině let padesátých a kapitola první se tak stala nejviditelnějším důkazem rozporu de iure a de facto.¹⁴³ Za zmínku též stojí fakt, že též Ústavní soud jako možný garant ochrany lidských práv a svobod, po kterém volal ve „své“ ústavě i Kubeš,¹⁴⁴ byl ve schválené ústavě odstraněn, a to z důvodu jeho nadbytečnosti jako zvláštního byrokratického orgánu, který by fakticky mohl stát nad Národním shromážděním.¹⁴⁵ Národní shromáždění tak mělo převzít roli Ústavního soudu, což fatálně nezvládlo.

V části věnované orgánům moci jsou důležitá ustanovení o národních výborech, které jsou nositeli a vykonateli státní moci a strážci práv a svobod lidu.¹⁴⁶

¹³⁹ Ust. § 2 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

¹⁴⁰ Ust. § 18 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

¹⁴¹ Ust. § 12 a n., § 26 a n., podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

¹⁴² Čl. 4 ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky (dále jen „Ústava ČSSR 1960“)

¹⁴³ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 333

¹⁴⁴ Ust. § 197 a n. návrhu nové československé ústavy. In Kubeš, V., O novou ústavu, 1. vydání, Melantrich, Praha 1948

¹⁴⁵ Důvodová zpráva k návrhu nové ústavy ČSR (ústavodárné NS ČSR 1946-1948, tisk č. 1227) dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1227_06.htm (ke dni 25. 8. 2014)

¹⁴⁶ Čl. IX základních článků a ust. § 123 a n. podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

Ve vztahu k tématu práce však nelze opomenout na ustanovení článku XI základních článků ústavy věnovaného soudům, kde je v odst. 3 řečeno, že soudci jsou vázáni „...jen právním řádem lidové demokracie“, což představovalo zásadní omezení skutečné nezávislosti soudů, které do té doby byly vázány pouze zákony,¹⁴⁷ nikoliv i podzákonnými normami, jak to mělo být od nynějška. Na článek XI navazuje v podrobných ustanoveních kapitola sedmá, která však byla v rozporu s realitou. Proklamovaný správní soud uvedený ustanovením § 137 odst. 3 bod 3 byl například zrušen. Do soudnictví byli povoláni kromě soudců z povolání i tzv. „soudci z lidu“.¹⁴⁸ Zároveň bylo prováděcím zákonodárstvím zrušeno porotní soudnictví. V důsledku toho, že i přes změny nebyla kapitola sedmá ústavy uvedena zcela do souladu se sovětským vzorem a jeho třídním pojetím justice,¹⁴⁹ byla nepřímo změněna a doplněna ústavním zákonem č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, na nějž navazovaly zákon č. 65/1952 Sb., o prokuratuře a zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, přičemž zákon o prokuratuře byl zrušen zákonem č. 65/1956 Sb. a zákon o organizaci soudů byl zásadně změněn a doplněn zákonem č. 66/1956 Sb., tedy v roce pádu kultu osobnosti a počínající snahy nápravy nejhorší zvěle.

Pandořinou skříňkou Ústavy 9. května 1948 však bylo ustanovení § 171 odst. 1 a odst. 2, dle kterého všechny části ústavy platí jako celek a při výkladu jednotlivých ustanovení ústavy je třeba vycházet z ducha tohoto celku a ze zásad, na kterých je založen.¹⁵⁰ Navíc podle ust. § 173 odst. 2 Ústavy 9. května 1948 všechny zákony odporující ustanovením ústavy a zásadám lidově-demokratického zřízení anebo upravující věci odchylně od ústavy ztrácí planost.¹⁵¹ Jelikož neexistoval Ústavní soud, byl přezkum ústavnosti zákonů dle ust. § 171 odst. 3 ústavy decentralizovaný a mohly jej provádět veškeré soudy soudní soustavy, včetně soudů nejnižšího článku. Na základě toho soudy učinily, především v civilním právu, několik progresivních rozhodnutí, zejména v otázce ústavou nastolené rovnosti pohlaví.¹⁵² V trestních řízeních však platil pravý opak, téměř se nestávalo, že by bylo užito ústavních práv ve prospěch obviněného.¹⁵³ Naopak i ústavně zaručená práva byla omezována v zájmu republiky a jejího zřízení. Tak tomu bylo i v často zmiňovaném případě kněze, který odmítl dát poslední pomazání ženě pro její členství v KSC, když Nejvyšší soud ve svém

¹⁴⁷ Ust. § 98 odst. 1 úst. zákona č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

¹⁴⁸ Čl. XI odst. 2 základních článků a ust. § 140 odst. 3 a n. podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

¹⁴⁹ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, str. 360

¹⁵⁰ Ust. § 171 odst. 1 a odst. 2 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

¹⁵¹ Gřivna, T., Trestní právo hmotné. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 561

¹⁵² Rozhodnutí Krajského soudu v Košicích, č. j. Co 153/49, ze dne 29. 3. 1949, uveřejněno ve Sbírce soudních rozhodnutí, ročník 1949, č. 28, str. 40

a rozhodnutí Krajského soudu v Praze, č. j. Co XX 11/49, ze dne 18. 2. 1949, uveřejněno ve Sbírce soudních rozhodnutí, ročník 1949, č. 59, str. 84

¹⁵³ Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005, str. 36

rozhodnutí konstatoval, že Ústava 9. května 1948 sice zaručuje svobodu víry, ale to neznamená, že tato svoboda mohla být zneužita k rozvratu lidově-demokratické republiky.¹⁵⁴

Pokud se přihlédne k tomu, že ústava byla schválena v období počínající totality, širší daných práv lze akceptovat. Přesto se svým katalogem lidských práv oproti standardům daným Evropskou úmluvou neobstojí. Při posuzování ústavy ve vztahu k Evropské úmluvě se zpracovatel tématu zaměřil na celek, aby naplnil odkaz zákonodárce v § 171 odst. 1 podrobných ustanovení ústavy,¹⁵⁵ nikoliv pouze na naplňování práva na spravedlivý proces.

Prvotním porovnáním Ústavy 9. května 1948 s Evropskou úmluvou o lidských právech¹⁵⁶ lze zjistit, že čistě formálně její požadavky z určité části naplňuje. Přesto však nedosahuje jejího stupně ochrany. Některá práva totiž absentují. Jiná jsou ochraňována nedůsledně. Často jsou užity neurčité pojmy.

O problematice práv menšin, která součástí ústavy nebyla z důvodu válečných zkušeností a poválečného řešení německé a maďarské otázky, se autor práce již zmínil. Dle čl. 2 Evropské úmluvy je právo každého na život chráněno zákonem. Ústava však výslovně právo na život nechrání. V ústavě též nenajdeme zákaz mučení, otroctví a nucené práce.¹⁵⁷ Naopak právo na svobodu a osobní bezpečnost ústava obsahuje, i když ne v takové šíři jako v Úmluvě.¹⁵⁸ Dokonce i některé požadavky práva na spravedlivý proces pod položkami ust. § 3, ust. § 35 a ust. § 144 podrobných ustanovení ústava obsahuje. Ne však zdaleka všechny, vlastní samostatná partie k právu na spravedlivý proces chybí. Pravidlo zákazu trestu bez zákona, respektování rodinného a soukromého života, svobody myšlení, svědomí, dokonce i náboženského vyznání, svobody projevu, svobody shromažďovací a sdružovací ústava, byť někdy v odlišném znění, ústava uvádí. Ústava taktéž proklamuje rovnost všech před zákonem a udává též rovné postavení žen a mužů ve společnosti.¹⁵⁹

Oproti původnímu znění Evropské úmluvy však ústava obsahuje navíc právo na vzdělání (to bylo do Úmluvy vloženo až dodatkovým protokolem ratifikovaným 20. 3. 1952 v Paříži)¹⁶⁰ a práva

¹⁵⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu, č. j. To 144/49, ze dne 30. 9. 1949, interpretováno v Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře střeoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005, str. 37

¹⁵⁵ „Všechny části této ústavy (prohlášení, základní články a podrobná ustanovení) platí jako celek.“

¹⁵⁶ Podepsána jménem ČSFR dne 21. 2. 1991 a vyhlášena pod č. 209/1992 Sb.

¹⁵⁷ Čl. 3 a čl. 4 Evropské úmluvy o lidských právech

¹⁵⁸ Ust. § 2 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948, srovnej s čl. 5 Evropské úmluvy o lidských právech

¹⁵⁹ Ust. § 1 podrobných ustanovení, Ústavy 9. května 1948

¹⁶⁰ Ust. § 12 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948 srovnej s příl. č. 1, Dodatkový protokol k Evropské úmluvě o lidských právech

sociální, tj. právo na práci, na spravedlivou odměnu a na odpočinek, vč. ostatních práv sociálního systému, což vychází z komunistického protěžování těchto práv oproti ostatním.¹⁶¹

Autor vnímá negativně, že se v ústavě nacházejí pasáže, které svým obsahem patří spíše do textu zákonů, poukazuje na ust. § 5 odst. 2 věnující se podrobně domovní prohlídce, ač to má být spíše obsahem trestního řádu, nebo na některá ustanovení v části následující za ust. § 26 podrobných ustanovení věnující se právům sociálním. Za zbytečně podrobná považuje taktéž některá ustanovení o hospodářském zřízení (např. § 155 k národním podnikům, § 157 k lidovým družstvům a ust. § 162 a násl. podrobných ustanovení věnujících se jednotnému hospodářskému plánu).

Ústava jako celek však oproti Evropské úmluvě trpí nejen tím, že některá práva v ní nejsou zaručena, jsou nepřehledně řazena, či jsou definována neurčitým způsobem, ale také tím, že uvedená práva nejsou konkretizována a řádně rozvedena, pouze jsou zmíněna. Úroveň ochrany lidských práv a svobod v Ústavě 9. května 1948 tak zpracovatel tématu ve vztahu ke standardu danému v Evropské úmluvě považuje za nevyhovující. Zcela zarážející je přitom absence samostatné partie věnované právu na spravedlivý proces, kdy jsou některé položky nekoncepčně „rozházeny“, např. v ustanovení nazvaném „Obecná ustanovení.“¹⁶² I když ústava z roku 1948 základní lidská práva a svobody neztrácuje a přiznává je, činí tak nedostatečným způsobem a už v tom lze nalézt úmysl jejich možného ohrožení. Nejzákladnější problém však nepředstavovalo znění ústavy, která i přes výše uvedené vady vykazovala některé rysy omezené demokracie poválečných let, ale její otevřené porušování, obcházení a svévolné interpretování.

5.1.2. Ústava ČSSR 1960

Novou socialistickou ústavu přijalo Národní shromáždění dne 11. 7. 1960 na svém prvním zasedání¹⁶³ jako ústavní zákon č. 100/1960 Sb. Přijetí ústavy, označené jako socialistická, při kterém došlo i ke změně názvu Československé republiky na Československou socialistickou republiku, bylo výsledkem potřeby nové ústavy přizpůsobené reáliím. Ústava měla být též důsledkem usnesení XI. sjezdu KSČ konaného v červnu roku 1958 „.....o dovršení socialistické výstavby, kdy byly odstraněny zbytky vykořisťovatelských tříd a vbrzku bude předstížena úroveň vyspělých kapitalistických států“.¹⁶⁴ Posledním a zásadním impulsem však bylo vyhlášení nových ideologických cílů na XXI. mimořádném sjezdu Komunistické strany Svazu sovětských socialistických republik, které měly být též do nové ústavy promítnuty.

¹⁶¹ Ust. § 26 a n. podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

¹⁶² Ust. § 35 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

¹⁶³ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V., České právní dějiny, 2. vydání, Aleš Čeněk, Plzeň 2010, str. 373

¹⁶⁴ Citováno v Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 208

Ústava ČSSR je zřetelně ovlivněna sovětskou státoprávní teorií a terminologií. Prohlašuje Československo za stát založený třídní strukturou společnosti:¹⁶⁵ „...socialistický stát, založený na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída“.¹⁶⁶ „Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejvzdělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.“¹⁶⁷ Komunistická strana se tak na rozdíl od ústavy z roku 1948, kde tak činila pouze zprostředkovaně prostřednictvím vlády Národní fronty, hlásí k moci. Teorie tehdejšího státního práva vycházející z teze o vedoucí úloze KSC dále otevřeně přiznává absenci možnosti politické soutěže: „To, že ústava v naší společnosti není a ani nemůže být rámcem pro soutěžení politických sil, ale je založena na vedoucí úloze jediné strany.....“¹⁶⁸

Ideologické proklamace jsou nejen v prohlášení a úvodním článku, ale prakticky v celé ústavě. Tyto proklamace vycházejí z vyhlášení vítězství socialismu v zemi, které je opřeno především o dovršení kolektivizace zemědělství a o začlenění malovýroby do státního nebo družstevního sektoru, když se o soukromém vlastnictví jakožto o jevu okrajovém již nemluví.¹⁶⁹ Dalším důvodem k optimismu má být i skutečnost, že byla odstraněna většina pozůstatků formálního rozdělení moci.¹⁷⁰ To se projevuje i v právní terminologii, kde se nepíše o moci zákonodárné, výkonné a soudní, ale o činnosti zákonodárné, výkonu státní správy, soudnictví a prokurátorského dozoru.¹⁷¹

Po právní stránce je tato socialistická ústava hodnotově jistě na nižším stupni než ta z roku 1948. Vyznačuje se předimenzovaností ideologií a množstvím nových právních a politických obrátů, které umožňovaly její značnou výkladovou volnost, a tedy zneužitelnost. Současní ústavní právníci se však shodují v tom, že po jejím schválení došlo paradoxně ke sblížení se skutečností a rozpor mezi ústavou de facto a de iure byl podstatně menší než v případě Ústavy 9. května 1948,¹⁷² která de facto nebyla v některých svých částech, především v partiích věnujících se lidským právům a svobodám, reálně platná už v době svého vyhlášení. Ústava z roku 1960 se tak svým otevřeným třídním pojetím, vymezením se proti tradičnímu pojetí lidských práv a svobod, dělbě moci, politickému pluralismu a jiným zásadám novodobého konstitucionalismu stává méně fiktivní než Ústava 9. května 1948.¹⁷³

¹⁶⁵ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 39

¹⁶⁶ Čl. 1, odst. 1 Ústavy ČSSR 1960

¹⁶⁷ Čl. 4 Ústavy ČSSR 1960

¹⁶⁸ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 24

¹⁶⁹ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 34

¹⁷⁰ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 34

¹⁷¹ Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama 1987, str. 33

¹⁷² Pavlíček, V. a kol. Ústavní právo a státověda, II. díl, Ústavní právo České republiky, Linde, Praha 2001, str. 82

¹⁷³ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa III, 1960-1989, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha, 2007, poznámka pod čarou na str. 20

Svým obsahem i užitými termíny, jako např. označení hlavy první „Společenské zřízení“, se Ústava ČSSR 1960 daleko více blížila stalinistické ústavě z roku 1936.¹⁷⁴

Pokud by někdo posuzoval společenské poměry jen na základě znění ústav, došel by k závěru, že v roce 1960 oproti roku 1948 došlo k utužení poměrů, paradoxem zůstává, že opak je pravdou. Naopak právě po přijetí této neostalinistické ústavy se poměry v Československu postupně začaly uvolňovat, a tento pozitivní vývoj vyústil „Pražským jarem 1968“ a jeho demokratizačním a pluralizačním programem, tzv. „socialismem s lidskou tvář“, který se projevoval např. zrušením cenzury „...jako nepřípustnému zásahu státních orgánů proti svobodě slova ...“, ¹⁷⁵ s možností volněji cestovat, nebo možností vybírat z více kandidátů (samozřejmě pouze v rámci jednotné kandidátky Národní fronty pod vedením KSČ) ve volebních obvodech jak při volbách do Národního shromáždění, tak do národních výborů.¹⁷⁶

Díky volnějším poměrům dosáhli zrovnoprávnění ve společném státě i Slováci, když byl dne 27. 10. 1968, tedy již v době po srpnovém vpádu vojsk států Varšavské smlouvy na území republiky, na schůzi Národního shromáždění předložen a přijat ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci. Tento ústavní zákon je zásadní i v tom směru, že znovu položil základy ústavnímu soudnictví.¹⁷⁷ Ke vzniku Ústavního soudu ČSSR a ústavních soudů obou republik však nikdy nedošlo, taktéž zákon o federaci byl pozdějšími novelizacemi podstatně omezen, to vše v důsledku nadcházející tzv. „normalizace“, která s sebou nesla postupné odstranění demokratizačních náznaků z let šedesátých.

Pokud jde o oběti komunistické represe z 50. let, od počátku 60. let byly, zatím v omezeném počtu, amnestovány a rehabilitovány. Probíhalo prošetřování politických procesů tzv. „Kolderovou komisí“, později „Pillerovou komisí“. Zákonem č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci bylo navíc umožněno, aby neoprávněně potrestaná osoba vznesla nárok na zrušení rozhodnutí, očistu svého jména, zahlazení potrestání a náhradu škody s tím, že bylo možno vyvodit i odpovědnost osob, které se na takovém neoprávněném rozhodnutí podílely.¹⁷⁸ I u tohoto zákona však došlo po obsazení země vojsky Varšavské smlouvy k výraznému omezení novelizací provedenou zákonem č. 70/1970 Sb.

¹⁷⁴ Hlava I Návrhu ústavy Svazu SSR též nazvána „Společenské zřízení“. In Nejdemokratičtější ústava světa, Návrh nové sovětské ústavy, digitální kopie brožury vydané Svazem přátel SSSR v Praze, dostupné na <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/nejdemokratictejsi-ustava-sveta-navrh-nove-sovetske-ustavy-z-roku-1936/>

¹⁷⁵ Ust. § 17 odst. 1, zákon č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ústavních a hromadných informačních prostředcích

¹⁷⁶ Zákon č. 113/1967 Sb., o volbách do Národního shromáždění a zákon č. 114/1967 Sb., o volbách do národních výborů

¹⁷⁷ Čl. 86 a 101 ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci

¹⁷⁸ Šimáčková, K., Fiktivní, nebo reálná ústava. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 33

a k faktickému zastavení rehabilitačních aktivit v důsledku nezájmu tyto zločiny skutečně vyšetřovat a křivdy napravit.

Pokud se týká lidských práv a základních svobod, ústava vycházela nejen z práv, ale i z povinností, kdy práva jednotlivce byla podřízena zájmům společnosti, když dle čl. 19 Ústavy ČSSR 1960 „...jsou rozvoj a zájmy každého jejího příslušníka v souladu s rozvojem a zájmy celé společnosti“ a dále „Ve společnosti pracujících může jednotlivec dospět k plnému rozvinutí svých schopností a k uplatnění svých oprávněných zájmů jen aktivní účastí na rozvoji celé společnosti.“

Už z řazení práv a svobod je zřejmé, že některá zaručená osobní práva a svobody jsou zcela na okraji zájmu, v katalogu práv zaujímají totiž až předposlední a poslední místo. Na prvních místech jsou práva sociální (právo na práci, které je zároveň zdůrazněno jako právo nejpodstatnější, dále právo na odměnu za vykonanou práci, právo na odpočinek a zaopatřovací práva).¹⁷⁹ V čl. 24 ústavy je dáno právo na vzdělání. Práva menšin se v ústavě vrací v podobě výše uvedené všeobecné rovnosti ale i čl. 25, s tím, že zde se přiznávají pouze občanům maďarské, ukrajinské a polské národnosti, a to jen v úseku vzdělání. Ústavou je chráněna dále rodina, mateřství, a manželství.¹⁸⁰ Je zaručeno rovnoprávné uplatnění žen.¹⁸¹

Až následně je uvedena svoboda projevu, zejména svoboda slova a tisku, ale pouze „...užívaná v zájmu rozvoje své osobnosti a svého tvůrčího úsilí a při uplatňování účasti na správě státu a na hospodářské a kulturní výstavbě země, přičemž k těmto cílům se zaručuje svoboda shromažďovací a svoboda pouličních průvodů a manifestací“.¹⁸² Svoboda projevu, ale i další uvedené „politické svobody“¹⁸³ jsou tedy v pojetí ústavy značně omezeny, a to ještě neurčitými ústavními hranicemi, které lze jakkoliv díky své nejednoznačnosti a podmínkám vykládat v neprospěch osob, které by jich chtěly využít proti politické moci. Dalšími „zaručenými“ právy jsou nedotknutelnost osoby v čl. 30 a pravidlo, podle kterého není trestu bez zákona (čl. 30 odst. 1 ústavy). Taktéž je ústavou v čl. 31 respektive v čl. 32 „zaručena“ nedotknutelnost obydlí, listovního tajemství a tajemství dopravovaných zpráv, jakož i svoboda pobytu a svoboda vyznání, zde ale jen pokud to není v rozporu se zákonem a pod podmínkou, že věřící nebude odpírat plnit občanskou povinnost uloženou mu zákonem. Svoboda sdružovací v dnešním pojetí taktéž chráněna není. Soudobá státoprávní teorie spojuje sdružovací právo s čl. 5 ústavy, dle něhož „K rozvíjení společné činnosti, k všestranné a aktivní účasti na životě společnosti a státu a k uskutečňování svých práv sdružují se pracující v dobrovolné společenské

¹⁷⁹ Čl. 19 odst. 2, 21, 22, 23, Ústava ČSSR 1960

¹⁸⁰ Čl. 26, Ústava ČSSR 1960

¹⁸¹ Čl. 27, Ústava ČSSR 1960

¹⁸² Čl. 28, Ústava ČSSR 1960

¹⁸³ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 99

organizace, jimiž jsou zejména Revoluční odborové hnutí, organizace družstevní, organizace mládeže, organizace kulturní, tělovýchovné a jiné; na společenské organizace postupně přecházejí některé úkoly státních orgánů. “ Zákonem č. 126/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních k upevnění pořádku, bylo umožněno orgánu státní správy, rozpuštění organizace, jestliže její činnost směřuje proti ústavě, zákonům, stanovám a proti důležitým zahraničně-politickým zájmům.¹⁸⁴ Dalším “pružným“ ustanovením s potenciálem možného zneužití bylo určitě ust. čl. 34, podle něhož jsou občané povinni zachovávat ústavu i ostatní zákony a dále, a v tom tkví problém „...dbát ve všem svém konání zájmů socialistického státu a společnosti pracujících“. Co lze považovat za zájem socialistického státu a společnosti není specifikováno. Ze stejného důvodu lze poukázat na ustanovení čl. 38: „Neodlučnou součástí občanských povinností je.....uvědomělé zachovávání pravidel socialistického soužití.“ Definici pravidel socialistického soužití však ústava neobsahuje.

Oproti Evropské úmluvě o lidských právech v Ústavě ČSSR 1960 úplně absentuje ochrana soukromí, svoboda pohybu a pobytu. Dle čl. 2 Úmluvy je právo každého na život chráněno zákonem. Ústava však výslovně právo na život nechrání. V socialistické ústavě též nenajdeme zákaz mučení, otroctví a nucené práce.¹⁸⁵ Právo na svobodu a osobní bezpečnost ve smyslu chápaném Evropskou úmluvou ústava neobsahuje už vůbec.¹⁸⁶

Stejně jako v ústavě z roku 1948 setrvává absence samostatné partie věnující se právu na spravedlivý proces. Užití je možno pouze čl. 30 odst. 2 ústavy, dle kterého lze „...tresty ukládat jen na základě zákona“ a ust. čl. 103 ústavy z partie věnované soudnictví, s výčtem zásad ústnosti, veřejnosti procesu (s možností vyloučení jen na základě zákona) a veřejnosti vyhlášení rozsudku a v povinnosti zajistit obviněnému právo obhajoby. Tím však katalog práv dle čl. 6 Evropské úmluvy o lidských právech není vyčerpán a množství nedostatků není rozhodně zanedbatelné, když uvážíme, že Československo už se tímto katalogem práv mohlo téměř deset let inspirovat, i když jím nebylo vázáno. V ústavě zcela chybí právo každého na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem. V ústavě chybí presumpce nevinoty, dokud vina nebyla prokázána zákonným způsobem. V ústavě, jako předchůdkyni Listiny základních práv a svobod,¹⁸⁷ chybí ustanovení v zájmu práv obviněného z trestného činu, která byla částečně přítomna pouze v zákonných předpisech: a) právo obviněného být neprodleně a v jazyce, jemuž rozumí, podrobně seznámen s povahou a důvodem obvinění proti němu; b) právo obviněného mít přiměřený čas a možnost k přípravě své obhajoby; c) právo obviněného obhajovat se osobně nebo za pomoci

¹⁸⁴ Ust. § 2 zákona č. 126/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních k upevnění pořádku

¹⁸⁵ Čl. 3 a Čl. 4 Evropské úmluvy o lidských právech

¹⁸⁶ Čl. 5 Evropské úmluvy o lidských právech

¹⁸⁷ Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

obhájce podle vlastního výběru nebo, pokud nemá prostředky na zaplacení obhájce, aby mu byl poskytnut bezplatně, jestliže to zájmy spravedlnosti vyžadují; d) právo obviněného vyslyšet nebo dát vyslyšet svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě; e) právo obviněného mít bezplatnou pomoc tlumočníka, jestliže nerozumí jazyku používanému před soudem nebo tímto jazykem nemluví.¹⁸⁸

Jako důvod absence rozsáhlých oblastí osobních práv a svobod s důrazem na práva na spravedlivý proces tak může být komunistickým normativcem namítán pouze záměr vymezit ústavu z okruhu západního chápání ústavních pravidel ve prospěch aktivizace nových směrů socialistického práva. Bylo prakticky nemožné domáhat se některých základních práv, jejichž ochrana nebyla umožněna. Procesních prostředků, jako je v současnosti ústavní stížnost nebo správní žaloba, nebylo možné užít, protože prostě neexistovaly, taktéž neexistovaly příslušné instituce jako Ústavní soud či správní soudy. Ústava 1960 se problém snažila řešit prostřednictvím pseudoinstitutu uvedeného v čl. 29, tedy tzv. „stížnosti pracujících“, ¹⁸⁹ podle níž mají „...občané a organizace mají právo obracet se k zastupitelským sborům a k ostatním státním orgánům s návrhy, podněty a stížnostmi; státní orgány jsou povinny je odpovědně a včas vyřizovat“. ¹⁹⁰ Další možností bylo obrátit se na prokurátora jako tzv. „strážce socialistické zákonnosti“, dozorujícího provádění a zachování zákonů a jiných právních předpisů ministerstvy a jinými orgány státní správy, národními výbory, soudy, hospodářskými a jinými organizacemi a občany dle ust. § 3 zákona č. 60/1965 Sb., o prokuratuře, respektive téhož ustanovení předchozího zákona č. 65/1956 Sb., o prokuratuře. Jistě si ale nelze dělat iluze o tom, jak takové vyřizování uvedené stížnosti u prokurátora vypadalo, vzhledem k zadání, kterým byl vázán: „...vystupovat pouze v případech, kdy se práva či zájmy jednotlivě kryly se zájmem státní moci.“ ¹⁹¹

5.2. Trestní právo

Platný zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník 2009“) v ust. § 12 odst. 2 stanoví: „*Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.*“ Trestní právo by tedy mělo mít podle dnešních měřítek subsidiární a akcesorickou povahu. Socialistické právo však dokázalo působnost trestní represe

¹⁸⁸ Čl. 6 Evropské úmluvy o lidských právech

¹⁸⁹ Wagnerová, E., Základní práva. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 29

¹⁹⁰ Čl. 29 Ústavy ČSSR 1960

¹⁹¹ Wagnerová, E., Základní práva. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 29

rozvinout i do oblastí, kde dnes užíváme předpisů o přestupcích či správních deliktech, nebo které v dnešním chápání nelze postihnout sankcí vůbec. Pojetí trestního práva po nástupu komunistů v Československu se taktéž vyznačovalo nepřiměřenou přísností, mluvilo se o drakonických trestech, kdy především v politických procesech podle zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, a později podle hlavy I. zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon, věnované trestným činům proti republice, neexistoval menší trest než trest odnětí svobody, přičemž nejvyšším trestem byl trest smrti. Toto uzákoněné násilí bylo oficiálně vyústěním stalinistické teorie o zostřování třídního boje namířeného proti poražené buržoazii, která se se svým postavením nehodlala smířit a za pomoci imperialistických zemí se snažila vývoj zvrátit. Pravým účelem však v první fázi bylo zajištění si únorového mocenského zvratu odstraněním mechanismů demokracie a občanské společnosti. Po tomto ochromení a odstranění demokratických institutů včetně jejich nejčelnějších představitelů nastala druhá etapa, kdy nezákonnost sloužila k ochraně mocenského monopolu a zastrašení potencionálních revolt, kterým měly předcházet exemplární těžké tresty prezentované veřejnosti při politických procesech. Nutno dodat, že převážný počet obětí režimu se rekrutuje z období let 1948 - 1953, zatímco po Stalinově a Gottwaldově smrti dochází k uvolnění represe i v souvislosti s pádem kultu osobnosti v roce 1956. V 60. letech 20. století a především za Pražského jara dochází k sebezpytování komunistů a k omezené snaze o rehabilitaci postižených osob, když po vpádů vojsk Varšavské smlouvy tato snaha odumírá a naopak dochází k novému normalizačnímu sevření, které generuje další oběti např. z řad signatářů Charty 77 či jiných disidentů, rozhodně však již ani zdaleka ne v takové míře, jak tomu bylo v období stalinistického bezpráví let 1948 - 1953.

Z výše uvedených faktů vyplývá záměr věnovat se předpisům v oblasti trestního práva pouze v kontextu tématu této práce, tj. jako nástroje zneužití komunistickou mocí. Je zřejmé, že jednotlivé předpisy nebyly tvořeny pouze za účelem likvidace oponentů či osob z nejrůznějšího důvodu nepohodlných pro novou vládní garnituru, ale že taktéž, a to ve většině případů, postihovaly běžnou kriminalitu. Z tohoto důvodu se tato práce ve zvýšené míře věnuje jen těm zákonům a těm ustanovením, které sloužily jako politické páky režimu, nikoliv tedy těm předpisům a ustanovením, které vskutku postihovaly běžnou zločinnost. Práce se věnuje pouze zákonům, nikoliv rozvětvené síti podzákoných právních norem, a to i když se v celém právním řádu uplatnila tzv. „presumpce zákonnosti publikovaných právních předpisů“, a tudíž „.....nebylo nutné, aby souladnost podzákoných norem s ústavními a jinými zákony zkoumal v konkrétních věcech obecný soud“. ¹⁹² Nebylo to však ani zakázáno a obecné soudy v době volné stalinistické aplikace práva tuto možnost využívaly.

¹⁹² Flegl, V., Československá justice a prokuratura 1945-1978, 1. vydání, Ústav státní správy, Praha 1979, str. 69

5.2.1. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky

Po únorovém převratu a převzetí moci komunisty se začaly stupňovat projevy nesouhlasu, jež našly příležitost k veřejné prezentaci především při XI. všesokolském sletu, konaném na přelomu června a července roku 1948 v Praze, a u příležitosti pohřbu prezidenta Beneše v září 1948. Množily se protesty i proti špatné situaci v zásobování. Proti režimu například aktivně vystoupili studenti i bývalí českoslovenští důstojníci. Protestující, stejně jako ostatní odpůrci skuteční i potencionální, již ale byli zatýkáni. K tomu však chyběl zákonný rámec, byl proto využit prvorepublikový zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky (dále jen „zákon na ochranu republiky 1923“) a taktéž byly znovuobnoveny retribuční předpisy.¹⁹³ Navíc bylo i využito ust. § 173 odst. 2 Ústavy 9. května 1948, podle kterého všechny zákony odporující ustanovením ústavy a zásadám lidově-demokratického zřízení anebo upravující věci odchylně od ústavy ztrácejí platnost.¹⁹⁴ Přesto však bylo potřeba přijmout předpis, který by byl účinnějším nástrojem počínající represe. Plánovaný nový trestní zákoník měl být připraven a schválen až v období právníkové dvouletky 1949 - 1950, do té doby měl být nástrojem postihu zákon č. 231/1948, na ochranu lidově demokratické republiky (dále jen „zákon na ochranu lidově demokratické republiky“), který výše uvedený zákon na ochranu republiky 1923 nahradil. Pro trestní řízení dle zákona na ochranu lidově demokratické republiky byl zřízen nechvalně známý Státní soud a Státní prokuratura podle zákona č. 232/1948 Sb., o Státním soudu (dále jen „zákon o Státním soudu“).

Zákon na ochranu lidově demokratické republiky byl spolu se zákonem o Státním soudu přijat na 13. schůzi Národního shromáždění. Zpravodajem, poslancem Dr. Kokešem byl uveden jako důvod: „...že lidově demokratická republika Československá je jiným státem co do politické, sociální i hospodářské struktury, než byla republika z roku 1923 a 1938. Se zřetelem na tuto skutečnost byl také vytyčen požadavek, že pro náš nový život nebude postačovat státní ústava z roku 1920, nýbrž naopak, že se zřetelem na veliké změny, které v našem životě nastaly, bude vytvořena ústava nová, odpovídající přáním a požadavkům našeho lidu a změněným poměrům. Z toho vyplývá pak druhá skutečnost, neméně závažná, že i ostatní zákony, které neodpovídají nastalým změnám a jsou s nimi eventuálně v rozporu, musí být odstraněny a nahrazeny novými. A tak je tomu i se zákonem na ochranu republiky. Jsou lidé, kteří se ptají, proč vlastně Národní shromáždění projednává nový zákon na ochranu lidově demokratické republiky, když máme starý zákon na ochranu republiky z roku 1923? Na tuto otázku možno odpověděti takto: Protože stát v roce 1923 byl jinou republikou s jiným státním zřízením a jinou hospodářskou soustavou, než je lidová demokracie v roce 1948, a není proto možné zákonem vytvořeným k ochraně buržoasní demokracie a kapitalistického pořádku chrániti

¹⁹³ Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 107

¹⁹⁴ Gřivna, T., Trestní právo hmotné. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 561

lidovou demokracii socialisující.“ ¹⁹⁵ Poslanec Kokeš ke konci své zprávy uvádí: „*Paní a pánové, je jistě přáním nás všech, aby naše bezpečnostní orgány a soudy nebyly nuceny často používat zákona na ochranu lidově demokratické republiky. Je jistě přáním i našich soudců, aby nepřítel republiky bylo co nejméně a aby s trestními soudy měli co činit jen lidé nebezpeční lidské společnosti. Ovšem toto je přání naše a nezáleží jen na nás, zda bude splněno, záleží hlavně na těch, kteří se již dostali, nebo ještě mají v úmyslu se dostat na šikmou plochu trestné činnosti proti státu. Přijetím zákona na ochranu lidově demokratické republiky všechny tyto lidi varujeme. Současně pak rozhodnutí chránit lidově demokratickou republiku všemi prostředky přejeme si jistě, aby tento zákon byl velmi účinnou zbraní proti všem nepřítelům naší lidově demokratické republiky, kráčeji k socialismu.“* ¹⁹⁶

Zákon na ochranu lidově demokratické republiky byl podle výše uvedené zprávy považován jak za prevenci odrazující potencionální narušitele nového zřízení, tak i za zbraň vůči těm, kteří tak již učinili. Předkladatelé se nerozpakovali v zájmu totalitní moci zavést do zákona i nové pojmy jako „velezrada“, ¹⁹⁷ která byla spolu se zločiny útoků na život ústavních činitelů ¹⁹⁸ či jejich tělesného poškození, ¹⁹⁹ vyzvědačství, ²⁰⁰ válečného škůdnictví, ²⁰¹ trestána i smrtí. Dalšími zločiny uvedenými v hlavě I., označené jako „trestné činy proti státu“, bylo sdružování proti státu, které bylo trestáno odnětím svobody až na pět let a za přitěžujících okolností až na deset let, ²⁰² nebo pobuřování proti republice se sazbou do tří let nebo za branné pohotovosti či při napadení státu do pěti let, ²⁰³ hanobení republiky na veřejnosti se sazbou do dvou let odnětí na svobodě. ²⁰⁴ Hlava II., která upravovala zločiny proti vnější bezpečnosti státu, obsahovala zločiny vyzvědačství, vyzvědačství proti spojenci, ²⁰⁵ nedbalé uchovávání státního tajemství, ²⁰⁶ válečné škůdnictví, válečná zrada ²⁰⁷ a nedovolené zpravodajství. ²⁰⁸ Hlava III. upravovala zločiny proti vnitřní bezpečnosti státu, kde mezi trestnými činy figurují již výše uvedené zločiny útoků na život ústavních činitelů či jejich tělesného poškození, postížitelné i trestem smrti, ale jsou zde překvapivě i zločiny hanobení národa a rasy. ²⁰⁹ Výrazem plánu likvidace nepohodlných církevních hodnostářů je ustanovení o zneužití úřadu duchovního nebo

¹⁹⁵ Stenoprotokol ze 13. schůze NS ČSR konané dne 6. 10. 1948 dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013001.htm> (ke dni 4. 9. 2014)

¹⁹⁶ Stenoprotokol ze 13. schůze NS ČSR konané dne 6. 10. 1948 dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013001.htm> (ke dni 4. 9. 2014)

¹⁹⁷ Ust. § 1 zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky (dále jen „zákon na ochranu lidově demokratické republiky“)

¹⁹⁸ Ust. § 14 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

¹⁹⁹ Ust. § 15 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰⁰ Ust. § 5 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰¹ Ust. § 10 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰² Ust. § 2 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰³ Ust. § 3 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰⁴ Ust. § 4 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰⁵ Ust. § 6 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰⁶ Ust. § 7 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰⁷ Ust. § 11 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰⁸ Ust. § 12 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²⁰⁹ Ust. § 27 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

jiné podobné funkce.²¹⁰ Trestným podle uvedené hlavy bylo i ohrožení jednotného hospodářského plánu z nedbalosti.²¹¹ K trestným činům podle hlavy III. byly přiřazeny i zločiny podpory a propagace fašismu a podobných hnutí.²¹² Hlava IV. poté upravovala trestné činy proti mezinárodním vztahům, mezi něž patřilo hanobení spojeneckého státu²¹³ (tedy především SSSR).

Obranou režimu proti rozsáhlé emigraci po únorovém převratu byla klasifikace ilegálního přechodu hranic, jako zločinu neoprávněného opuštění republiky a popřípadě neuposlechnutí výzvy k návratu.²¹⁴ I když tito lidé většinou prchali pouze ze strachu a neměli v úmyslu republiku a její zřízení zpoza hranic poškozovat, Státní bezpečnost a orgány činné v trestním řízení uvedený přechod hranic dokázaly pomocí svých úsudků nepodloženými důkazy přiřadit ke zločinu velezrady dle ust. § 1 odst. 2 zákona na ochranu lidově demokratické republiky, když dovozovali notorií, že se emigrant jistě s někým spojil nebo vešel v přímý nebo nepřímý styk s cizí mocí nebo s cizím činitelem za účelem uvedeným v odst. 1 téhož ustanovení, tj. např. za účelem zničit nebo rozvrátit lidově-demokratické zřízení republiky.²¹⁵

Zákon nabyl účinnosti dne 16. 10. 1948. Ke dni 1. 8. 1950 byl zrušen zákonem č. 87/1950 Sb., trestní zákon, který s určitými změnami převzal jeho úpravu do hlavy I. zvláštní části.

Zákon představoval jeden z prvních a zároveň nejagresivnějších zásahů do práv garantovaných Ústavou 9. května 1948. Hypotetické srovnání s Evropskou úmluvou taktéž nesnese, když zcela jistě ohrožoval někdy přímo, někdy díky své vágnosti a možnosti extenzivního výkladu v neprospěch obviněného zejména zásadu zákazu trestu bez zákona, ale i svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání, svobodu projevu, svobodu shromažďování a sdružování. Vzhledem k tomu, že se nejedná o procesní předpis, nelze předpis srovnávat dle práva na spravedlivý proces uvedeného v ust. čl. 6 Úmluvy.

5.2.2. Zákon o nabývání a pozbývání československého státního občanství

Zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství (dále jen „zákon o nabývání a pozbývání občanství“), není předpisem trestního práva. Nicméně svým ustanovením § 7 o odnětí československého státního občanství přímo předjímá ust. § 40 zákona

²¹⁰ Ust. § 28 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²¹¹ Ust. § 38 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²¹² Ust. § 25 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²¹³ Ust. § 42 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²¹⁴ Ust. § 40 zákona na ochranu lidově demokratické republiky

²¹⁵ Gřivna, T., Trestní právo hmotné. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 578

na ochranu lidově demokratické republiky, proto je za účelem této práce součástí podkapitoly trestního práva. Uvedené ustanovení § 40 zákona na ochranu lidově demokratické republiky trestá československého občana, který v úmyslu poškodit zájem republiky opustí neoprávněně území republiky nebo ve stejném úmyslu neuposlechne výzvy úřadu, aby se v přiměřené lhůtě, kterou mu úřad určí, na území republiky vrátil, těžkým žalářem od jednoho roku do pěti let. Ust. § 7 odst. 1 zákona o nabývání a pozbývání občanství umožňovalo Ministerstvu vnitra odebrat občanství osobě, která se zdržovala v cizině a vyvíjela jakýmkoliv způsobem činnost státu nepřátelskou nebo takovou, která mohla porušit zájem státu, nebo nezákonně opustila území Československé republiky, nebo se nevrátila do vlasti ve stanovené lhůtě dle výzvy Ministerstva vnitra k návratu.

Zákon o nabývání a pozbývání občanství platí až do dneška, sporné ustanovení § 7 bylo zrušeno až po pádu komunismu ke dni 29. 3. 1990 zákonem č. 88/1990 Sb.

Zákon výše uvedeným ustanovením reagoval na první masovou vlnu emigrace za komunistického režimu a představoval v demokratickém právním státě neuznávanou formu perzekuce. Byl v přímém rozporu s čl. 15 odst. 2 Všeobecné deklarace lidských práv přijaté Valným shromážděním OSN rezolucí č. 217/II, dle které „.....*nikdo nesmí být svévolně zbaven státní příslušnosti.....*“. Evropská úmluva o lidských právech v původním znění ještě právo proti odnětí státního občanství negarantovala, ani právo na svobodu pohybu, svoboda pohybu byla zaručena až o 13 let později čl. 2 Protokolu č. 4, kde dle odst. 2 „*Každý může svobodně opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní.*“

5.2.3. Zákon o táborech nucených prací

Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce (dále jen „zákon o táborech nucených prací“), představoval jednu z prvních forem masové perzekuce obyvatelstva a zároveň jeden z největších projevů porušování práv a svobod občanů prostřednictvím ničím neregulované mimosoudní represe, kdy mohly být tělesně a duševně způsobilé osoby starší 18 let a mladší 61 let umístěny²¹⁶ na základě rozhodnutí tříčlenných komisí jmenovaných krajskými národními výbory,²¹⁷ do táborů nucených prací (dále též „TNP“), kde měly být vychovány k práci jako občanské povinnosti a jejich pracovní síla byla využívána k prospěchu celku.²¹⁸ Důvodem umístění bylo vyhýbání se práci nebo ohrožování výstavby lidově-demokratického zřízení nebo hospodářského života, zvláště veřejného zásobování.²¹⁹ Dalšími osobami určenými k umístění do táborů nucených prací byli lidé odsouzení pro některý z činů

²¹⁶ Ust. § 2 odst. 1 písm. a) zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce (dále jen „zákon o táborech nucených prací“)

²¹⁷ Ust. § 3 odst. 1 zákona o táborech nucených prací

²¹⁸ Ust. § 1 odst. 1 zákona o táborech nucených prací

²¹⁹ Ust. § 2 odst. 1 písm. a) zákona o táborech nucených prací

uvedených v zákoně na ochranu lidově demokratické republiky a dalších jmenovaných zákonů.²²⁰ I když byly do táborů zařazovány také asociální živly, např. alkoholici, prostitutky, šmelináři, vágní určení okruhu osob k umístění především tam, kde se psalo „o osobách ohrožujících výstavbu“, umožňovalo postižení širokého okruhu osob nepřátelských režimu a dotklo se především osob zastávajících před válkou významné funkce, dále podnikatelů, velkostatkářů, ale i osob, které se stýkaly s cizinou, s příbuznými na Západě či poslouchající západní zahraniční vysílání apod.²²¹ Všichni umístění museli pracovat. Muži většinou v dolech, hutích, stavebnictví a keramickém průmyslu, ženy v lehkém průmyslu a zemědělství. Podniky tak využívaly levnou pracovní sílu k těžké a špatně placené práci, k níž jen obtížně získávaly běžné zaměstnance.²²² Dalším postihem osob zařazených do TNP představovalo ust. § 4 písm. a), podle kterého měly komise též pravomoc zakázat osobě zařazené do tábora po jejím propuštění pobyt na určitém území a mohly jí místo pobytu určit.

Zákon o táborech nucených prací byl zrušen ke dni 1. 8. 1950, kdy nabyl účinnosti zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon (dále jen „trestní zákon 1950“), a zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní (dále jen „trestní zákon správní 1950“), které převzaly systém TNP a pozměnily právní rámec zařazování osob.²²³ K likvidaci TNP došlo v roce 1954.

Vedle táborů nucených prací existovaly i zvláštní tábory pro výkon trestu odnětí svobody a donucovací pracovní. Zde se člověk ocital na základě soudního rozhodnutí, když ust. § 32 trestního zákona 1950 umožňovalo trest odnětí svobody vykonat i v těchto zařízeních. Na základě zákona č. 92/1949 Sb., branný zákon, a vládního nařízení č. 209/1949 Sb., jimž se branný zákon prováděl, vznikaly i tzv. „pomocné technické prapory“ (dále též „PTP“), kde byly beze zbraně vedle osob dříve trestaných zařazovány „politicky nespolehlivé osoby“ se špatným třídním původem.

Zákon o táborech nucených prací představuje hypotetické porušení čl. 4 odst. 2 Evropské úmluvy o lidských právech, podle kterého se „...od nikoho nebude vyžadovat, aby vykonával nucené nebo povinné práce“. Termínem nucená práce je dle Evropského soudu pro lidská práva myšlena „...taková práce či služba, která je od jednotlivce vyžadována pod pohrůžkou, nebo která je jím vykonávána nedobrovolně“.²²⁴ Omluvou nemohlo být ani to, že zařazený do TNP měl nárok

²²⁰ Ust. § 2 odst. 1 písm. b) zákona o táborech nucených prací

²²¹ Rataj, KSC a Československo I/1945-1960/, 1. vydání, VŠE v Praze, Oeconomica, Praha 2003, str. 114

²²² <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/33458-tabory-nucene-prace-prvni-forma-masove-perzekuce> (ke dni 5. 9.2014)

²²³ Kuklík, J.a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 122

²²⁴ Hubálková, E., Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva, 1. vydání, Linde, Praha 2011, str. 113

na pobírání platu, protože tato skutečnost není pro posuzování otázky, zda se jedná o nucenou či povinnou práci, nejdůležitější, ESLP zohledňuje další prvky.²²⁵

5.2.4. Trestní zákon 1950

Trestní zákon 1950 byl spolu se zákonem č. 87/1950 Sb., trestní řád (dále jen „trestní řád 1950“), trestním zákonem správním 1950 a zákonem č. 89/1950 Sb., trestní řád správní (dále jen „trestní řád správní 1950“) schválen na 47. schůzi Národního shromáždění dne 12. 7. 1950.²²⁶ Byl výsledkem kodifikačních snah právníkové dvouletky 1949 - 1950.

Trestní zákon 1950 se otevřeně hlásil ke své třídní podstatě ihned v úvodním ust. § 1, dle kterého je účelem zákona „...chránit lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu a jednotlivce a vychovávat k dodržování pravidel socialistického soužití“. Člověk neznalý problému by z uvedené dikce téměř jistě neusuzoval, že jde o úvodní ustanovení trestního zákona, který by se měl, pohledem platného trestního zákoníku 2009, uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění jiného právního předpisu. Právníká učebnice z roku 1950 úvodní ustanovení trestního zákona 1950 dále komentuje: „Lidově demokratický stát, jako orgán diktatury dělnické třídy musí potlačovat odpor svržených a vykořisťovatelských tříd, organisovat obranu země před vnějším i vnitřním nepřítelem.....Nový trestní zákon musí pomáhat při plnění těchto úkolů. Proto po vzoru sovětského trestního zákona je v ustanovení § 1 vytyčen účel zákona.“²²⁷ Dikci ustanovení § 1 rozvíjí další zlovolné ustanovení, a to sice ust. § 17 písm. a) a b), podle něhož je účelem trestu „...zneškodnit nepřátele pracujícího lidu, zabránit pachateli v dalším páchání trestných činů a vychovávat ho k tomu, aby dodržoval pravidla socialistického soužití“. Už jen nepříznivý třídní profil se často pokládal za dostatečný důkaz nepřátelského úmyslu, tak jak o tom podává svědectví Ota Ulč, soudce Okresního soudu ve Střibře v 50. letech.²²⁸ Ulč kritizuje i rozpor trestního zákona 1950 s ústavou: „V Ústavě 9. května 1948 si občan přečetl slavnostní záruku práva svobodného projevu. V trestním zákoně z roku 1950 si zaslístoval více než třicet trestných činů spáchaných právě výkonem zmíněné ústavní záruky.....Politická práva platí, pokud se jich někdo nezačne domáhat.“²²⁹

Už z úvodní proklamace třídnosti lze vytušit vzor trestního zákona 1950, kterým byl sovětský trestní zákoník. Jeho vliv se projevuje nejen ve stanovení účelu trestního zákona, ale i ve vlastním

²²⁵ Van der Musselle v. Belgie, stížnost č. 8919/80, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) ze dne 23.11.1983. In Hubálková, E., Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva, 1. vydání, Linde, Praha 2011, str. 113

²²⁶ Stenoprotokol ze 47. schůze NS ČSR konané dne 12. 7. 1950 dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/047schuz/s047002.htm> (ke dni 6. 9. 2014)

²²⁷ Rolenc, V. a kol., Právníká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 118

²²⁸ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 33

²²⁹ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 36

pojetí zločinu zvaného nyní „trestným činem“, jenž byl chápán jako čin, u něhož nestačilo pouhé formální naplnění znaků skutkové podstaty, ale který byl též zaviněným činem „nebezpečným pro společnost“. Tomuto novému pojetí se říkalo „materiální pojetí trestného činu“ a nahrazovalo dřívější koncepci formálního pojetí spočívajícího právě na splnění znaků skutkové podstaty.²³⁰ Nicméně ve skutečnosti toto nové materiální pojetí v sobě obsahovalo taktéž prvky formální. Problémem však bylo, že zákon nikterak nedefinoval pojem „nebezpečnosti pro společnost“. Teprve až novelizací na základě zákona č. 63/1956 Sb.,²³¹ se dala některá kritéria nebezpečnosti vyvodit z ust. § 19 trestního zákona 1950.

Dále prošla změnou koncepce odpovědnosti, kde především došlo k rozšíření pokusu trestného činu, protože vlastní jednání nebylo blíže vymezeno a postačovalo pouze, že jednání bylo nebezpečné pro společnost a že se jej pachatel dopustil v úmyslu spáchat trestný čin s tím, že výsledek trestného činu nenastal.²³² Pod pokus trestného činu tak spadala jednání, která bychom z pohledu dnešního trestního zákoníku mohli označit za přípravu. O tom svědčí i fakt, že vlastní přípravě trestného činu se trestní zákoník v obecné části vůbec nevěnuje.

Pokud se týče struktury trestů, ty se dělily na hlavní počínaje nápravným opatřením, přes odnětí svobody až po možný trest smrti, když vedlejšími tresty, které bylo možné uložit pouze spolu s trestem hlavním, byla z hlediska lidsko-právního nepřijatelná ztráta státního občanství, dále ztráta čestných práv občanských, vyloučení z vojska, ztráta vojenské hodnosti, propadnutí jmění, peněžité trest, zákaz činnosti, vyhoštění, zákaz pobytu, uveřejnění rozsudku a konečně propadnutí věci. Podle ust. § 24 trestního zákona 1950 bylo možné taktéž podmíněné odsouzení. Znakem režimu bylo ust. § 36, neboli hrozba zařazení do tábora nucených prací, navíc po odpykání celého trestu odnětí svobody u toho, kdo „....trestným činem projevil nepřátelství k lidově demokratickému řádu a za výkonu trestu neprokázal svou prací a svým chováním polepšení opravňující k naději, že povede řádný život pracujícího člověka“. Ustanovení o zařazování do TNP bylo zrušeno novelizací provedenou v rámci uvolnění poměrů v roce 1956 taktéž zákonem č. 63/1956 Sb.

Trestní zákoník se vyznačoval nepřiměřenými rozdíly v trestních sazbách trestných činů uvedených ve zvláštní části. Byl to následek koncepce tzv. „chráněného zájmu“. Například byly zvláště tvrdě postihovány majetkové trestné činy namířené proti národnímu (státnímu) vlastnictví nebo proti družstevnímu vlastnictví,²³³ zatímco majetkové trestné činy proti osobnímu vlastnictví byly postihovány nepoměrně mírněji.²³⁴ Srovnávání výše trestu a potencionálního škodlivého následku lze

²³⁰ Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 111

²³¹ Zákon č. 63/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb. (dále jen zákon č. 63/1956 Sb.)

²³² Ust. § 5 odst. 1 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon (dále jen „trestní zákon 1950“)

²³³ Ust. § 245 a n. trestního zákona 1950

²³⁴ Ust. § 247 trestního zákona 1950

dovést ad absurdum, pokud se porovná výše trestu za trestný čin úmyslného ublížení na zdraví, kde „hrozilo“ až šest měsíců odnětí svobody,²³⁵ a za rozkrádání národního majetku nebo majetku lidového družstva, kde se pachatel vystavoval postihu až pět let,²³⁶ a pokud tak bylo učiněno za výdělečným úmyslem, dokonce pět až 15 let odnětí svobody.²³⁷

Zájem režimu byl prezentován už řazením skupin trestných činů, když na prvním místě byla ochrana republiky, na druhém hospodářské trestné činy, na třetím trestné činy proti pořádku. Teprve až v hlavě čtvrté byly trestné činy obecně nebezpečné a v hlavě páté trestné činy proti rodině a mládeži, když ochrana života a zdraví byla uvedena až v hlavě šesté.

Nástrojem nespravedlnosti se mohlo stát užití analogie v neprospěch pachatele. I když možnost analogie v neprospěch pachatele nebyla ze sovětského trestního zákona, který jí umožňoval, převzata, přesto byla v trestním zákonu 1950 přítomna řada ustanovení, na základě nichž byla proveditelná. Neurčitost pojmů pobuřování v ust. § 81 či podvracení v ust. § 79 přímo k užití analogie aktivistickými soudy vybízela. Taktéž ust. § 129, které postihovalo nepřátelské jednání proti republice, jehož se mohl dopustit každý, kdo úmyslně ohrozil obecný zájem jednáním nepřátelským lidově-demokratickému zřízení, šlo uplatnit na neohraničený okruh případů z praxe.

Jak je uvedeno výše, trestní zákon 1950 byl novelizován zákonem č. 63/1956 Sb., v době pádu kultu osobnosti, po známém Chruščovově projevu na uzavřeném sjezdu KSSS téhož roku. Cílem bylo odstranit nejostřejší projevy drakonického pojetí trestů především za trestné činy proti republice. Pokud jde o trest nejvyšší, byla povolena alternativa v podobě trestu odnětí svobody na 25 let tam, kde byl trest smrti stanoven dříve jako jediný možný.²³⁸ Taktéž trest na doživotí byl nahrazen trestem odnětí svobody na 25 let.²³⁹ V čl. III zákona č. 63/1956 Sb. se zrušila všechna ustanovení zvláštní části trestního zákona, pokud stanovila, že podmíněné odsouzení či snížení trestu je vyloučeno, nebo pokud stanovila povinnost uložit peněžitý trest či propadnutí jmění. Taktéž z hypotetického hlediska Evropské úmluvy protiprávní možnost vyslovit ztrátu státního občanství byla odejmuta.²⁴⁰ Podobně bylo zrušeno ustanovení § 36 trestního zákona 1950 o zařazení do tábora nucených prací.²⁴¹ Ve zvláštní části došlo taktéž ke zpřesnění některých skutkových podstat v reakci na kritiku justice za nezákonnosti prováděné prostřednictvím užití volné aplikace práva, kterému pomáhala vágní ustanovení např. v oblasti velezrady. Došlo ke změnám i v počtu trestných činů, kdy byl zrušen trestný čin dle ust. § 129 o nepřátelském jednání proti republice a naopak byly zavedeny nové trestné činy

²³⁵ Ust. § 219 odst. 1 trestního zákona 1950

²³⁶ Ust. § 245 odst. 1 trestního zákona 1950

²³⁷ Ust. § 245 odst. 3 trestního zákona 1950

²³⁸ Čl. II. zákona č. 63/1956 Sb.

²³⁹ Čl. I. zákona č. 63/1956 Sb.

²⁴⁰ Čl. III. zákona č. 63/1956 Sb.

²⁴¹ Ust. § 17 odst. 13 zákona č. 63/1956 Sb.

teroru, spekulace, příživnictví, výtržnictví, kuplířství nebo neoprávněného vniknutí na území republiky.

Trestní zákon 1950 byl zrušen novým trestním zákonem, který byl schválen Národním shromážděním dne 29. 11. 1961 a vstoupil v účinnost ke dni 1. 1. 1962 jako zákon č. 140/1961 Sb.

5.2.5. Trestní zákon 1961

Přijetí nové ústavy z roku 1960 s sebou neslo i další kodifikační vlnu, v rámci níž byl přijat nový trestní zákon 1961, který zůstal po rozsáhlých novelizacích v platnosti a účinnosti ještě 20 let po pádu komunismu, až do 31. 12. 2009.

Účelem nového trestního zákona dle úvodního ust. § 1 bylo „...*chránit společenské a státní zřízení Československé socialistické republiky, socialistické vlastnictví, práva a oprávněné zájmy občanů a vychovávat k řádnému plnění občanských povinností a k zachování pravidel socialistického vlastnictví*“. I když se tedy úvodní ustanovení nevyhnulo komunistické symbolice, oproti předchozímu trestnímu zákonu už v tomto ustanovení lze sledovat určitý posun v proklamaci chránit taktéž „práva a oprávněné zájmy občanů“. Pokud jde o účel trestu, bylo opuštěno od dřívějšího pojetí uvedeného v ust. § 17 písm. a) trestního zákona 1950, které pojímalo trestní zákon jako nástroj „zneškodnění nepřátel pracujícího lidu“. Účelem trestu mělo být „...*chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti*“.²⁴² Tato klasifikace účelu trestu posunula trestní zákon 1961 k vnímání úlohy trestního postihu v demokratické společnosti. Důkazem je i absence změny tohoto ustanovení po nastolení demokracie a právního státu po pádu komunismu, kdy z uvedené věty bylo vypuštěno pouze slovní spojení „pracujícího člověka“.²⁴³

V důvodové zprávě k zákonu čteme, že důvodem k vydání nového trestního zákona bylo tvrzené vítězství socialismu,²⁴⁴ kopíruje se tak, stejně jako je tomu u nového trestního řádu či u nového občanského zákoníku, vize, kterou nastolil sovětský vůdce Nikita Chruščov. Zásadní též je, že nový trestní zákon po tomto deklarovaném vítězství socialismu a úspěšné likvidaci vykořisťovatelských tříd upouští od stalinistické rétoriky o zostřujícím se třídním boji. Z důvodové zprávy lze celkově vyčíst jistě smířlivější tón než z té k trestnímu zákonu roku 1950. Omezení represe lze tak dát do souvislosti

²⁴² Ust. § 23 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v původním znění (dále jen „trestní zákon 1961“)

²⁴³ Ust. § 23 trestního zákona 1961 ve znění platném a účinném ke dni 31. 12. 2009

²⁴⁴ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona 1961, NS RČS 1960-1964, tisk č. 135, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0135_00.htm (ke dni 8. 9. 2014)

s údajným dosaženým pokrokem: „*Dosavadní trestní zákon přispěl účinně k upevňování socialistické zákonnosti při stíhání pachatelů trestných činů. Dosažený stupeň rozvoje socialistické demokracie v naší vlasti umožňuje další rozvinutí všech pokrokových zásad starého trestního zákona.*“²⁴⁵

Smířlivost režimu se projevuje v omezení rozsahu trestní represe, je značně omezena možnost svévolné analogie v neprospěch pachatele, když se jí zákon snaží předcházet výslovnou úpravou na úkor vágních ustanovení.

Už v obecné části se omezení dosahu trestního zákona projevuje výslovným vyjádřením, že „*Čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem, i když jinak vykazuje znaky trestného činu.*“²⁴⁶ Posun v této oblasti byl očividný, protože dřívější trestní zákon 1950 nechával úvahu o eventuálním zastavení trestního stíhání při nepatrném stupni nebezpečnosti pro společnost na prokurátorovi, respektive soudu. Nyní byla však stanovena povinnost zastavit trestní stíhání obligatorně přímo na základě trestního zákona. Zároveň se vyžadovalo úmyslné zavinění, pokud zákon výslovně nestanovil ve zvláštní části, že postačí zavinění z nedbalosti.²⁴⁷ Samotný pojem nebezpečnosti pro společnost byl oproti starému trestnímu zákonu zpřesněn demonstrativním výčtem kritérií nebezpečnosti v ust. § 3 odst. 4, což lze brát jako příklad snahy o předcházení protiprávnímu soudcovskému aktivismu. Stupeň nebezpečnosti pro společnost se projevil i v dalších ustanoveních, a to v ust. § 7, § 8, § 24, 26, 39, 31 aj.

Novinkou bylo zavedení trestnosti přípravy trestného činu v ust. § 7 obecné části. Její koncepce však byla kritizována jako příliš tvrdá,²⁴⁸ protože, až na výjimky dle příslušných ustanovení ve zvláštní části, ukládala stejnou trestní sazbu jako za dokonaný trestný čin, navíc byla příprava trestná i u méně závažných trestných činů.

Naopak v pokusu trestného činu bylo omezeno jeho příliš široké rozmezí, když již nestačilo, že jde o jednání nebezpečné pro společnost, jehož se pachatel dopustil v úmyslu způsobit výsledek uvedený v zákoně, ale taktéž bylo třeba, aby toto jednání bezprostředně směřovalo k dokonání trestného činu.²⁴⁹

²⁴⁵ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona 1961, NS RČS 1960-1964, tisk č. 135, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0135_00.htm (ke dni 8. 9. 2014)

²⁴⁶ Ust. § 3 odst. 2 trestního zákona 1961

²⁴⁷ Ust. § 3 odst. 3 trestního zákona 1961

²⁴⁸ Gřivna, T., Trestní právo hmotné. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 570

²⁴⁹ Ust. § 5 trestního zákona 1961

Pokud jde o tresty, ty se přestaly dělit na tresty hlavní a vedlejší a záleželo na konkrétních okolnostech případu, podle kterých byly tresty ukládány buď samostatně, nebo společně s jinými. Výčet trestů je uveden v hlavě čtvrté, počínaje výjimečným trestem, trestem smrti (který byl zrušen až ke dni 1. 7. 1990 zákonem č. 175/1990 Sb.),²⁵⁰ dalšími tresty byly odnětí svobody,²⁵¹ nápravné opatření,²⁵² ztráta čestných titulů a vyznamenání,²⁵³ ztráta vojenské hodnosti,²⁵⁴ zákaz činnosti,²⁵⁵ propadnutí majetku,²⁵⁶ peněžitý trest,²⁵⁷ propadnutí věci,²⁵⁸ vyhoštění.²⁵⁹ Také se počítalo s možností podmíněného odsouzení.²⁶⁰ Oproti zákonu z roku 1950 ve znění novelizace z roku 1956 zde již nebyly tresty ztráty čestných práv občanských, uveřejnění rozsudku či zákaz pobytu. Taktéž se nevrátil trest ztráty občanství zrušený již novelizací trestního zákona 1950 z roku 1956.

Některé položky nejkřiklavějšího porušování lidských práv tedy byly z trestního zákona formálně odstraněny. Neznamená to ovšem, že zákon zájem komunistické moci nereflektoval, ten se v něm i přes uvolnění nástrojů represe neustále projevuje. Tak například ve zvláštní části je neustále upřednostňován zájem společnosti před zájmem jednotlivce, což se projevuje v řazení trestných činů. V hlavě první zvláštní části tak na prvním místě byla ochrana základů republiky uvedená v oddílu prvním namířená proti vlastizradě,²⁶¹ kde hrozil až trest smrti; proti rozvracení republiky,²⁶² s hrozbou trestu smrti; proti teroru,²⁶³ taktéž s možností trestu smrti; proti záškodnictví,²⁶⁴ též s hrozbou trestu smrti; sabotáži,²⁶⁵ i zde s možností trestu smrti; proti podvracení republiky,²⁶⁶ kdy do tohoto širokého ustanovení postihujícího například i podvratnou činnost proti společenskému a státnímu zřízení spadala třeba výroba a šíření letáků a v době činnosti Charty 77 i její otevřené dopisy²⁶⁷ kritizující především nedodržování Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě konané v Helsinkách v roce 1975. Trestní zákon 1961 též směřoval proti poškozování a hanobení státu světové socialistické soustavy,²⁶⁸ v případě poškozování též s hrozbou trestu smrti; nebo proti

²⁵⁰ Ust. § 29 trestního zákona 1961

²⁵¹ Ust. § 39 trestního zákona 1961

²⁵² Ust. § 43 trestního zákona 1961

²⁵³ Ust. § 46 trestního zákona 1961

²⁵⁴ Ust. § 47 a n. trestního zákona 1961

²⁵⁵ Ust. § 49 a n. trestního zákona 1961

²⁵⁶ Ust. § 51 a n. trestního zákona 1961

²⁵⁷ Ust. § 53 a n. trestního zákona 1961

²⁵⁸ Ust. § 55 a n. trestního zákona 1961

²⁵⁹ Ust. § 57 trestního zákona 1961

²⁶⁰ Ust. § 58 trestního zákona 1961

²⁶¹ Ust. § 91 trestního zákona 1961

²⁶² Ust. § 92 trestního zákona 1961

²⁶³ Ust. § 93 trestního zákona 1961

²⁶⁴ Ust. § 95 trestního zákona 1961

²⁶⁵ Ust. § 97 trestního zákona 1961

²⁶⁶ Ust. § 98 trestního zákona 1961

²⁶⁷ Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 256

²⁶⁸ Ust. § 99 a § 104 trestního zákona 1961

hanobení jeho představitele;²⁶⁹ proti hanobení republiky a jejího představitele,²⁷⁰ mezi představitele republiky se počítal na základě ústavy z roku 1960, vyjadřující vedoucí úlohu KSČ, i generální tajemník ÚV KSČ;²⁷¹ proti pobuřování,²⁷² ale i zneužívání náboženské funkce.²⁷³ Zvláště zachování posledně jmenovaného ustanovení je závažné, protože toto ustanovení svým obsahem bylo jedním z nástrojů likvidace moci především římsko-katolické církve, čehož bylo již dosaženo.

Trest smrti byl nyní, jak je uvedeno výše, veden jako trest výjimečný a všechny rozsudky, které jej ukládaly, byly povinně přezkoumávány Nejvyšším soudem a bylo prověřováno, zda-li nebyla podána žádost o prezidentskou milost.²⁷⁴

V rámci trestných činů proti republice uvedených v hlavě první zvláštní části jsou jmenovány v druhém oddílu trestné činy proti bezpečnosti republiky. Mezi ně patří vyzvědačství,²⁷⁵ ohrožení státního tajemství nejen ke škodě ČSSR,²⁷⁶ ale i ke škodě státu světové socialistické soustavy.²⁷⁷ Zvláště patrný je rukopis omezení práv v ustanovení § 109 zachovávajícího trestnost opuštění republiky bez povolení. Tohoto ustanovení bylo zvláště užíváno v době vlny emigrace následující po okupaci republiky státy Varšavské smlouvy a po nastolení vlády konzervativního křídla KSČ za normalizace, nicméně k odchodu ze země neodradilo. V trestním zákoně 1961 však již není, na rozdíl od trestního zákona 1950, uvedená trestnost neuposlechnutí výzvy k návratu. Posledním oddílem věnovaným trestným činům proti republice je oddíl třetí a jeho trestné činy proti obraně vlasti.

Hlava druhá zvláštní části se věnuje tzv. „hospodářským trestným činům“. Sem byly přesunuty i trestné činy proti majetku v socialistickém vlastnictví,²⁷⁸ které dříve byly zařazeny mezi majetkové trestné činy. Bohužel byla zachována neadekvátnost míry jejich trestního postihu oproti majetkovým trestným činům namířeným proti osobnímu majetku.

Hlava třetí zvláštní části obsahuje katalog trestných činů proti pořádku ve věcech veřejných, mezi jinými útok na státní orgán a orgán společenské organizace,²⁷⁹ zvláště povyšování orgánu společenské organizace na roveň státnímu orgánu stojí za povšimnutí; dalším trestným činem byl útok

²⁶⁹ Ust. § 104 trestního zákona 1961

²⁷⁰ Ust. § 102 trestního zákona 1961

²⁷¹ Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 256

²⁷² Ust. § 100 trestního zákona 1961

²⁷³ Ust. § 101 trestního zákona 1961

²⁷⁴ Kuklík, J. a kol., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 254

²⁷⁵ Ust. § 105 trestního zákona 1961

²⁷⁶ Ust. § 106 trestního zákona 1961

²⁷⁷ Ust. § 107 trestního zákona 1961

²⁷⁸ Ust. § 132 a n. zákona trestního zákona 1961

²⁷⁹ Ust. § 153 a § 154 zákona trestního zákona 1961

na veřejného činitele;²⁸⁰ nebo trestné činy veřejných činitelů;²⁸¹ ale i trestný čin maření dozoru nad církvemi a náboženskými organizacemi.²⁸²

Hlava čtvrtá zvláštní části uvádí trestné činy obecně nebezpečné. Z dnešního pohledu čin, který nepovažujeme za trestný, maximálně jde o správní delikt či přestupek, zde byl trestný čin nedovoleného provozu a držení vysílací stanice.²⁸³ Zároveň teprve až s hlavou čtvrtou přichází na řadu trestné činy ohrožující integritu a práva jednotlivců, jako je například trestný čin obecného ohrožení,²⁸⁴ nebo trestný čin šíření nakažlivé choroby,²⁸⁵ když v hlavě páté zvláštní části jsou shrnuty trestné činy hrubě narušující občanské soužití. Mezi jinými je zde ustanovení o trestném činu výtržnictví, které spáchá ten, kdo se ze zjevné neúcty vůči společnosti dopustil veřejně nebo na místě veřejnosti přístupném hrubé neslušnosti nebo výtržnosti.²⁸⁶ I když novelizací zákonem č. 45/1973 Sb. bylo slovní spojení „zjevné neúcty vůči společnosti“ vypuštěno, bylo tohoto poměrně neurčitého ustanovení využíváno k postihu účastníků demonstrací, přes ústavní záruku svobody shromažďovací a svobody pouličních průvodů a manifestací, kdy svoji roli sehrálo stanovisko presidia Nejvyššího soudu k uvedenému ustanovení.²⁸⁷ Nicméně je třeba doplnit, že trestnost výtržnictví se předpokládá i v demokratické společnosti, když i v současnosti účinný trestní zákoník 2009 převzal úpravu skutkové podstaty tohoto trestného činu a pouze jí upřesnil demonstrativním výčtem trestných činností charakterizovaných jako výtržnictví.²⁸⁸ Za povšimnutí stojí i další ustanovení této hlavy, dle kterého bylo trestné i tzv. „příživnictví“²⁸⁹, kterého se dopouštěl každý, kdo se živil nekalým způsobem a vyhýbal se poctivé práci, tj. v dnešním trestním právu neznámý čin, který byl převzat do trestního zákona 1961 z trestního zákona 1950, když požadavkem na soustavné se vyhýbání se práci zúžil trestní podstatu tohoto trestného činu.²⁹⁰

Trestní zákon 1961 pokračoval v hlavě šesté zvláštní části trestnými činy proti rodině a mládeži, v hlavě sedmé trestnými činy proti životu a zdraví a konečně v hlavě osmé, trestnými činy

²⁸⁰ Ust. § 155 a n. trestního zákona 1961

²⁸¹ Ust. § 158 a n. trestního zákona 1961

²⁸² Ust. § 178 trestního zákona 1961

²⁸³ Ust. § 186 trestního zákona 1961

²⁸⁴ Ust. § 179 a § 180 trestního zákona 1961

²⁸⁵ Ust. § 189 až § 192 trestního zákona 1961

²⁸⁶ Ust. § 202 trestního zákona 1961

²⁸⁷ Blíže viz Gřivna, T., Trestní právo hmotné. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 578

²⁸⁸ Ust. § 358 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník 2009“)

²⁸⁹ Ust. § 203 trestního zákona 1961

²⁹⁰ Gřivna, T., Trestní právo hmotné. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 579

proti svobodě a lidské důstojnosti. Trestní zákon 1961 je zakončen trestnými činy proti brannosti v hlavě jedenácté a trestnými činy vojenskými v hlavě dvanácté.

Trestní zákon 1961 byl předmětem řady novelizací, nejen, jak je uvedeno u úvodu této podkapitoly, v mezidobí od pádu komunismu do účinnosti nového trestního zákoníku, ale i v dlouhé době jeho účinnosti za času vlády KSČ. Určité prvky represe se do trestního zákoníku dostaly především po násilném ukončení Pražského jara a za doby normalizace pro účely postižení vznikajícího disidentského hnutí v čele s výzvou Charta 77. Jednou z posledních novelizací bylo zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění ČSSR č. 10/1989 Sb. ze dne 14. února 1989, k ochraně veřejného pořádku, reagující na masové demonstrace proti režimu u příležitosti výročí úmrtí Jana Palacha, což přiznala i důvodová zpráva: „*Četnost jednání směřujících proti uvedenému chráněnému zájmu se v posledním období zvýšila a dokončení legislativních prací na připravovaných trestních novelách si vyžádá ještě určitého času; je proto třeba přistoupit k určitým legislativním opatřením bezodkladně.*“²⁹¹

Uvedené opatření bylo veřejnosti známé jako tzv. „pendrekový zákon“, stejně jako předchozí zákonné opatření federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, které reagovalo na veřejný nesouhlas s okupací a s vývojem po srpnu 1968. Zlomení snah reformistického křídla KSČ ilustruje to, že uvedené opatření podepsal před odvoláním z funkce předsedy Federálního shromáždění lídr tohoto křídla Alexander Dubček.

Z pohledu Evropské úmluvy o lidských právech zůstávaly přes určité pozitivní změny za účinnosti trestního zákoníku 1961 partie, které s ní nebyly v souladu. Neustále byla postihována svoboda projevu,²⁹² svoboda shromažďování a sdružování,²⁹³ taktéž u svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání²⁹⁴ panovala značná omezení. Bez ohledu na znění zákona nebylo v důsledku činnosti StB ani zaručeno právo na svobodu a osobní bezpečnost a právo na spravedlivý proces²⁹⁵ (ale to už se týká působnosti trestního řádu). Je však evidentní, že na rozdíl od brutalismu za účinnosti zákona na ochranu lidově demokratické republiky a trestního zákona 1950 se přecházelo k formálnějším, méně ostrým pojetím omezení, která už neumožňovala zvlá v takovém měřítku, jak se děla koncem 40. let a v první polovině 50. let.

²⁹¹ Důvodová zpráva k návrhu zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění k ochraně veřejného pořádku, FS ČSSR 1986-1990, tisk č. 129, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0129_00.htm (ke dni 12. 9. 2014)

²⁹² Čl. 10 Evropské úmluvy o lidských právech

²⁹³ Čl. 11 Evropské úmluvy o lidských právech

²⁹⁴ Čl. 9 Evropské úmluvy o lidských právech

²⁹⁵ Čl. 5 a čl. 6 Evropské úmluvy o lidských právech

5.2.6. Zákon o přečinech

Výčet zákonů trestního práva hmotného by z pohledu názvu kapitoly nebyl úplný, kdyby neobsahoval zmínku o zákonu, který zaváděl další druh deliktního jednání, přečinu, jenž stál na stupnici společenské nebezpečnosti mezi přestupkem a trestným činem, když dle ust. § 1 odst. 1 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech (dále jen „zákon o přečinech“) byl „...přečinem zaviněný, pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v zákoně o přečinech a jenž nedosahuje stupně společenské nebezpečnosti trestného činu“. Zákon o přečinech byl přijat Federálním shromážděním ČSSR taktéž v důsledku blížícího se konce účinnosti zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku,²⁹⁶ a byl jeho nástupcem v reakci na demonstrace proti přítomnosti okupačních armád a zastavení reformy. Byl účinným nástrojem k usnadnění a urychlení postihu účastníků těchto protestních akcí, ale i členů formujícího se disidentského hnutí. Nutno dodat, že tento zákon nebyl pojat pouze politicky, přečinem bylo též jednání proti zájmům socialistického hospodářství,²⁹⁷ jako bylo šizení spotřebitele,²⁹⁸ nedovolené zvýhodnění spotřebitele;²⁹⁹ melouchaření;³⁰⁰ překupnictví;³⁰¹ zakázaná manipulace s devizami či valutami;³⁰² jednání proti majetku v socialistickém a v osobním vlastnictví,³⁰³ jako krádež,³⁰⁴ zpronevěra,³⁰⁵ podvod,³⁰⁶ poškození cizí věci;³⁰⁷ dále pytláctví;³⁰⁸ jednání proti pracovní kázi;³⁰⁹ alkoholismus na pracovišti;³¹⁰ příživnictví³¹¹ apod.

Politicky motivované bylo především ust. § 6 zákona o přečinech namířené proti účastníkům demonstrací, podle kterého se za přečin proti veřejnému pořádku považovala účast na akci narušující veřejný pořádek nebo vyzývání k takové akci nebo její podpora, či neuposlechnutí výzvy veřejného činitele při jejím konání. Ust. § 5 zákona o přečinech zase postihovalo vzrůstající se přeshraniční styk disidentských skupin se Západem a emigrací, kde dle písm. b) uvedeného ustanovení byl přečinem

²⁹⁶ Viz důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o přečinech, FS ČSSR 1969-1971, tisk č. 24, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1969fs/tisky/t0024_00.htm (ke dni 10. 10. 2014): „*Události poslední doby vyvolaly nutnost přijmout zákonné opatření č. 99/1969 Sb., postihující též jednání narušující v menší míře veřejný pořádek. Toto zákonné opatření pozbude dnem 31. prosince 1969 platnosti. Úprava odpovědnosti za skutky proti veřejnému pořádku v podstatě vyhovuje a přejímá se do navrhovaného zákona [§ 5 písm. a), 7 písm. aj.].*“

²⁹⁷ Ust. § 2 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech (dále jen „zákon o přečinech“)

²⁹⁸ Ust. § 2 písm. a) zákona o přečinech

²⁹⁹ Ust. § 2 písm. b) zákona o přečinech

³⁰⁰ Ust. § 2 písm. c) zákona o přečinech

³⁰¹ Ust. § 2 písm. e) zákona o přečinech

³⁰² Ust. § 2 písm. f) zákona o přečinech

³⁰³ Ust. § 3 zákona o přečinech

³⁰⁴ Ust. § 3 odst. 1 písm. a) zákona o přečinech

³⁰⁵ Ust. § 3 odst. 1 písm. b) zákona o přečinech

³⁰⁶ Ust. § 3 odst. 1 písm. c) zákona o přečinech

³⁰⁷ Ust. § 3 odst. 1 písm. d) zákona o přečinech

³⁰⁸ Ust. § 4 zákona o přečinech

³⁰⁹ Ust. § 8 zákona o přečinech

³¹⁰ Ust. § 9 zákona o přečinech

³¹¹ Ust. § 10 zákona o přečinech

dovoz a rozšiřování většího množství zakázaného zahraničního tisku, filmů či fotografického materiálu. Stejně tak byl postihován i vývoz tohoto materiálu, na základě něhož by bylo ohroženo nebo poškozeno dobré jméno nebo zájem republiky v zahraničí.³¹² Tzv. „přečiny proti zájmům socialistické společnosti v oblasti styku s cizinou“ byly trestány i odnětím svobody až na šest měsíců. Přečiny proti veřejnému pořádku byly trestány až tříměsíčním odnětím svobody.

Klasifikací a postihem tzv. „přečinů proti zájmům proti zájmům socialistické společnosti v oblasti styku s cizinou“ docházelo k hypotetickému porušování čl. 10 Evropské úmluvy o lidských právech, podle něhož má každý právo na svobodu projevu, může zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování státních orgánů a bez ohledu na hranice.³¹³ Toto právo může podléhat výjimkám, jež jsou nezbytné v demokratické společnosti z důvodů určených zájmů,³¹⁴ které však musí být interpretovány úzce s přesvědčivým odůvodněním nezbytnosti omezení.³¹⁵

Postihem jednání organizátorů a účastníků demonstrací jako přečinů proti veřejnému pořádku pro změnu docházelo k hypotetickému naplnění nedovoleného zásahu do práva na svobodu shromažďování dle čl. 11 Úmluvy, vycházejícího z práva na svobodu projevu ve smyslu článku 10 a z práva na svobodu myšlení, přesvědčení a náboženského vyznání dle čl. 9 Úmluvy. I právo shromažďovací společně s právem sdružovacím může podléhat určitým omezením, ale pouze těm, které jsou v demokratické společnosti nezbytné k zachování zákonem jmenovaných zájmů.³¹⁶ Ochrana práva shromažďování dle článku 11 Úmluvy se nevztahuje samozřejmě na ty osoby, jež organizují veřejné manifestace s úmyslem vyvolat násilnosti a narušit veřejný pořádek, ale naproti tomu chrání pokojné akce vycházející z politické myšlenky, které zpochybňují existující řád.³¹⁷

Zákon o přečinech měl pouze 17 ustanovení, proto mu byl s několika odchylkami³¹⁸ subsidiární trestní zákon 1961. Zákonem o přečinech byly taktéž zrušeny místní lidové soudy a spolu s nimi byla zrušena i kategorie tzv. „provinění“. Problémem zákona o přečinech byla častá shoda

³¹² Ust. § 5 písm. c) zákona o přečinech

³¹³ Ust. čl. 10 odst. 1 Evropské úmluvy

³¹⁴ Ust. čl. 10 odst. 2 Evropské úmluvy

³¹⁵ Jersild v. Dánsko, stížnost č. 15890/89, rozsudek ESLP ze dne 23. 9. 1994, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57891> (ke dni 10. 10. 2014)

³¹⁶ Ust. čl. 11 odst. 2 Evropské úmluvy

³¹⁷ Stankov a Spojená makedonská organizace Ilinden v. Bulharsko, stížnost č. 29221/95, 29225/95; rozsudek ESLP ze dne 2. 10. 2001, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59689> (ke dni 10. 10. 2014)

³¹⁸ Dle ust. § 13 odst. 1 písm. a) zákona o přečinech nebyla trestná příprava a dle písm. b) téhož ustanovení činila promlčecí doba přečinu pouze jeden rok.

formálních znaků přečinu s formálními znaky trestného činu, kdy se muselo vycházet z kritérií ust. § 3 odst. 4 trestního zákona 1961, když se zejména posuzovala osoba pachatele.³¹⁹

Zákon o přečinech znamenal přiznání, že se působení občanské společnosti, např. i prostřednictvím místních lidových soudů, neosvědčilo, když jak čteme v důvodové zprávě: „*Pokles občanské kázně nepříznivě ovlivňuje hospodářskou situaci státu*“, kdy se velmi rozšířily „*...různé nešvary, které narušují plynulé zásobování trhu a zveličují nedostatek zboží*“.³²⁰

Přečiny projednávaly soudy.

Zákon o přečinech byl zrušen ke dni 1. 7. 1990 zákonem č. 175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon.

Zákon o přečinech ukázkově dokladuje proměnu režimu. Zatímco ve vypjaté situaci konce 40. let a počátku 50. let bylo cílem KSČ politické odpůrce likvidovat, což se projevovalo v častých rozsudcích o trestu smrti na základě zákona na ochranu lidově demokratické republiky či na základě zejména hlavy první zvláštní části trestního zákona 1950, po roce 1968 a v době nadcházející normalizace se KSČ, která ztratila svůj revoluční náboj, chtěla pouze udržet u moci a prostředkem se stávala nikoliv už primárně likvidace odpůrců, i když k některým excesům docházelo i nyní, ale jejich zastrahování a odrazování od protirežimních aktivit.

5.2.7. Trestní řád 1950

Problematika trestního řádu je z hlediska této práce zásadní. Trestní právo procesní koncipované trestním řádem z roku 1950 poskytovalo zákonný rámec pro protiprávní zásahy komunistické moci do práva na spravedlivý proces z hlediska Evropské úmluvy, nicméně zločinné jednání přeci jen zcela nekryl. Typickým příkladem takového jednání je vynucené doznání viny, kdy trestní řád 1950 umožňoval prakticky časově neomezenou vazbu i kupříkladu v zařízení Státní bezpečnosti,³²¹ kde došlo nezfídka za použití násilí a mučení k přiznání i ke skutkům, které spáchány nebyly. Tyto metody trestní řád 1950 nelegalizoval, když dle ust. § 94 bylo donucení k doznání zapovězeno, ale na druhé straně je nepřímým způsobem umožňoval už tím, že doznání viny považoval bez dalšího

³¹⁹ Gřivna, T., Trestní právo hmotné. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 572-573

³²⁰ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o přečinech, FS ČSSR 1969-1971, tisk č. 24, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1969fs/tisky/t0024_00.htm (ke dni 10. 10. 2014)

³²¹ Ust. § 296 odst. 2 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v původním znění (dále jen „trestní řád 1950“)

dokazování za zásadní důkaz postačující k odsouzení. Policejní orgány, především StB, si koneckonců při vyšetřování „protistátních živlů“ starosti s dodržováním trestního řádu, ani nedělaly. Svoji úlohu tu tedy sehrálo nejen vlastní znění litery zákona, ale především podporovaná praxe organizovaného násilí.

Po nezbytném úvodu se tato podkapitola bude věnovat zásadám, z kterých trestní řád 1950 vycházel. Ty pak budou porovnány zejména ve vztahu k ust. čl. 6 Evropské úmluvy.

Trestní řád 1950, vyhlášený jako zákon č. 87/1950 Sb. byl přijat v balíku ostatních zákonů na 47. schůzi Národního shromáždění dne 12. 7. 1950³²² a byl jedním z výsledků usilovné práce v rámci právníkové dvouletky 1949 - 1950, měnící právní řád podle požadavků nového režimu. Stejně jako trestní zákon 1950 byl pojat „...jako zbraň pracujícího lidu k úspěšnému vedení boje se zbytky dřívějších vykořisťovatelských tříd“. ³²³ Navazoval na další předpisy, zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, a zákon č. 232/1948 Sb., o Státním soudu, které již před jeho vydáním významně ovlivnily trestní právo procesní jako nástroje pronásledování politické opozice a režimu „nepohodlných osob“. Do doby přijetí trestního řádu 1950 ale musely represivní složky jednající při trestně procesní likvidaci objednané KSČ postupovat na území Čech, Moravy a Slezska podle rakouského trestního řádu z roku 1873, na území Slovenska podle uherského trestního řádu z roku 1896, které byly Československou republikou převzaty zákonem č. 11/1918 Sb.³²⁴ To těmto složkám nebránilo je obcházet nebo otevřeně porušovat, zvláště některá ustanovení na obranu stíhaných a obviněných. To bylo patrné především v řízeních před Státním soudem, kde v souladu s Vyšinského doktrínou bylo „korunním důkazem“ doznání obviněného, a to bez ohledu na způsob jeho dosažení.

Vzorem pro trestní řád byla sovětská trestně procesní teorie, když v souladu s ní bylo neobyčejně posíleno postavení prokurátora, který jako jediný mohl podávat obžalobu, přičemž soukromožalobní delikty byly trestním řádem 1950 zrušeny. Prokurátor se stal pánem řízení do míry, která dokonce převyšovala i pozici soudce.³²⁵ Když byla odstraněna instituce vyšetřujícího soudce, byl soudce v postavení pouhého příjemce výstupů prokurátora potažmo orgánů národní bezpečnosti (SNB a StB). Tím byla završena snaha komunistů o zákonnou úpravu eliminace účasti vyšetřujících soudců v přípravném řízení.³²⁶ Fakticky však byla tato instituce garantující nezávislý dohled nad vyšetřováním

³²² Stenoprotokol ze 47. schůze konané dne 12. 7. 1950, NS RČS 1948-1954, dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/047schuz/s047002.htm> (ke dni 14. 9. 2014)

³²³ Rokůsek, F., Nový trestní řád, Právník, č. 89, ročník 1950, str. 372

³²⁴ Čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, zní: „*Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“

³²⁵ Blíže viz kapitola 6.2. Prokuratura

³²⁶ Gřivna, T., Trestní právo hmotné. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 608

zrušena již v dubnu 1949.³²⁷ Přípravné řízení, a nikoliv hlavní líčení, se totiž mělo stát místo dosavadního pojetí zásadní složkou celého procesu, která určila výsledek celého řízení. To dokládá i učebnice trestního práva procesního, dokonce až z roku 1982, kde se píše: „.....výsledky dokazování v přípravném řízení majívelký význam pro výsledky dokazování v hlavním líčení a tím i pro rozhodnutí v něm. Na přípravném řízení závisí tedy často výsledek celého procesu.“³²⁸ Navíc bylo přípravné řízení vedeno tajně, prokurátor měl za určitých okolností možnost odepřít obviněnému či jeho obhájci nahlédnutí do spisu,³²⁹ což je v přímém rozporu s čl. 6 odst. 3 písm. a) Evropské úmluvy.

Čistě formálně vedl trestní soudní řízení soud. Ve skutečnosti to bylo tak, že soudce byl vázán žalobním návrhem prokurátora a úloha soudu byla zásadně snížena nejen kvůli zrušení institutu vyšetřujícího soudce v přípravném řízení. To se projevovalo například v příkazu k zatčení, kde, i když tento příkaz vydával soudce, byl zároveň vázán návrhem prokurátora, kterému nemohl vydání příkazu k zatčení odmítnout.³³⁰ Důvod prosazování prokurátora na úkor soudce byl pragmatický, prokurátor byl přímo podřízen Ministerstvu spravedlnosti.³³¹ Jak píše Ulč: „Ve srovnání se soudci byli prokurátoři o stupínek výš v socialistické hierarchii. Jejich třídní původ byl čistší, stranické legitimize houfnější a platy vyšší.“³³² Prokurátor byl díky tomu více zapojen do systému politického rozhodování, jehož dalšími činiteli byly též orgány bezpečnosti, pouze někdy i soudy. Vazby tohoto systému tzv. „kabinetní justice“ ovládala KSČ, na jejichž sekretariátech se projednávaly politicky exponované případy včetně výše trestu. Ministerstvo spravedlnosti taktéž ukládalo prokurátorům spolupracovat s orgány bezpečnosti a navíc omezovalo jejich kontrolu oprávněnosti vazby popřípadě výslechu zatčených osob. Dle trestního řádu 1950 vyšetřoval prokurátor, ale s dovětkem „...pokud věc není dostatečně vysvětlena“.³³³ V praxi tak vyšetřování vedly orgány bezpečnosti a prokurátor často přebíral pouze výsledky jejich práce a postupoval je po sepsání obžaloby na soud.

Trestní řízení podle trestněprocesní teorie té doby ovládaly formálně níže uvedené zásady, některé z nich však byly v menším či ve větším měřítku trvale porušovány:

³²⁷ Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, přeloženo z anglického originálu, 1. vydání, Univerzum Praha, 1990, str. 177

³²⁸ Růžek, A. a kol., Československé trestní řízení, 4. vydání, Panorama, Praha 1982, str. 201

³²⁹ Ust. § 66 odst. 2 trestního řádu 1950

³³⁰ Rokůsek, F., Nový trestní řád, Socialistická zákonnost, ročník 1950, str. 330

³³¹ Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, přeloženo z anglického originálu, 1. vydání, Univerzum Praha, 1990, str. 178

³³² Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 86

³³³ Ust. § 77 trestního řádu 1950

1. Zásada obžalovací, kdy platilo, že není trestného činu bez žaloby. Jedinou osobou, která mohla žalobu podat, byl nadále jen prokurátor, když byla opuštěna možnost soukromožalobní uvedená v převzatém rakouském trestním řádu. I z dnešního pohledu je tato změna přijatelná.
2. Zásada materiální pravdy spočívala podle textu trestněprocesní teorie v tom, že soud i prokurátor museli zjistit všechny rozhodné skutkové okolnosti, které vedly ke zjištění pravdy.³³⁴ Tato definice se opírala i o ust. § 1 trestního zákona 1950: „...aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatele podle zákona potrestáni“. I prokurátor měl podle trestního zákona 1950 za úkol povinnost sbírat důkazy svědčící ve prospěch i neprospěch obviněného.³³⁵ Teoretické pojetí sbírání důkazů ve prospěch pachatele ale neodpovídalo praxi. Jak komentují Petra Gřivnová a Tomáš Gřivna: „Přípravné řízení tak nesměřovalo ke zjištění materiální pravdy, ale jen k usvědčení pachatele.“³³⁶ Výše uvedený závěr potvrzuje i výrok pronesený na konferenci Státního soudu a Státní prokuratury v Brně ze dne 26. 6. 1950: „Státní bezpečnost zdokonalila své pracovní metody, od pouhého usvědčování pachatelů přešla k jejich přesvědčování o trestnosti jejich jednání.“³³⁷ Otázka hledání materiální pravdy tak byla v případech „třídních nepřátel“ omezena často na násilím vynucená doznání ve vykonstruovaných procesech, vedených bez jakékoliv garance práva na spravedlivý proces, jejichž jediným úkolem bylo trestat.
3. Zásada volného hodnocení důkazů. Provádí jej soud i prokurátor. Tato zásada neplatila doslovně. Poníženi soudce v trestním procesu bylo dovedeno tak daleko, že zvláště v politicky motivovaných procesech byl soudce usměrňován prokurátorovými stanovisky a návrhy s tím, že za odklon mu hrozil i postih.³³⁸
4. Zásada přímosti a ústnosti, kdy podkladem mohly být jen ty skutečnosti, které soud zjistil v ústním líčení. I s touto zásadou si represivní složky dokázaly poradit pomocí protokolace, která byla u soudu pouze čtena. Protokoly, například i z výsledku, i o doznání (bez ohledu na stav vyslychaného) byly důkazy určující výsledek řízení a byla jim dána neadekvátní váha i oproti eventuálnímu odvolání či změny výpovědi u soudního líčení, které byly brány jako úskok obžalovaného.

³³⁴ Rolenc, V. a kol., Právnícká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 156

³³⁵ Ust. § 78 písm. a) trestního řádu 1950

³³⁶ Gřivnová, P., Gřivna, T., Trestní právo procesní. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 603

³³⁷ Zpráva Bayerovy komise o dokumentaci vzniku a příčin nezákonnosti v činnosti československé prokuratury. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, str. 67

³³⁸ Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953 (2.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 52

5. Zásada veřejnosti byla komentována pro dnešního člověka překvapujícím způsobem. Jejím důvodem totiž nebyla kontrola veřejností, která zaručuje ochranu stran před tzv. „tajnou justicí“,³³⁹ ale „*výchovný vliv na občany*“.³⁴⁰
6. Zásada obhajoby, podle které se tvrdilo, že „*Právo obviněného na obhajobu je zaručeno v nejširší míře.*“³⁴¹ Ve skutečnosti, jak je zmíněno výše, obhájce neměl prakticky přístup k přípravnému řízení, s jehož výsledky se mohl seznámit až těsně před hlavním líčením. Navíc, zvláště pokud se jednalo o politicky motivované procesy, se u obhájce předpokládalo, že místo obhajoby obviněného přesvědčí ke spolupráci, tak jak to pregnantně vyjádřil Alexej Čepička ve funkci ministra spravedlnosti: „*Některým advokátům otrnulo a vystupují na obranu obviněných, zatímco jejich úkolem je podporovat žalobu.*“³⁴²
7. Zásada oficiality se projevuje již v zásadě obžalovací, kdy jedině prokurátor byl povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozvěděl, a dále pak uplatňovat zásadu vyhledávací, pokud se týká dokazování.³⁴³
8. Zásada odvolací představovala poslední ze základních zásad trestního řízení. Jediným řádným opravným prostředkem proti rozsudku, který ještě nenabyl právní moci, bylo odvolání, kterým mohl být napaden jakýkoliv výrok.

Na základě výše uvedené analýzy lze konstatovat, že trestní řízení disponovalo takovými vadami, že to vylučovalo garanci práva na spravedlivý proces ve smyslu ust. čl. 6 Evropské úmluvy. Podle konstantní judikatury Evropského soudu pro lidská práva je právo na spravedlivý proces naplněno, pokud mají obě strany možnost předložit svou věc nezávislému a nestrannému soudu za podmínek, které neznevýhodňují výrazným způsobem jednu nebo druhou stranu. Základním principem práva na spravedlivý proces je rovnost zbraní obžaloby i obhajoby. Na základě výše uvedeného nelze, i když tak bylo formálně proklamováno, tvrdit ani to, že řízení probíhalo před nezávislým a nestranným soudem. Evropský soud pro lidská práva v případě Piersack v. Belgie posuzoval otázku nezávislosti soudu s ohledem na jeho složení, způsob, jakým byli jednotliví soudci ustanovováni do funkce, jak dlouhý je jejich mandát, zda jsou chráněni proti tlaku z vnějšku a zda jako celek budí dojem nezávislého orgánu.³⁴⁴ Výše a podrobněji v podkapitole 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů je uvedeno, jakým způsobem docházelo k ovlivňování soudů

³³⁹ Winterová, A. a kol., Civilní právo procesní, 6. aktualizované vydání, Linde, Praha 2011, str. 69

³⁴⁰ Rolenc, V. a kol., Právnícká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 156

³⁴¹ Rolenc, V. a kol., Právnícká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 156

³⁴² Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953 (2.část), 1. vydání, SPN, Praha, 1991, str. 52

³⁴³ Šámal, P., K úpravě trestního procesu v letech normalizace. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 331

³⁴⁴ Piersack v. Belgie, stížnost č. 8692/79, rozsudek ESLP ze dne 1.10.1982, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57557> (ke dni 17. 9. 2014)

v rámci tzv. „kabinetní justice“. Zavedení institutu volby soudce národními výbory respektive parlamentem znamenalo pro změnu konec záruky objektivní nestrannosti soudce.

Dalším sporným momentem je obhájení pozice Státního soudu. I když byl Státní soud prezentován jako soud řádný, měl s ohledem k těžkým zločinům podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky, které projednával, spíše znaky soudu mimořádného.³⁴⁵ Postavení Státního soudu, jako soudu mimořádného potvrzuje i socialistická trestně procesní teorie, když jej označuje za dočasné a mimořádné opatření.³⁴⁶

I když komunistické soudy splňovaly podmínku dle čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy, že musí být zřízeny zákonem, nesplňovaly požadavek k tomu se vážící, a to, že organizace justice v demokratickém státě nebude podléhat neomezeným rozhodnutím výkonné moci, ale že bude podrobena regulaci parlamentem.³⁴⁷

V souladu se základními principy soudnictví³⁴⁸ má být soud vázán pouze zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu.³⁴⁹ Soudy však byly, jak je uvedeno v části věnované Ústavě 9. května 1948, vázány nejen zákony, ale celým právním řádem, tzn. i nařízením vlády a ministerstev a dalších úřadů, vůči kterým tedy z logiky věci přestaly být nezávislémi.

Dalším požadavkem spravedlnosti je dle čl. 6 odst. 1 Úmluvy veřejnost procesu. Ta čistě formálně byla splněna, fakticky však bylo rozhodováno jinde, v rámci tzv. „kabinetní justice“ a veřejný proces byl jen přikrytím předem vysloveného rozsudku zdáním legality, jak dosvědčuje i jeden z bývalých soudců Státního soudu, JUDr. Pavel Vítek. Podle něj všechny případy bývalého Státního soudu zinscenovala KSČ, protože „...strana rozhodovala o trestech i vině, soud o tom nerozhodoval, vše bylo domluveno a rozhodnuto předem...“.³⁵⁰ Veřejné politické procesy tedy nechránily obviněné „...před tajným výkonem spravedlnosti bez veřejného dohledu“.³⁵¹ Snad jedině právo na veřejné vyhlášení rozhodnutí bylo alespoň ve veřejných procesech zachováno. Bylo však

³⁴⁵ Šámal, P., K úpravě trestního procesu v letech normalizace. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 308

³⁴⁶ Růžek, A. a kol., Československé trestní řízení, 3. vydání, Orbis, Praha 1977, str. 26

³⁴⁷ Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 177

³⁴⁸ Winterová, A. a kol., Civilní právo procesní, 6. aktualizované vydání, Linde, Praha 2011, str. 61-62

³⁴⁹ Čl. 95 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky (dále jen „Ústava ČR 1993“)

³⁵⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako JUD21762CZ

³⁵¹ Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 668

vedeno velké množství tajných soudních procesů bez přístupu veřejnosti, kde k veřejnému vyhlášení rozhodnutí taktéž nedošlo.³⁵²

Byla porušována i zásada presumpce nevinny obviněného ve smyslu ust. č. 6 odst. 2 Evropské úmluvy, uplatňované dokud není jeho vina prokázána zákonným způsobem. Zvláště u politicky motivovaných veřejných „monstrprocesů“ představitelé moci a sdělovací prostředky veřejně tyto obviněné „špinili“ a na soudy docházely rezoluce podepsané kolektivy pracujících, žádajících mnohdy pro obviněné i trest smrti³⁵³ ještě před ukončením procesu a prokázáním viny.

Právo dle čl. 6 odst 3 Evropské úmluvy nebylo pro politicky motivované trestné činy dodržováno vůbec. V rozporu s čl. 6 odst. 3 písm. a) Úmluvy nebyli obvinění v přípravném řízení seznamováni s povahou a důvodem obvinění s poukazem na možné maření účelu trestního řízení, kterého však bylo nadužíváno. Obvinění a jejich právní zástupci neměli ani v rozporu s písm. b) téhož ustanovení Evropské úmluvy přiměřený čas a možnost k přípravě obhajoby, trestní řád 1950 totiž účast obhájce v přípravném řízení sice výslovně nevyklučoval, ale zároveň ji nepodporoval, v případech uvedených v ust. § 146 určoval nutnou obhajobu až v hlavním líčení. Obhajoba obviněného ve smyslu písm. čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy při politickém procesu byla též imaginární, když se od obhájce očekávalo, aby místo skutečné obhajoby působil na obviněného ve smyslu spolupráce a doznání viny.³⁵⁴ „Politické“ trestně procesní řízení bylo vedeno jednostranně, v neprospěch obviněného. Jeho účelem bylo doznání obviněného, byla vyloučena jakákoliv kontradiktornost ve prospěch obrany obviněného, který neměl fakticky ve svém poníženém postavení možnost napadnout jednotlivá svědectví či jiné důkazy, ani sám provádět výslech. Zásada kontradiktornosti, jako základní atribut rovnosti zbraní byla tedy porušena pro nerovnost v postavení stran. Přitom zásada kontradiktornosti je vnímána jako „...snad dokonce vůbec nejzákladnější, bez níž nelze vůbec hovořit o soudním procesu“.³⁵⁵ Další trestním řádem 1950 formálně zaručené právo, které bylo praxí zcela pomíjeno, bylo právo obviněného být přítomen u soudu. Vlastní přítomnost obviněného k naplnění tohoto práva nepřímo vyjádřeného především v čl. 6 odst. 3 Úmluvy³⁵⁶ nepostačuje, když mu není dána možnost se vyjádřit.³⁵⁷ Přitom se předpokládá, že obsahem vyjádření by měla být prvotně obrana obviněného, což naplňováno nebylo.

³⁵² Blíže viz podkapitola 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

³⁵³ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 114

³⁵⁴ Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953 (2.část), 1. vydání, SPN, Praha, 1991, str. 52

³⁵⁵ Repík, B., Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, 1. vydání, Orac, Praha 2002, str. 194

³⁵⁶ Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 752

³⁵⁷ Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 756

Zásadní rozpor s čl. 6 Úmluvy však představovaly metody získávání důkazů především Státní bezpečností, která si často vynutila fyzickým a psychickým týráním doznání viny, čímž docházelo k setrvalému hypotetickému porušování ust. čl. 6 odst. 3 Úmluvy: „*Je-li obviněný nebo svědek k výpovědi donucen za použití mučení nebo jiného špatného zacházení zakázaného čl. 3 EÚLP, je použití takto získaného důkazu v rozporu s právem na spravedlivý proces bez ohledu na to, jaká byla ve skutečnosti důkazní hodnota takto získané výpovědi.*“³⁵⁸

Trestní řád umožňoval absencí jakýkoliv záruk zneužití trestního práva procesního ke krytí likvidace politicky nepohodlných osob. Je však nutné zdůraznit, že nebyl zdaleka jedinou příčinou nezákonností, k nimž docházelo za jeho účinnosti. K vykonstruovaným procesům docházelo už za účinnosti předchozího rakouského trestního řádu respektive uherského trestního řádu, kdy zvláště rakouský trestní řád byl na svoji dobu pokrokový se značnými zárukami na spravedlivý proces, a to také bylo důvodem k jeho výraznému porušování a obcházení orgány bezpečnosti a justice. Nelze než souhlasit s názorem Pavla Šámala, že „.....*ve vztahu k nepřátelům lidu a národa nelze vůbec hovořit o uplatňování práva,, ale jen o zneužívání moci a uplatňování zvláště představitelů komunistické diktatury*“.³⁵⁹

Přednostní postih politických trestných činů oproti běžné kriminalitě je zřejmý, a to vzhledem k primárnímu postavení ustanovení na ochranu republiky a lidově-demokratického zřízení, jejichž porušování bylo zákonem na ochranu lidově demokratické republiky a trestním zákonem 1950 považováno za nejtěžší zločin, který byl zároveň nejpřísněji trestán, nezřídkou i trestem smrti. Druhým důvodem je konstrukce trestního řádu 1950, který měl především krýt nezákonné způsoby postupu orgánů bezpečnosti a justice proti osobám skutečně či domněle nebezpečným moci a taktéž vzhledem k vlastní činnosti policejních orgánů a orgánů justice té doby. Nejtěžší formy zásahů do práva na spravedlivý proces byly částečně odstraněny trestním řádem 1956 a trestním řádem 1961 a jejich novelizacemi. Ke komplexní nápravě došlo nicméně až po roce 1989.

5.2.8. Trestní řád 1956

Trestní řád 1956 a trestní řád 1961 nebude v této práci analyzován a porovnáván ve stejném rozsahu jako trestní řád 1950, neboť zatímco trestní řád 1950 představuje v kombinaci s jednáním policejních orgánů a justice vůbec jeden z největších zásahů do práva na spravedlivý proces, trestní

³⁵⁸ Gäfgen v. Německo, stížnost č. 22978/05, rozsudek ESLP ze dne 1. 6. 2010. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 765

³⁵⁹ Šámal, P., K úpravě trestního procesu v letech normalizace. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 308

řády 1956 a 1961 byly vedeny snahou o odstranění těch nejkřiklavějších nezákonností a alespoň částečné posílení práva obviněného. Trestní procesní právo taktéž ovlivňoval zákon o prokuratuře vyhlášený pod č. 65/1956 Sb., přijatý spolu s novým trestním řádem 1956.

Po popravě bývalého tajemníka ÚV KSČ Rudolfa Slánského a likvidaci „jeho skupiny“ se někteří představitelé režimu začali obávat, aby nebylo trestního nástroje zneužito k dalšímu politickému boji i uvnitř strany, to mohlo být jedním z důvodů požadavku na uzákonění určitých procesních záruk v nové trestně procesní normě.

Už v ust. § 1 a ust. § 2 trestního řádu 1956 se projevuje snaha nastavit mantinely, když tato ustanovení nastolují základní zásady trestního řízení. V ust. § 1 odst. 2 je stanovena povinnost orgánů činných v trestním řízení projednávat věc „...co nejrychleji, s plným šetřením ústavně zaručených občanských svobod“. V odst. 2 je zásadní především výslovné prohlášení zásady, podle které se hledí na člověka, jako na nevinného, dokud u něj nebyla odsuzujícím rozsudkem vina vyslovena.³⁶⁰ Byla taktéž vyslovena ústavní záruka nezávislosti soudců, ať už profesních nebo z lidu, kteří jsou vázáni jen právním řádem.³⁶¹ Problém s vázaností celým právním řádem a nikoli jen se zákony tedy setrval, ale i tak stojí za povšimnutí, že zákonodárce na záruku nezávislosti stanovenou již v Ústavě 9. května 1948 upozorňuje. Trestní řád dále jmenuje zásadu objektivní pravdy (jako nástroj obrany proti vynuceným doznáním), legality a zásadu vyhledávací, dále zásadu obžalovací, veřejnosti, bezprostřednosti, ústnosti a konečně zásadu volného hodnocení důkazů, které provádí již jen soudce. Trestní řád 1956 se taktéž odvrátil od Vyšinského doktríny doznání jako „korunního důkazu“, když je výslovně stanoveno, že „Doznání obviněného nezbavuje orgány činné v trestním řízení povinnosti přezkoumat a všemi dosažitelnými důkazy ověřit všechny okolnosti případu.“³⁶²

Taktéž, jak praví Ota Ulč: „Stará praxe přidržet si oběť po měsíce či léta ve vazbě bez soudu už později nebyla dobře možná.“³⁶³ O trvání vazby však rozhodoval v přípravném řízení prokurátor, a ten ji mohl prodloužit o měsíc, ale pokud věc převzal generální prokurátor, mohl jí prodloužit i na delší dobu.³⁶⁴

Po zkušenostech se způsobem práce orgánů bezpečnosti, byl zřízen institut vyšetřovatelů prokuratury³⁶⁵ a byly zpřísněny podmínky zahájení trestního řízení a práv obviněného v přípravném

³⁶⁰ Ust. § 2 odst. 6 zákona č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v původním znění (dále jen „trestní řád 1956“)

³⁶¹ Ust. § 2 odst. 5 trestního řádu 1956

³⁶² Ust. § 2 odst. 7 trestního řádu 1956

³⁶³ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 121

³⁶⁴ Ust. § 81 odst. 1 trestního řádu 1956

³⁶⁵ Ust. § 172 odst. 1 trestního řádu 1956

řízení. Vyšetřování ve věci se zahajovalo usnesením.³⁶⁶ Podle zjištěných skutečností mohla být posléze obviněna konkrétní osoba.³⁶⁷ Prokurátor taktéž v rámci posílené dozorové pravomoci získal právo dávat vyšetřovatelům pokyny, jak přípravné řízení provádět, a měl právo jejich postup prověřovat. Prokurátor mohl navíc některé důkazy nebo rovnou celé přípravné řízení provést sám. V této souvislosti je taktéž vhodné odkázat na povinnost souhlasu prokurátora při provedení osobní a domovní prohlídky, zadržení či otevření zásilek. Dle současného znění dosud platného trestního řádu 1961 vystavuje příkaz k domovní či osobní prohlídce, pokud věc snese odkladu, soudce.³⁶⁸

Pokud jde o novou funkci vyšetřovatelů prokuratury, ti mohli dle ust. § 172 odst. 2 trestního řádu 1956 provádět na rozkaz prokurátora i vyšetřování spadající obvykle do působnosti orgánů bezpečnosti, nicméně v praxi si své dominantní postavení policejní orgány udržely a vyšetřovatelé prokuratury se tak neprosadili, v 60. letech byla tato pracovní pozice zrušena.

K posílení postavení soudce už v době přípravného řízení byl zaveden institut předběžného projednání obžaloby soudcem, jenž přezkoumával, zda byl při vyšetřování dodržen zákon a zda jsou získané důkazy dostačující k postavení obviněného před soud. Předběžné projednání obžaloby však nebylo obligatorní vždy, ale pouze v případech určených zákonem³⁶⁹ nebo za předpokladu, že tak rozhodne předseda senátu.³⁷⁰ Pomocí zásady ústnosti a bezprostřednosti byla navíc zvýrazněna role soudu i u hlavního líčení.³⁷¹ I u vykonávacího řízení došlo k posílení soudce, když tato pravomoc byla odejmuta prokurátorovi a provedením byl znovu pověřen právě soudce.³⁷²

V zájmu ochrany osoby, proti které se vede trestní řízení, byla výslovně stanovena poučovací povinnost po celou dobu řízení.

Značných změn doznala i úprava odvolacího řízení. I když bylo shodně s trestním řádem 1950 jedinou možností napadení nepravomocného rozsudku odvolání, byla lhůta užití tohoto opravného prostředku prodloužena z předchozích tří dnů na osm dnů od doručení. Opravné řízení bylo ve všech případech dvojinstanční. Nebylo již umožněno, aby Nejvyšší soud rozhodoval jako soud nalézací, a tedy jako první a jediná stolice. Odvolací řízení bylo ovládáno principem kasačním s prvky apelace, když „...nový trestní řád vycházel z kompromisního řešení, které přijímalo nejdůležitější výhody

³⁶⁶ Ust. § 177 trestního řádu 1956

³⁶⁷ Ust. § 178 odst. 2 trestního řádu 1956

³⁶⁸ Ust. § 83 a n. zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) ve znění pozdějších předpisů

³⁶⁹ Ust. § 196 odst. 1 trestního řádu 1956

³⁷⁰ Ust. § 196 odst. 2 trestního řádu 1956

³⁷¹ Ust. § 2 odst. 9 a 10 trestního řádu 1956

³⁷² Ust. § 334 odst. 2 trestního řádu 1956

*sovětské kasace, ale zároveň se nevzdalo zcela výhod plynoucích z předchozího trestního řádu“.*³⁷³ Kasace nebyla obligatorní, byla povinná jen u zákonem jmenovaných procesních vad³⁷⁴ s tím, že ji mohl odvolací soud užít v ostatních případech, tedy zrušit napadený rozsudek a vrátit věc k novému projednání soudu v první stolici, považoval-li to za potřebné.³⁷⁵

Z hlediska zásad práva na spravedlivý proces dle ust. čl. 6 Evropské úmluvy, představoval trestní řád 1956 oproti trestnímu řádu 1950 významný pozitivní posun. Samozřejmě že nelze hovořit o zachování všech součástí práva na spravedlivý proces, ale lze dovozovat významný odklon od nezákonností trestního procesu první poloviny 50. let směrem k určitým zárukám. Neřešeným problémem socialistické zákonnosti však bylo její nedodržování a obcházení, a proto i když trestní řád 1956 již nabízel jisté záruky, nebyly ani v tomto období bezpodmínečně vyžadovány a nad jednotlivými porušeními ze strany policejních orgánů, především tradičně StB, byly přivírány oči, jak ze strany soudů, tak ze strany prokurátorů, mnohdy členů „partaje“.³⁷⁶

To, že o úplné nápravě nemohlo být ani řeči, svědčí i absence rehabilitace obětí dřívější perzekuce, ke které režim váhavě a v menší míře než malé přistoupil až za účinnosti trestního řádu 1961, a to povětšinou až v době obrody, v čase těsně předcházejícímu Pražskému jaru a během něj. I když už v roce 1955 byla ustavena komise ÚV KSČ v čele s R. Barákem („tzv. Baráková komise“), omezila se pouze na oběti z řad členů KSČ a její výsledky byly chabé, kdy došlo pouze ke zmírnění některých trestů, a to jen u 2,5 % odsouzených.³⁷⁷ Taktéž propouštění politických vězňů nebylo na pořadu dne, k tomu došlo až u příležitosti schválení nové socialistické ústavy z roku 1960. Po prvotní kritice soudcovského aktivismu a nepravostí v justici první poloviny 50. let režim obrátil a zahájil kampaň proti liberalismu. V důsledku této kampaně se v roce 1958 přechodně zastavil pokles počtu obětí politických procesů, když s počtem 4 337 odsouzených se dostal na úroveň roku 1954.³⁷⁸ Počty odsouzených v politických procesech se ale po tomto výkyvu snižovaly, když například v roce 1960 bylo takto odsouzeno už „jen“ 2 112 osob.³⁷⁹ To, že i při použití nového trestního řádu 1956 došlo k odsouzení takového množství osob v politických procesech, jako tomu bylo v roce 1958, svědčí o tom, že ani tento řád nestál v cestě politicky motivované represi.

³⁷³ Mančal, J., Tibitzl, K., Nový trestní řád, Právník, č. 3, ročník 1957, str. 234

³⁷⁴ Ust. § 273 a ust. § 274 trestního řádu 1956

³⁷⁵ Ust. § 275 trestního řádu 1956

³⁷⁶ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 86

³⁷⁷ Kaplan, K., Československo v letech 1953-1966 (3.část), 1. vydání, SPN, Praha 1992, str. 20

³⁷⁸ Kaplan, K., Československo v letech 1953-1966 (3.část), 1. vydání, SPN, Praha 1992, str. 62

³⁷⁹ Kaplan, K., Československo v letech 1953-1966 (3.část), 1. vydání, SPN, Praha 1992, str. 86

5.2.9. Trestní řád 1961

Potřeba vytvořit nový trestní řád vznikla už po necelých pěti letech od nabytí účinnosti dosavadního trestního řádu 1956. Důvodem měly být nové požadavky na úpravu soudního trestního řízení v době dovršení socialistické výstavby, která byla prezentována novou socialistickou ústavou z roku 1960. Trestní řád 1961 byl pouze jeden ze základních předpisů, které byly v období první poloviny 60. let na základě zadání KSČ kodifikovány.

Nový trestní řád 1961 měl navazovat na trestní řád 1956 s cílem dalšího prohloubení socialistické zákonnosti na poli trestního soudnictví, a to tak, „.....aby orgány, které trestní řízení vedou, měly v nových předpisech pro svoji činnost přesné a jasně směrnice“.³⁸⁰ Změny, které zavedl nový trestní řád 1961 měly „...na zřeteli především další demokratizaci našeho trestního soudnictví a další rozvinutí výchovné stránky celého trestního řízení“.³⁸¹ Trestní řád 1961 reaguje ve své úpravě na vznik místních lidových soudů založených zákonem č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech (dále jen „zákon o místních lidových soudech“), které dle ust. § 1 odst. 2 zákona o místních lidových soudech jako článek jednotného československého socialistického soudnictví a zároveň jako orgány pracujících v obcích a na pracovištích projednávaly a rozhodovaly u drobných majetkových sporech, proviněních a dále u méně závažných trestných činů, které byly postoupeny prokurátorem nebo soudem. Prokurátor nebo soud mohli dle zákona o místních lidových soudech postoupit věc místnímu lidovému soudu za předpokladu, že šlo o trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost, kde vzhledem k osobě pachatele a výchovné síle kolektivu na pracovišti nebo v obci uznají tento způsob vyřízení pro nápravu pachatele za postačující.³⁸² Prakticky totéž říká ust. § 174 odst. 1 trestního řádu 1961, dle kterého „...ukazují-li výsledky vyšetřování, že nejde o trestný čin, ale o provinění, o němž je příslušný rozhodovat místní lidový soud, prokurátor mu věc postoupí“. A odst. 2 téhož paragrafu trestního řádu 1961, dle kterého může prokurátor postoupit věc místnímu lidovému soudu také tehdy, „...jestliže výsledky vyšetřování ukazují, že jde o trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost, pachatel jeho spáchání lituje s projevuje účinnou snahu po nápravě, a jestliže vzhledem k osobě pachatele a výchovné síle kolektivu vyřízení věci místním lidovým soudem postačí k nápravě pachatele.“ Experiment s místními lidovými soudy byl jedním z projevů záměru zapojit do případů drobné kriminality pracující s vyloučením profesionálních soudců. I když podle zákona o místním lidovém soudu patřily místní lidové soudy do jednotného systému socialistického soudnictví, svým pojetím s absentujícími profesionálními soudci, působištěm při místních národních výborech, nebo při závodních odborech se soudnictví zcela vymykaly. Místní lidové soudy byly nakonec zrušeny

³⁸⁰ Stenoprotokol z 10. schůze NS RČS konané dne 19. 11. 1961, dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/stenprot/010schuz/s010002.htm> (ke dni 25. 9. 2014)

³⁸¹ Stenoprotokol z 10. schůze NS RČS konané dne 19. 11. 1961, dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/stenprot/010schuz/s010002.htm> (ke dni 25. 9. 2014)

³⁸² Ust § 13 odst. 2 zákona č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech

zákonem č. 150/1969 Sb., o přečinech, protože se neosvědčily. Dalším z projevů uvedeného záměru o zapojení pracujících bylo vložení zásady spolupráce se společenskými organizacemi.³⁸³ Panovalo totiž přesvědčení, že tyto kolektivy a organizace pracujících by mohly převzít svůj díl boje proti drobné kriminalitě. Ukazovalo se totiž, že přes příliš optimistické plány na úplnou likvidaci především majetkové kriminality tento problém setrvával, což uznává i pozdější trestněprocesní teorie.³⁸⁴

V trestním řádu 1961 je poměrně podrobně upraven postup vyšetřování ještě před tím, než je věc eventuálně předložena prokurátorovi. Trestní řád 1961 nastoluje povinnost vyšetřujícímu orgánu, který považuje vyšetřování za skončené, seznámit obviněného či obhájce s výsledky vyšetřování, předložit mu vyšetřovací spisy k prostudování a poučit jej o jeho právu navrhnout doplnění vyšetřování.³⁸⁵

Trestní řád 1961 je v České republice účinný dodnes. Za dobu své letité existence byl upraven velkým množstvím novelizací. Největší přišly po pádu komunismu, nicméně i do té doby došlo k podstatným změnám. Prvotní důležitou změnu trestního řádu přinesla novelizace zákonem č. 57/1965 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) (dále jen „zákon č. 57/1965 Sb.“), podle které došlo k úpravě přípravného řízení, které mělo být nově vykonáváno ve dvou formách, kdy vedle vyšetřování byla zavedena u trestných činů nižší společenské nebezpečnosti, které se taktéž vyznačovaly právní i skutkovou jednoduchostí, metoda vyhledávací. Negativem nové metody bylo postižení procesních práv a záruk obviněného.³⁸⁶ Oproti tomu díky uvedené novelizaci byla rozšířena účast obhájce při vyšetřování.³⁸⁷ Novelizací zákonem č. 57/1965 Sb. byl vůbec poprvé upraven i postup orgánů činných v trestním řízení ještě před zahájením trestního stíhání, kdy bylo vyloučeno provádět úkony zasahující do ústavou přiznaných základních práv a stejně tak provádět výslechy podle trestního řádu. Proto mohl orgán činný v trestním řízení provádět jen kroky, které nesnesly odkladu, jako zajišťovat stopy trestného činu, ohledání a prohlídku těla, opatřovat potřebné podklady a neodkladná vysvětlení.³⁸⁸ Oproti doposud platné úpravě byl prokurátorovi odejmut monopol vydávat některá rozhodnutí v rámci přípravného řízení (vyjma obžaloby a návrhu na ochranné opatření). To se týkalo i možnosti odložení věci, které mohl nově činit vyšetřovatel či vyhledávací orgán. Prokurátor, kterému musel být opis takového

³⁸³ Ust § 2 odst. 7 zákona č. 141/1961Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v původním znění (dále jen „trestní řád 1961“)

³⁸⁴ Růžek, A. a kol, Československé trestní řízení, 2. vydání, Orbis, Praha 1971, str. 30

³⁸⁵ Ust § 168 odst. 2 trestního řádu 1961

³⁸⁶ Ust. § 168 trestního řádu 1961 ve znění zákona č. 57/1965 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), (dále jen „zákon č. 57/1965 Sb.“)

³⁸⁷ Ust. § 41 odst. 2 a ust. § 165 odst. 1 trestního řádu 1961 ve znění zákona č. 57/1965 Sb.

³⁸⁸ Ust. § 158 a n. trestního řádu 1961 ve znění zákona č. 57/1965 Sb.

rozhodnutí doručen do 48 hodin od vydání,³⁸⁹ sice mohl nezákonné rozhodnutí zrušit, i tak však byla oslabena jeho role v přípravném řízení. Až novelizací zákonem č. 48/1973 Sb. došlo k částečnému posunu v řízení vyhledávacím ve prospěch rozhodovací činnosti prokurátora.

Negativním zásahem do záruk v trestním řízení bylo zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, které reagovalo na odpor obyvatelstva proti vpádu vojsk pěti států Varšavské smlouvy (Sovětského svazu, NDR, Maďarska, Polska, Bulharska) na území Československa v noci z 20. na 21. 8. 1968 s cílem ukončit proces reforem. Trestního řádu se týkalo ust. § 3 uvedeného zákonného opatření, podle kterého se ve vyjmenovaných deliktech neužilo přípravné řízení, účast obhájce se připouštěla teprve v řízení před soudem, samosoudce věc předběžně neprojednával apod. Tyto zásahy znamenaly pro určité vyjmenované protistátní trestné činy návrat do období účinnosti trestního řádu 1950. Jediným pozitivem byla skutečnost, že uvedené zákonné opatření mělo omezenou účinnost na cca čtyři měsíce a platil do konce roku 1969. I přes to byl krokem zpět.

Novelizace trestního řádu 1961 zákonem 57/1965 Sb. představovala určitý posun ve směru k naplnění práva na spravedlivý proces. Všechny rozpory však odstraněny nebyly, protože bylo v zájmu KSČ ponechat si určitou možnost trestní řízení ovlivňovat, jak bude uvedeno v závěru podkapitoly.

Pozitivní posun platí především u možnosti skutečného uplatnění obhajoby obviněného, která nebyla chápána již jako nástroj přesvědčení obviněného ke spolupráci, ale která měla poskytovat potřebnou právní pomoc a dále postupovat výhradně k hájení zájmu obviněného.³⁹⁰ Novelizace zákonem č. 57/1965 Sb. navíc zaručila obhájci obviněného ničím nepodmíněný přístup k vyšetřování. Do účinnosti uvedené novelizace totiž mělo přípravné řízení povahu tajného řízení s inkvizičními prvky³⁹¹ vyznačujícího se neochotou orgánů činných v trestním řízení povolit účast obhájce při vyšetřovacích úkonech z důvodů utajení výsledů vyšetřování mj. s cílem znejistit obviněného a přesvědčit ho ke spolupráci. Po novelizaci již účast obhájce na vyšetřovacích úkonech po vznesení obvinění nebyla podmíněna souhlasem vyšetřovatele. Vyšetřovatel nebo vyhledávací orgán měl taktéž za povinnost zahájit neprodleně trestní stíhání a vznést obvinění, byly-li splněny podmínky dle ust. § 160 odst. 1 a § 163 odst. 1 trestního řádu 1961.

³⁸⁹ Ust. § 159 odst. 4 trestního řádu 1961 ve znění zákona č. 57/1965 Sb.

³⁹⁰ Ust. § 41 odst. 1 trestního řádu 1961

³⁹¹ Gřivnová, P., Gřivna, T., Trestní právo procesní. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 602

Neutěšený stav ale zůstával ohledně garance délky trvání vazby. I když došlo k nespornému zlepšení oproti trestnímu řádu 1950, který trvání vazby žádnou maximální lhůtou neomezoval, kdy ukládal orgánům činným v trestním řízení, aby působily k tomu, aby byla „.....*délka vazby pokud možno co nejvíce zkrácena*“,³⁹² což bylo ustanovení dosti neurčité a k ničemu nezavazující. Podle trestního řádu 1956 byla zrušena obligatorní vazba uvalená ze zákona u závažných trestných činů dle trestního řádu 1950.³⁹³ Zůstala pouze vazba fakultativní, o jejímž uvalení rozhodoval v přípravném řízení prokurátor. Jemu však rozhodovací pravomoc zůstala i dle trestního řádu 1961³⁹⁴ a ke změně došlo až se zákonem č. 558/1991 Sb., kdy dostal pravomoc rozhodovat o vzetí obviněného v přípravném řízení do vazby soudce. Pokud se jedná o trvání vazby, to sice bylo na jedné straně dle trestního řádu 1956 omezeno v přípravném řízení lhůtou dvou měsíců, u koluzní vazby bez možnosti prodloužení, ale na druhé straně u vazby útěkové a předstížné byla dána možnost prodloužení o jeden měsíc nadřízeným prokurátorem s tím, že mohlo dojít ještě k dalšímu prodloužení na základě rozhodnutí generálního prokurátora.³⁹⁵ Tuto úpravu převzal s menšími změnami i trestní řád 1961. Až do roku tak 1990 trval stav, kdy si obviněný nemohl být jistý tím, jak dlouho ve vazbě pobude, což jistě působilo na jeho psychický stav a mohlo jej přimět ve svém důsledku teoreticky až k doznání viny. Neodůvodněná neúměrná délka vazby zakládala hypotetické porušení čl. 5 odst. 1 písm. c) a odst. 3 Úmluvy, který zaručuje každému zatčenému nebo jinak zbavenému svobody právo ihned být předveden před soudce nebo jinou úřední osobu zmocněnou zákonem k výkonu soudní pravomoci a být souzen v přiměřené lhůtě nebo propuštěn během řízení.³⁹⁶

Jak bylo poukázáno především u trestního řádu 1950, přípravné řízení nevedlo primárně ke zjištění materiální pravdy ale k usvědčení pachatele, a tomu se přizpůsobily i metody dokazování, nezřídka užívající násilí. Slabostí trestního řádu 1950, ale i trestního řádu 1956 a bohužel i trestního řádu 1961 z hlediska práva na spravedlivý proces bylo, že dokazování probíhalo v přípravném řízení. I přes hlasy volající po omezení dokazování v působnosti vyšetřovatelů a přesun k soudu, oficiální komunistická doktrína změnu v tomto ohledu nepřipustila. Možné vysvětlení poskytuje Pavel Šámal: „.....*je třeba si uvědomit, že právě v přípravném řízení prováděném Státní či Veřejnou bezpečností byl zachován bezprostřední vliv mocenských struktur komunistické strany. Proto také uspořádání trestního procesu, jeho průběh a vztah přípravného řízení k řízení před soudemzajišťovaly, že i v období normalizace, kdy již zpravidla nedocházelo k bezprostředním zásahům stranických orgánů do průběhu soudního řízení (.....), byl přesto průběh i výsledek tzv. zájmových (politických) procesů*

³⁹² Ust. § 107 trestního řádu 1950

³⁹³ Ust. § 96 odst. 1 trestního řádu 1950

³⁹⁴ Ust. § 68 trestního řádu 1961

³⁹⁵ Ust. § 81 trestního řádu 1956

³⁹⁶ Tariq v. Česká republika, stížnost č. 75455/01, rozsudek ESLP ze dne 18. 4. 2006, dostupný na <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=100415> (ke dni 28. 9. 2014)

natolik předurčen, že rozsudky se v zásadě nelišily od výsledků přípravného řízení a prokurátorem podané obžaloby.“³⁹⁷

³⁹⁷ Šámal, P., K úpravě trestního procesu v letech normalizace. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 317

6. Justice

Pod pojem justice se řadí nejen soudy a jejich soustava, ale i další instituce, jejichž činnost s činností soudů souvisí nebo na ni navazuje.³⁹⁸ Následující kapitoly budou věnovány tedy nejen situaci v soudnictví, ale i v advokacii a na prokuraturách v době jejich ovlivnění komunistickou mocí. Autor práce pomine další instituce justice, jako jsou například notářství, protože jejich popis není pro účely této práce obligatorní. I když zpracovatel tématu nebude věnovat samostatnou kapitolu Ministerstvu spravedlnosti, popisu jeho zásadní a neblahé role, zejména v době stalinismu, budou věnovány kapitoly věnované soudům, prokuraturám i advokacii.

Justice představovala po únorovém převratu sféru, které musela komunistická strana věnovat vysokou míru pozornosti už jen proto, že v uplynulých třech letech nebyl spravující resort Ministerstva spravedlnosti pod její kontrolou, ale byl řízen národně-socialistickým ministrem Prokopem Drtinou, který se snažil navázat na prvorepublikové pojetí, a tedy zachovat strukturu prvorepublikové soudní soustavy (s výjimkou vzniku retribučního soudnictví), uhájit nezávislost soudů či samosprávnost advokacie a zachovat pouze trestněprávní působnost státního zastupitelství. Komunisté po svém nástupu k moci původní pojetí justice razantně deformovali.

Justice byla potřebná v závěrečné fázi likvidace politicky nepohodlných osob. Jejím hlavním úkolem poté, co svoji část práce splnily politické orgány a StB, bylo dát předem určeným rozsudkům právní rámec a zdání legality prostřednictvím odsouzení obviněných ve vykonstruovaných politických procesech.

6.1. Soudy

Své představy o nezávislosti soudů dali komunisté najevo již v létě 1946, kdy nespokojení s rozsudkem Národního soudu³⁹⁹ nad protektorátní vládou ze dne 31. 7. 1946, se domáhali prostřednictvím veřejných protestů jeho revize, výměny soudců, dokonce i novely zákona a vymezovali se proti nezávislosti soudů.⁴⁰⁰ Koneckonců s komunistickým pojetím soudcovské nezávislosti přišel i Klement Gottwald: „*Soudce musí soudit podle zákona s přihlédnutím k mínění lidu a stanovisku vlády.*“⁴⁰¹

³⁹⁸ Winterová, A. a kol., Civilní právo procesní, 6. aktualizované vydání, Linde, Praha 2011, str. 20

³⁹⁹ O Národním soudu je pojednáno v podkapitole 3.3. Košický vládní program

⁴⁰⁰ Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953 (2.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 59-60

⁴⁰¹ Gottwald, K., Za socialistický stát, za socialistické právo, Jednota československých právníků, Praha 1950, str. 79

6.1.1. Zákonná úprava

K přeměně soudního systému tak, aby umožňoval zásahy komunistické moci do jeho nezávislosti, mohli přikročit komunisté až po únorovém puči, kdy ovládl Ministerstvo spravedlnosti obávaný Alexej Čepička, který zasvětil své dvouleté působení v úřadě přeměně soudního systému v prostý nástroj politické zvlády. Prostředkem k tomu měly být nejen čistky, ke kterým bylo přikročeno nejdříve přímo na Ministerstvu spravedlnosti⁴⁰² a později i v řadách profesionálních soudců,⁴⁰³ ale i přímé zásahy do projednávaných kauz a taktéž zákony a podzákonné předpisy. Nejdříve byla zákonem č. 33/1948 Sb. ze dne 25. 3. 1948, jímž se obnovuje účinnost retribučního dekretu a nařízení o lidovém soudnictví a mění některá jejich ustanovení pro trestní účely, obnovena s účinností do 31. 12. 1948 činnost retribučního soudnictví založeného dekretem prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Dále vznikl Státní soud, o kterém je průběžně pojednáno v celé části o justici. Jako základní kámen soudní proměny byl ale předložen zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví (dále jen „zákon o zlidovění soudnictví“), kterým mělo být dle důvodové zprávy⁴⁰⁴ vládního návrhu zákona dosaženo:

1. Přizpůsobení soudní organizace krajskému zřízení
2. Zlidovění soudnictví proklamované již v ust. čl. XI odst. 2 základních článků a § 140 odst. 3 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948. Soudcům z povolání byli na roveň postaveni tzv. „soudci z lidu“, laický prvek bez právnického vzdělání, jako nástroj kontroly a spolurozhodování pracujících.
3. Senátní rozhodování, které mělo být prováděno ve všech člancích soudní soustavy. Na soudech první stolice měly rozhodovat senáty složené ze soudce z povolání jako předsedy senátu a ze dvou soudců z lidu. V druhé stolici se senáty skládaly ze dvou soudců z povolání, z nichž jeden předsedal, a ze tří soudců z lidu.
4. Zjednodušení soudní organizace zrušením některých soudů.
5. Odstranění formalismu tak, aby soudní řízení bylo srozumitelné i prostému občanu. Byla vyloučena možnost podání návrhu na vydání rozsudku pro zmeškání z důvodu, že nebyla podána žalobní odpověď. Byla zeslabena zásada projednací a připuštěny novoty v odvolacím řízení, což mělo vést k posílení možnosti zjištění materiální pravdy v kterémkoliv stádiu řízení.
6. Zlevnění soudnictví. Soudnictví mělo být dvojinstanční, když byla zrušena třetí stolice, která dle

⁴⁰² Prvotní očista postihla 26 vedoucích úředníků, kteří museli odejít s odůvodněním, že jsou odpůrci lidově demokratického zřízení. In Kaplan, K., Kosatík, P., Gottwaldovi muži, 1. vydání, Paseka, Praha 2004, str. 131

⁴⁰³ V první vlně odešlo 75 soudců, to však měl být pouze začátek, zatím se jednalo o exponovaná místa, např. na Nejvyšším soudu, kde bylo odvoláno či odešlo v této první fázi 12 soudců. In Kaplan, K., Kosatík, P., Gottwaldovi muži, 1. vydání, Paseka, Praha 2004, str. 132

⁴⁰⁴ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o zlidovění soudnictví, NS RČS 1948-1954, č. tisku 160, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0160_04.htm (ke dni 17. 10. 2014)

předkladatelů zákona znamenala jen náklady a protahování vyřízení věci i na celá léta.

K některým bodům:

Zákon o zlidovění soudnictví změnil soudní soustavu tak, že ji přizpůsobil krajskému a okresnímu zřízení národních výborů. Na zákon o zlidovění soudnictví totiž v otázce sídel a obvodů krajských a okresních soudů navazoval zákon č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů (dále jen „zákon o organizaci soudů“). Prostřednictvím zákona o zlidovění soudnictví mělo dojít ke zjednodušení a unifikaci soudní soustavy. Soudní soustavu měly tvořit okresní soudy jako základní článek obrozeného soudnictví, dále krajské soudy a Nejvyšší soud⁴⁰⁵ jako soudy řádné. Byly zachovány i některé typy rozhodčích soudů.⁴⁰⁶ Vedle řádné soustavy existovala samostatná soustava vojenských soudů (viz níže). Byly zrušeny zemské soudy, Okresní soud obchodní v Praze a Krajský soud obchodní v Praze, pracovní soudy, rozhodčí soudy veřejnoprávního sociálního pojištění a pojišťovací soudy, hornické rozhodčí soudy a Vrchní hornický soud rozhodčí.⁴⁰⁷ Stejně tak ukončily svoji činnost porotní soudy a soudy mládeže.⁴⁰⁸ Zvláštní situace vznikla v Praze. Praha byla totiž pojata jako jeden soudní okres, kde byly vytvořeny dva velké okresní soudy, jeden výhradně civilní a druhý výhradně trestní. Vzniklý Okresní soud trestní v Praze (později Lidový soud trestní v Praze) s působností nejen v obvodu Ústředního národního výboru v Praze, ale i v obvodech okresních národních výborů Praha-sever, Praha-východ a Praha-západ fungoval od 1. 2. 1949 až do 31. 3. 1960, tedy do doby reorganizace, kdy byla Praha postavena na roveň soudního kraje (Městský soud v Praze) a její obvody na úroveň soudních okresů (obvodní soudy).⁴⁰⁹

Je také nutné připomenout vznik již dříve zmiňovaného Státního soudu zřízeného zákonem o Státním soudu, který započal ve své činnosti proto, aby zajišťoval jednotné posuzování trestných činů podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky.⁴¹⁰ Tomu odpovídala i jeho celorepubliková působnost, když sídlo měl v Praze⁴¹¹ a pobočky v Brně a v Bratislavě. S účinností trestního zákona 1950 náležely do působnosti Státního soudu trestné činy zejména podle první hlavy zvláštní části tohoto zákona, tedy trestné činy proti republice a taktéž trestné činy dle zákona

⁴⁰⁵ Část první zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, v původním znění (dále jen „zákon o zlidovění soudnictví“)

⁴⁰⁶ Blíže Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama, Praha 1987, str. 17

⁴⁰⁷ Ust. § 141 zákona o zlidovění soudnictví

⁴⁰⁸ Schelle, K., Schelleová, I., Vývoj a organizace soudnictví v letech 1945-1989. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 354

⁴⁰⁹ Veselka, M., Komunistická justice a její oběti ve spisech Okresního soudu trestního v Praze 1949-1951. In Ledvinka, V. (eds.), Pražský sborník historický XXVII, 1. vydání, KLP-Koniasch Latin Press, Praha 1994, str. 147

⁴¹⁰ Stenoprotokol ze 13. schůze NS ČSR konané dne 6. října 1948 dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013003.htm> (ke dni 17. 10. 2014)

⁴¹¹ Ust. § 1 zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu (dále jen „zákon o Státním soudu“)

č. 165/1950 Sb., na ochranu míru. Obligatorně se jednalo před Státním soudem o takových trestných činech, na něž byl stanoven trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest dočasněho odnětí svobody, jehož dolní hranice činila nejméně deset let, nebo u kterých tak navrhl veřejný žalobce (prokurátor). Odvolacím soudem proti rozhodnutí Státního soudu byl Nejvyšší soud. Státní soud formálně spadl do soustavy obecných soudů. I když byl deklarován jako řádný soud, měl znaky soudu mimořádného⁴¹² mimo již dříve uvedených důvodů i pro dobu svého trvání, po svém poměrně krátkém působení zanikl ke dni 31. 12. 1952.

K zásadní změně charakteru našich soudů došlo přibráním soudců z lidu. Institut soudců z lidu zakotvila již Ústava 9. května 1948. Zákonem o zlidovění soudnictví byla zásada účasti lidu na výkonu soudnictví uskutečněna jen u řádných soudů. U vojenských soudů byla realizována až trestním řádem 1950.⁴¹³ Činnost soudců z lidu měla být jednou ze záruk třídního přístupu k projednávaným případům.⁴¹⁴ Účel uvedení soudců z lidu do soudního rozhodování přiznává i soudobá právníká učebnice: „*Je totiž zřejmé, že tam, kde dělnická třída se uchopila moci ve státě, nemůže ponechat beze změny tak významnou součást státního mechanismu, jakou je právě soud. Přetváří proto tento nástroj diktatury buržoasie v účinný nástroj diktatury proletariátu.*“⁴¹⁵ Soudci z lidu měli vnést do rozhodování soudů své životní i politické zkušenosti a umožňovat tak snadnější, rychlejší a skutečnému životu více odpovídající rozhodnutí.⁴¹⁶ Komunistická moc musela po svém nástupu rychle řešit ovládnutí soudů, kde v jejich počátcích výrazně převažovali apolitičtí soudci ještě z doby první republiky a kde se tento institut měl projevit jako nejrychlejší způsob v době, kdy ještě nebyli k dispozici náhradníci těchto soudců v podobě absolventů PŠP či právníků se stranickou legitimací. Soudci z lidu tak byli nejen nástrojem kontroly, ale měli mít možnost nespolehlivého buržoazního soudce přehlasovat, když např. v základním článku soudní soustavy, tedy na okresních soudech, měly zasedat senáty složené ze dvou soudců z lidu a pouze z jednoho soudce z povolání. Navíc, aby soudce - profesionál nemohl soudce z lidu svým názorem ovlivňovat, probíhalo hlasování o výroku rozhodnutí tak, že o něm nejdříve hlasovali soudci z lidu, v pořadí nejdřív mladší, poté starší a teprve pak soudce z povolání.

To, že účelu přehlasování soudce profesionála nebylo dosaženo, dokumentuje bývalý soudce Ota Ulč: „*Zavedený systém „dva plus jedna“ nezaručil převahu laického rozhodování. V průměru patnáct soudců z lidu se dělilo o funkce dvou předsedících. Jednotlivec byl pozván k zasedání tak jednou do měsíce, kdežto soudruh předseda z povolání tam seděl pořád. Profesionální sudí tak získal víc*

⁴¹² Viz podkapitola 5.2.1. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky

⁴¹³ Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama, Praha 1987, str. 16

⁴¹⁴ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 237

⁴¹⁵ Rolenc, V. a kol., Právníká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 79

⁴¹⁶ Rolenc, V. a kol., Právníká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 89

skutečné moci, než měl v dobách poroty.“⁴¹⁷ Ulč dále popisuje způsob, jak se profesní soudce s pravidlem dva plus jedna vypořádal: „Nedá se říci, že by se u mého soudu – a pokud jsem věděl, u soudu mých kolegů – toto pravidlo porušovalo. Ono bylo totiž ignorováno. Měli jsme, řekněme, na denním programu šest případů a moje sekretárka zcela automaticky naklepala nutný počet hlasovacích formulářů – kde přidala datum, číslo spisu, jména sudích a slovo „jednomyslně“. Přisedící přišli ráno v osm a sotva se ohřáli, sahali po peru a podepisovali se na hlasovací protokoly do zásoby. Šlo tedy spíš o rituál, o pouhou formu.“⁴¹⁸ Ota Ulč dále uvádí: „Bez ohledu, zda se podepisovalo do zásoby nebo nikoliv, když jsme odročili jednání k závěrečné poradě, bylo na mně, abych zrekapituloval faktický sled případu, dodal příslušné právní vysvětlení a doporučené rozhodnutí. Sama podstata komunistického práva, charakterizovaná vágností, protiklady, antitezemi, se přímo nabízela k takovému manévru. Přisedícím jsem „nenarizoval“, ale „doporučoval“, spolu s příslušnými právními důvody, že vlastně nejde jinak.“⁴¹⁹ Problém spíš nastal s vyhledáním zájemců o místa soudců-laiků, jak píše Ulč: „Soudcovat z lidu nebyla moc populární varianta politického zapojení.“⁴²⁰ Lidé měli pořád ještě před soudy strach a respekt. To byl také důvod převahy soudce z povolání nad soudci z lidu, kteří neměli o práci zájem, a pokud museli k soudu docházet, snažili se pobýt tam co nejkratší dobu. Proto jim vyhovovalo výše uvedené podepisování hlasovacích lístků do zásoby.

Jedinou samostatnou soudní soustavou⁴²¹ měly být nadále vojenské soudy příslušné k projednávání trestných činů vojáků a ostatních vyjmenovaných osob.⁴²² Ke spojení obecné soustavy a vojenských soudů se společným Nejvyšším soudem došlo ústavním zákonem č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře (dále jen „zákon o soudech a prokuratuře 1952“), který byl proveden zákonem č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů (dále jen „zákon o organizaci soudů 1952“). Zákon o soudech a prokuratuře 1952 provedený zákonem o organizaci soudů 1952 sjednotil soudní soustavu tak, že určil obecné a zvláštní soudy.⁴²³ Do první skupiny patřily bývalé okresní nyní lidové soudy, krajské soudy a Nejvyšší soud, do druhé potom vojenské soudy a rozhodčí soud. Dále zákon definitivně odstranil správní soudnictví, kterého beztak jen „...zneužívala reakce k brzdění znárodňovacího procesu a k hájení zájmu kapitalistických živlů“.⁴²⁴ I v rámci schválené právníkové učebnice komunistická moc deklaruje, že se nerozpakuje zrušit instituce, které se jí znelíbí, stejně jak

⁴¹⁷ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 24

⁴¹⁸ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 30

⁴¹⁹ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 30, 31

⁴²⁰ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 24

⁴²¹ Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama, Praha 1987, str. 17

⁴²² Ust. § 7 a n. trestního řádu 1950

⁴²³ Ust. § 1 odst. 1 a § 1 odst. 2 zákona č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře (dále jen „zákon o soudech a prokuratuře 1952“), a ust. § 1 a § 2 zákona č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů (dále jen „zákon o organizaci soudů 1952“)

⁴²⁴ Rolenc, V. a kol., Právníková příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 82

to učinila u brněnské právnické fakulty. Působnost zrušeného správního soudu přešla na generálního prokurátora⁴²⁵ jako nejvyššího dozoru nad výkonem a dodržováním socialistické zákonitosti všemi orgány státní správy, včetně soudů, samosprávy, i dalšími orgány, institucemi, úředními osobami i jednotlivými občany.⁴²⁶ Zrušen byl ale i nechvalně známý Státní soud, jehož agendu převzaly krajské soudy.

Zákon o organizaci soudů 1952 v přechodných a závěrečných ustanoveních zaváděl volitelnost nejen soudců z lidu, ale i profesionálních soudců,⁴²⁷ tím se měl československý soud podstatně přiblížit svému vzoru, sovětskému soudu,⁴²⁸ a zároveň tak byly odbourány poslední garance nezávislosti a nestrannosti soudce. Předchozí zákon o zlidovění soudnictví se nevěnoval úloze nových komunistických soudů, „napravil to“ zákon o organizaci soudů 1952, kde je v ust. § 3 uvedeno, že soudy chrání „...společenský řád a státní zřízení republiky, její socialistickou výstavbu a socialistické vlastnictví“. Pojem povinností soudů chránit společenský řád si vykládá právní teorie tak, že je „.....povinností soudu střežit před jakýmkoli úklady všechny ty ohromné vymoženosti, kterých si pracující lid za vedení dělnické třídy vydobyl od květnové revoluce 1945 po dnešní dobu. Proto i pro naše soudy platí směrnice stanovená Leninem v roce 1918 pro soudy sovětské: *Bojovat proti vykořisťovatelům, pokoušejícím se obnovit svoje panství, nebo hájit svá privilegia, nebo tajně propašovat či lstí získat tu či onu částičku těchto privilegií*“.⁴²⁹ Soudy tak měly nejen zajišťovat, aby „....zákony a jiné právní předpisy byly přesně a důsledně zachovány“,⁴³⁰ ale aby „....jich bylo používáno v souladu se zájmy pracujícího lidu“.⁴³¹ V zákonu nepřímou vyloženou skutečností vysvětluje Rolencova učebnice, která na podkladě výše uvedených ustanovení vyvozuje závěr, že soudci mají chránit vedoucí postavení dělnické třídy v čele s jejím předvojem, Komunistickou stranou Československa.⁴³² V demokratickém právním státě je něco nemyslitelného ukládat nezávislé a nestranné soudní moci chránit zájmy politické strany, v době totality to však evidentně možné bylo. Koneckonců, ani zdůrazňovaná nezávislost soudů ve smyslu Ústavy 9. května 1948 dle citovaného Rolence „....neznamená, že rozhodování soudů mohou být v rozporu s generální linií stanovenou směrnicemi Komunistické strany, jakožto řídicí síly v našem státě. Naopak, rozhodnutí našich soudů vydaná na základě socialistického právního vědomí soudců a o opřena o platný právní řád vyjadřují vůli všeho pracujícího lidu v ČSR a jsou v plném souladu s politikou prováděnou Komunistickou stranou Československa, s politikou výstavby socialismu.“⁴³³

⁴²⁵ Rolenc, V. a kol., Právnická příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 83

⁴²⁶ Ust. § 6 zákona o soudech a prokuratuře 1952

⁴²⁷ Ust. § 41 a n. zákona o organizaci soudů 1952

⁴²⁸ Rolenc, V. a kol., Právnická příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 89-90

⁴²⁹ Rolenc, V. a kol., Právnická příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 85

⁴³⁰ Rolenc, V. a kol., Právnická příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 85

⁴³¹ Rolenc, V. a kol., Právnická příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 85

⁴³² Rolenc, V. a kol., Právnická příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 85

⁴³³ Rolenc, V. a kol., Právnická příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 92

Zákonem o organizaci soudů 1952 zavedené zásady volitelnosti soudců provedl zákon č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů (dále jen „zákon o volbách soudců 1957“). Podle tohoto zákona byli voleni jak soudci (profesionální soudci), tak soudci z lidu. Soudcem lidového či krajského soudu mohl být zvolen podle tohoto zákona každý občan, který byl oddán lidově-demokratickému zřízení, byl občansky bezúhonný, měl právo volit do národních výborů, měl potřebné odborné znalosti a v den volby dosáhl věku 23 let.⁴³⁴ Principu nezávislosti a nestrannosti soudce zajisté tedy nesvědčil požadavek oddanosti lidově-demokratickému zřízení, zatímco požadavek potřebných odborných znalostí neznamenal jen vysokoškolské právnické vzdělání, to bylo výslovně vyžadováno až zákonem č. 36/1964 Sb., o organizaci soudů a o volbách soudců (dále jen „zákon o organizaci a volbách soudců 1964“).

Pokud jde o soudce z lidu, ti měli až na požadavek potřebných odborných znalostí stejné podmínky. Soudci z lidu i soudci byli voleni na dobu tří let.⁴³⁵ Pro každý senát lidového soudu bylo třeba zvolit 50 až 60 soudců z lidu.⁴³⁶ Toto výrazné navýšení počtu soudců z lidu na jeden senát (dříve připadalo na jeden senát 15 soudců z lidu)⁴³⁷ představovalo pro jeho předsedu poměrně velký zásah do pracovních povinností. Soudci z lidu museli být obesíláni a museli se prostřídát, a to vše řídil předseda senátu. Podle starého systému docházel soudce z lidu na jednání každý měsíc, nyní se měl objevit dvakrát až třikrát do roka.⁴³⁸ To sice představovalo snížení vlivu jednotlivých soudců z lidu na chod senátu, což jistě soudcům z povolání nevadilo, jenže museli na druhou stranu zajistit i nábor potřebného množství soudců z lidu pro své senáty.⁴³⁹

Soudci a soudci z lidu určené pro lidové soudy byli voleni na návrh rady okresními národními výbory (dále též „ONV“).⁴⁴⁰ Soudci a soudci z lidu krajských soudů na návrh rady krajskými národními výbory (dále též „KNV“).⁴⁴¹ Národní výbory soudce nejen volily, ale i odvolávaly.⁴⁴² Soudce nechávalo v nejistotě a podřizovalo vůli ONV či KNV především ustanovení o možnosti odvolání z důvodů hrubého porušování jejich povinností.⁴⁴³ Byl to další příklad kaučukového ustanovení ponechávajícího otevřenou možnost pro příslušné okresní či krajské sekretariáty KSČ,

⁴³⁴ Ust. § 1 zákona č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů (dále jen „zákon o volbách soudců 1957“)

⁴³⁵ Ust. § 2 zákona o volbách soudců 1957

⁴³⁶ Ust. § 4 odst. 2 zákona o volbách soudců 1957

⁴³⁷ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 25

⁴³⁸ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 25

⁴³⁹ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 24

⁴⁴⁰ Ust. § 2 odst. 1 zákona o volbách soudců 1957

⁴⁴¹ Ust. § 2 odst. 2 zákona o volbách soudců 1957

⁴⁴² Ust. § 10 zákona o volbách soudců 1957

⁴⁴³ Ust. § 10 odst. 1 zákona o volbách soudců 1957

potażmo pro jimi ovládané okresní či krajské národní výbory, které se tak mohly snadno vypořádat se soudci, kteří se z jakéhokoliv důvodu znelíbili, třeba když nezastavili stíhání spolustraníka apod.

Soudci byli zákonem o volbách soudců zároveň povinni vykládat zákony a nařízení v duchu ústavy a zásad lidově-demokratického zřízení.⁴⁴⁴ Byla zdůrazněna výchovná role soudce, který měl působit na občany a seznamovat je s vhodnými veřejně projednávanými případy.⁴⁴⁵ Soudci byli povinni „skládat účty“ svým volitelům, národním výborům, kterým zasílali pravidelné zprávy o své činnosti.⁴⁴⁶ Po tzv. „odhalení deformací kultu osobnosti“⁴⁴⁷ v Chruščovově tajném projevu na XX. sjezdu KSSS, když i na následující celostátní konferenci KSC konané v červnu 1956⁴⁴⁸ byly kritizovány soudy za svůj aktivistický protiprávní přístup a za přehmaty v předcházejících letech, což však činily na popud KSC (to samozřejmě kritiky řečeno nebylo), je s podivem, že v souladu s poté nastaveným kurzem daným novelizací trestního zákona 1950 a novým trestním řádem 1956, který se snažil odstranit ty nejhorší nezákonnosti, nedošlo k uvolnění tlaku vládní moci také u soudnictví. Dle teorie tak zůstává hlavní úkol soudů na úrovni počátku 50. let: „*Státem s antagonickými třídami je i lidově demokratické Československo, které je diktaturou proletariátu postupně zatlačující zbytky kapitalistické třídy. Jeho soudy jsou tedy dočasně rovněž třídně stranické, neboť konají řízení a rozhodují podle zákonů hájících zájmy diktatury proletariátu a tím pomáhají zatlačovat zbytky kapitalistické třídy, které jsou jí nepřátelské.*“⁴⁴⁹

Skutečnost deklarované nezávislosti soudu a soudce podtrhovalo znění přísahy: „*Přísahám, že budu věren Československé republice, jejímu společenskému řádu a státnímu zřízení, jejímu prezidentu a její vládě, že budu zachovávat zákony a nařízení a vykládat je v duchu ústavy i zásad lidově demokratického zřízení, že budu rozhodovat svědomitě a nestranně podle svého nejlepšího přesvědčení vždy podle zásad socialistické zákonnosti v zájmu pracujícího lidu a že budu přísně zachovávat mlčenlivost o úředních věcech.*“⁴⁵⁰ Zvýrazněné jsou části přísahy, které deklarovanou nezávislost soudce zcela vyvracejí.

Zákon o volbách soudců 1957 byl spolu se zákonem o organizaci soudů 1952 a se zákonem o zlidovění soudnictví zrušen ke dni 6. 7. 1961 zákonem č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů (dále jen „zákon o organizaci soudů 1961“). Tento zákon spolu se zákonem o místních lidových soudech přišel především s novinkou v podobě už zmiňovaných místních lidových soudů, které byly na konci téhož

⁴⁴⁴ Ust. § 14 odst. 1 zákona o volbách soudců 1957

⁴⁴⁵ Ust. § 14 odst. 1 zákona o volbách soudců 1957

⁴⁴⁶ Ust. § 15 zákona o volbách soudců 1957

⁴⁴⁷ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 463

⁴⁴⁸ Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama, Praha 1987, str. 17

⁴⁴⁹ Štajgr, F., Plundr, O., Organizace justice a prokuratury, 1. vydání Orbis, Praha 1957, str. 73

⁴⁵⁰ Ust. § 34 zákona o organizaci soudů 1952

desetiletí zrušeny, protože se neosvědčily. Soudní soustavu tedy měly tvořit volené a „nezávislé“ místní lidové soudy, okresní soudy (dříve lidové soudy), krajské soudy, vojenské soudy a jediný Nejvyšší soud. Hned v úvodu zákona⁴⁵¹ jsou určeny úkoly soudů, které dle komunistických frází, někdy doslovně převzatých z Ústavy ČSSR 1960, spočívají v tom, že soudy jsou povolány chránit na prvním místě socialistický stát, jeho společenské zřízení a vztahy ke světové socialistické soustavě. Teprve až v bodě druhém se dostane na majetková, rodinná, pracovní, ale i politická práva. Soudci měli podle téhož ustanovení z pozice svého úřadu chránit bojeschopnost ozbrojených sil i ozbrojených sborů, což vyvolává otázku naplnitelnosti takového úkolu. Zůstala zachována i výchovná role soudu ve vztahu k obyvatelstvu. Soud měl svou činností vychovávat občany k oddanosti k vlasti, k věci socialismu a komunismu.⁴⁵² Zákon tedy zcela otevřeně určuje soudu úlohu komunistického agitátora. Úkoly soudů jsou doplněny základními povinnostmi soudců, kteří měli v rámci výchovného působení „...seznamovat občany se zásadami socialistického právního řádu a na besedách s občany projednávat i vhodné veřejně projednávané typické případy porušování socialistické zákonnosti a zásad socialistického soužití“.⁴⁵³ Obě ustanovení doslovně převzal i pozdější zákon č. 36/1964 Sb., o organizaci soudů a o volbách soudců (dále jen „zákon o organizaci soudů a o volbách soudců 1964“).

V zásadách organizace a činnosti soudů byla vyjádřena vize většího zapojení společnosti a jejích organizací. Zůstala zachována pozice soudců z lidu, proto bylo nadále rozhodováno i na nejnižších stupních zásadně ve sborech.⁴⁵⁴ Změnou oproti znění zákona o volbách soudců 1957 prošlo určení počtu soudců z lidu připadajících na jeden senát, kdy se ustoupilo z nesmyslného požadavku 50 až 60 soudců z lidu na jednoho předsedu senátu a počty určovali předsedové soudů.⁴⁵⁵ Toto určení však nesmělo kolidovat s požadavkem, aby byli soudci z lidu povoláváni k výkonu své funkce pouze na dobu nepřesahující celkem dva týdny v roce.⁴⁵⁶ O soudcích z lidu se v zákoně hovoří jako o soudcích. O soudcích, kteří rozhodovali v rámci své profese, se píše jako o soudcích z povolání. Ve vztahu k obvodům a sídlům okresních a krajských soudů byla zachována shoda se sídly a obvody okresních a krajských národních výborů.⁴⁵⁷ Odlišně byla stanovena jen sídla vojenských soudů a místních lidových soudů.⁴⁵⁸ Do zákona o organizaci soudnictví 1961 byl převzat koncept o volbách soudců z povolání a soudců (z lidu), ale se změnami. Volební období se zvýšilo na čtyři roky⁴⁵⁹

⁴⁵¹ Ust. § 2 zákona č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů (dále jen „zákon o organizaci soudů 1961“)

⁴⁵² Ust. § 2 odst. 2 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁵³ Ust. § 47 odst. 2 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁵⁴ Ust. § 5 odst. 1 a odst. 2 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁵⁵ Ust. § 37 odst. 3 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁵⁶ Ust. § 59 odst. 1 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁵⁷ Ust. § 33 odst. 1 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁵⁸ Ust. § 33 odst. 2 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁵⁹ Ust. § 35 odst. 1 zákona o organizaci soudů 1961

a na stupni okresních soudů byli soudci voleni přímo občany.⁴⁶⁰ Zdání demokratičnosti takovéto všelidové volby podkopává fakt, že byl navrhován pouze jeden kandidát Národní frontou (pod vedením KSČ), o kterém se rozhodovalo aklamací.⁴⁶¹ Na krajské úrovni byla zachována volba krajským národním výborem,⁴⁶² zatímco soudci (z lidu) i profesní soudci Nejvyššího soudu byli voleni Národním shromážděním.⁴⁶³ Nejistota ohledně výkonu funkce soudce po celé volební období trvala, jelikož i dle tohoto zákona mohli být odvoláni, pokud porušovali závažným způsobem své soudcovské povinnosti. Navíc byla oproti zákonu o volbách soudců 1957 možnost odvolání rozšířena o důvod, že „...ztratí z jiného důvodu důvěru pracujících“,⁴⁶⁴ což umocnilo závislost soudců na místních stranických funkcionářích.

Jako další pomocné měřítko lze užít i znění slibu soudce: „*Slibuji, že budu věren Československé socialistické republice a věci socialismu, že se budu řídit Ústavou i ostatními zákony a vykládat je v souladu se socialistickým právním vědomím.*“⁴⁶⁵ Oproti znění přísahy soudce v zákoně o organizaci soudů 1952 došlo tedy k výrazné změně, odpadl slib zachovávat nařízení a rozhodovat v zájmu pracujícího lidu, i tak zůstává znění slibu soudce výrazem absence jeho nezávislosti. Jako důkaz stačí posoudit zvýrazněné části znění slibu a přihlédnout k vedoucí úloze KSČ zakotvené v čl. 4 Ústavy ČSSR 1960.

Předpoklady volby soudcem z povolání či soudci (z lidu) kopírovaly požadavky založené zákonem o volbě soudců, takže prozatím nebyl výslovně stanoven u profesionálních soudců požadavek vysokoškolského vzdělání právního směru ani odborné justiční zkoušky.⁴⁶⁶

Požadavek vysokoškolského právního vzdělání jako garance odbornosti vznesl až zákon o organizaci soudů a o volbách soudců 1964, který nahradil poměrně krátce účinný zákon o organizaci soudů 1961. Nově přijatý zákon narozdíl od svého předchůdce platil s několika novelizacemi po dlouhou dobu téměř 30 let. Novelizací zákonem č. 156/1969 Sb., kterým se doplňuje zákon č. 36/1964 Sb., o organizaci soudů a o volbách soudců (dále jen „zákon č. 156/1969 Sb.“), byl doplněn požadavek vysokoškolského právního vzdělání o požadavek úspěšně složené justiční zkoušky s možností jejího prominutí.⁴⁶⁷ Dalšími změnami v novém zákoně postupně prošla ustanovení

⁴⁶⁰ Ust. § 40 odst. 1 o organizaci soudů 1961

⁴⁶¹ Kuklík, J., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 293.

Taktéž Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 20

⁴⁶² Ust. § 42 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁶³ Ust. § 43 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁶⁴ Ust. § 49 odst. 1 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁶⁵ Ust. § 39 odst. 1 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁶⁶ Ust. § 36 zákona o organizaci soudů 1961

⁴⁶⁷ Ust. § 39 odst. 2 a ust. § 72a zákona č. 36/1964 Sb., o organizaci soudů a o volbách soudců ve znění zákona č. 156/1969 Sb.

o volbách soudců, v původním znění zákona šlo o čtyřleté volební období, teprve až novelizací zákonem č. 156/1969 Sb. bylo docíleno - počínaje rokem 1970 - desetiletého mandátu, přičemž spolu s tím zanikla možnost odvolání soudce na základě ztráty důvěry pracujících, nicméně možnost odvolání pro závažné porušování soudcovské povinnosti zůstala až do 19. 9. 1990, kdy byla odejmuta novelizací zákonem č. 376/1990 Sb. Novelizace zákonem č. 156/1969 Sb. zrušila i převzatý koncept všelidové volby soudců okresních soudců, když se vrátila k volbě zastupitelským orgánem (národními radami obou republik). Soudní soustava byla převzata dle zákona o organizaci soudů 1961, změnami prošla až koncem 60. let, kdy došlo v souvislosti s federalizací ke vzniku republikových nejvyšších soudů a federálního Nejvyššího soudu ČSSR a dále ke zrušení místních lidových soudů,⁴⁶⁸ které se neosvědčily. Laický prvek v podobě soudců z lidu jako prvek socialistické demokracie⁴⁶⁹ byl zachován po celou dobu účinnosti tohoto zákona až do jeho zrušení ke dni 1. 9. 1991. Laický prvek má omezený dosah v trestním soudnictví a v soudním rozhodování pracovních sporů i dnes prostřednictvím institutu přísedících. Ústavní zákon 155/1969 Sb., kterým se měnila hlava osmá Ústavy ČSSR 1960, doplnil a zakotvil ústavně i rozhodování samosoudcem, čímž byla zásadně modifikována uvedenou ústavou zakotvená zásada sborového rozhodování.⁴⁷⁰ Do té doby bylo totiž rozhodování jediným soudcem výjimečné a týkalo se především rozhodování v občanskoprávních věcech.⁴⁷¹ Zavedení instituce samosoudce i v trestním řízení vedlo k rozšíření okruhu věcí, v nichž měli rozhodovat pouze soudci z povolání. Samosoudci měli rozhodovat pouze u soudů prvního stupně s tím, že bylo zdůrazněno, že zákony upravující řízení před soudy svěřovaly samosoudci k rozhodování jen věci méně závažné, u nichž záleželo na včasném a rychlém rozhodnutí.⁴⁷² Zároveň však prováděcím zákonem č. 156/1969 Sb. došlo ke zrušení účasti lidu na výkonu soudnictví v řízení ve druhém stupni, kde měly rozhodovat už jen senáty složené ze soudců z povolání.⁴⁷³ Počínající destrukce institutu soudců z lidu znamenala, že se laické pojetí soudnictví neosvědčilo, respektive už sehrálo svoji dějinnou úlohu a dále nebylo potřeba v takové míře.

Komparaci nezávislosti soudce podle znění jím skládaného slibu tentokrát nelze uplatnit, protože slib byl doslovně převzat ze zákona o organizaci soudů 1961, proto autor odkazuje tamtéž. Pro srovnání s výše uvedenými přísahami a sliby soudců je vhodné závěrem uvést znění současného slibu soudce v době, kdy jsou skutečně vytvořeny veškeré předpoklady k nezávislému a nestrannému soudnictví: „*Slibuji na svou čest a svědomí, že se budu řídit právním řádem České republiky, že jej*

⁴⁶⁸ Hlavsa, P., Předpisy z oblasti organizace justice a prokuratury, 1. vydání, Panorama, Praha 1980, str. 19

⁴⁶⁹ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 237, srovnej s Lenin, V. I., Spisy, svazek 18, SNPL, Praha 1957, str. 302, kde Lenin považuje účast soudců z lidu na soudním rozhodování za „nesporně demokratický“

⁴⁷⁰ Hlavsa, P., Předpisy z oblasti organizace justice a prokuratury, 1. vydání, Panorama, Praha 1980, str. 37

⁴⁷¹ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 238

⁴⁷² Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 238

⁴⁷³ Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama 1987, str. 58

*budu vykládat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a že v souladu s ním budu rozhodovat nezávisle, nestranně a spravedlivě."*⁴⁷⁴

6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

Rozhodovací praxi soudů neovlivnily zdaleka jen zákony a podzákoné právní předpisy, kterými se musely soudy řídit již v souladu s Ústavou 9. května 1948, a právní teorie ovlivněná ideologií komunistické strany.⁴⁷⁵ Na přetváření soudů v poslušný nástroj komunistické moci se podílely i čistky započaté ihned po únoru 1948 Čepičkovým Ministerstvem spravedlnosti. Cenným důkazem pro přetváření justice v nástroj moci je vyjádření jednoho z hlavních aktérů této „přestavby“. Jak čteme z dopisu Čepičkova bývalého náměstka na Ministerstvu spravedlnosti, Karla Klose ze dne 1. 4. 1963 adresovaného prvnímu tajemníkovi KSČ a prezidentu republiky Antonínu Novotnému: *„Po našem příchodu na Ministerstvo spravedlnosti po únoru 1948 byl obraz justice v podstatě takový: stará buržoazní soudní organizace, justiční zákony platné ještě z buržoazní éry a naprostá většina soudců a prokurátorů politicky zmatená; část z nich dokonce nepřátelská našemu zřízení. Z cca dvou tisíc soudců bylo necelé 1 % členů strany. Bylo proto nutné ve všech uvedených směrech učinit potřebná opatření, mělo-li být zajištěno, aby soudy byly účinným článkem při plnění generální linie výstavby socialismu v naší zemi a zejména při obraně socialistického zřízení proti kontrarevolučním útokům.“*⁴⁷⁶ Klos dále zcela otevřeně odhaluje postup, tj. že byli odstraněni režimu nepřátelští a politicky nespolehliví soudci, což představovalo cca 10% soudců, a ještě během roku 1948 bylo přikročeno k přípravám pro výchovu soudců a prokurátorů z dělnických kádřů („PŠP“). Ovšem ke zlepšování kádrové situace docházelo jen postupně, neboť první ročník soudců a prokurátorů z Právnické školy pracujících zakončil studium až v roce 1950. Zákonem o zlidovění soudnictví z roku 1948 byla vytvořena nová soudní organizace, při níž základním článkem byly senáty s převahou soudců z lidu. Byl vytvořen sbor více než 36 000 soudců z lidu,⁴⁷⁷ v němž bylo na 70 % členů strany.

I přes provedené čistky nejen v Československu, ale ve všech státech komunistické střední Evropy byla v polovině 50. let plná polovina profesionálních soudců působících ve své funkci ještě

⁴⁷⁴ Ust. § 62 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (dále jen „zákon o soudech a soudcích 2002“). Dle čl. 95 Ústavy ČR 1993 je soudce při rozhodování vázán nikoli celým právním řádem ČR, jak je uvedeno ve slibu, ale jen zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu. Taktéž dle ust. § 79 odst. 1 zákona o soudech a soudcích 2002 je soudce vázán zákonem a nikoli celým právním řádem ČR.

⁴⁷⁵ Blíže viz část 4. Socialistické právo

⁴⁷⁶ Vyjádření bývalého náměstka ministra spravedlnosti K. Klose ze dne 1. dubna 1963 k situaci v justici v letech 1948-1952. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl II., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 5, str. 71

⁴⁷⁷ Grons ký, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 427

z doby před rokem 1948.⁴⁷⁸ Tito však neovládali klíčová místa, převažovali spíše na úsecích civilněprávních, zatímco na politicky důležitější úseky trestněprávní začaly být dosazovány kádry PŠP. Ty ovládly nejen politicky nejdůležitější úseky soudnictví, ale i vedoucí místa předsedů soudů.⁴⁷⁹

Je však třeba podotknout, že v politických trestních věcech nerozhodovaly jen nové dělnické kádry, ale byla dána příležitost i starším soudcům, kteří se dokázali přizpůsobit, což dokládá příklad JUDr. Jaroslava Nováka,⁴⁸⁰ povoláním soudce již od roku 1924, který vstoupil do KSČ až po únoru 1948 a byl předsedou senátu Státního soudu vynášejícího rozsudek nad členy tzv. „Slánského spikleneckého centra“.

Komunistická moc přes to, že vytvořila potřebné normy (ani ty však neváhala porušovat) a na důležitá místa v justici prosadila prověřené osoby, v zájmu dosažení svých cílů vstupovala utajeně i do soudních procesů s cílem předem určovat jejich výsledek. Soudci měli uvažovat v souladu se zásadami vyhlášenými na celostátní konferenci KSČ Karolem Bacílkem, tehdejším ministrem národní bezpečnosti, angažujícím se v politických procesech: „*O tom, kdo je vinen a kdo nevinný, kde končí omyly a chyby a kde nastává trestní odpovědnost, rozhodne strana za pomoci orgánů národní bezpečnosti.*“⁴⁸¹ Realitu Bacílkových slov potvrzuje další část dopisu Karla Klose, podle něhož řízení činnosti prokuratur a soudů proti protistátním činům provádělo zpočátku Ministerstvo spravedlnosti, avšak během roku 1948 sdělil osobně Čepička, že v procesech pro protistátní činnost má být podle rozhodnutí předsednictva strany předem předkládána tomuto orgánu zpráva o každém procesu vážnějšího dosahu stejně jako tam, kde hrozí trest smrti. Postup měl být následující: Nejdříve Státní prokuratura na podkladě materiálu předloženého bezpečnostními orgány vyhotovila zprávu s uvedením skutkové podstaty trestného činu a s návrhem na potrestání tuto zprávu postoupila na Ministerstvo spravedlnosti, které ji dále po eventuálním doplnění o stanovisko Generální prokuratury a předsedy soudu zpracovalo a předložilo předsednictvu KSČ. Výsledek jednání na předsednictvu KSČ byl poté tlumočen státnímu prokurátorovi jako stanovisko Ministerstva spravedlnosti. Soudcům konkrétní pokyny dávány nebyly, ale zadání politického orgánu přednášel prokurátor v procesu jako své návrhy.⁴⁸² Byl připraven i postup pro případ, že by soud na základě

⁴⁷⁸ Kühn, Z., *Socialistická justice*. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 825

⁴⁷⁹ Zpráva ze dne 5. září 1950 o průběhu jednotlivých kurzů Právnícké školy pracujících a o rozmístění dělnických kádru v justici. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl II., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 9, str. 110 a n.*

Taktéž Ulč, O., *Malá doznání okresního soudce*, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 16

⁴⁸⁰ Löbl, E., *Svědectvo o procese*, 1. vydání, Vydavatel'stvo politickej literatúry, Bratislava 1968, str. 73

⁴⁸¹ Hejl, V., *Zpráva o organizovaném násilí*, Univerzum Praha, 1990, str. 185

⁴⁸² Vyjádření bývalého náměstka ministra spravedlnosti K. Klose ze dne 1. dubna 1963 k situaci v justici v letech 1948-1952. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), *Československá justice v letech 1948-1953*

nedostatečných důkazů orgánů bezpečnosti uložil jiné tresty, než které byly schváleny politickým rozhodnutím.⁴⁸³

Fakta o zadávání výsledku politických trestních věcí orgány KSČ a jejich tzv. „bezpečnostními pětkami“⁴⁸⁴ jsou obsažena v bezpočtu knih, asi nejznámější pocházejí z pera Karla Kaplana; ale i z vyšetřování komisemi ÚV KSČ, označovanými jako Barákova, Kolderova, Pillerova, či z vyšetřování na Generální prokuratuře ČSSR Bayerovou komisí. Dokládají to i výslechy některých aktérů těchto procesů před současnými soudy, např. JUDr. Pavla Vítka, soudce z povolání u Státního soudu, který odhalil okolnosti rozhodovací činnosti tohoto soudu, při kterém dne 14. 7. 1951 na zasedání v Jihlavě rozhodl jako jeden z pěti členů senátu v trestní věci „případ Babice“, když hlasoval pro prokurátorem navržený trest smrti obviněných. Včetně hajného Františka Kopulatého a faráře Václava Drboly, u kterých podle svých slov věděl „.....že to na ně bylo ušito“.⁴⁸⁵ Vítek téměř po 50 letech o řízení v politickém procesu případu Babice řekl, že „.....celý proces byl formální a byl organizován tzv. bezpečnostní pětkou“. Rozsudky podle něj „.....byly předem určeny a soudci je pouze vyhlásili, všichni před vyhlášením hlasovali pro určené tresty a nikdo neměl odvahu hlasovat jinak“.⁴⁸⁶ Podle názoru JUDr. Vítka byly „.....všechny případy Státního soudu zinscenovány KSČ, protože strana rozhodovala o trestech i vině, soud o tom nerozhodoval, vše bylo domluveno a rozhodnuto předem bezpečnostní pětkou, a tak to bylo i v tomto případě, kdy se udělalo hlavní líčení, ve kterém vystupovali právníci, ale všechno již bylo rozhodnuto dopředu“.⁴⁸⁷ Vítek jako soudce věděl, že „.....celé hlavní líčení bylo zinscenováno a rozsudky předem domluveny“.⁴⁸⁸ Svědectví JUDr. Vítka dokládají materiály v případě zveřejněném Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR, podle nichž dne 10. 7. 1951, tedy čtyři dny před vyhlášením rozsudku Státního soudu, politický sekretariát KSČ za účasti Gottwalda, Zápotockého, Širokého a Slánského schválil návrh

v dokumentech, díl II., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 5, str. 72-73

⁴⁸³ K tomu blíže Vyjádření bývalého náměstka ministra spravedlnosti K. Klose ze dne 1. dubna 1963 k situaci v justici v letech 1948-1952. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, Díl II., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 5, str. 72-73

⁴⁸⁴ Bezpečnostní pětky byly zřizovány na základě usnesení bezpečnostní komise ÚV KSČ z 2. května 1949 jako stranické orgány, které měly zajišťovat nejužší spolupráci mezi KSČ, Bezpečností, orgány lidové správy a prokuratury v krajích. Po reorganizaci v roce 1950 se členem bezpečnostní pětky stal i prokurátor. Mimo jiné projednávaly i přípravu politicky významnějších procesů. V okresech působily tzv. „bezpečnostní trojky“.

In <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/petky.php> (ke dni 27. 10. 2014) a Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, str. 11

⁴⁸⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako JUD21762CZ

⁴⁸⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako JUD21762CZ

⁴⁸⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako JUD21762CZ

⁴⁸⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako JUD21762CZ

Ministerstva spravedlnosti na uložení trestu smrti pro sedm obžalovaných v případě Babice.⁴⁸⁹ Zpráva o ohlasu na proces a další opatření v souvislosti s ním schvalovala bezpečnostní pětka KV KSČ v Jihlavě.⁴⁹⁰

Nejvyšší soud ČR při projednávání okolností odsouzení a popravy JUDr. Milady Horákové a spol., kde měla sehrát svoji úlohu i bývalá „dělnická“ prokurátorka Ludmila Brožová-Polednová, taktéž konstatoval, že „...šlo o politický proces, jehož mechanismus byl takový, že o tom, kdo bude obviněn, postaven před soud a odsouzen včetně trestu, který mu bude uložen, zda bude vykonán nebo případně změněn, bylo předem fakticky rozhodnuto politickým orgánem komunistické strany v součinnosti se Státní bezpečností. Osoby vybrané k provedení soudního řízení v postavení soudců a prokurátorů byly podrobeny zevrubné instruktáži, jak postupovat, a byly v podstatě jen vykonavateli toho, jak fakticky rozhodl politický orgán v součinnosti se Státní bezpečností.“⁴⁹¹

Že k obvinění, odsouzení a popravě vedl nejen zájem KSČ, ale i přání Moskvy, dokazuje případ justiční vraždy generála Heliodora Píky, kde figuroval i sovětský diplomat Michael Makarovič Chazanov, rezident NKVD a diplomat v Československu, který tlumočil zájem činitelů Sovětského svazu žádajících likvidaci Píky, aby v případě útěku do ciziny nemohl vyradit to, co věděl o Sovětském svazu, o němž měl široké znalosti jako velitel mise Československé armády v Moskvě za druhé světové války.⁴⁹² S dalším veřejně publikovaným svědectvím o stranou připravovaných politických procesech a o politických poradcích z Moskvy přišel již v roce 1968 Eugen Löbl, který byl jedním z obviněných v procesu se Slánským a jeho „spikleneckým centrem“.⁴⁹³

Tímto názorným výčtem, který je pouze střípkem z množství důkazů o ingerenci komunistické moci do soudnictví autor práce poukazuje na realitu ústavou deklarované soudní nezávislosti. Výkon soudcovské funkce za těchto okolností znamenal zpronevření se elementárním zásadám etiky soudcovského povolání, jinak řečeno, šlo o totální etické selhání soudce, které nejen dalece přesáhlo rámec pouhého nerespektování procesních ustanovení, ale které mělo především za následek často ztrátu lidských životů. Zde už hovoříme o justiční vraždě.⁴⁹⁴ To, že rozsudek předem vynáší orgány

⁴⁸⁹ Zápis politického sekretariátu ze dne 10. 7. 1951 o projednání soudních případů Antonín Mityška a spol. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 19, str. 145

⁴⁹⁰ Zápis bezpečnostní pětky KV KSČ Jihlava ze dne 19. 7. 1951. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 24, str. 179

⁴⁹¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4. 6. 2008, vedené pod sp. zn. 7 Tdo 549/2008, dostupné na <http://www.nsoud.cz> (ke dni 4. 11. 2014)

⁴⁹² Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 15. 6. 2001, vedený pod sp. zn. 56 T 7/2001, dostupný na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 4. 11. 2014)

⁴⁹³ Srov. Löbl, E., Svědectvo o procese, 1. vydání, Vydavatel'stvo politickej literatúry, Bratislava 1968, str. 86

⁴⁹⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako

politické strany a soud jej jen formálně vyhlásí, považuje zpracovatel tématu za nejtěžší možné zpronevření principu soudcovské nezávislosti, které svými hrůznými důsledky v podobě vyhlášených a vykonaných trestů smrti překoná i ostatní kritizované jevy.

Ne všichni soudci se nezákonnému vměšování komunistické moci do jejich proklamované nezávislosti podvolili. Například předseda senátu Státního soudu pobočky v Brně pojal podezření, že v jím souzeném případě tzv. „Orelské skupiny z Uherského Hradiště“ jsou svědkové ovlivňováni nepřijatelným způsobem, načež poslal do Uherského Hradiště vyšetřovací komisi a po potvrzení svého podezření odmítl dále pokračovat v řízení. Věc byla poté delegována do Prahy.

Obecně pak platilo, že soudci, pokud se vzepřeli mašinérii, byli buď přeloženi na civilní senáty, nebo zbaveni funkce. Případů, kdy byli za svůj postoj stíháni trestně, bylo málo, za všechny lze uvést případ Dr. Rudolfa Hortycha, soudce Nejvyššího soudu, který byl obviněn z toho, že „soudil netřídně“, přičemž mu prokurátor Karel Čížek mimo jiné vyčítal, že odmítal plnit příkazy tehdy ještě mocného Rudolfa Slánského. Dr. Hortych byl odsouzen na 18 let, propuštěn však byl už v roce 1958 a o dva roky později zemřel.

V souvislosti s pádem kultu osobnosti v roce 1956 proběhla kritika nezákonností v justici v letech stalinismu, nicméně alespoň následující rok se tato kritika neprojevila v počtu odsouzených z politických trestných činů. Taktéž neprávem odsouzení zůstávali dále uvězněni. Dotkla se jich až amnestie v letech 1960 a 1962. Jakékoliv snahy o nápravu pokřivení justice byly limitovány vůlí KSČ justici neustále kontrolovat a zasahovat do její práce. Přeci jen k jedné zásadní změně došlo, i když přibývaly dále případy soudních rozhodnutí na politickou objednávku, neopakovala se už taková „zvěrstva“, jak tomu bylo v letech stalinismu, tj. především nebyli již lidé v politicky zinscenovaných procesech posíláni na smrt. Navíc i počet odsouzených se po výkyvu v roce 1957 prudce snižoval⁴⁹⁵ a konečně se od počátku 60. let pomalu rozbíhala i rehabilitační činnost. Rehabilitační rozsudky si přitom často vystačily s legalistickým odůvodněním, protože rozhodování soudů let stalinismu bylo jasně v rozporu i se zákony, za jejichž účinnosti vznikala.⁴⁹⁶

Další snahy o nápravu justice ukončila invaze vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Nadále byly běžné zásahy do práce soudců, nyní především ze strany místních funkcionářů, kteří sledovali nejen politické kauzy, ale i své zájmy a zájmy spolustraníků. To dokládá další z cenných svědectví

JUD21762CZ

⁴⁹⁵ Srov. Kaplan K., Československo v letech 1953-1966 (3.část), 1. vydání, SPN, Praha 1992, str. 86

⁴⁹⁶ Srov. výrok rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 24. 5. 1963 v trestní věci E. Löbla, který byl dodatečně zproštěn obžaloby, jelikož v jeho případě byl dříve rozhodujícím Státním soudem v Praze porušený zákon, a to v ustanoveních § 2 odst. 3 trestního řádu 1950 a ust. § 1, § 5 a § 36 zákona na ochranu lidově demokratické republiky. In Löbl, E., Svědectvo o procese, 1. vydání, Vydavatel'stvo politickej literatury, Bratislava 1968, str. 169

bývalého soudce Okresního soudu ve Stříbře, Oty Ulče: „Vzdor heslům o jednotě jak lidu, tak politického rozhodování, vylepovaným na všech totalitních vratech, v praxi si jeden nemohl někdy odpustit dojem, že Československo byla jakási konfederace místních despotií. Stranický tajemník zanechal otisk svého palce na přiděleném území.“⁴⁹⁷ Soudci byli na těchto činitelích závislí z pozice své volitelnosti.

Znakem doby odklonu od stalinismu je taktéž pojetí soudcovského rozhodování směrem od soudcovského aktivismu k soudcovskému formalismu. Od očividného porušování zákonů volně interpretovaných aktivistickými soudci v justičních procesech a nadužívání notoriety⁴⁹⁸ na konci let čtyřicátých a na počátku let padesátých se normalizační soudci distancovali naopak svoji totální vázaností zákony a pasivitou.⁴⁹⁹ Při porovnání rozhodnutí soudce stalinistického a normalizačního v politických kauzách je zjevný opatrný a defenzivní přístup soudce normalizačního, který sice splní svoji úlohu, ale tentokrát bez jakéhokoliv politického zaujetí a s mnohonásobně méně negativními důsledky pro odsouzeného, k čemuž je aplikace práva a právní pozitivismus vítaným nástrojem omezujícím zlovůli.⁵⁰⁰ Pokud soudci rozhodovali v politickém trestním činu, chtěli být kryti zákonem.

Přesto však zákonné mantinely spravedlnosti při procesu překračovány byly, příkladem je rozsudek Okresního soudu Praha-západ ze dne 23. 9. 1976, sp. zn. T 379/76, ve své době mediálně známé⁵⁰¹ trestní kauze Ivana Jirouse a spol. (Plastic People of the Universe), kdy na základě veřejně zpívaného textu písní označeného za vulgární a pohoršující dovozoval soud naplnění skutkové

⁴⁹⁷ Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013, str. 68

⁴⁹⁸ Podstata notoriety spočívala v tom, že při posuzování viny v trestním řízení včetně soudního procesu se nevycházelo ze zjištěných skutečností a prokázaného jednání obviněného, nýbrž mnohdy jen z úvah a dedukcí opírajících se o obecné zkušenosti, používání notoriety tak nahrazovalo absolutní nedostatek usvědčujících důkazů a bylo proto v naprostém rozporu se zásadou objektivní pravdy. Blíže k notoriétám v podkapitole 6.4.2. Potrestání justičních zločinů komunismu a ve zprávě Kolderovy komise z 19. března 1963. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 13, str. 187

⁴⁹⁹ Výstižný popis formalismu praktikovaného normalizačními soudci přináší Zdeněk Kühn ve své monografii Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005.

⁵⁰⁰ Kühn, Z., Zločin a trest. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 212

⁵⁰¹ Srov. článek Zbytečná starost, autor neuveden, v Rudém právu ze dne 8. 4. 1976, str. 2, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1976/4/8/2.png> (ke dni 5. 11. 2014)

Odsouzení výtržníku, autor neuveden, Rudé právo, 24. 9. 1976, str. 2, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1976/9/24/2.png> (ke dni 5. 11. 2014)

Houřová, J., Na lavici obžalovaných výtržníci, Rudé právo, 25. 9. 1976 dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1976/9/25/2.png> (ke dni 5. 11. 2014)

Velmi podobné články obsahovala i Mladá fronta a Lidová demokracie. Případem se inspiroje i televizní seriál „30 případů majora Zemana“ v epizodě „Mimikry“. Případ byl ale sledován i západními médii (např. deníkem Libération), čehož si všimli ve svých člancích i normalizační redaktoři – viz článek Na lavici obžalovaných výtržníci. Koneckonců případ je hlavním impulzem vzniku Charty 77 - uvedeno v Uhl, P., Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 1998, str. 25 a v Havel, V., Moc bezmocných, Hrádeček, říjen 1978, Památce Jana Patočky, dostupné na http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML (ke dni 5. 11. 2014)

podstaty trestného činu výtržnictví, aniž by při hlavním líčení tento text blíže specifikoval a dokládal tak důvod veřejného pohoršení. Soud pouze mechanicky aplikoval konkrétní ustanovení trestního zákoníku, které vytrhnul z celkového kontextu trestného činu a jeho nebezpečnosti pro společnost, aniž by provedl řádně důkazní řízení. Soud se řádně ani nevypořádal s žádostmi obhájců obžalovaných o provedení navrhovaných důkazů. Vady řízení u soudu první stolice neodstranil ani odvolací soud, ke kterému se všichni obžalovaní prostřednictvím svých právních zástupců odvolali. Krajský soud v Praze jako soud odvolací, jenž se opřel o právní argumentaci soudu nižší instance, konstatoval, že k porušení procesních předpisů v řízení před soudem prvního stupně nedošlo. V odvolacím řízení se sám dopustil některých procesních pochybení ve vztahu k důkazním prostředkům, když porušil např. zásadu bezprostřednosti prováděných důkazů stanovenou v § 237 trestního řádu 1961, ve znění tehdy účinném. Rozsudek soudu prvního stupně potvrdil, navíc jej doplnil pouze o socialistickou rétoriku.⁵⁰² Tím odvolací soud celkově nedostál své přezkumné povinnosti stanovené v ust. § 257 trestního řádu 1961 ve znění tehdy účinném, a navíc porušil i ust. § 256 trestního řádu 1961.⁵⁰³ I když rozhodnutí soudu prvního stupně i krajského soudu ve věci trpěla zjevnou účelovostí, nedostatečným provedením důkazů a nesprávným hodnocením provedených důkazů, a bylo tak porušeno právo na spravedlivý proces, ve srovnání s rozhodnutími soudů v politických trestních věcech 50. let jsou vyměřené tresty mírné, neboť pouze část z obžalovaných byla odsouzena k nepodmíněným trestům, a to ještě pouze v řádu měsíců. Taktéž mohlo být pro obžalované povzbuzující, že jejich obhájci již nevystupovali jako pomocníci obžaloby, ale aktivně hájili jejich práva. Případ byl podrobně sledován a komentován nejen československými, ale i zahraničními sdělovacími prostředky, které proces kritizovaly. Režim se ocitl v úzkých.

Otevřené porušování základních práv a svobod komunistickou mocí nebylo již tak snadno proveditelné, a to včetně porušování práva na spravedlivý proces. Dne 13. 10. 1976 byly totiž ve sbírce zákonů ČSSR jako vyhláška uveřejněny Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech,⁵⁰⁴ které byly představiteli ČSSR podepsány již v roce 1968 a ratifikovány v Helsinkách roku 1975 s účinností na území ČSSR od 23. 3. 1976. „*Od té doby měli občané právo a stát povinnost se těmito pakty řídit.*“⁵⁰⁵ Jak píše jeden z mluvčích Charty 77, Petr Uhl: „*Porušování lidských práv musel režim utajovat čím dále tím více, zvláště v druhé polovině 80. let. A utajováním se i rozsah a hloubka porušování zmenšovaly, situace se*

⁵⁰² Srov. usnesení Krajského soudu v Praze ze dne 11. 11. 1976, sp. zn. 5 To 403/76, ve věci odvolání Ivana Jirouse a spol. (Plastic People of the Universe) citované v rozsudku Nejvyššího soudu České republiky ze dne 18. 2. 2003, 4 Tz 91/2002, dostupné na <http://kraken.slv.cz/4Tz91/2002> (ke dni 6. 11. 2014)

⁵⁰³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 2. 2003, vedený pod sp. zn. 4 Tz 91/2002, dostupný na <http://kraken.slv.cz/4Tz91/2002> (ke dni 6. 11. 2014)

⁵⁰⁴ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech

⁵⁰⁵ Prohlášení Charty 77. In Prečan, V. (eds.), Charta 77, 1977-1989, Od morální k demokratické revoluci, Československé středisko nezávislé literatury, 1. vydání, Praha 1990, str. 9

zlepšovala. Za pár let boje o mezinárodní pakty, také díky působení závěrů z helsinských následných konferencí, se zcela změnila postoje strany státní i protivné: zatímco my jsme se snažili rozšiřovat princip veřejné ochrany lidských práv, oni, tající porušování lidských práv, která se zavázali respektovat a chránit, pomalu sestupovali do ilegality.“⁵⁰⁶ Ze stejné premisy vychází i úvaha Václava Havla, dalšího z předních disidentů té doby, který měl s komunistickým represivním aparátem a justicí četné zkušenosti: „Mnohokrát jsem se na vlastní oči přesvědčil, jak policista, prokurátor či soudce – má-li co do činění se zkušenějším chartistou, odvážnějším advokátem a je-li dokonce (jako jedinec s jménem, vytržený z anonymity aparátu) vystaven pozornosti veřejnosti – úzkostlivě najednou začíná dbát toho, aby rituál neměl trhlinku; na tom, že se za rituálem skrývá mocenská zvěle, to sice nic nemění, avšak už sám fakt této úzkostlivosti přece jen tu zvěle nevyhnutelně reguluje, omezuje, brzdí.“⁵⁰⁷

V době normalizace se soudnictví profesionalizovalo, pro výkon funkce bylo vyžadováno právnické vzdělání a složení justiční zkoušky (s možností pardonu ve výjimečných případech). Od konceptu zlidovění soudnictví se ustupovalo například i prostřednictvím zásadního posílení instituce samosoudce na úkor soudnictví vykonávaného jen senáty. Jak uvádí Zdeněk Kühn: „Reálné fungování navenek vypjatě politického modelu se v praxi zcela posunulo směrem k modelu kariérnímu: typickým československým soudcem již od 60. let tak byl opět soudce kariérní, který započal svou justiční dráhu krátce po absolvování fakulty.“⁵⁰⁸ Na druhé straně však bylo na sklonku 80. let plných 56 % všech českých soudců členy KSČ.⁵⁰⁹

6.2. Prokuratura

Oproti dnešní právní teorii nepovažovala socialistická právní věda instituci prokuratury za součást justice. Pod pojem justice zahrnovala vedle soudů, státní notářství, Ministerstvo spravedlnosti, ostatní orgány správy a advokacii,⁵¹⁰ zatímco prokuratura byla pojímána jako „samostatný státní orgán“ (za použití dnešní právní terminologie „samostatný ústavní orgán“⁵¹¹) s působností na celém území státu, zcela nezávislý na Ministerstvu spravedlnosti a na jiných, zejména místních orgánech. Prokuratura jako strážkyně socialistické zákonnosti nebyla pojata pouze jako

⁵⁰⁶ Uhl, P., Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 1998, str. 37

⁵⁰⁷ Havel, V., Moc bezmocných, Hrádeček, říjen 1978, Památce Jana Patočky, dostupné na http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML (ke dni 6. 11. 2014)

⁵⁰⁸ Kühn, Z., Socialistická justice. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 833

⁵⁰⁹ Kühn, Z., Socialistická justice. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 846

⁵¹⁰ Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama, Praha 1987, str. 9

⁵¹¹ Gronský J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 463

veřejná žaloba v trestním řízení, ale prostřednictvím funkce všeobecného dozoru se vyvinula jako zvláštní orgán činnosti socialistického státu při uskutečňování jeho funkcí, vedle činnosti zákonodárné, výkonu správy a soudnictví.⁵¹² Se soudy a justicí obecně měla mít společné pouze některé úkoly, ale jinak se od nich měla odlišovat charakterem své činnosti, která nespočívala v „.....projednávání a rozhodování trestních a občanskoprávních věcí, ale ve zjištění a odstranění porušení zákonnosti specifickými právními prostředky“.⁵¹³

Jak prokuratura docílila svého „výjimečného“ postavení, jaká byla její úloha v politických trestních věcech a jak to bylo s její deklarovanou nezávislostí, bude rozvedeno v následujících odstavcích.

6.2.1. Zákonná úprava

Prokuratura vznikla na základech instituce státního zastupitelství převzaté prvorepublikovým Československem z Rakouska-Uherska. V úpravě organizace státního zastupitelství v českých zemích a na Slovensku vládl právní dualismus, když v českých zemích byl určující zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního a na Slovensku uherský zák. č. XXXIII z roku 1896. Prvorepublikovým zákonem č. 5/1918 Sb., jímž se zřizuje nejvyšší soud, došlo k částečnému sjednocení, když při Nejvyšším soudu byla zřízena Generální prokuratura v čele s generálním prokurátorem s působností na území celého Československa.⁵¹⁴ Po druhé světové válce se toho na organizaci státního zastupitelství moc nezměnilo a byla obnovena v prvorepublikové šíři, zatímco německé říšské justiční orgány byly zlikvidovány. Prezidentským dekretem č. 17/1945 Sb. byl navíc zřízen mimořádný Národní soud příslušný k projednávání trestných činů podle dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, které měli spáchat státní prezident, členové protektorátních vlád aj. Při Národním soudu působil jako veřejný žalobce tzv. „národní prokurátor“.⁵¹⁵ Na dobu dočasnou vznikly v rámci retribučního soudnictví i mimořádné lidové soudy, kde však úkol veřejné žaloby neplnila státní zastupitelství ale zvláštní orgány žaloby určené jen pro tyto účely.⁵¹⁶

Státní zastupitelství před jeho přestavbou komunisty netvořilo samostatnou soustavu, bylo centrálně řízeno a podléhalo pravomoci ministra spravedlnosti (vojenské státní zastupitelství podléhalo ministrově národní obrany). Základní náplní jeho činnosti bylo zastupování obžaloby v trestním

⁵¹² Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama, Praha 1987, str. 9

⁵¹³ Hlavsa, P., Předpisy z oblasti organizace justice a prokuratury, 1. vydání, Panorama, Praha 1980, str. 166

⁵¹⁴ Ust. § 13 zákona č. 5/1918, jímž se zřizuje nejvyšší soud, ve znění pozdějších předpisů

⁵¹⁵ Ust. § 13 dekretu prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudu

⁵¹⁶ Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama, Praha 1987, str. 28

řízení.⁵¹⁷ Po Únoru 1948 začali komunisté pracovat na proměně dosavadního státního zastupitelství na orgán všeobecného dozoru leninského typu. KSČ se přidržela Leninovy teze, že prokuratura musí při své práci úzce spolupracovat se stranickými orgány, aby mohla čelit místním vlivům, byrokracii a zavádět opravdu jednotné uplatňování zákonnosti. Nezbytným předpokladem správného a účinného vykonávání tohoto prokurátorského dozoru tak mělo být nově uskutečňování politiky KSČ a uplatňování její vedoucí úlohy, což vyžadovalo, aby prokurátoři dokonale znali usnesení strany i jiné stranické dokumenty a řídili se jimi ve své činnosti. Prokuratura tak měla při ochraně zákonnosti realizovat politiku KSČ.⁵¹⁸

Model prokuratury nejen jako orgánu veřejné žaloby, ale zvláště jako instituce všeobecného dozoru, se budoval postupně. Po roce 1948 mělo dojít k postupnému organizačnímu oddělení prokuratury od justičních složek a prokuratura tak neměla být pojmána pouze jako orgán činný zásadně jen v trestních věcech.⁵¹⁹ V době, kdy teprve začala výchova nových kádrů určených na místa veřejných žalobců, došlo prostřednictvím zákona o zlidovění soudnictví k přejmenování státních zastupitelství na prokuratury, což mělo ukázat změnu orientace této instituce. V sídlech okresních soudů se zřizovaly okresní prokuratury a v sídlech krajských soudů krajské prokuratury.⁵²⁰ Jak je již dříve uvedeno, sídla krajských a okresních soudů byla ustavena v sídlech krajských a okresních národních výborů.⁵²¹ Zákon o zlidovění soudnictví zároveň zvýšil pravomoc generálního prokurátora o možnost podání stížnosti pro zachování zákona proti každému pravomocnému rozhodnutí trestního, ale i civilněprávního soudu.⁵²² K dalšímu rozšíření pravomoci došlo trestním řádem 1950, na základě něhož mohl generální prokurátor podat stížnost i proti rozhodnutí nižšího prokurátora, byl-li jím porušen zákon.⁵²³ Zákon č. 142/1950 Sb., občanský soudní řád (dále jen „občanský soudní řád 1950“) zase umožnil prokurátorům vstupovat do kteréhokoliv stádia civilního soudního řízení, jestliže to vyžadovala ochrana zájmu státu nebo pracujících.⁵²⁴ Novela občanského soudního řádu 1950 umožnila prokurátorům dokonce podávat i, „.....vyžadovala-li tak ochrana zájmu státu či pracujících“, návrh na zahájení řízení v občanskoprávních věcech.⁵²⁵ Zákonem č. 99/1950 Sb., o hospodářských smlouvách a státní arbitráži, bylo umožněno generálnímu prokurátorovi ingerovat i mimo sféru soudnictví, když byl oprávněn navrhnout zrušení rozhodnutí arbitrážní komise.⁵²⁶

⁵¹⁷ Vlček, E., Vývoj prokuratury v letech 1945-1990. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 385

⁵¹⁸ Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama, Praha 1987, str. 169

⁵¹⁹ Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama, Praha 1987, str. 154

⁵²⁰ Ust. § 20 odst. 1 a 2 zákona o zlidovění soudnictví

⁵²¹ Ust. § 1 a ust. § 2 zákona č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů

⁵²² Ust. § 105 zákona o zlidovění soudnictví

⁵²³ Ust. § 216 trestního řádu 1950

⁵²⁴ Ust. § 6 zákona č. 142/1950 Sb., občanský soudní řád (dále jen „občanský soudní řád 1950“)

⁵²⁵ Ust. § 6 odst. 3 občanského soudního řádu 1950 ve znění novelizace zákonem č. 68/1952 Sb.

⁵²⁶ Ust. § 26 odst. 2 zákona č. 99/1950 Sb., o hospodářských smlouvách a státní arbitráži

Prokuratura leninského typu jako orgánu všeobecného dozoru vzniká až s účinností ústavního zákona o soudech a prokuratuře 1952 a zákona č. 65/1952 Sb., o prokuratuře. Prokuratura v čele s generálním prokurátorem je zmocněna jako dozor nad přesným prováděním a zachováváním zákonů a jiných právních předpisů všemi ministerstvy a jinými úřady, ale i soudy (!), národními výbory, a dále všemi ostatními orgány, institucemi a úředními osobami, jakož i jednotlivými občany.⁵²⁷ Zvláště dozor prokuratury nad činností soudů je problematický za okolnosti, že u soudu zároveň působila jako strana trestního řízení. Celá prokuratura se vyčlenila z působnosti Ministerstva spravedlnosti⁵²⁸ a stala se nezávislým samostatným státním orgánem podřízeným pouze generálnímu prokurátorovi.⁵²⁹ Součástí prokuratury se stala do té doby samostatná vojenská prokuratura, kdy hlavní vojenský prokurátor měl být vždy jedním z náměstků generálního prokurátora.⁵³⁰ Vzhledem k tomu, že prokuratura je nyní pojata jako instituce centralizovaná s monokratickým rozhodováním⁵³¹ a je vedena generálním prokurátorem, jsou krajší, okresní, vojenští prokurátoři a jejich náměstci orgány generálního prokurátora. Samotný generální prokurátor je odpovědný vládě jako celku a je na návrh vlády jmenován a odvoláván prezidentem.⁵³² Pozice generálního prokurátora je tak obdobná pozici ministra. Prokuratuře se tak dostalo obrovské moci a zároveň se stala jedním s ústředních nástrojů všeobecného prosazování třídní politiky strany. Z úkolů prokuratury zosobněné osobou generálního prokurátora vyplývá účel posílení její působnosti, když měla za úkol chránit nový společenský řád a státní zřízení a zájmy pracujícího lidu proti nepřátelům a jiným narušitelům, přičemž se opírá o iniciativu pracujícího lidu a jeho organizací a postupuje v součinnosti s nimi.⁵³³ Toto ustanovení naplňuje Leninovu vizi o spolupráci a úzké součinnosti prokuratury se stranickými orgány.

Institut všeobecného dozoru byl dále podrobněji propracován v zákoně č. 65/1956 Sb., o prokuratuře (dále jen „zákon o prokuratuře 1956“), když se nově vztahoval i na prozkoumávání zákonnosti obecně závazných nařízení národních výborů. Zákon ale především reagoval na nezákonnosti (nejen) v přípravném řízení politických trestních kauz stalinistického období zvýšením prokurátorského dozoru.⁵³⁴ Prokurátor prověřoval podmínky obviněných při výkonu vazby a odsouzených při výkonu trestu odnětí svobody, ochranného léčení a ochranné výchovy. Vzhledem k předchozím případům ničím neomezené zvučelo jako pozitivním opatřením, že prokurátor měl za úkol dohlížet nad tím, aby nikdo nebyl bezdůvodně trestně stíhán nebo vzat do vazby nebo jinak nezákonně

⁵²⁷ Ust. § 6 zákona o soudech a prokuratuře 1952

⁵²⁸ Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945-1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, pozn. pod čarou na str. 463

⁵²⁹ Ust. § 8 zákona o soudech a prokuratuře 1952

⁵³⁰ Ust. § 7 zákona č. 65/1952 Sb., o prokuratuře (dále jen „zákon o prokuratuře 1952“)

⁵³¹ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 244

⁵³² Ust. § 7 zákona o soudech a prokuratuře 1952

⁵³³ Ust. § 1 zákona o prokuratuře 1952

⁵³⁴ Ust. § 3 zákona č. 65/1956 Sb., o prokuratuře (dále jen „zákon o prokuratuře 1956“)

omezován ve svých právech.⁵³⁵ I přes poměrně široká oprávnění v této sféře však prokurátoři v praxi podmínky výkonu trestu nijak významně ve prospěch odsouzených neovlivňovali. Prokurátoři zde, stejně jako tomu bylo u vyšetřovatelů prokuratury (viz níže), naráželi na negativní postoj Ministerstva vnitra ve vztahu k jakýmkoliv zásahům do jeho činnosti, což dokládá i článek z roku 1969: „Orgány vnitra měly v té době při značné koncentraci moci ve státě zcela autonomní postavení, vymykaly se kontrole jiných orgánů a trpěly jistou nadřazeností.“⁵³⁶

K naplňování nových úkolů v oblasti trestního práva procesního měla přispět nově zavedená funkce vyšetřovatelů prokuratury (mimochodem paradoxně institut importovaný ze Sovětského svazu), kteří byli přiřazeni ke všem stupňům prokuratury. Na prokurátorech pak bylo, zda svěřili vyšetřování jako dosud orgánům SNB, nebo zda zaúkolovali vyšetřovatele prokuratury.⁵³⁷ Slabinou celého projektu s vyšetřovateli prokuratury byla fakultativnost jejich užití, kdy mohli obligatorně vyšetřovat pouze trestné činy útoku na veřejné činitele, ale pouze pokud šlo o příslušníky SNB, a trestné činy křivého obvinění a křivé svědecké výpovědi.⁵³⁸ V ostatním, tedy v absolutní většině případů, pověřovali prokurátoři vyšetřováním orgány Ministerstva vnitra,⁵³⁹ které měly nesrovnatelně lepší vybavení a prostředky k vyšetřování. Svoji roli sehrál jistě i negativní postoj Ministerstva vnitra k nově vzniklé konkurenci jeho vyšetřujících orgánů.⁵⁴⁰

Pokud jde o postavení prokuratury v hierarchii ústředních státních úřadů, to znovu posílilo, neboť generální prokurátor již nebyl odpovědný vládě,⁵⁴¹ měl postavení vedoucího ústředního úřadu⁵⁴² a s poradním hlasem se mohl účastnit zasedání vlády.⁵⁴³ Silná pozice prokuratury se projevila v nové socialistické ústavě z roku 1960, kde je o prokuratuře pojednáno v článku 104 až 106 hlavy osmé. V Ústavě ČSSR 1960 došlo ke změně odpovědnosti generálního prokurátora, který byl nově odpovědný Národnímu shromáždění. Generálního prokurátora měl jako doposud jmenovat a odvolávat prezident republiky, ale již bez návrhu vlády. Jinak pozice prokuratury zůstala nezměněna až do účinnosti nového zákona o prokuratuře publikovaného pod č. 60/1965 Sb. (dále jen „zákon o prokuratuře 1965“). Tento zákon, upravený četnými novelizacemi, zůstal v platnosti až do konce

⁵³⁵ Ust. § 15 zákona o prokuratuře 1956

⁵³⁶ Svoboda, J., K prokurátorskému dozoru nad výkonem trestu odnětí svobody a vazby, Prokuratura, ročník 1969, č. 2, str. 122

⁵³⁷ Ust. § 172 trestního řádu 1956

⁵³⁸ Lata, J., Prokuratura. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 863

⁵³⁹ Ust. § 175 trestního řádu 1956

⁵⁴⁰ Lata, J., Prokuratura. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 863

⁵⁴¹ Srov. ust. § 7 odst. 2 zákona o soudech a prokuratuře 1952 a ust. § 2 zákona o prokuratuře 1956

⁵⁴² Ust. § 37 zákona o prokuratuře 1956

⁵⁴³ Ust. § 6 zákona o prokuratuře 1956

roku 1993, kdy se k prvnímu dni roku 1994 provedl novou ústavou⁵⁴⁴ znovuobnovený institut státního zastupitelství s jeho pojetím především jako orgánu činného v trestním řízení.⁵⁴⁵ Hlavním smyslem nového zákona o prokuratuře 1965 bylo dle důvodové zprávy zpřesnění a doplnění zákona o prokuratuře 1956, tak aby odpovídal dosažené etapě vývoje, zejména socialistické ústavě, novým zákonům, jakož i potřebám praxe, která žádala zvýšení účinnosti prokurátorského dozoru a jeho soustředění na rozhodující úkoly. Základním vodítkem přitom byla usnesení ústředního výboru KSČ, která konkretizovala zásady ústavy a vytyčila úkoly v oblasti tvorby i realizace zákonů.⁵⁴⁶

Zákon o prokuratuře 1965 měl stanovit v souladu se socialistickou ústavou postavení a působnost prokuratury a generálního prokurátora. Zákon obsahoval rovněž úpravu organizačního členění prokuratury, které s ohledem na nové administrativně-teritoriální uspořádání ČSSR zjednodušoval. Sídla prokuratur se nadále shodovala se sídly příslušných národních výborů. V čele prokuratury nadále stál generální prokurátor, jemu podléhali hlavní vojenský prokurátor, krajští prokurátoři (v Praze městský prokurátor), okresní prokurátoři (v Praze obvodní prokurátoři) a vojenští obvodní prokurátoři.⁵⁴⁷ Pokud jde o samotného generálního prokurátora, byl i nadále v postavení ústředního státního orgánu na úrovni ministra,⁵⁴⁸ mohl se s hlasem poradním účastnit zasedání vlády (zatímco ostatní prokurátoři se mohli s hlasem poradním účastnit zasedání národních výborů či jiných orgánů státní správy a organizací). Odpovědný byl Národnímu shromáždění, jmenován a odvoláván byl (mohlo tak být učiněno návrh Národního shromáždění) prezidentem republiky. Ve vztahu k Národnímu shromáždění - s funkcí nahrazující částečně funkci ústavního soudu - dával generální prokurátor podněty na právní předpisy, které odporovaly ústavě.⁵⁴⁹

Zákon dále měl zakotvit nové úkoly vyšetřovacího aparátu prokuratury, zpřesnit úkoly prokurátorů v přípravném řízení trestním, v souladu s deklarovanými požadavky zvýšit účinnost boje proti kriminalitě a přísně zachovávat zásady socialistického trestního řízení. Především rozváděl předchozí ustanovení o výkonu prokurátorského dozoru,⁵⁵⁰ který dělil na všeobecný dozor a dozor nad zachováváním zákonnosti v přípravném řízení trestním, dozor nad zákonností postupu a rozhodování soudů a státních notářství.⁵⁵¹ Absurdní situace z pohledu možného střetu zájmů, kdy

⁵⁴⁴ Ust. čl 8 Ústavy ČR 1993

⁵⁴⁵ Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství

⁵⁴⁶ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o prokuratuře, NS RČS 1964-1968, tisk č. 36, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1964ns/tisky/t0036_01.htm (ke dni 11. 11. 2014)

⁵⁴⁷ Ust. § 30 odst. 1 zákona č. 60/1965 Sb., o prokuratuře, v původním znění (dále jen „zákon o prokuratuře 1965“)

⁵⁴⁸ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o prokuratuře, NS RČS 1964-1968, tisk č. 36, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1964ns/tisky/t0036_01.htm (ke dni 11. 11. 2014)

⁵⁴⁹ Ust. § 8 zákona o prokuratuře 1965

⁵⁵⁰ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o prokuratuře, NS RČS 1964-1968, tisk č. 36, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1964ns/tisky/t0036_01.htm (ke dni 11. 11. 2014)

⁵⁵¹ Část II zákona o prokuratuře 1965

prokurátor byl jak stranou obžaloby v trestním řízení, tak zároveň vykonával dozor nad zákonností postupu a rozhodování soudů, byla tedy dále zachována. V souhrnu tedy prokurátor vykonával jak všeobecný dozor, tak dozor nad zachováváním zákonnosti v místech omezení osobní svobody, stejně tak byl ale činný i jako civilně-procesní dozor víceméně s právy účastníka řízení,⁵⁵² a v neposlední řadě mu byla zachována působnost v trestním řízení. Z ústavního hlediska byla prokuratura svébytným orgánem vyčleněným z orgánů výkonné moci, jehož náplní byla kontrola ústavnosti a zákonnosti, přičemž ale neměl zákonodárné, výkonné ani soudní pravomoci. Při zjištění nezákonnosti nerozhodoval ve věci samé, ani neukládal právní sankce, ale protestoval, upozorňoval, podával odvolání atd.⁵⁵³ Díky tomu, že v oblasti všeobecného dozoru neměla prokuratura rozhodovací pravomoc, omezovala se často pouze na upozornění či protest dotčenému orgánu, aniž by dále sledovala skutečnou nápravu.⁵⁵⁴ Dle zákona vykonávala prokuratura všeobecný dozor nejen nad orgány státní správy či národními výbory, ale i nad státními či družstevními podniky,⁵⁵⁵ což byla role pro původně trestně-činný orgán netypická, protože nahrazoval někdy úlohu dnešního inspektorátu práce, jindy úlohu hygienika. Je proto zřejmé, že v množství úkolů, které prokurátor měl, musel být jeho přínos v této oblasti zcela marginální.

Zásadní organizační změnu do zákona o prokuratuře 1965 přinesla federalizace republiky, když byl v návaznosti na ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, přijat ústavní zákon č. 155/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje hlava osmá Ústavy, na základě něhož byla doplněna Generální prokuratura ČSSR na úrovni republik Generální prokuraturou ČSR a Generální prokuraturou SSR.⁵⁵⁶ Zásadní změnou však bylo, že nižší články prokuratury byly podřízené republikovým generálními prokuraturám, a až teprve ty byly podřízeny Generální prokuratuře ČSSR.⁵⁵⁷

I když byla prokuratura z ústavního a zákonného hlediska prezentována jako orgán nezávislý na jakékoliv složce státní moci, neznamená to, že by nebyl závislý na moci politické. Tomu nasvědčuje i pojetí výchovné funkce prokuratury, která měla vychovávat občany k oddanosti vlasti, věci socialismu a komunismu.⁵⁵⁸ Dalším znakem této závislosti bylo členství v KSČ. Pokud se uvádí, že v roce 1986 bylo členy či kandidáty členství v KSČ 71 % všech prokurátorů a vyšetřovatelů,⁵⁵⁹ je tím dotčena zásada uvedená v ust. § 2 zákona o prokuratuře 1965, podle které je prokurátor prostý

⁵⁵² Blíže viz ust. § 35 a n. zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v původním znění

⁵⁵³ Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981, str. 125

⁵⁵⁴ Toman, J., Poznatky prokuratury ČSR o kvalitě a účinnosti prostředků všeobecného dozoru, Prokuratura, ročník 1985, č. 2, str. 127

⁵⁵⁵ Ust. § 14 odst. 1 zákona o prokuratuře 1965

⁵⁵⁶ Článek 105 Ústavy ČSSR 1960 ve znění ústavního zákona č. 155/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje hlava osmá Ústavy

⁵⁵⁷ Článek 106 Ústavy ČSSR 1960 ve znění ústavního zákona č. 155/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje hlava osmá Ústavy

⁵⁵⁸ Ust. § 2 odst. 3 zákona o prokuratuře 1965

⁵⁵⁹ Krupauer, J., Prokuratura v ČSR po XVII. sjezdu KSČ, Prokuratura, ročník 1986, č. 4, str. 332

závislosti na jakýchkoliv místních vlivech. Tuto závislost dokládá stranická kázeň vyžadovaná komunistickou stranou na všech úrovních. Je otázkou, kolik prokurátorů se stalo členy z ideologických důvodů a kolik jen z důvodů formálních a oportunistických, když členství ve straně bylo obecně známou podmínkou profesního postupu a uplatnění. Každopádně zbylých 29 % prokurátorů, kteří členy strany nebyli, sice nemohlo pomýšlet na kariérní postup, mohlo se však o to víc věnovat odborné činnosti především v oblasti běžné kriminality, která oproti všeobecnému dozoru zcela dominovala, aniž by byli nuceni, jak tomu bylo v 50. letech, sehrát jakoukoliv úlohu v politických procesech.

6.2.2. Úloha prokurátora při politické trestní perzekuci

Na politických trestních kauzách úzce spolupracovaly orgány KSČ, StB a samozřejmě i justice. Spolehlivý kádr v pozici prokurátora byl však s orgány strany a s StB v přímém spojení. Soudci dostávali případ zprostředkovaně jako prokurátorskou obžalobu. Výhodou prokurátora oproti soudům bylo především to, že prokuratura byla monokratický centralizovaný orgán, tudíž stačilo pouze dosadit na klíčové prokurátorské pozice straně loajální osoby. Navíc byla prokuratura v počátku přímo podřízena Ministerstvu spravedlnosti. Z toho důvodu komunistický režim zásadně posílil postavení prokurátora, protože jeho prostřednictvím mohlo Ministerstvo spravedlnosti a potažmo KSČ ovlivňovat soud. Zcela otevřeně vyjádřil preferenci prokuratury před soudy ministr spravedlnosti Čepička na celostátní konferenci pracovníků justice dne 21. 11. 1949: „*U okresního a krajského prokurátora se dnes musí soustřeďovat administrativně i odborně všechno, co souvisí s trestním soudnictvím. Tato velká odpovědnost si pochopitelně vynutí také změny postavení našich prokurátorů. Dosud byli prokurátoři po všech stránkách pozadu za soudci a dopláceli na to existenčně. My změním pořadí našich zaměstnanců a do popředí se dostanou prokurátoři. Dostanou se i administrativně tím, že celková organizace soudu se bude soustřeďovat jako do svého těžiště do rukou prokurátorů. Také to bude vyjádřeno tím, že služební postavení a odměny prokurátorů budou vyšší než ostatních zaměstnanců v justiční právní službě.*“⁵⁶⁰

Prokurátor měl v politických procesech úlohu jakési spojky mezi orgány strany, StB a soudy a zároveň byl formálním předkladatelem a koncipientem obžaloby připravené StB a schválené orgány KSČ. Tento mechanismus byl doveden k dokonalosti především na Státní prokuratuře. Jak zdůrazňoval státní prokurátor Ziegler, bylo potřeba při postupu jednat v souladu s linií strany, a proto bylo nutné se naučit politické procesy dělat správně, v úzkém kontaktu s orgány strany.⁵⁶¹

⁵⁶⁰ Dokumentace vzniku a příčin nezákonností v činnosti čs. prokuratury (vypracovala dokumentační komise Generální prokuratury ČSSR pro území ČSR, předseda: JUDr. Karel Bayer, 1969), dále jen „zpráva Bayerovy komise“. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 2, str. 87

⁵⁶¹ Zápis o gremiální poradě referentů Státní prokuratury ze dne 18. 3. 1950. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka,

Po obdržení trestního oznámení od Státní bezpečnosti vypracoval státní prokurátor obžalobu. Spolupracoval přitom s vyšetřovateli StB. Do obžaloby vložil návrh na výši trestu, který pak s příslušným komentářem předložil ke schválení Ministerstvu spravedlnosti. V případech, kdy se uvažovalo o trestu smrti, byla připojena také zvláštní zpráva Státní prokuratury.⁵⁶² Povinnost nechat ji schválit ministrem spravedlnosti vázala Státní prokuraturu až do 22. 2. 1950. Pak řídicí pravomoc převzala Generální prokuratura. Návrhy na tresty smrti však nadále projednávalo Ministerstvo spravedlnosti. Z dokumentace o činnosti Státní prokuratury je taktéž zřejmý bezprostřední vliv stranických orgánů, již dříve zmiňovaných bezpečnostních pěticek při krajských výborech KSČ, ale také (ústřední) bezpečnostní komise při ÚV KSČ.

Činnost bezpečnostní komise při ÚV KSČ se zprvu soustřeďovala na obecné otázky obrany a bezpečnosti. K zásadní proměně došlo s příchodem Alexeje Čepičky, který dne 1. 12. 1949 předložil naprosto konkrétní trestní věc politického určení, ve které byl navržen rozsudek trestu smrti v době, kdy ještě ani neproběhlo soudní jednání. Od tohoto data začalo systematické schvalování trestů smrti členy bezpečnostní komise ÚV KSČ. Projednávání jednotlivých případů v komisi se pak ustálilo na následujícím postupu: Ministerstvo spravedlnosti předložilo prokurátorem zpracovanou zprávu o výsledcích vyšetřování spolu s prokurátorovým návrhem výše trestu. Bezpečnostní komise, která projednávala jen případy, u nichž se očekával nejvyšší trest, pak navržené rozsudky potvrdila, jen ojediněle doporučila změnu trestu na doživotní vězení. Rozhodnutí bezpečnostní komise formálně kryté zněním navrhovaného rozsudku v obžalobě bylo pak pro soud fakticky závazné.⁵⁶³ Pokud se soud od prokurátorova návrhu z jakéhokoliv důvodu odchýlil, měl prokurátor vždy podávat odvolání. V případě Státního soudu byl odvolacím soudem Nejvyšší soud, kde se nestalo, že by nebyl vyřčen trest minimálně v intencích obžaloby.⁵⁶⁴ Závaznost návrhu prokuratury se odrazila i v příkazu předsedy Státního soudu soudcům Státního soudu ze dne 25. 1. 1950: „*Úroveň procesu závisí na nejužším styku předsedy senátu s prokurátorem, a to již od doby, kdy předsedovi spis napadne.*

L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 5, str. 110

⁵⁶² Zápis o pracovním aktivu brněnského Státního soudu a brněnské Státní prokuratury ze dne 5. 12. 1950.

In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 1, str. 28

⁵⁶³ Pernes, J., Pospíšil, J., Lukáš, A., Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu, 1. vydání, Brána, Praha 2008, str. 179.

⁵⁶⁴ Srov. Instrukční pomůcka k přenesení státněprokurátorské agendy na krajské prokuratury ze dne 9. 10. 1952. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 7, str. 118. Dále Zápis o pracovním aktivu brněnského Státního soudu a brněnské Státní prokuratury ze dne 5. 12. 1950, dokument č. 1 (tamtéž), kde si Dr. Pavelka, soudce Státního soudu, pobočka Brno, stěžuje, že „*Některé senáty se pokusily udržet si samostatnost a pokusily se vynést rozsudky odpovídající jejich přesvědčení a uložily tresty mírnější, než bylo požadováno prokurátorem, popřípadě trestnou činnost kvalifikovaly podle vhodnějších zákonných ustanovení, než bylo žalováno. Co se však stalo? Nejvyšší soud i v těch nejjasnějších případech, které senát Státního soudu řádně odůvodnil, i v těchto případech se Nejvyšší soud vrátil k žalované kvalifikaci a uložené tresty zvýšil ještě více, než bylo ze strany prokuratury původně požadováno.*“

*Prokuratura je o věci lépe informována, ví více, než je obsaženo ve spisech, a proto věcný zájem žádá stálý kontakt obou složek a iniciativu soudců v tomto směru. Návrhy prokurátora za hlavního přelíčení učiněné je zásadně nutné pokládati za závazné.“*⁵⁶⁵

Uvedený vnitřní předpis předsedy Státního soudu vypovídá nejen o ochotě přizpůsobit se systému, ale též o skrytém problému absentujícího vyšetřujícího soudce, kdy „slepý“ soudce, bez možnosti nezávisle věc vyšetřit a obstarat si informace, byl odkázán na informace ze strany vyšetřujících orgánů. Dřívější úkol vyšetřujícího soudce spočíval v prověření vyhledávacích úkonů vyšetřovatelů policejních orgánů, v provádění znaleckých důkazů a v rozhodování uvalení vazby či propuštění z vazby. Ministerstvo spravedlnosti zrušilo vyšetřující soudce u Státního soudu již v dubnu 1949, později byla instituce zrušena i u soudů okresních. Legalizace postupu ministra Čepičky, který neměl oporu v zákoně, byla provedena trestním řádem 1950, jenž současně stanovil, že vyšetřování má provádět prokurátor.⁵⁶⁶ K realizaci tohoto ustanovení zákona však ve skutečnosti přistoupeno nebylo, protože vyšetřování prováděly i nadále jen orgány národní bezpečnosti, v politických trestních věcech Státní bezpečnost. O tom, že s realizací nebylo ani počítáno, svědčí zápis o poradě ze dne 21. 6. 1951 na Ministerstvu spravedlnosti řízené Karlem Klosem, náměstkem ministra spravedlnosti pro věci Státní prokuratury a Státního soudu, z něhož vyplývá, že až do podání trestního oznámení orgány Státní bezpečnosti nesměla prokuratura do vyšetřování zasahovat.⁵⁶⁷ Dle Vyšinského zásady uznávající přiznání jako korunní důkaz pak vynucovala StB na svých obětech přiznání a za použití tzv. „soudních otázkových protokolů“ a „udržovacích výslechů“ připravovala obviněné na soudní proces. Pokud obžalovaný při hlavním líčení odvolal své doznání s tím, že na něm bylo vynuceno, ujal se své role prokurátor, který měl rozšířit žalobu pro křivé obvinění vyšetřujících orgánů.⁵⁶⁸ Ještě v roce 1956 musel prokurátor prosazovat své zákonné právo samostatně vyslyšet obviněné bez přítomnosti vyšetřovatele Ministerstva vnitra.⁵⁶⁹ Dalším zhoršením situace pro obviněného v důsledku zrušení institutu vyšetřujícího soudce, jehož nedokázal prokurátor nahradit, představovala vazba, kdy Státní bezpečnost zatýkala bez vědomí prokurátora či soudu a necítila se být vázána vazebními lhůtami.

⁵⁶⁵ Zpráva o činnosti justičních orgánů v období politických procesů (dále jen „zpráva Kolderovy komise“, 19.3.1963). In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 13, str. 180

⁵⁶⁶ Ust. § 77 trestního řádu 1950 v původním znění stanovilo, že prokurátor koná vyšetřování, ale s dovětkem: „.....pokud není věc již dostatečně vysvětlena“

⁵⁶⁷ Zpráva Kolderovy komise. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 13, str. 179

⁵⁶⁸ Zpráva Kolderovy komise. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 13, str. 179

⁵⁶⁹ Dopis náměstka generálního prokurátora gen. mjr. Dr. Keborta uvedený ve zprávě Bayerovy komise. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, str. 68

Prokurátor o vazbě obviněného nevěděl často až do podání trestního oznámení ze strany StB, kdy současně s ním bylo teprve žádáno o uvalení vazby v situaci, kdy obviněný již ve vazbě dlel několik týdnů, ale i několik měsíců až rok.⁵⁷⁰ Samotní prokurátoři, vědomi si mocenského postavení a nekontrolovatelnosti StB, prakticky nezasahovali. StB dokonce vnímala své postavení ve vztahu k prokuratuře jako nadřízené, tak jak to zaznělo na poradě prokurátorů, krajských velitelů, velitelů vyšetřovacích oddělení StB a referentů Státní prokuratury v Brně ze dne 20. 4. 1952, kde vystoupil též velitel StB v Olomouci Radoň a poukázal na to, že při nařizování veřejných hlavních líčení bude třeba, aby bylo vyčkáno souhlasu „nadřízené“ bezpečnostní složky StB. Tuto svoji výzvu doplnil navíc úvahou, že by bylo vhodné, aby v blízkosti intervenujícího prokurátora seděl referent StB, který věc zpracovával.⁵⁷¹

Preferencí prokuratury jako nástroje bližšího komunistické moci před soudy, byly vytvořeny podmínky pro ovlivňování soudu prostřednictvím prokurátora. Jedním z prostředků byly tzv. „předporady“ Státní prokuratury s předsedou senátu Státního soudu, později s celým senátem, ke kterým docházelo v zájmu přípravy sjednocení postupu před hlavním líčením. Tyto předporady probíhaly dokonce u procesů s organizovanou veřejností někdy i za účasti vyšetřujících orgánů StB, zástupců stranických orgánů, ale i zástupců národních výborů. Tak vznikl tzv. „proces v kostce“. Zcela neakceptovatelným způsobem ovlivňování soudů při rozhodování je také účast prokurátorů při poradách senátu o rozsudku, kteří na těchto poradách před vynesáním rozsudku měli navíc prosazovat předem určené rozhodnutí jak o vině, tak o trestu.⁵⁷² Tento postup samozřejmě neměl oporu ani v tehdy platném trestním řádu 1950.

Po zrušení bezpečnostních pětiek po zářijovém zasedání ÚV KSČ v roce 1951 zůstala i nadále praxe projednávat procesy v politickém orgánu. O všech význačnějších procesech rozhodoval politický sekretariát ÚV KSČ, v některých případech docházelo k projednávání procesu předsednictvem KV KSČ nebo v politickém byru ÚV KSČ. Usnesení politického byra ÚV KSČ v konkrétních věcech byla Generální prokuratuře zasílána v intencích usnesení o schválení nástinů obžalob, navrhovaných trestech, pořádání veřejných hlavních líčení, propagačního využití procesu, odtud byla jako stanovisko generálního prokurátora postupována jednotlivým intervenujícím prokurátorům. Uvedený postup prokurátorů byl nezákonný, protože jím byly zcela potlačeny stěžejní

⁵⁷⁰ Dopis generálního prokurátora Dr. Lorke adresovaný Dr. Zieglerovi ze Státní prokuratury uvedený ve zprávě Bayerovy komise. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech*, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, str. 69

⁵⁷¹ Zpráva Bayerovy komise. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech*, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, str. 85

⁵⁷² Zápis z gremiální porady Státní prokuratury v Bratislavě ze dne 10. 12. 1950 ve zprávě Bayerovy komise. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech*, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, str. 89

zásady trestního řízení. K nejhorším nezákonnostem docházelo zejména na Státní prokuratuře v důsledku deformace procesních norem, především zrušením instituce vyšetřujícího soudce, dále v důsledku nezákonného jednání Státní bezpečnosti, které bylo často ze strachu tolerováno, také v důsledku prvotního neblahého vlivu Ministerstva spravedlnosti v čele s ministry Čepičkou a Raisem a nakonec v důsledku vlivu účelově přizpůsobeného pojetí vedoucí úlohy strany v justici. Nezákonnosti neskončily ani se zánikem Státní prokuratury a Státního soudu. Přenesením jejich činnosti na krajské prokuratury a soudy se změnila pouze organizační forma, nikoliv obsah.

Samotná počáteční podřízenost prokuratury Ministerstvu spravedlnosti a schvalovací oprávnění Ministerstva spravedlnosti ve vztahu k prokuratuře nezákonná nebyla, i v dnešní době je státní zastupitelství podřízeno Ministerstvu spravedlnosti. Nezákonnost spočívala v tom, že této schvalovací povinnosti bylo zneužito k faktickému rozhodování v konkrétních trestních kauzách bez ohledu na skutečnosti zjištěné řízením před příslušným soudem, a to příkazem, že soudy se musí řídit návrhem prokuratury.

Prokuratura se stala snáze ohebnou také v důsledku provedené personální politiky. Ze státního zastupitelství nezbylo prakticky nic. Ten, kdo si chtěl svůj post uchovat i na nové prokuratuře, se musel osvědčit, např. prostřednictvím tvrdého postupu vůči obviněným v politických trestních kauzách, tak jak činil nechvalně známý prokurátor z procesu s Miladou Horákovou, JUDr. Josef Urválek. Dalším byl JUDr. Antonín Mykiska, který se stal státním zástupcem již v roce 1937 a do KSČ vstoupil až v roce 1945. JUDr. Bohumír Ziegler oblékl nejdříve soudní talár za protektorátu, prokurátorem se stává až za svého působení u Státní prokuratury. Jinak byly prokurátorské posty přebírány především absolventy Právnické školy pracujících, tak jak to vyčteme z plánů na rozmístění absolventů Právnické školy pracujících, dělnických prokurátorů a správců prokuratur a celkového přehledu o stavu dělnických prokurátorů v justici.⁵⁷³ Výsledkem očisty byl stav, kdy v roce 1958 působilo u prokuratury pouze 9 % pracovníků z doby první republiky.⁵⁷⁴ Uvedené číslo dokládá, že se prokuratura prostřednictvím kádrovací politiky dala přeměnit snadněji než soudy⁵⁷⁵ a potvrzuje tak pozici bližšího nástroje politiky KSČ.

Zdůrazňovaná preference prokuratury coby monokratické organizace, její rychlé obsazení spolehlivými kádry, vliv Ministerstva spravedlnosti a orgánů KSČ vedly k tomu, že se stala nástrojem

⁵⁷³ Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl II., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokumenty č. 13,14,15, str. 156,158, 159, 163

⁵⁷⁴ Věstník generálního prokurátora, ročník 1958, č. 11, str. 412

⁵⁷⁵ I přes provedené čistky nejen v Československu, ale v celém prostoru komunistické střední Evropy byla v polovině 50. let plná polovina soudců působících ve své funkci ještě z doby před rokem 1948. In Kühn, Z., Socialistická justice. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 825

k prosazování direktivního řízení, a tím nezákonného ovlivňování rozhodování soudů. Ministerstvo spravedlnosti, potažmo stranické orgány, tak určovaly trestní politiku nejen v obecné rovině normami, ale i v rovině jejího samotného výkonu, když prostřednictvím prokuratury určovaly, kdo bude obžalován, pro jaký trestný čin a jaký trest dostane. Tato protizákonná činnost v době tzv. „zostřeného třídního boje“ byla zaměřena nikoliv jen na odhalení skutečné protistátní činnosti, ale zejména na likvidaci celých skupin obyvatelstva podezřelých jen pro svůj třídní původ.

S kritikou justice po pádu kultu osobnosti dochází v zájmu zachování socialistické zákonnosti k formálnímu posílení prokurátorského dozoru, na pomoc přicházejí vyšetřovatelé prokuratury. Bohužel jde ale jen o změny formální bez praktických důsledků, protože praxe vyšetřování se výrazně nezměnila. Určité snahy o nápravu se projevují až v 60. letech, především v období Pražského jara, s nástupem nových generací prokurátorů, kteří jako absolventi právnických fakult již znovu začínají plnit formálně požadovaný prvek odbornosti. Nová omlazená prokuratura podporuje reformisty, kteří se snaží vypořádat se zločiny stalinismu i na půdě prokuratury. V počáteční fázi jde především o jejich zadokumentování a zveřejňování. Z materiálů shromážděného Bayerovou komisí na Generální prokuratuře ČSSR čerpá i tato rigorózní práce. Diskutovalo se taktéž o novém pojetí prokuratury, která se měla více přiblížit svému předchůdci, státnímu zastupitelství.⁵⁷⁶

Veškeré naděje skončily po srpnu 1968, kdy při normalizačním procesu docházelo k novým prověrkám, v důsledku nichž byli nuceni odejít z prokuratury reformisté. Do doby než se tak stalo, ale stačilo dát nové vedení státu proreformní prokuratuře najevo, že s ní nepočítá, když podle zákonného opatření č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění veřejného pořádku (tzv. „pendrekový zákon“), nebylo potřeba u některých trestných činů či přečinů přípravného řízení a k zahájení trestního řízení před soudem nedocházelo na základě obžaloby prokurátora, ale stačilo pouze trestní oznámení orgánů SNB.⁵⁷⁷ V politických trestních kauzách se normalizační prokuratura prostřednictvím svých specializovaných oddělení při krajských prokuraturách, vykonávajících dozor nad vyšetřováním prováděným krajskými správami StB,⁵⁷⁸ vrátila do zajetých kolejí krytí nezákonností těchto orgánů, i když v daleko menší míře, když pokrývací role spočívala především v přehlížení nezákonností a nevyřizování stížností na postup orgánů StB, délky vazby apod.⁵⁷⁹ Kdybychom posuzovali činnost některých „politicky zainteresovaných prokurátorů“ z hlediska trestního, došli bychom za doby normalizace k naplnění skutkové podstaty zneužití pravomoci

⁵⁷⁶ Čeřovský, M., Československá prokuratura v roce 1969, Prokuratura, ročník 1969, č. 1, str. 7

⁵⁷⁷ Ust. § 3 zákonného opatření č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku

⁵⁷⁸ Čl. 26 Příkazu generálního prokurátora ČSR č. 4/1976, o organizaci a řízení práce

⁵⁷⁹ Lata, J., Prokuratura. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 883

veřejného činitele, což je jistě od doby stalinismu pozitivní posun, když některá tehdejší jednání, zejména státních prokurátorů, můžeme klasifikovat jako vraždu, tedy justiční vraždu.⁵⁸⁰

Ke krytí postupu proti vzrůstající se občanské neposlušnosti zejména v podobě protirežimních demonstrací na sklonku komunismu zpracovávala na území dnešní České republiky Generální prokuratura ČSSR i Generální prokuratura ČSR taktéž stanoviska, ve kterých poskytuje zákonný rámec represím. V Námětech Generální prokuratury ČSR na zabezpečení jednotného postupu při postihu některých forem nepřátelské činnosti proti ČSSR ze dne 2. 11. 1988, vedeno pod sp. zn. IV Spr 678/88,⁵⁸¹ se můžeme dočíst, že počinání vydavatelů manifestu „Demokracie pro všechny“ nelze považovat za využití petičního práva podle Ústavy ČSSR 1960, ale pro pomluvy a zkreslené údaje před československou veřejností i v zahraničí, prováděné za pomoci „zahraničních ideodiverzních centrál“ se jedná o přímé ohrožování a poškozování politických základů republiky, což lze hodnotit jako naplnění skutkové podstaty trestného činu podvracení republiky podle ust. § 98 trestního zákona 1961 ve znění tehdy platném.⁵⁸² Podle téhož dokumentu byli organizátoři a iniciátoři nepovolených demonstrací vystaveni postizení dle téhož ustanovení trestního zákona, tj. o podvracení republiky. Osoby, které měly rozšiřovat výzvy k účasti na demonstracích, se pro změnu mohly dopustit trestného činu pobuřování podle ust. § 100 trestního zákona 1961, zatímco aktivní demonstranti mohli být postizitelní podle ust. § 156a trestního zákona 1961 za ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele, a pasivní účastníci demonstrací za přečin proti veřejnému pořádku podle ust. § 6a zákona o přečinech.⁵⁸³ Postihu účastníků demonstrací a navíc zákonnosti zákazu veřejného shromáždění na Václavském náměstí dne 15. 1. 1989, tedy v době tzv. „Palachova týdne“, se věnuje stanovisko Generální prokuratury ČSR ze dne 17. 3. 1989. Zde vidíme, jak účelově posuzuje prokuratura vztah československé úpravy shromáždovacího práva k mezinárodním paktům, především k Helsinským dohodám, které ČSSR ratifikovala a které právo na shromáždování obsahují.⁵⁸⁴ V uvedeném dokumentu se prokuratura vyjadřuje k postihu účastníků demonstrací, který však nebyl až tak tvrdý, když jeden z nejpřísnějších trestů obdržel jeden z organizátorů demonstrací, Václav Havel, na něhož

⁵⁸⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ve věci Ludmily Brožové-Polednové ze dne 4. 6. 2008, vedené pod sp. zn. 7 Tdo 549/2008, dostupné na <http://www.nsoud.cz> (ke dni 19. 11. 2014)

⁵⁸¹ In Žáček, P., Ochránkyň „socialistické“ zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988-1989, str. 57, dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20. 11. 2014)

⁵⁸² In Žáček, P., Ochránkyň „socialistické“ zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988-1989, str. 58, dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20. 11. 2014)

⁵⁸³ In Žáček, P., Ochránkyň „socialistické“ zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988-1989, str. 58., dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20.11.2014)

⁵⁸⁴ Blíže viz Stanovisko Generální prokuratury ČSR k zákonnosti zákazu veřejného shromáždění na Václavském náměstí v Praze 1 dne 15.1.1989 a trestního postihu účastníků demonstrací ve dne 15.1.-21.1.1989. In Žáček, P., Ochránkyň „socialistické“ zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988-1989, str. 59, dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20. 11. 2014)

obvodní prokurátor pro Prahu 1 podal dne 10. 2. 1989 u Obvodního soudu pro Prahu 1 obžalobu pro trestný čin podněcování a trestný čin ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele, pročež byl disident odsouzen k devíti měsícům nepodmíněně. Stanovisko Generální prokuratury ČSSR k dalšímu postupu proti aktivizaci protisocialistických sil, sp. zn. 2 FGpo-0406/89⁵⁸⁵ už je vyloženě taktického rázu a je z něj zřejmá obava z mezinárodní i vnitrostátní odezvy na represe: „*Rozhoduje-li se o trestním stíhání osob, je nutno včas zvážit všechny mezinárodně politické a vnitropolitické souvislosti a dopady.*“⁵⁸⁶ Dále čteme: „*Je nutné chápat úlohu represe jako pomocnou a uchýlovat se k ní pouze v nezbytných případech, kde nelze vystačit s administrativním postihem.*“⁵⁸⁷ Znění posledního dokumentu je vyjádřením stavu agónie režimu, který již nebyl schopen kontrolovat vývoj.

6.3. Advokacie

Advokát byl po převzetí moci komunisty v únoru 1948 odsunut až na okraj společnosti jako představitel „starého světa“. Opořeni dosavadním právním státem, tak charakteristické pro komunistický totalitní systém, směřuje mimořádně často právě na advokáta jako možného obhájce nepřítele nového zřízení, který činy této moci zpochybňuje a je k tomu ještě, i když za poúnorových okolností spíše jen formálně, oprávněn. Ministr spravedlnosti Alexej Čepička ztotožňoval advokáta důsledně bránícího svého klienta v politické trestní věci takto: „*Zdá se, že některým advokátům otrnulo a že se vracejí ke staré šejdřířské praxi, že vystupují i ve velmi vážných věcech tak, jako by mezi postojem obžalovaného ke státu a postojem jejich nebylo vůbec žádného rozdílu.*“⁵⁸⁸ V této cynické argumentaci rezonuje odmítnutí komunistické moci vzít na vědomí zásadu práva na kvalifikovanou právní pomoc vyjádřenou v ust. § 144 odst. 4 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948. K tématu se Čepička ještě vrátil při proslovu k Národnímu shromáždění: „*Advokáti nechápou společenskou funkci právní pomoci jak pokročit od úzké obrany individuálních zájmů jednoho klienta k vyšším zájmům pracujícího lidu a našeho lidově demokratického zřízení.*“⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ In Žáček, P., Ochránkyně „socialistické“ zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988-1989, str. 63, dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20. 11. 2014)

⁵⁸⁶ Stanovisko Generální prokuratury ČSSR k dalšímu postupu proti aktivizaci protisocialistických sil, sp. zn. 2FGpo-0406/89. In Žáček, P., Ochránkyně „socialistické“ zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988-1989, str. 63, dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20. 11. 2014)

⁵⁸⁷ Stanovisko Generální prokuratury ČSSR k dalšímu postupu proti aktivizaci protisocialistických sil, sp. zn. 2Gpo-0406/89. In Žáček, P., Ochránkyně „socialistické“ zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988-1989, str. 63, dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20. 11. 2014)

⁵⁸⁸ Projev Alexeje Čepičky na celostátní konferenci pracovníků justice konané dne 21.11.1949. In Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum Praha, 1990, str. 210

⁵⁸⁹ Stenoprotokol projevu Alexeje Čepičky na 42. schůzi Národního shromáždění ze dne 9.3.1950, dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/042schuz/s042006.htm> (ke dni 2. 12. 2014)

6.3.1. Zákonná úprava

Před Únorem 1948 byla advokacie svobodným povoláním soukromoprávního charakteru. Podmínkou výkonu advokátské praxe bylo členství v advokátních komorách, které měly postavení samosprávné stavovské organizace. Organizaci a výkon advokacie v českých zemích upravoval zákon č. 96/1868 ř. z., jímžto se uvádí řád advokátský (dále jen „advokátní řád 1868“), na Slovensku pak uherský zák. čl. XXXIV/1874, zák. čl. XXVII/1887 a zák. čl. XXIV/1907. Úprava v českých zemích i na Slovensku vycházela z obdobných zásad, přičemž některé otázky byly za fungování společného státu Čechů a Slováků upraveny společně pro celé území státu zákonem č. 40/1922 Sb., kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech.

Ještě před ukončením platnosti rakouského a uherského advokátského řádu na území Československa zákonem č. 322/1948 Sb., o advokacii (dále jen „zákon o advokacii 1948“), ztratily advokátní komory svůj samosprávný charakter, neboť již po 25. 2. 1948 se jejich řízení ujaly akční výbory a správní komise, které přistoupily k likvidaci soukromých advokátních kanceláří, jako forem kapitalistického podnikání, jejichž hlavním cílem bylo získat co možná největší zisky.⁵⁹⁰

Ministr spravedlnosti Čepička vyjádřil v den předkládání zákona o advokacii 1948 Národnímu shromáždění názor na advokacii coby trpěný pozůstatek kapitalismu, když prohlásil: *„Domníváme se, že advokacie má ještě i dnes své oprávnění a příležitost, aby se osvědčila. Proto budou moci napříště vykonávat advokacii jen ti, kteří po každé stránce osvědčí činy a skutky, že chtějí poctivě pomáhat soudům a sloužit pracujícímu člověku.“*⁵⁹¹ Čepička chápal novou úlohu advokáta jako pomocníka soudu a nikoliv tedy primárně jako obhájce obviněného. Zároveň se nepřímou dotkl tématu razantních čistek, ke kterým mělo v důsledku přijetí nového zákona o advokacii 1948 dojít. Zákon o advokacii 1948 byl totiž pojat jako předpis určený k likvidaci nezávislé soukromé advokacie a zbavení se většiny dosavadních advokátů. Nástrojem ke snížení počtu advokátů bylo zrušení dosavadních advokátních komor, ve kterých se doposud advokáti povinně sdružovali, a založení krajských sdružení advokátů, do kterých se museli dosavadní advokáti přihlásit, pokud chtěli nadále v advokacii zůstat. Za člena krajského sdružení advokátů mohl být ale přijat jen ten československý občan, který byl státně spolehlivý a oddaný lidově-demokratickému zřízení a který prokázal předepsanou odbornou způsobilost.⁵⁹² Výsledkem masového kádrování pomocí neurčitých podmínek státní spolehlivosti a oddanosti lidově-demokratickému zřízení byl zásadní pokles počtu advokátů, když ještě v roce 1938

⁵⁹⁰ Rolenc, V. a kol., Právnícká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954, str. 107

⁵⁹¹ Stenoprotokol projevu ministra spravedlnosti Čepičky na 21. schůzi Národního shromáždění ze dne 22. 12. 1948, dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/021schuz/s021004.htm> (ke dni 2. 12. 2014)

⁵⁹² Ust. § 2 odst. 2 zákona č. 322/1948 Sb., o advokacii (advokátní řád), dále jen „zákon o advokacii 1948“

jich bylo zapsáno celkem 3 845 a v roce 1951 už jen 570.⁵⁹³ Ti, kteří se do nové advokacie nedostali, odešli buď do emigrace, nebo do důchodu, nebo na jiná úřednická místa, ale velká část „nespolehlivých“ skončila v dělnické profesi v důsledku akce „77 000 do výroby“. Daní za zachování si pozice advokáta, nyní již bez soukromé kanceláře, ale zařazeného do krajského sdružení advokátů, bylo totální přizpůsobení se novým poměrům. Navíc docházelo k nabírání nových spolehlivých kádrů z dělnických rychlokurzů, pouze však v marginálních počtech, protože ti byli především umísťováni k soudům a na prokuraturu, navíc o pozice „odepsané“ profese advokátů nebyl z jejich strany takový zájem, což byla na druhou stranu příležitost pro absolventy právnické fakulty.

Od advokátů se zejména v politických trestních případech očekávalo, ve smyslu výše uvedených Čepičkových slov, „.....*napomáhání státním orgánům při provádění zákonů*“, ⁵⁹⁴ což v reálu popíralo ústavní právo obviněného na obhajobu.⁵⁹⁵ Navíc, pokud šlo o trestné činy podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky, nemohl se advokát odvolávat na povinnost zachovávat mlčenlivost.⁵⁹⁶ Úloha advokáta v politické trestní věci bude předmětem další podkapitoly.

Advokát již nemohl za právní pomoc inkasovat peníze na svůj účet jako dříve, ale musel je odvádět krajskému sdružení, které je zpátky rozdělovalo advokátům jako odměny na základě jejich odvedené činnosti a zároveň z nich financovalo svou činnost.⁵⁹⁷ Krajská sdružení advokátů taktéž zasílala příspěvky na provoz nadřízenému centrálnímu orgánu Ústřednímu sdružení advokátů v Praze. To dohlíželo nad činností krajských sdružení s právem zrušit či měnit jejich opatření a vydávalo pro ně závazné směrnice.⁵⁹⁸ Konečná dohlížecí činnost, jak nad krajskými sdruženími advokátů se sídly při krajských soudech, tak nad Ústředním sdružením advokátů náležela Ministerstvu spravedlnosti rovněž s právem měnit či rušit jejich usnesení a opatření a zároveň s právem zasahovat do personálního složení jejich orgánů.⁵⁹⁹ O jakési samosprávnosti advokacie tedy nemohlo být ani řeči.

Zákon o advokacii 1948 neměl dlouhého trvání, protože jej s účinností od 1. 1. 1952 nahradil zákon č. 114/1951 Sb., o advokacii (dále jen „zákon o advokacii 1951“). Ten především změnil organizační strukturu, když se základní složkou místo zrušených krajských sdružení advokátů staly pracovní kolektivy advokátů - advokátní poradny,⁶⁰⁰ které vedli a navenek zastupovali vedoucí, a které

⁵⁹³ Balík, S., Advokacie. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 898

⁵⁹⁴ Ust. § 1 zákona o advokacii 1948

⁵⁹⁵ Ust. § 144 odst. 4 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948

⁵⁹⁶ Ust. § 4 odst. 3 zákona o advokacii 1948

⁵⁹⁷ Ust. § 16 odst. 2 zákona o advokacii 1948

⁵⁹⁸ Ust. § 18 odst. 2 zákona o advokacii 1948

⁵⁹⁹ Ust. § 21 odst. 1 a odst. 2 zákona o advokacii 1948

⁶⁰⁰ Ust. § 2 odst. 1 zákona č. 114/1951 Sb., o advokacii (dále jen „zákon o advokacii 1951“)

se dále sestávaly z advokátů, advokátních koncipientů a z ostatních spolupracovníků.⁶⁰¹ Vedoucí též pečovali o politický a odborný růst všech pracovníků,⁶⁰² což signalizovalo, že na tyto pozice byli vybírání z kolektivu ti politicky nejspolehlivější, čehož důkazem mělo být např. zanesení do seznamů obhájců ex offo pro řízení před Státním soudem.⁶⁰³ Ústřední sdružení advokátů se transformovalo v Ústředí advokátních poraden. Advokátní poradny byly právníckými osobami, které byly přímými příjemci odměn za právní pomoc svých členů.⁶⁰⁴ Z těchto odměn vyplácely jak své členy, tak financovaly svůj provoz a přispívaly na chod Ústředí advokátních poraden v Praze.⁶⁰⁵ Ústředí advokátních poraden dohlíželo nad činností advokátních poraden,⁶⁰⁶ zatímco ministr spravedlnosti měl nadále vrcholnou dohledovou pravomoc spojenou s možností zasahovat do vnitřních předpisů ústředí.⁶⁰⁷

Oproti zákonu o advokacii 1948 zákon o advokacii 1951 více ozřejmil podmínky výkonu advokacie, neboť předchozí zákon předepisoval pouze splnění podmínek odborné způsobilosti, jejíž obsah dále nerozváděl, a dále splnění podmínky státního občanství, státní spolehlivosti a oddanosti lidově-demokratickému zřízení. To umožňovalo přijímat na místa advokátů i osoby bez právníckého vzdělání, právní praxe a odborné zkoušky. Nynější zákon stanovil, že advokátem se může stát občansky bezúhonný československý občan, který je oddán lidově-demokratickému zřízení, má právnícké vzdělání a právní praxi v délce alespoň dvou let, vykonal odbornou zkoušku a je členem advokátní poradny.⁶⁰⁸ Aby přece jen zůstala možnost zapojení se pro absolventy dělnických rychlokurzů, mohl eventuální nedostatky uchazečů ministr spravedlnosti prominout.⁶⁰⁹ Advokát měl být i nadále nositelem vůle státu a strany a měl uplatňovat právo v souladu s vůlí a zájmy lidu a jeho státu a v plné shodě s duchem lidové demokracie.⁶¹⁰

V čase deklarovaného vítězství socialismu a zároveň v čase politického uvolnění vstoupil v účinnost nový zákon o advokacii č. 57/1963 Sb. (dále jen „zákon o advokacii 1963“). Nový zákon o advokacii 1963 měl navodit dojem větší péče o práva obviněných, když v úvodním ustanovení deklaruje, že advokacie napomáhá plnému uplatňování socialistické zákonnosti, jelikož její činnost je také jednou ze záruk důsledného uskutečňování ústavního práva obviněného na obhajobu.⁶¹¹ Podle řazení je oproti zákonu o advokacii 1951 upřednostňována právní pomoc občanům před orgány

⁶⁰¹ Ust. § 3 a § 4 zákona o advokacii 1951

⁶⁰² Ust. § 4 zákona o advokacii 1951

⁶⁰³ Balík, S., Advokacie. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 904

⁶⁰⁴ Ust. § 6 odst. 1 zákona o advokacii 1951

⁶⁰⁵ Ust. § 8 odst. 1 zákona o advokacii 1951

⁶⁰⁶ Ust. § 11 zákona o advokacii 1951

⁶⁰⁷ Ust. § 25 a § 26 zákona o advokacii 1951

⁶⁰⁸ Ust. § 13 odst. 1 zákona o advokacii 1951

⁶⁰⁹ Ust. § 13 odst. 2 zákona o advokacii 1951

⁶¹⁰ Srov. znění advokátského slibu v ust. § 14 zákona o advokacii 1951

⁶¹¹ Ust. § 1 odst. 2 zákona č. 57/1963 Sb., o advokacii (dále jen „zákon o advokacii 1963“)

a organizacemi.⁶¹² Advokacie už není brána jako pouhý přežitek kapitalismu, protože bylo zřejmé, že právní pomoc je nezbytná i v nových socialistických poměrech. Potupná a protiústavní role advokáta jako pomocníka orgánů bezpečnosti, prokurátora a soudu při usvědčování obviněného byla taktéž odstraněna, alespoň formálně. Nyní záleželo především na vůli osob vykonávajících advokátní činnost, které byly zároveň vázány svým členstvím v komunistické straně a poslušností vůči ní. Z dnešního pohledu není členství v politické straně na překážku.

Československá advokacie let šedesátých se lépe profilovala i personálně, stala se cílem některých čerstvých absolventů práv ale i rehabilitovaných advokátů a advokátních koncipientů perzekuovaných koncem 40. let a v 50. letech. Určené počty advokátů však i tak nebyly dostatečné, systém navíc nahrával melouchaření, a to přes jeho zákaz.⁶¹³ Uvolnění politického tlaku mělo pochopitelně své limity. Komunistická strana si v zájmu udržení vedoucí úlohy ve společnosti dle čl. 4 Ústavy ČSSR 1960 zachovávala nad děním v advokacii dohled prostřednictvím ministra spravedlnosti, který měl stejně jako dříve moc zrušit či pozastavit výkon vnitřních předpisů orgánů advokacie.⁶¹⁴ Rovněž možnosti zproštění mlčenlivosti byly poměrně široké. Orgánem, který mohl zprostit advokáta mlčenlivosti z důvodu důležitého státního zájmu, bylo Ústředí československé advokacie.⁶¹⁵

Ústředí československé advokacie navazovalo na činnost zrušeného Ústředí advokátních poraden. Zrušení Ústředí advokátních poraden souviselo se ztrátou právní subjektivity advokátních poraden, jež byly nyní pojímány pouze jako pracovní kolektivy v čele s vedoucími. Ti ale nadále, mj. pečovali o politickou výchovu advokátů a ostatních pracovníků.⁶¹⁶ Příjemcem úhrad za poskytnuté právní služby byla příslušná krajská sdružení advokátů (v Praze Městské sdružení advokátů),⁶¹⁷ ve kterých se advokáti sdružovali a která řídila činnost advokátních poraden zřízených v okresech a v Praze v městských obvodech.⁶¹⁸ Tato změna v organizaci vycházela z nového územního členění státu. Nadřízené krajským sdružením advokátů bylo zmíněné Ústředí československé advokacie. Kromě okresních či obvodních advokátních poraden mohlo Ústředí československé advokacie určit advokátní poradny, které se nezabývaly běžnou právní agendou, ale věnovaly se specifické činnosti, např. z oblasti mezinárodního práva.⁶¹⁹

Vyvrcholením jistého uvolňování poměrů bylo Pražské jaro 1968, které se v advokacii projevilo snahou o revizi politických procesů 50. let, rehabilitací některých advokátů a kritikou

⁶¹² Ust. § 1 odst. 1 a ust. § 3 odst. 1 zákona o advokacii 1963

⁶¹³ Ust. § 20 odst. 2 zákona o advokacii 1963

⁶¹⁴ Ust. § 34 zákona o advokacii 1963

⁶¹⁵ Ust. § 19 odst. 1 zákona o advokacii 1963

⁶¹⁶ Ust. § 9 písm. d) zákona o advokacii 1963

⁶¹⁷ Ust. § 4 odst. 1 a ust. § 5 zákona o advokacii 1963

⁶¹⁸ Ust. § 8 odst. 2 zákona o advokacii 1963

⁶¹⁹ Ust. § 8 odst. 3 zákona o advokacii 1963

nedostatku samosprávnosti a nezávislosti na ministru spravedlnosti, jehož dohledu advokacie podléhala. V dopise adresovaném tehdejšímu generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ Alexandru Dubčekovi ze dne 7. 3. 1968, ale i v rozhovoru pro časopis Reportér, odůvodňuje potřebu nezávislosti na ministru spravedlnosti předseda Ústředí československé advokacie Zdeněk Hrazdira posláním advokacie chránit oprávněné zájmy klientů, „...*kteří jsou zákonitě často ve střetu s činností státních orgánů, proto nelze do této činnosti zasahovat administrativními či dokonce i kádrovými zásahy, které zejména v padesátých letech byly časté*“.⁶²⁰ Netřeba dodávat, že události po srpnové okupaci roku 1968 znamenaly konec veškerých nadějí pro podobné úvahy o advokacii a stav zůstal nezměněn i po zbylých více než 20 let komunistické nadvlády.

V souvislosti se vznikem federace byla advokacie rozdělena na českou a slovenskou část. Se samostatnou úpravou české advokacie přichází zákon České národní rady č. 118/1975 Sb., o advokacii (dále jen „zákon o advokacii 1975“), který v českých zemích nahradil předchozí zákon o advokacii 1963, jenž ale jinak v základních rysech přejímal jeho úpravu. Nejdůležitější změnou bylo rozdělení Ústředí československé advokacie na Ústředí české advokacie a Ústredie slovenskej advokácie. Základními jednotkami advokacie zůstala krajská sdružení advokátů (v Praze Městské sdružení advokátů), ve kterých byli advokáti členy. Pro vlastní výkon právní pomoci byly nadále užívány advokátní poradny v čele s vedoucími. Úhrady za právní pomoc nadále prováděli klienti na účty krajských sdružení advokátů. Advokáti místo dřívějších odměn dostávali plat,⁶²¹ jejich pracovněprávní vztah byl subsidiárně upraven zákoníkem práce,⁶²² dá se tedy říci, že tak užívali statusu zaměstnance krajského sdružení, tj. advokáta zařazeného do příslušné advokátní poradny.

Teprve po pádu komunismu se ustoupilo od systému nesamosprávné advokacie jako jednoho ze znaků nedemokratického uspořádání. Zákonem ČNR č. 128/1990 Sb., o advokacii, vznikla dnešní Česká advokátní komora jako samosprávná stavovská organizace advokátů⁶²³ vykonávajících svoji profesi znovu po více než 40 letech soukromě jako svobodné povolání.

6.3.2. Postavení obhájce v politických trestních kauzách

Komunisté považovali advokacii, zejména její soukromý výkon a stavovskou samosprávu, nejen za přežitek kapitalismu, ale i za překážku při vyřizování účtů se svými odpůrci či s jinými nepohodlnými osobami, které měly ústavou zaručené právo na obhajobu. V případě, že by se obhajoby osoby obviněné z politického trestného činu ujal kvalitní obhájce dbalý zájmů klienta, mohl obžalobu zcela zdiskreditovat poukazem na její nezákonnost spočívající v postupu při dokazování

⁶²⁰ O zárukách zákonnosti (rozhovor se Zdeňkem Hrazdirou), Reportér č. 28, ročník 1968, str. 7

⁶²¹ Ust. § 41 zákona č. 118/1975 Sb., o advokacii (dále jen „zákon o advokacii 1975“)

⁶²² Ust. § 43 zákona o advokacii 1975

⁶²³ Ust. § 34 zákona č. 128/1990 Sb., o advokacii

či v dovozování naplnění skutkové podstaty trestného činu pouze na základě notoriety. Pokud by se měl ujmout obhajoby obviněného skutečně nezávislý advokát, pak by u nezávislého soudu zcela jistě neuspěla například žaloba, která za zločin velezrady dle ust. § 1 zákona na ochranu lidově demokratické republiky považovala pouhé překročení hranice západních sousedů. Taková situace však nenastala, protože obhájce byl obviněnému určen a navíc obhájci si byli vědomi hrozby, kterou vyslovil Čepička: „*Přestupování meze obhajoby by mohlo zakládat trestný čin. Byla již provedena prověrka advokátů tím, že byl zmenšen jejich počet. Výběr advokátů pro Státní soud bude proveden znovu, neboť zkušenost ukázala, že výběr se musí řídit podle mnohem přísnějších měřítek než dosud.*“⁶²⁴

Autor práce netvrdí, že požadavek odstranění obhajoby politicky stíhaného byl jediným z motivů likvidace soukromoprávní praxe a samosprávnosti advokacie a razantního snížení počtu advokátů, ale jistě byl minimálně jedním ze zásadních důvodů. Jak naznačil ministr Čepička, z advokáta se měl stát pouhý pomocník soudce a policejních orgánů, který měl přesvědčit obviněného v politickém procesu ke spolupráci a k přiznání a který neměl zbytečnou obranou svého klienta ztěžovat práci těchto orgánů. Advokát mohl pouze argumentovat ve prospěch obviněného polehčujícími okolnostmi, jako je jeho přiznání, lítost, nevědomost či nerozvážnost. V procesu to však nemělo žádnou váhu, rozsudek byl předem určený. Po razanci, s jakou byla dosavadní advokacie zlikvidována, se výsledky naplňující představy Čepičky dostavily velmi rychle.

V jednom z velkých politických procesů před Státním soudem v roce 1950 ve věci obžalované Milady Horákové a společníků cítíme strach obhájců vykonávat svůj mandát poctivě. Ze závěrečných řečí obhájců obžalovaných zpracovatel tématu uvádí pro dokreslení situace některé výroky. JUDr. Martin, obhájce Milady Horákové odsouzené poté k trestu smrti řekl: „*Ano, Dr. Horáková usilovala o zničení lidově demokratického zřízení. Zaujímalá dokonce významnou funkci v tomto spiknutí. Její vina je zajisté velmi těžká, a proto já, jako její obhájce musím a také mohu zdůraznit převahu polehčujících okolností, které svědčí pro moji chráněnkyni. Je to její dosavadní zachovalost, je to ta okolnost, že byla ke své činnosti svedena, a naposledy její úplné doznání, které je tím cennější, že bylo učiněno spontánně a u vědomí tragického omylu, jímž její protistátní činnost byla. Prosím proto slavný soud, aby vynesl rozsudek sice přísný, ale nikoliv nelítostný.*“⁶²⁵ Ze závěrečné řeči JUDr. Millera, obhájce obžalovaného JUDr. Bedřicha Hostičky: „*Musíme se nejprve zabývat otázkou, jak se k této činnosti obžalovaný vlastně dostal. Je tu třeba dobře uvážít, že jako věřící katolík podléhal vlivu vysoké církevní hierarchie a zejména vlivu vatikánského dvora. Případ Dr. Hostičky může přímo dokumentovat, jak zhoubně působí rozvratná vatikánská agitace, jež vlastně spoluzapříčinila jeho*

⁶²⁴ Hejl V., Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum Praha, 1990, str. 211

⁶²⁵ Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a společníci, autor neuveden, Ministerstvo spravedlnosti 1950, reprint původního vydání, Levné knihy KMa, 1. vydání, Praha 2008, str. 255

trestnou činnost. A k tomu ještě přistupuje osobní rys obžalovaného, potvrzený i svědkem Dr. Wagnerem: je to nebezpečné velikášství. Prosím, aby státní soud tyto skutečnosti při posuzování viny Dr. Hostičky nepomíjel. Obžalovaný se jinak k svému činu plně doznal, je zachovalý a stará se o jedno dítě a manželku. Myslím, že trest na svobodě by byl dostačující.“⁶²⁶ Jako poslední ukázkou vybírá autor práce část závěrečné řeči JUDr. Neumanna, obhájce obžalovaného Jana Buchala, odsouzeného k trestu smrti: „*Jan Buchal se doznal ke všemu, co skutečně spáchal. Toto jeho doznání k vině nemůže být ovšem pro soud jediným pramenem skutkového zjištění. V tomto řízení bylo totiž zjištěno, že Buchal připravoval dvakrát svůj útěk do ciziny z důvodů více méně osobních, že organizoval protistátní skupina na Ostravsku.....Cílem a úmyslem jeho činnosti bylo výhradně přispět k zničení lidově demokratického zřízení....Naplnil skutkovou podstatu zločinu velezrady.....*“⁶²⁷

Výše uvedené ukázky dokazují úroveň obhajoby ve zmanipulovaném procesu. Kdyby nebylo uvedeno, že se jedná o obhajobu, mohl by si jistě čtenář zaměnit citované výroky právních zástupců obžalovaných s řečí prokurátorskou. Efekt obhajoby byl tedy pro obviněné nulový, ale formálně být musela, aby vznikl dojem spravedlivého procesu. Obhajobu si nemohli obvinění zvolit, byla jim přidělena ze seznamu prověřených spolehlivých advokátů vhodných pro zinscenovaný proces. Tento seznam si vedl Státní soud, jak je již uvedeno v předchozí podkapitole. Proces s Miladou Horákovou a spol. byl první velký politický proces, na jehož přípravě se velmi významně podíleli sovětsí poradci. Poprvé v něm byly používány jejich útrpné metody výslechu a předem naučené „scénáře“ otázek a odpovědí v průběhu procesu, proto se nelze divit absurdní situaci, kdy místo toho, aby se obžalování oproti takové „obhajobě“ postavili, tak svým „obhájčům“ poděkovali.⁶²⁸

Tím, že byl v politickém procesu obviněnému určen obhájce, bylo porušeno právo dle ust. § 144 odst. 4 podrobných ustanovení Ústavy 9. května 1948. Určený advokát však dával režimu jistotu kontroly a předvídatelnosti obhajoby, která hrála předem připravenou roli. Obhajoba byla de facto omezena pouze na hlavní líčení, v přípravném řízení umožněna nebyla s poukazem na tuto možnost v soudním řízení. Obžalovaní se tak mohli setkat se svými obhájci často až těsně před soudním procesem, a to zpravidla na omezený čas za přítomnosti příslušníka vězeňské stráže.⁶²⁹ Jak vyplývá z nařízení Ministerstva spravedlnosti, obhájci měli být všichni svoláni a upozorněni na tuto skutečnost s odůvodněním, že se tak děje, aby nedocházelo k vynášení zpráv. Rovněž byli upozorněni na to, že jsou povinni hlásit případy, kdy se z obhajoby dozvědí o dalších trestných činech obviněného podle

⁶²⁶ Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a spol., autor neúveřejněn, Ministerstvo spravedlnosti 1950, reprint původního vydání, Levné knihy KMa, 1. vydání, Praha 2008, str. 257

⁶²⁷ Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a spol., autor neúveřejněn, Ministerstvo spravedlnosti 1950, reprint původního vydání, Levné knihy KMa, 1. vydání, Praha 2008, str. 258

⁶²⁸ Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a spol., autor neúveřejněn, Ministerstvo spravedlnosti 1950, reprint původního vydání, Levné knihy KMa, 1. vydání, Praha 2008, str. 265, 268

⁶²⁹ Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum Praha, 1990, str. 212, 213

zákona na ochranu lidově demokratické republiky.⁶³⁰ Obhajoba nebyla do přípravy politického procesu na rozdíl od prokuratury a částečně i soudu zapojována. V monstrprocesech si byl režimu loajální obhájce ex offio vědom své pomocné úlohy, jejímž hlavním cílem bylo nepřekážet práci soudů a prokurátora a přesvědčit obžalovaného ke spolupráci. Zajisté si to uvědomoval i advokát Arthura Londona, obžalovaného v procesu s Rudolfem Slánským, který klientovi zdůrazňoval, že jedině chování před soudem může Londonův osud příznivě ovlivnit.⁶³¹ Ještě dál zašel JUDr. Synek, který klienta přesvědčoval, aby potvrdil své výpovědi z přípravného řízení, neboť jiné polehčující okolnosti prý nevidí, což tento advokát uvedl i při soudním líčení a tím jeho obhajoba skončila.⁶³²

Je také nutné si uvědomit, že obvinění v politických procesech se odmítali aktivně hájit poté, co prošli fyzickým a psychickým nátlakem, a místo toho se z paměti naučili, jak budou odpovídat prokurátorům a soudcům při soudním jednání. Pokud se přesto obvinění nedrželi daného textu a role, bylo to důvodem kritiky při hodnotících poradách soudu a prokuratury, takže zaznívaly takové výtky, jako že „*Slavkovský proces byl špatně veden proto, že se dovolilo Sázavskému mluvit*“.⁶³³ Tím, že se obvinění nebránili, mohli zajisté narušit práci obhajoby, ale i přes tyto okolnosti mohli obhájci pozorovat, že práva jejich mandantů byla omezena natolik, že to znemožňovalo vlastní výkon jejich funkce, což bylo v rozporu i s omezenými právy obhajoby formulovanými v trestním řádu 1950. Hodnocení úrovně vybraných obhájců činných před Státním soudem provedlo i Ministerstvo spravedlnosti v rámci „Zprávy o hodnocení procesů u Státního soudu“, ve které taktéž kritizuje obhajobu, paradoxně však pro její nulový efekt: „*Tito vesměs během líčení chovají se pasivně a jejich činnost omezuje se na závěrečná vystoupení v obhajovacích řečech. Nelze proto mluvit o skutečné iniciativní obhajobě tak, jak ji očekáváme od obhájců socialistického typu. Ze závěrečných řečí obhájců jsou stále patrné nedostatky politické vyspělosti a hlavně neschopnost třídního rozboru projednané věci a osoby pachatele, z něhož má obhájce vycházet. Obhajoba vesměs vyzní formálně, bez patřičného vlivu na soud.*“⁶³⁴

I přes uvedená negativa je třeba dodat, že zvláště v advokacii se mohli komunisté spolehnout pouze na úzký okruh advokátů, a to hlavně těch ze seznamu Státního soudu. Absolutní většině advokátů nebylo, jak bylo výše řečeno, dovoleno vykonávat praxi, i přesto ale neoficiálně právní poradou pomáhali. Soudní procesy v politických trestních kauzách neprobíhaly v první instanci pouze

⁶³⁰ Národní archiv, Praha, fond 100/52, Alexej Čepička, karton 17, archivní jednotka 114. Zápis z porady Ministerstva spravedlnosti ze dne 2. 3. 1950

⁶³¹ Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum Praha, 1990, str. 213

⁶³² Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum Praha, 1990, str. 213

⁶³³ Zápis o pracovním aktivu brněnského Státního soudu a brněnské Státní prokuratury ze dne 5. 12. 1950.

In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 1, str. 39

⁶³⁴ Národní archiv, Praha, fond 02/5, Politický sekretariát ÚV KSČ, karton 21, archivní jednotka 166, Organizační sekretariát ÚV KSČ 14. 5. 1952, bod 19

u Státního soudu či později u krajských soudů, ale též u okresních soudů, kde byly projednávány často v tajnosti a neveřejně, protože nebyly tak dokonale připravené a sehrané, a zde se mohli uplatnit i ostatní advokáti. Například JUDr. Ludmila Turečková zastupující herečku Jiřinu Štěpničkovou, která byla za pokus o opuštění republiky obžalovaná z velezrady a vyzvědačství, nemohla ani nahlédnout do spisu, poznámky o případu musela odevzdat a po procesu byla předvolána před komisi, jež jí vytýkala, že klientku skutečně hájila.⁶³⁵

Pád kultu osobnosti po roce 1956 se v advokacii projevil snahou o revizi některých procesů, snahy však brzdila konzervativní část komunistické strany, která situaci udržela pod kontrolou. K rehabilitacím mezi advokáty, kterým byla zakázána činnost, docházelo zvolna až po vydání nové ústavy v roce 1960. Nicméně ještě v roce 1957 vyjádřil oficiální linii strany generální prokurátor Bartuška takto: „*Někteří advokáti se nám pokoušejí uplatňovat otázky procesních záruk úzce a jednostranně jen v zájmu obviněného, při čemž sklouzávají na to, že proti sobě stavějí zájmy osobnosti a zájmy společnosti.*“⁶³⁶

Přes zákonem formálně dané lepší možnosti obhajoby byly i v 60. letech možnosti advokátů v obraně klienta obviněného z politicky motivovaného trestného činu nadále omezené. Například stále ještě existoval tajný seznam advokátů s oprávněním obhajovat v určitých trestních procesech.⁶³⁷ V advokátní poradně v Hyberské ulici v Praze bylo nalezeno odposlouchávací zařízení.⁶³⁸ Obhájce, který si při soudním přelíčení dovolil položit v zájmu klienta „nevhodnou otázku“, mohl být předvolán orgánem sdružení advokátů k vysvětlení svého jednání.⁶³⁹

Po likvidaci Pražského jara, v nové vlně represí normalizačního režimu v 70. letech, uvádí Charta 77 ve svém dokumentu celou řadu překážek kladených obhajobě. Advokáti se například mohli se svými klienty setkat zpravidla až po dvou nebo třech měsících vazby, obvykle až při seznamování s výsledky vyšetřování.⁶⁴⁰ Na rozdíl od prokuratury či soudů však neměla komunistická strana nikdy zajištěnou loajalitu advokátů. Někteří advokáti neváhali převzít zastupování politicky pronásledovaných, na což mohli doplatit i svou kariérou. Příkladem může být JUDr. Josef Danisz, jenž zastupoval signatáře Charty 77 Jiřího Chmela z Mostu a který byl za zmínku o brutálních

⁶³⁵ Träger, J., Jiřina Štěpničková vypovídá, Divadelní noviny, ročník 1968, č. 22, str. 8, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=DivN/11.1967-1968/22/8.png> (ke dni 16. 12. 2014)

⁶³⁶ Z diskuze na zasedání ÚV KSČ 13.-14. 6. 1957, soudruh Jan Bartuška, Rudé právo, 21. 6. 1957, str. 5, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1957/6/21/5.png> (ke dni 16. 12. 2014)

⁶³⁷ Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum Praha, 1990, str. 215

⁶³⁸ Ruml, J., Dotaz pro ministra vnitra ohledně 4T69/66, Literární listy, ročník 1/1968, číslo 4, strana 5, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitL/1.1968/4/5.png> (ke dni 18. 12. 2014)

⁶³⁹ Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum Praha, 1990, str. 215

⁶⁴⁰ Dopis prezidentu republiky ve věci nezákonně několikrát prodlužované vazby Ing. Rudolfa Battěka, mluvčího Charty 77. In Informace o Chartě 77, ročník 4, č. 2, str. 3, 5, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1981/INFOCH_02_1981.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

vyšetřovacích metodách Státní bezpečnosti a za přirovnání těchto metod k procesům let padesátých trestně stíhán pro útok na veřejného činitele dle ust. § 156 odst. 2 trestního zákona 1961.⁶⁴¹ Následně mu bylo zrušeno jeho členství v pražském Městském sdružení advokátů s odůvodněním, že „...bylo zjištěno, že nad rámec právní pomoci a bez přímé souvislosti s obhajobou vystupoval způsobem, který je v rozporu s právy a povinnostmi advokáta uloženými zákonem o advokacii“.⁶⁴² Při projednávání jeho věci před závodním výborem Městského sdružení advokátů dne 8. 1. 1979 mu byla mimo jiné položena otázka: „Když vy tolik těch chartistů hájíte, jaký je váš politický postoj k těmto kauzám?“ Odpověď JUDr. Danisze vystihuje postoj nejen jeho, ale i ostatních advokátů, kteří se nebáli obhajovat na objednávku pronásledované osoby: „Pokud jich tolik hájím, dělám to proto, že je jiní kolegové hájit nechtějí.....a dokonce mi je posílají.....Můj politický postoj je patrný z toho, že jsem jen důsledně plnil své povinnosti, jak mi je ukládá zákon o advokacii, to jest, že jsem využíval všech zákonných prostředků k obhajobě svých klientů.“⁶⁴³ Obdobně byl postižen JUDr. Ján Čarnogurský, který v obhajobě Drahomíry Šinoglové, souzené na rozepisování literárních děl nonkonformistických autorů, dle usnesení bratislavského sdružení advokátů ze dne 14. 4. 1981 „.....postupoval v rozpore s právnym poriadkom, socialistickým právnym vedomím, záujmami socialistické spoločnosti...“⁶⁴⁴

Pokud srovnáme roli obhájců v politických procesech 70. a 80. let s rolí jejich předchůdců z let padesátých, zjistíme, že advokáti doby normalizace již minimálně neměli předem nadiktovaný scénář a že někteří se snažili práva svých klientů skutečně prosazovat, nicméně jejich možnost ovlivnit výsledek či dokonce dosáhnout zprošťujícího rozsudku byla minimální.

6.4. Justiční zločiny komunismu a jejich potrestání

V práci uváděný pojem „politické trestné činy“ lze klasifikovat podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o soudní rehabilitaci 1990“), jako „.....činy, které v rozporu s principy demokratické společnosti respektující občanská politická práva a svobody zaručené ústavou a vyjádřené v mezinárodních dokumentech a mezinárodních právních normách zákon označoval za trestné“,⁶⁴⁵ respektive trestně stíhané a trestané činy, které směřovaly

⁶⁴¹ Informace o Chartě 77, č. 12, r. 1978, str. 10, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1978/INFOCH_12_1978.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

Informace o Chartě 77, č. 15, r. 1978, str. 19, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1978/INFOCH_15_1978.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

⁶⁴² Dopis Městského sdružení advokátů JUDr. Daniszovi ze dne 13. března 1979.

In Informace o Chartě 77 – ročník druhý /1979/ - č. 4, str. 8 a 9, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1979/INFOCH_04_1979.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

⁶⁴³ Informace o chartě 77 – ročník druhý /1979/ - č. 4, str. 8 a 9, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1979/INFOCH_04_1979.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

⁶⁴⁴ Informace o Chartě 77 – ročník čtvrtý (1981) – č. 5, str. 8, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1981/INFOCH_05_1981.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

⁶⁴⁵ Ust. § 1 odst. 1 zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o soudní rehabilitaci 1990“)

k uplatnění práv a svobod občanů zaručených ústavou a které byly československými trestními zákony prohlášeny za trestné v rozporu s mezinárodním právem.⁶⁴⁶ Lze dodat, že se jednalo i o takové činy, které byly trestně postihovány nejen v rozporu s mezinárodním právem, ale často i v rozporu s vnitrostátními normami, když užití příslušných ustanovení hmotněprávních trestních norem bylo dovozováno na základě notorií. Neoprávněně stíhané a pravomocnými soudními rozhodnutími v období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990 trestané činy podle zákona o soudní rehabilitaci konkretizuje ust. § 2 a § 4 zákona o soudní rehabilitaci 1990, pod něž lze podřadit skutky spáchané po 5. 5. 1945 podle uvedených ustanovení zákona na ochranu republiky 1923, zákona na ochranu lidově demokratické republiky, trestního zákona 1950, trestního zákona 1961 atd. Některá neoprávněně odsuzující soudní rozhodnutí byla zrušena ke dni vydání ze zákona, jiná podléhala soudnímu přezkumu v řízení zahájeném na návrh odsouzeného a jiných oprávněných osob.

K pojmu „politický trestný čin“ lze z opačné roviny vztáhnout i pojem „justiční zločin“ jako zločinné jednání při přípravě, vyhlášení a vykonání protiprávního odsuzujícího rozsudku.

6.4.1. Justiční zločiny komunismu

Přesné počty všech obětí komunistické justice je poměrně složité určit. Například vyčíslení „justičních vražd“ nebo „počtu odsouzených ve zmanipulovaných procesech“ jsou obtížná pro nejistý obsah uvedených pojmů. U obětí spadajících do kategorií „zahynuvších při odbojových akcích“ a „při zatýkání“ je problém obdobný, navíc ovšem nemusí být celá řada případů podchycena v soudních a vyšetřovacích spisech.

Problémem je i vlastní interpretace těchto počtů. Otázkou je, zda-li je možné získat z těchto čísel nějakou skutečnou informaci, zda se nejedná o zavádějící údaje. Příkladem mohou být případy zemřelých ve vězeňských zařízeních. V celkovém počtu případů jsou samozřejmě i úmrtí násilná, na nichž se podíleli příslušníci bezpečnostního aparátu. Dále tento souhrn obsahuje úmrtí v důsledku nehod, sebevražd z nejrůznějších pohnutek nebo onemocnění, kdy lze jen obtížně dovodit příčinnou souvislost s pobytem ve vězeňském zařízení. Naopak celkový počet často nezahrnuje vězně, jimž byl v důsledku nevléčitelného onemocnění přerušen krátce před úmrtím trest. U řady případů lze jen obtížně zjistit charakter činu, za nějž byl zemřelý vězněn. Dále nelze v těchto počtech zohlednit rozdílné podmínky výkonu trestu na počátku a na konci sledovaného období.

⁶⁴⁶ Ust. § 1 odst. 2 zákona o soudní rehabilitaci 1990

K nepodmíněnému trestu odnětí svobody bylo v Československu v letech 1948 - 1989 odsouzeno z politických důvodů 205 486 osob.⁶⁴⁷ Z politických důvodů bylo popraveno 248 osob, z toho 247 mužů a jedna žena (Milada Horáková), v čemž je rovněž zahrnuto i 12 prominentních komunistů včetně bývalého generálního tajemníka ÚV KSČ Rudolfa Slánského. Mnozí z popravených byli odsouzeni za politické trestné činy v souběhu s trestnými činy kriminálními. V některých případech je hranice mezi těmito dvěma skupinami nezřetelná.⁶⁴⁸

Ve vězeňských zařízeních zemřelo asi 4 500 osob.

Pro doplnění počtu obětí je ještě vhodné se také zmínit i o neúspěšných pokusech o překročení hranic na Západ, při kterých zahynulo nejméně 282 lidí.⁶⁴⁹ Přesto v letech 1948 - 1987 (údaje za léta 1988 - 1989 nejsou zatím k dispozici) odešlo do zahraničí bez povolení československých úřadů 170 938 občanů.⁶⁵⁰

Rehabilitováno podle zákona o soudní rehabilitaci 1990 bylo asi 208 000 osob. Řádově několik set osob bylo rehabilitováno na přelomu 60. a 70. let podle zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci (dále jen „zákon o soudní rehabilitaci 1968“).⁶⁵¹

Do táborů nucených prací bylo v letech 1948 - 1953 komisemi zařazeno 21 440 osob, ovšem někteří internaci z různých důvodů nenastoupili, takže počet internovaných pravděpodobně nepřesáhl 20 000 osob.⁶⁵² V letech 1950 - 1954 prošlo pomocnými technickými prapory a technickými prapory cca 60 000 osob, z nichž bylo z politických důvodů zařazeno asi 22 000 osob.⁶⁵³

Z uvedených čísel o počtu odsouzených z politických důvodů je zřejmé, že veřejné, obecně známé politické procesy tvořily pouze špičku ledovce justiční nezákonnosti (Státní soud v období od 1. 10. 1948 do 1. 1. 1953 odsoudil 27 000 osob)⁶⁵⁴. Přesto právě politické procesy a z nich pocházející rozsudky vyvolaly a dodnes vyvolávají největší emoce. Některé z těchto procesů byly

⁶⁴⁷ Počet zjištěn na základě statistického zpracování údajů o počtu osob rehabilitovaných zákonem č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci. Pramen: Kolektiv autorů, Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989, statistický přehled, Sešity ÚSD AV ČR, svazek 12, Praha 1993

⁶⁴⁸ Liška, O. a kol., Vykonané tresty smrti Československo 1918-1989, Sešity ÚDV č. 2, Praha 2000

⁶⁴⁹ Archivní fondy Archivu MV ČR – výzkum Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR

⁶⁵⁰ Národní archiv, Archiv ÚV KSČ, fond 02/1 sign. P 66/88 č. j.: P4570

⁶⁵¹ Benko, J., Zvláštní zpráva o vyhodnocení postupu státních zastupitelství a bývalé prokuratury při uplatňování ustanovení zákona č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci, od 1. 7. 1990 do 30. 6. 1996

⁶⁵² Kaplan, K., Tábory nucené práce v Československu v letech 1948-1954, 2. vydání, Nakladatelství R a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1992

⁶⁵³ Bílek, J., Pomocné technické prapory 1950-1954, Nakladatelství R a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1992

⁶⁵⁴ Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953 (2.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 86

koncipovány jako „monstrprocesy“ a staly se předmětem rozsáhlých mediálních kampaní. Zároveň se vyznačovaly exemplární tvrdostí trestů, často těch absolutních.

Politické procesy měly posloužit více cílům. Prostřednictvím nutného odstranění „nepřátel socialismu“ sloužily k prosazení a zajištění mocenského monopolu komunistické strany ale i k uspokojení požadavků sovětských mocenských kruhů. Veřejné procesy působily jako neúčinnější prostředek psychózy strachu a vytvářely tíživou atmosféru podezřívání, politické hysterie a „agentománie“. Poskytovaly rovněž možnost svádět hospodářské a jiné problémy na vnitřní a vnější vlivy zosobněné „rozvraceči lidově-demokratického zřízení“ či agenty „imperialismu“, „sionismu“, či Vatikánu nebo „zrádcovské Jugoslávie“. Tak zároveň fungovaly jako jedno z řešení trvalého napětí mezi společností, občany a mocenským monopolem, nabízely způsob likvidace skutečných i vymyšlených odpůrců a kritiků režimu stejně jako způsob řešení sporů a konfliktů, které vznikaly v řadách nositelů a vykonavatelů moci.⁶⁵⁵

Politické procesy konce 40. let a první poloviny 50. let se lišily podle výběru obětí, který probíhal na podkladě aktuálních problémů. Nejdříve bylo nutné se vyrovnat s následky Února 1948. V reakci na mocenský puč komunistů vytvořili někteří bývalí představitelé demokratických stran a některé osobnosti tzv. „III. odboj“. V létě 1948 se objevilo větší množství letáků s výzvami k odporu, na jejichž podkladě se konaly procesy, ve kterých bylo odsouzeno více než 1 000 osob. Na první vlnu emigrace reagovalo komunistické ústředí procesem s údajnými exilem organizovanými vrahy komunistického funkcionáře A. Schramma, s M. Chocem s spol.

Došlo i na „zúčtování“ s nepohodlnými bývalými představiteli demokratických stran. Už na jaře 1948 proběhly procesy s 26 vedoucími funkcionáři Demokratické strany Slovenska. V květnu 1948 se konal proces s 22 obžalovanými v tzv. „špionážní aféře v Mostě“. Ve vykonstruovaném procesu taktéž Státní bezpečnost obvinila bývalého ministra spravedlnosti za národní socialisty Prokopa Drtinu. Ten byl podle ní odpovědný za balíčky s výbušninami zaslanými třem nekomunistickým ministrům vlády v létě 1947. I když mezi těmito ministry, kterým byly balíčky adresovány, byl i sám Drtina, Státní bezpečnost uzavřela vyšetřování tzv. „Křčmaňské aféry“ jako provokaci národních socialistů, bez ohledu na to, že ještě před Únorem 1948 byly ve věci obviněné osoby spojené s KSČ.

Vrcholem pronásledování bývalých představitelů demokratických stran byl jeden z největších a nejvýznamnějších „monstrprocesů“, tzv. „proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice –

⁶⁵⁵ Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953 (2.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 83

Horáková a společníci“.⁶⁵⁶ K největším patřil i vzhledem k počtu obžalovaných. Na hlavní proces s Miladou Horákovou a spol. navazovaly desítky dalších procesů s celkovým počtem 639 obžalovaných. Výsledkem hlavního procesu byly čtyři tresty smrti (mezi odsouzenými a popravenými byla i Horáková, jako první a jediná žena popravená komunistickým režimem z politických důvodů), čtyři tresty doživotní a pět trestů dlouhého žaláře v rozmezí 15 až 28 let, osvobozen nebyl nikdo. Včetně následných procesů bylo uděleno celkem deset trestů smrti, 48 doživotních trestů a další tresty odnětí svobody v souhrnné délce 7 830 let.⁶⁵⁷ Vedle hlavních trestů byly uloženy i peněžité tresty ve výši 12 145 000,- Kčs a téměř u všech odsouzených došlo ke konfiskaci majetku.⁶⁵⁸

JUDr. Milada Horáková, členka ústředního výboru národních socialistů, která po Únoru 1948 složila sama svůj poslanecký mandát, usilovala o sjednocení izolovaných opozičních skupin v přípravě na střetnutí se s komunisty o demokratický charakter republiky.⁶⁵⁹ Přestože Horáková skutečně organizovala domácí odboj a byla i ve spojení se zahraniční emigrací, především s bývalým předsedou národních socialistů Petrem Zenklem,⁶⁶⁰ nedisponovali vyšetřovatelé přímými důkazy. Proces byl postaven na vynucených přiznáních zaznamenaných v záznamu z průběhu hlavního líčení.⁶⁶¹

Rehabilitační řízení v případě Milady Horákové a spol. bylo zahájeno již v roce 1968, nicméně v důsledku následného vývoje chyběla politická vůle jej dokončit, proto až koncem června 1990 rozhodla tehdejší Generální prokuratura o zastavení stíhání obviněných, protože nebyly zjištěny skutky, pro které byli obvinění stíháni.⁶⁶²

V rámci procesů s bývalými důstojníky československé armády byl na objednávku Kremlu odsouzen a popraven bývalý zástupce náčelníka generálního štábu, účastník zahraničního odboje a velitel československé vojenské mise v SSSR divizní generál Heliodor Píka.⁶⁶³ Celé řízení však bylo záměrně vedeno jako způsob fyzické likvidace člověka, který byl svědkem poměrů v tajných službách SSSR. Případ si totiž vzal za svůj Karel Vaš, který tak činil na pokyn svého nadřízeného, Bedřicha Reicina, náčelníka 5. oddělení Ministerstva národní obrany, a rezidenta NKVD a diplomata SSSR v Československu Michaila Makaroviče Chazanova, jemuž mimo jiné bez zákonných důvodů předával

⁶⁵⁶ Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a společníci, autor neuveden, Ministerstvo spravedlnosti 1950, reprint původního vydání, Levné knihy KMa, 1. vydání, Praha 2008, obálka

⁶⁵⁷ Kaplan, K., Největší politický proces: M. Horáková a spol., 1. vydání, Doplněk, Brno 1995, str. 172

⁶⁵⁸ Ivanov, M., Justiční vražda, aneb smrt Milady Horákové, 1. vydání, XYZ, Praha 2008, str. 265

⁶⁵⁹ Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Paseka, Praha, Litomyšl 2011, str. 569

⁶⁶⁰ Ivanov, M., Justiční vražda, aneb smrt Milady Horákové, 1. vydání, XYZ, Praha 2008, str. 163

⁶⁶¹ Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a společníci, autor neuveden, Ministerstvo spravedlnosti 1950, reprint původního vydání, 1. vydání, Levné knihy KMa, Praha 2008

⁶⁶² Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Paseka, Praha, Litomyšl 2011, str. 574

⁶⁶³ Blíže k důvodům stíhání gen. Píky viz podkapitola 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

průklepy protokolů o výslechu Píky, i když ve věci působil jako vyšetřující soudce. Tuto Vašovu činnost charakterizuje Městský soud v Praze jako jednání v rozporu s ust. § 112 zákona č. 131/1912 ř. z., o vojenském trestním řádu.⁶⁶⁴ Vaš měl být z případu Píky vyloučen, protože vystupoval ve všech jeho stádiích v různých funkcích, což vylučovalo jeho nepodjatost. Nejprve byl v době převzetí případu gen. Píky jako prokurátor ve funkci náměstka vrchního vojenského prokurátora, dále jako vyšetřující soudce u Státního soudu v Praze a nakonec jako referent Státní prokuratury, který vypracoval koncept obžaloby a účastnil se hlavního líčení.⁶⁶⁵ Jak konstatuje Městský soud v Praze, Karel Vaš tak rozhodující měrou „.....přispěl k nespravedlivému odsouzení poškozeného divizního generála Heliodora Píky, mimo jiné i na základě falešných důkazů, upravených výpovědí a dopuštěním nátlaku na poškozeného, který nakonec podepsal zkreslené výpovědi připravené Vašem jen v naději, že bude moci hlavního líčení prokázat svou nevinu, což mu však umožněno nebylo“.⁶⁶⁶

Generál Píka byl rehabilitován na žádost jeho syna a jeho bývalého obhájce Rastislava Váhala s podporou prezidenta republiky Ludvíky Svobody, kdy Vyšší vojenský soud v Příbrami zrušil rozsudek Státního soudu a zprostil jej v plném rozsahu obžaloby s odůvodněním, že „...nebylo prokázáno, že se staly skutky, pro něž byl stíhán“.⁶⁶⁷

Na popud Bedřicha Reicina, později popraveného jako člena „Slánského protistátního spikleneckého centra“, se stal obětí provokace pplk. Josefa Hrušky a jím vytvořené odbojové skupiny Pravda vítězí brigádní generál Kutlvašr.

Mezi více než 200 v případě souzenými byli mj. i dva studenti Právnické fakulty UK v Praze Karel Bacílek ml.⁶⁶⁸ a Boris Kovaříček,⁶⁶⁹ odsouzení k trestu smrti, jenž byl vykonán. Na památku Karla Bacílka ml., Borise Kovaříčka a Veleoslava Wahla, odsouzeného a popraveného v jiné trestní kauze, byla na budově fakulty umístěna pamětní deska.

Spíše než rozsudek Státního soudu v Praze, odsuzující Kutlvašra na doživotí, a poněkud překvapivě agenta-provokatéra Hrušku k trestu smrti,⁶⁷⁰ je zajímavý vývoj rehabilitačních snah

⁶⁶⁴ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 15. 6. 2001, vedený pod sp. zn. 56 T 7/2001, dostupný na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 2. 1. 2015)

⁶⁶⁵ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 15. 6. 2001, vedený pod sp. zn. 56 T 7/2001, dostupný na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 2. 1. 2015)

⁶⁶⁶ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 15. 6. 2001, vedený pod sp. zn. 56 T 7/2001, dostupný na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 2. 1. 2015)

⁶⁶⁷ Benčík, A., Richter, K., Vražda jménem republiky, 3. vydání, Ostrov, Praha 2006, příloha XXVII.

⁶⁶⁸ Blíže viz <http://www.ustrcr.cz/cs/karel-bacilek> (ke dni 2. 1. 2015)

⁶⁶⁹ Blíže viz <http://www.ustrcr.cz/cs/boris-kovaricek> (ke dni 2. 1. 2015)

⁶⁷⁰ Rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 16. 5. 1949, vedený pod sp. zn. Or 172/49. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl III., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 3, str. 34-48

ve prospěch Kutlvašra i Hrušky. Opětovné rozhodování v kauze ve prospěch Hrušky a Kutlvašra dokládá úroveň komunistického soudnictví v 60. letech a prvotní účel rehabilitace coby nápravy křivd především v komunistických řadách. Zatímco v rozsudku ze dne 17. 12. 1965 Městský soud v Praze zrušil rozsudek Státního soudu ze dne 16. 5. 1949 v části týkající se agenta Hrušky a povolil obnovu řízení za konstatování, že obžalovaného Josefa Hrušku nelze považovat ani za provokatéra, který by jiné osoby nabádal ke spáchání trestné činnosti, když jednotliví spoluobžalovaní J. Hrušky řídili a organizovali protistátní činnost i sami;⁶⁷¹ v rozsudku ze dne 16. 5. 1968 rozhodl Městský soud v Praze na základě stejných podkladů též o nevině Karla Kutlvašra, když Hruška, v té době již zproštěný obžaloby, byl označen za toho, kdo celou činnost vyprovokoval.⁶⁷²

Neúspěšné úsilí o ovládnutí církvi státem mělo svůj odraz i v politických procesech. Došlo např. k úmrtí faráře Josefa Toufara na následky mučení, a to ještě v době před konáním procesu ve věci tzv. „Číhošťského zázraku“ zinscenovaného Státní bezpečností.⁶⁷³ Poté, co se nepodařilo případ faráře Toufara dovést do konce, hledala KSČ jiné subjekty vhodné pro vykonstruovaný proces namířený proti církvím. Na jaře 1950 se konal proces s představiteli řádů, po němž došlo k nočnímu přepadení mužských klášterů, odkud bylo odvečeno 2 376 řeholníků, a po dalším půlroce 8 000 řeholnic. Všichni byli internováni v tzv. „soustředovacích kláštorech“.⁶⁷⁴ V listopadu 1950 začal proces s pomocníky biskupů.⁶⁷⁵

Kněží byli i mezi obžalovanými v případě Babice, největším z tzv. „kulackých procesů“⁶⁷⁶ se zemědělci. Úkolem StB bylo připojit některé z kněží k odbojovým skupinám, a tím je kriminalizovat.⁶⁷⁷ Hlavním cílem bylo zastrašení odpůrců kolektivizace a zhanobení římskokatolické církve. Zkrácený popis okolností případů Babice je následující: Dne 2. 7. 1951 došlo k útoku, při kterém byli zavražděni tři členové místního národního výboru. „Teroristickou bandu“ vedl podle novinových článků Ladislav Malý, agent „západních imperialistů“,⁶⁷⁸ ve skutečnosti však agent-provokatér StB. Ten spolu s Antonínem Mityskou vraždu spáchal, další členové skupiny hlídali

⁶⁷¹ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 4. 4. 1966, vedený pod sp. zn. 1 T 18/65. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl III., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 11, str. 76-78

⁶⁷² Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 16. 5. 1968, vedený pod sp. zn. 1 T 7/68. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl III., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 11, str. 82-87

⁶⁷³ Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Praha, Litomyšl 2011, str. 563

⁶⁷⁴ Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Praha, Litomyšl 2011, str. 564

⁶⁷⁵ Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Praha, Litomyšl 2011, str. 564

⁶⁷⁶ Kuklík, J., Dějiny československého práva 1945-1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011, str. 129

⁶⁷⁷ Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, str. 17

⁶⁷⁸ Cekotová, L., Babický farář Drbola, článek ze dne 18. 7. 1951, Rudé právo. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 22, str. 165

před budovou. Několik členů ozbrojené skupiny, včetně Malého, bylo později zabito při potyčce s bezpečnostními jednotkami. Antonín Mýtyska byl zadržen. S ním a s dalšími 13 osobami, které byly obžalovány z velezrady, sabotáže a vraždy či pomoci k ní, proběhl na zasedání Státního soudu konaného v Jihlavě ve dnech 12. až 14. 7. 1951 první ze dvou „monstrprocesů“ dle pokynu KSČ, které měly být náležitě využity v médiích.⁶⁷⁹ Na ně poté navazovalo několik dalších menších procesů. O výsledku prvního procesu v Jihlavě, jak je v práci uvedeno výše, rozhodl předem politický sekretariát ÚV KSČ.⁶⁸⁰ V jihlavském procesu bylo v souladu s usnesením politického sekretariátu ÚV KSČ vyneseno sedm rozsudků trestu smrti, dva rozsudky na doživotí a pět dlouhodobých trestů odnětí svobody a konfiskace majetku všech odsouzených. V druhém monstrprocesu se 17 obžalovanými v čele s knězem Janem Bulou, který se uskutečnil 13. až 15. 11. 1951 v Třebíči, byl Jan Bula odsouzen k trestu smrti, další osoby buď k doživotí či k dlouhodobému vězení.⁶⁸¹ Tresty smrti byly vynášeny i v následných menších procesech, kde bylo odsouzeno více než 100 osob. Zde průběh procesů a jejich výsledky určovala povětšinou bezpečnostní pětka KV KSČ v Jihlavě.⁶⁸² Posledním popraveným se tak stal v roce 1953 Stanislav Plichta, který měl v důsledku zranění při přestřelce ochrnutou dolní polovinu těla, a proto jej museli pod šibenici přinést.⁶⁸³ Odvolání odsouzených byla zamítnuta, stejně tak žádosti o milost.⁶⁸⁴

Při hodnocení úrovně práva na spravedlivý proces v babických procesech lze vycházet nejen z rozsudku Nejvyššího soudu ČR ve věci bývalého soudce Státního soudu v Praze JUDr. Pavla Vítka, kterému se věnuje následující podkapitola 5.4.2. Potrestání justičních zločinů komunismu, ale i z rozsudku Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, kterým byli soudně rehabilitováni obvinění z trestného činu vraždy (A. Mýtyska), pomoci k vraždě (A. Plichta a A. Roupec) a návodu k vraždě (V. Drbola).⁶⁸⁵ Soud konstatoval, že už výpovědi obviněných a svědků v přípravném řízení jsou nepoužitelné, protože byly získány v rozporu s tehdy platným trestním řádem 1950.⁶⁸⁶ Proces proti obviněným probíhal „...v nenávistné a hysterické atmosféře, vyvolané sdělovacími prostředky“.⁶⁸⁷

⁶⁷⁹ Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, str. 24

⁶⁸⁰ Viz podkapitola 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

⁶⁸¹ Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Praha, Litomyšl 2011, str. 577

⁶⁸² Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, str. 24

⁶⁸³ Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Praha, Litomyšl 2011, str. 577

⁶⁸⁴ Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, str. 30-31

⁶⁸⁵ K Václavu Drbolovi blíže vyjádření bývalého soudce Státního soudu JUDr. Pavla Vítka v podkapitole 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

⁶⁸⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 Tzn 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument 49, str. 251-260

⁶⁸⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 Tzn 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument 49, str. 251-260

Celé trestní řízení bylo „...neobjektivní a neregulérní, poznamenané komunistickou ideologií a silně zpolitizované“.⁶⁸⁸ Obžaloba sama o sobě byla „...snůškou politických frází a postrádala základní náležitosti předepsané tehdy platným trestním řádem“.⁶⁸⁹ Trestnost jednání byla v obžalobě a následně i v soudním řízení před Státním soudem, které se obžaloby drželo, dovozována evidentně na základě notorií: „...přičemž o jednotlivých skutcích se lze jen dohadovat“.⁶⁹⁰ V hlavním líčení Státní soud nerespektoval ust. § 2 odst. 3 trestního řádu 1950, tedy spravedlivě rozhodovat o trestných činech, když se z protokolu o hlavním líčení dočteme, že jak soudci, tak prokurátoři místo náležitého zjišťování skutkového stavu spílali „americkým imperialistům“ a Vatikánu, přirovnávali babickou tragédií k Lidicím a jednání obviněných k jednání nacistů a anglických otrokářů, zatímco nebyly objasněny základní skutečnosti dovolující učinit závěry o vině obviněných.⁶⁹¹ Státní soud užíváním výrazů jako „teroristická banda“ v hlavním líčení, ale i v úvodu odůvodnění, kde byla zdůrazněna poučka o zostřujícím se třídním boji, odhalil svou podjatost.⁶⁹² Předseda senátu Státního soudu porušil v průběhu hlavního líčení řadu procesních ustanovení trestního řádu 1950, nezhostil se řádně poučovací povinnosti a neseznámil obviněné s obsahem jednání konaného v jejich nepřítomnosti a neumožnil jim vyjádřit se k výpovědím spoluobviněných. Z protokolu z jednání nevyplývá, zda byla obviněným dána příležitost vyjadřovat se ke všem provedeným důkazům. Konečně obviněným byli obhájci ustanoveni, z ničeho však nelze zjistit, jakým způsobem k jejich ustanovení došlo a zda-li měli obvinění možnost s nimi v rámci přípravy na hlavní líčení mluvit.⁶⁹³ Proti rozsudku Státního soudu si podali obžalovaní Mityška, Plichta a Drbola odvolání k bývalému Nejvyššímu soudu, ten však nesplnil svoji přezkumnou povinnost, nenapravit pochybení Státního soudu v souladu s ust. § 194 trestního řádu 1950, a aniž by se zabýval řádně námitkami v odvoláních uvedenými, všechna je zamítl.⁶⁹⁴

⁶⁸⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 Tzn 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument 49, str. 251-260

⁶⁸⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 Tzn 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument 49, str. 251-260

⁶⁹⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 Tzn 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument 49, str. 251-260

⁶⁹¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 Tzn 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument 49, str. 251-260

⁶⁹² Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 Tzn 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument 49, str. 251-260

⁶⁹³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 Tzn 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument 49, str. 251-260

⁶⁹⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 Tzn 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument 49, str. 251-260

Oběťmi politických procesů 50. let se nakonec stali i ti, kteří je dříve sami připravovali. V důsledku vyhrocené situace byl v souladu se stalinistickou doktrínou hledán nepřítel i ve vlastních řadách. Nejznámějším procesem s bývalými vysokými funkcionáři KSČ a StB je zajisté „proces proti vedení protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským“.⁶⁹⁵

V politických trestních věcech rozhodoval nejen Státní soud a po něm krajské soudy, ale samozřejmě i okresní soudy. Okresní soudy nevynášely tak drastické tresty, proto např. u Okresního soudu trestního v Praze v letech 1949 - 1951 bylo 85 % obžalovaných odsouzeno k trestu do jednoho roku odnětí svobody. Nejčastěji souzenými politickými proviněními bylo pobuřování proti republice, neoprávněné opuštění republiky či pokus o něj, šíření poplašné zprávy, hanobení ústavních činitelů nebo ublížení na cti prezidentu republiky, nepřekážení a neoznámení politicky motivovaného trestného činu a nakonec sdružování proti státu.⁶⁹⁶ Příkladem může být případ dvou osob obviněných z trestného činu pobuřování proti republice a ublížení na cti prezidentu republiky jakožto i hanobení spojeneckého státu, které byly odsouzeny každá „pouze“ ke třem měsícům nepodmíněně za narušení taneční zábavy v Sokolovně v Odolene Vodě, když při hraní polky „Haj husičky haj“ zpívaly její parodii s politickým podtextem.⁶⁹⁷

I v době uvolněných 60. let, kdy se začala stupňovat kritika vedoucí role KSČ ze strany obyvatelstva, docházelo v reakci na tuto kritiku k politickým procesům. Zásadním impulsem byly studentské majálesy, když nejslavnějším se stal majáles v roce 1965, při kterém bylo výrazem odporu studentstva to, že za krále majálesu byl zvolen americký básník Allen Ginsberg, jenž v té době pobýval v Praze. Reakcí komunistické moci bylo trestní stíhání některých studentů pro výtržnictví a vyloučení ze studia.⁶⁹⁸ Asi největším politickým procesem před rokem 1968 byl proces se spisovatelem Janem Benešem, který pod pseudonymem Milan Štěpka publikoval v exilovém časopise Svědectví, vydávaném v Paříži Pavlem Tigridem. Spolu s ním byli obviněni i student FAMU Karel Zámečník a v nepřítomnosti i sám Pavel Tigrid. Proces však předznamenal pozdější vývoj v 70. letech, když komunisté nemohli přehlížet mezinárodní podporu organizovanou za pomoci Amnesty International, a tak bylo původní obvinění z velezrady překvalifikováno na rozvracení republiky s nižší trestní sazbou. Beneš byl v červenci 1967 odsouzen k trestu odnětí svobody na pět let a vyloučen ze svazu spisovatelů. Trest si nevykonal celý, protože už v březnu 1968 jej, ještě před svou

⁶⁹⁵ Svědectví o tomto procesu přináší jeden z obviněných Eugen Löbl, bývalý náměstek ministra zahraničního obchodu ve své knize vydané již v roce 1968. Viz Löbl, E., Svedectvo o procese, 1. vydání, Vydavatel'stvo politickej literatúry, Bratislava 1968

⁶⁹⁶ Veselka, M., Komunistická justice a její oběti ve spisech Okresního soudu trestního v Praze 1949-1951. In Ledvinka, V. (eds.), Pražský sborník historický XXVII, 1. vydání, KLP-Koniasch Latin Press, Praha 1994, str. 155

⁶⁹⁷ Veselka, M., Komunistická justice a její oběti ve spisech Okresního soudu trestního v Praze 1949-1951. In Ledvinka, V. (eds.), Pražský sborník historický XXVII, 1. vydání, KLP-Koniasch Latin Press, Praha 1994, str. 156

⁶⁹⁸ Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Praha, Litomyšl 2011, str. 610

abdikací, omilostnil prezident republiky Antonín Novotný.⁶⁹⁹ Benešův případ a strach z mezinárodního ohlasu předurčil i další známé kauzy 70. let, jako například případ Ivana Jirouse a spol. – Plastic People of the Universe, jakož i případy postihu signatářů Charty 77, členů VONS či pořadatelů demonstrací z konce 80. let.⁷⁰⁰

6.4.2. Potrestání justičních zločinů komunismu

Soudci, prokurátoři i obhájci plnili v politických trestních řízeních roli, jakou jim přisoudily orgány KSČ. Předmětem judikatury se stala míra odpovědnosti některých z nich a otázka trestnosti jejich jednání i vzhledem k dlouhému časovému odstupu. V posuzování trestnosti jednání činitelů justice jednajících na objednávku KSČ nepanovala mezi soudy shoda, ale určující byla rozdílná kvalita důkazů stejně jako rozdílný právní názor v problematice klasifikace jednání obviněných a promlčení trestnosti.

V otázce promlčení se stala problematickou aplikace ustanovení § 67a písm. d) trestního zákona 1961,⁷⁰¹ o nepromlčitelnosti trestní odpovědnosti za některé trestné činy spáchané v době od 25. 2. 1948 do 29. 12. 1989 v souvislosti s pronásledováním jednotlivců či skupin osob z důvodů politických, rasových či náboženských, které vycházelo z ustanovení § 5 zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu, podle něhož se „.....do promlčecí lhůty trestných činů nezapočítává doba od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby“. Výše uvedenými předpisy nastolenému dilematu retroaktivního trestání, které bylo některými soudy posuzováno jako protiústavní, se musel věnovat i Ústavní soud ČR, jenž jej s ohledem ke kontextu doby za protiústavní neshledal.⁷⁰² I tento nálezh byl částí právnické obce kritizován a svého času dokonce vyvolal „válku soudů“,⁷⁰³ když významná část soudů dlouho nálezh Ústavního soudu odmítala. Do sporu s Ústavním soudem se dokonce dostal i Nejvyšší soud, než došel k názoru, že Nejvyššímu soudu nepřísluší, aby vyslovoval neústavnost nálezu Ústavního soudu publikovaného pod č. 14/1994 Sb.⁷⁰⁴

⁶⁹⁹ Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Praha, Litomyšl 2011, str. 610

⁷⁰⁰ Blíže viz podkapitoly 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů a 6.2.2. Úloha prokurátora při politické trestní perzekuci

⁷⁰¹ Trestní zákon 1961 ve znění účinném do 31. 12. 2009. Od 1. 1. 2010 ustanovení převzato i novým trestním zákoníkem 2009, kde je řazeno pod § 35 písm. c)

⁷⁰² Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn. Pl. ÚS 19/93, publikovaný pod č. 14/1994 Sb., dostupný na <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=26447&pos=6&cnt=6&typ=result> (ke dni 17. 1. 2015)

⁷⁰³ Kühn, Z., Zločin a trest. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 215

⁷⁰⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 4. 2005, vedené pod sp. zn. 15 Tdo 163/2005, dostupné na <http://www.nsoud.cz> (ke dni 19. 1. 2015)

Snaha o potrestání justičních zločinů nepřinesla takové výsledky, jaké by bylo možno očekávat, důvodem mohl být i striktní postup v intencích zákonného pozitivismu, kterého české soudy při posuzování těchto trestních kauz povětšinou užívaly. Tím česká justice navázala na model opatrné pasivní vázané aplikace práva s důrazem na formalistické a legalistické hodnoty, pozůstatku soudnictví reálného socialismu 70. a 80. let.⁷⁰⁵ Východiska při vyrovnání se zločiny komunismu jsou zřejmá z komparace rozhodování českých a německých soudů, kterou provedl Zdeněk Kühn. Zatímco česká justice při posuzování trestnosti jednání vychází z toho, zda byly porušeny tehdejší komunistické právní předpisy, německá justice se nebojí posuzovat soulad těchto předpisů s mezinárodními úmluvami, kterými byla tehdejší Německá demokratická republika v době spáchání posuzovaných skutků vázána, a to i proti výkladu zákona, který používaly státní orgány NDR.⁷⁰⁶ Československo již v době předcházející nejtěžším komunistickým zločinům přijalo Všeobecnou deklaraci lidských práv,⁷⁰⁷ přesto se jí neřídilo.

Zákonný pozitivismus a vázaná ideologie aplikace práva sehrála jistě kladnou roli v podmínkách reálného socialismu, kdy svým defenzivním přístupem soudy zabránily masovějšímu porušování zákona v neprospěch politicky pronásledovaných, ke kterému by jistě docházelo, kdyby k posuzování jejich případů docházelo aktivistickými soudy, po kterých volal Nejvyšší soud ČSSR.⁷⁰⁸ Při posuzování zločinů komunismu však naráží soudcovský formalismus na své limity. Legalistický soud se dokáže vypořádat s trestnými činy, při kterých došlo k porušení v době spáchání platných trestních předpisů. Tak tomu bylo například v případech příslušníků StB účastnících se akce „Asanace“, jejímž cílem bylo prostřednictvím psychického a fyzického nátlaku na vytypované organizátory a sympatizanty Charty 77 dosáhnout jejich nedobrovolného vystěhování z ČSSR. Pokud bylo těmto bývalým příslušníkům StB jejich protiprávní jednání dokázáno, byli odsouzeni pro trestný čin zneužívání pravomoci veřejného činitele.⁷⁰⁹ U komplikovanějších případů justičních vražd však musejí být mantinely soudcovského formalismu překročeny ve prospěch uplatnění nadčasových zásad spravedlnosti a zohlednění standardů morálky a slušnosti, o které se například opřel ve svém rozhodnutí Nejvyšší soud ČR v případě Ludmily Brožové-Polednové.⁷¹⁰

⁷⁰⁵ Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005, str. 117, 165

⁷⁰⁶ Kühn, Z., Zločin a trest. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 219

⁷⁰⁷ Usnesení Valného shromáždění OSN o Všeobecné deklaraci lidských práv přijaté dne 10. 12. 1948

⁷⁰⁸ Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005, str. 103

⁷⁰⁹ Viz pravomocný rozsudek Okresního soudu v Ústí nad Labem ze dne 11. 12. 2008 ve věci obž. Miloslava Marka, vedený pod sp. zn. 1 T 237/2004, či rozsudek Okresního soudu v Náchodě ze dne 23. 3. 2009, č. j. 11 T 150/2005-832, potvrzený usnesením Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 27. 8. 2009, č. j. 10 To 248/2009-878, ve věci obž. JUDr. Zbyňka Dudka a Mgr. Jiřího Šimáka. Vše dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 19. 1. 2015)

⁷¹⁰ Wintr, J., Metody a zásady interpretace práva, Auditorium, Praha 2013, str. 151

Přepjatým právním pozitivismem se vyznačoval rozsudek Okresního soudu v Karlových Varech, který zprostil obžaloby bývalého soudce Státního soudu v Praze JUDr. Mirko Huleju s poukazem na jeho jednání coby soudce Státního soudu v souladu s trestním řádem 1950.⁷¹¹ Dle obžaloby se měl Huleja dopustit trestného činu porušení povinnosti veřejného činitele dle trestního zákona 1950, když nepřihlédl ke skutečnostem svědčícím ve prospěch obviněného Borise Volka, jednoho z obviněných ve zinscenovaném procesu s Josefem Karolíkem a spol. konaného ve dnech 19. až 21. 3. 1952 v Hornickém domě v Jáchymově. Volek byl odsouzen k trestu smrti, jenž byl na něm vykonán. Podle soudu nebylo prokázáno, že se stal skutek, pro nějž byl obžalovaný Huleja stíhán, když zdůrazňuje, že „.....pokud státní zástupce uvedl v žalobě pouze některé zásady tehdy platného trestního řádu 1950, tzn. pečování o zachování zákonů lidově demokratické republiky a povinnost spravedlivě rozhodovat o trestných činech, nemohou být tyto zásady uvedeny izolovaně a vytrženě z kontextu tehdy platného trestního řádu, např. v základních ustanoveních § 1 odst. 2 trestního řádu 1950 je uvedeno, že projednávání věcí se má dít tak, aby vychovávalo občany k ostrážitosti vůči nepřítelům pracujícího lidu atd. V ust. § 2 tohoto zákona je uvedeno, že úkolem prokurátora a soudu v trestním řízení je pečovat o to, aby byly zachovány zákony lidově demokratické republiky, a aby jich bylo používáno v souladu se zájmem pracujícího lidu. Není proto ani reálně možné, aby soudce v té době mohl postupovat v souladu se shora uvedenými zásadami a zároveň splnil povinnost spravedlivě rozhodovat o trestných činech“.⁷¹² Mirko Huleja tedy podle soudu jako bývalý soudce Státního soudu ve (zinscenovaném)⁷¹³ procesu rozhodoval „.....podle tehdy platných zákonů a v souladu s nimi uložený trest smrti tehdejší platný trestní zákon připouštěl“.⁷¹⁴

Samozřejmě, že každý případ musí být posuzován individuálně, ale i při čtení odůvodnění je zarážející, jak se soud slepě řídí procesními pravidly, přizpůsobenými a zneužitelnými komunistickou mocí, aniž by se dotknul otázky nadčasových elementárních principů práva na spravedlivý proces či soudcovské etiky. Druhým problémem mohla být zajisté úroveň obžalobou poskytnutých důkazů, když dle soudu nebylo prokázáno, že by soudci Státního soudu byli ve svém rozhodování jakkoliv ovlivňováni z vnějšku. Autor si však dovoluje polemizovat o tom, zda ve smyslu v této práci vyloženého mechanismu zásahů komunistické moci, zejména a především do rozhodovací činnosti Státního soudu, mohla být tato kauza prosta jakéhokoliv ovlivňování. Stačí si připomenout, že nositelem vůle orgánů KSČ mohla být již samotná obžaloba tehdejšího státního prokurátora. Pokud byl rozsudek Státního soudu pojat v intencích obžaloby, lze již jen z toho odvozovat, že soudci

⁷¹¹ Rozsudek Okresního soudu v Karlových Varech ze dne 3. 2. 2003, vedený pod sp. zn. 7T 205/2002, dostupný na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 19. 1. 2015)

⁷¹² Rozsudek Okresního soudu v Karlových Varech ze dne 3. 2. 2003, vedený pod sp. zn. 7T 205/2002, dostupný na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 19. 1. 2015)

⁷¹³ Pozn. autora

⁷¹⁴ Rozsudek Okresního soudu v Karlových Varech ze dne 3. 2. 2003, vedený pod sp. zn. 7T 205/2002, dostupný na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 19. 1. 2015)

nemuseli řádně plnit svoji prováděcí a rozhodovací úlohu. Jistě závažným obviněním v této kauze je skutečnost, že soudci nepřihlíželi ke skutečnostem zásadním pro obranu Borise Volka. Uvedené hypotézy však měly být prokázány státním zástupcem i v tomto případě, což z odůvodnění nevyplývá. Obžaloba byla ve výše uvedeném případě navíc konstruována na naplnění skutkové podstaty porušení povinnosti veřejného činitele dle trestního zákona 1950.

Zásadní rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci JUDr. Pavla Vítka či JUDr. Ludmily Brožové-Polednové ztotožňovala jednání soudců či prokurátorů, které vedlo k odsouzení a popravení nevinných osob, s trestným činem vraždy.

Tam, kde je jednání bývalých soudců a prokurátorů stalinistické justice posuzováno „pouze“ jako naplňující skutkovou podstatu trestného činu porušení povinnosti veřejného činitele dle trestního zákona 1950 či zneužití pravomoci veřejného činitele dle trestního zákona 1961, se obvykle trestní řízení zastaví, protože se na ně vztahuje amnestie prezidenta republiky ze dne 9. 5. 1960.⁷¹⁵ Tomu se nejspíš chtěl vyhnout státní zástupce v trestní věci obviněného JUDr. Jána Pješčáka, DrSc., který skutek obviněného kvalifikoval jako trestný čin návodu vraždy, na který se amnestie dle ust. čl. IV čl. 4 rozhodnutí prezidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii, publikováno pod č. 54/1960 Sb. (dále jen „rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii ze dne 9. 5. 1960“), nevztahuje.

Pješčák byl obviněn z toho, že jako prokurátor navrhl dne 15. 7. 1953 u hlavního líčení proti Aloisi Jeřábkovi, vedeném u Vyššího vojenského soudu v Praze pod sp. zn. T 16/53, uložení trestu smrti, ač si byl vědom toho, že soud se tímto návrhem bude bezpodmínečně řídit, když věc byla předjednána politickými orgány ÚV KSČ,⁷¹⁶ a četaři Aloisi Jeřábkovi bude tento trest uložen, nebude mu udělena milost a trest smrti na něm bude vykonán.

Možná obava státního zástupce byla naplněna. Prvoinstanční Městský soud v Praze jednání obviněného Pješčáka překvalifikoval na porušení povinnosti veřejného činitele podle trestního zákona 1950, kterého se měl dopustit tím, že jak v obžalobě, tak při hlavním líčení neuvedl okolnosti, které by svědčily pro odlišnou právní kvalifikaci jednání poškozeného Aloise Jeřábka, když i následkem tohoto jednání došlo k nespravedlivému odsouzení Aloise Jeřábka. Pro kvalifikaci jednání obviněného jako trestného činu návodu vraždy nebylo dle soudu dostatek důkazů. Na podnět stížnosti v neprospěch obviněného podané městským státním zástupcem přezkoumal usnesení Městského soudu v Praze

⁷¹⁵ Čl. 4 rozhodnutí prezidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii, publikováno pod č. 54/1960 Sb. (dále jen „rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii ze dne 9. 5. 1960“)

⁷¹⁶ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 24. 2. 2003, vedené pod sp. zn. 1 To 32/02, dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 29. 1. 2015)

i Vrchní soud v Praze, který se s názorem soudu nižší instance ztotožnil a řízení zastavil s tím, že obviněný je účasten amnestie dle čl. V rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii ze dne 9. 5. 1960.⁷¹⁷ I když byla u Městského soudu v Praze podána nová žaloba, kde došlo ke změně v právní kvalifikaci na trestný čin vraždy, Městský soud v Praze usnesením trestní stíhání obviněného Pješčáka zastavil, protože doplněné dokazování nepřineslo nic nového.⁷¹⁸ Zásadní problém činila námitka obviněného, že není uveden žádný důkaz o tom, že by věděl o projednání věci „na politické úrovni“.⁷¹⁹ Městský státní zástupce pouze přinesl důkaz o tom, ve věci poškozeného Jeřábka rozhodoval na své 133. schůzi dne 9. 6. 1953 (tedy více než měsíc před konáním hlavního líčení) politický sekretariát ÚV KSČ, nikoliv však důkaz o tom, že by obviněný Pješčák byl o existenci takového politického rozhodnutí informován. Taktéž žádný z listinných důkazů ani výpovědi svědků nenaznačovaly, že by některý ze soudců podílejících se na odsouzení poškozeného Jeřábka měl být návrhem obžaloby vázán. I s druhým zastavením trestního řízení proti obv. Pješčákovi se ztotožnil Vrchní soud v Praze.⁷²⁰ Odmítnuto bylo i dovolání nejvyšší státní zástupkyně podané u Nejvyššího soudu ČR.⁷²¹ Nutno dodat, že Městský soud v Praze se zabýval praxí soudů a prokuratury jako nástrojů jednajících na pokyn komunistické moci, tak jak je to vylíčeno ve zprávě Pillerovy komise, mezi jiným i faktickou závazností návrhů prokurátora pro senát, tyto závěry soud nerozporoval, nebyly však prokázány v konkrétním případě JUDr. Pješčáka. I když určité indicie existovaly, případ nedosáhl svého cíle z důvodu nedostatku důkazů o protiprávním jednání. Soud dle zásady „In dubio pro reo“, která vyplývá z presumpce nevin, rozhodl tedy ve prospěch obviněného, protože o jeho vině existovaly pochybnosti, které nešlo odstranit.

Výše uvedené případy bývalého soudce Státního soudu a prokurátora Vyšší vojenské prokuratury v Praze nevedly k potrestání obviněných z justičních zločinů. Protipólem těchto případů, které nebyly úspěšně završeny, jsou známé kauzy jiného bývalého soudce Státního soudu, JUDr. Pavla Vítka a bývalé „dělnické“ prokurátorky JUDr. Ludmily Brožové-Polednové a jejich účast v procesu Babice (v případě JUDr. Vítka) respektive v procesu s JUDr. Miladou Horákovou a spol. (pokud jde o obv. JUDr. Brožovou-Polednovou). V kauze Pavla Vítka je jedním z hlavních důvodů úspěšného pojmenování justiční vraždy i otevřená výpověď obviněného, kterou zásadním způsobem podpořil důkazy. V trestním řízení vedeném proti Ludmile Brožové-Polednové výpověď obviněné nebyla tak

⁷¹⁷ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 24. 2. 2003, vedené pod sp. zn. 1 To 32/02, dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 29. 1. 2015)

⁷¹⁸ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 24. 2. 2003, vedené pod sp. zn. 1 To 32/02, dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 29. 1. 2015)

⁷¹⁹ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 24. 2. 2003, vedené pod sp. zn. 1 To 32/02, dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 29. 1. 2015)

⁷²⁰ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 24. 2. 2003, vedené pod sp. zn. 1 To 32/02, dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 29. 1. 2015)

⁷²¹ Blíže viz usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. 7. 2003, vedené pod sp. zn. 7 Tdo 573/2003, dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 29. 1. 2015)

zásadní, nicméně taktéž se stala spolu s důkazy pro odsuzující rozhodnutí určující. Tyto dva případy jsou právem co do kvality a šíře považovány za klíčové pro české vypořádání se s justičními zločiny komunismu.

V případě JUDr. Pavla Vítka je už zajímavý sám vývoj kvalifikace trestnosti jeho jednání. Prvotně byla na Pavla Vítka podána obžaloba pro trestný čin zneužívání pravomoci veřejného činitele podle trestního zákona 1961, kterého se měl dopustit jako soudce tehdejšího Státního soudu při jednání v Jihlavě v kauze Antonína Mitysky a spol. (tzv. „první babický proces“), když řádně nepečoval o to, aby v trestním řízení byly zachovány zákony lidově demokratické republiky a nesplnil povinnost spravedlivě rozhodovat o trestných činech, jak to ukládal tehdy platný trestní řád. V důsledku toho došlo v řízení k porušení řady procesních ustanovení, což vyústilo v neodůvodněné výroky o vině a v uložení nepřiměřeně přísných trestů včetně trestů smrti. Trestní stíhání bylo ale usnesením Okresního soudu v Jihlavě zastaveno⁷²² z důvodu účasti obviněného na amnestii dle čl. V rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii ze dne 9. 5. 1960, proti čemuž se okresní státní zástupce odvolal. Odvolací Krajský soud v Brně rozhodnutí soudu nižší instance potvrdil a trestní stíhání obviněného JUDr. Pavla Vítka zastavil.⁷²³

Teprve až se stížností ministra spravedlnosti pro porušení zákona došlo ke správnému pojmenování činu obviněného, nikoliv jako zneužití pravomoci veřejného činitele, ale jako trestného činu vraždy, na kterou se amnestie prezidenta republiky nevztahovala.⁷²⁴ Nejvyšší soud ČR posuzující stížnost ministra spravedlnosti, konstatoval, že zákon byl porušen.

Prvotně se Nejvyšší soud vymezil proti upjatému pozitivistickému posuzování jednání obviněného okresním státním zástupcem a v mechanické návaznosti na něj i Okresním soudem v Jihlavě a Krajským soudem v Brně jen jako porušení procesních pravidel stanovených v trestním řádu 1950, ačkoliv výsledky vyšetřování ukazovaly na to, že ze strany obviněného ve funkci soudce Státního soudu došlo k „...totálnímu etickému selhání, které dalece přesáhlo rámeček pouhého nerespektování procesních pravidel a které mělo za následek ztrátu na lidských životech“.⁷²⁵ Bez ohledu na to, jakými slovy byl skutek v obžalobě popsán, spočívá podstata žalovaného skutku v tom, že obviněný v postavení soudce rozhodl jako jeden z pěti členů senátu Státního soudu rozsudkem, podle něhož bylo nespravedlivě odsouzeno sedm osob k trestu smrti, a ty byly vykonány.

⁷²² Usnesení Okresního soudu v Jihlavě ze dne 18. 3. 1999, č. j. 1 T 296/98-333. Uvedeno v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako JUD21762CZ

⁷²³ Uvedeno v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako JUD21762CZ

⁷²⁴ Uvedeno v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako JUD21762CZ

⁷²⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné v ASPI jako JUD21762CZ

Další obvinění byli odsouzeni k dlouhodobým trestům odnětí svobody, které alespoň částečně museli vykonat. Obviněný Vítek si byl při rozhodování o lidech „posílaných na smrt“ vědom toho, že celý proces je vykonstruován pouze s účelem legálně krýt předchozí rozhodnutí politických orgánů k tomu nepřislušných.⁷²⁶

Pokud obviněný namítal, že při závěrečné poradě před vyhlášením rozsudku byl přítomen i státní prokurátor a že se vlastně nedalo nestranně rozhodovat, měl by pamatovat na to, že pokud byl jako soudce Státního soudu vystaven v souvislosti s rozhodováním nějakým momentálním či dobovým vlivům, „.....jeho rozhodování by mělo obstát i poté, co tyto vlivy pomínou a snést elementární kritéria spravedlnosti“.⁷²⁷

Tímto atributem spravedlnosti může být dodržení obligatorních požadavků práva na spravedlivý proces dle čl. 6 Úmluvy. Rozsudek na tomto podkladě musí představovat adekvátní odplatu za skutečně prokázaný, nikoliv notorií dovozený či jakkoliv jinak vykonstruovaný zločin odsuzované osoby. Východiskem ke zjištění skutkového stavu je řízení, kde jsou řádně provedeny důkazy podrobené rozpravě účastníků, kteří mají právo vyjádřit se ke všem skutečnostem a ke všem důkazům, popř. uvést jiné důkazy.

Pokud soudce rozhoduje i za situace, kdy je rozsudek pouhým nástrojem policejního boje a je pojímán pouze jako holý akt likvidace jednotlivců či skupin v rámci tohoto boje, činí tak v rozporu s elementárními zásadami etiky soudcovského povolání, a to bez ohledu na vlivy, kterým podléhá. Soudce činný v takovém procesu se tak stává nepřímým pachatelem trestného činu vraždy vykonané prostřednictvím živého nástroje, vykonavatele trestu (popravčího), kterému nemůže být provedená exekuce přičítána k tíži za situace, kdy je jeho povinností vykonat trest uložený pravomocným a vykonatelným rozsudkem. Rozsudek se tak stává nikoliv aktem spravedlnosti, ale součástí „smrtícího mechanismu“, za který nemůže být soudce odpovědný jen z pohledu zneužití úřední moci, ale i z pohledu vraždy.⁷²⁸

I když Nejvyšší soud ČR přikázal věc k novému řízení u Městského soudu v Praze s tím, že navrhl posouzení jednání bývalého soudce Vítky jako účastenství na trestném činu vraždy jak podle

⁷²⁶ Blíže k výpovědi JUDr. Pavla Vítky v podkapitole 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

⁷²⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné na ASPI jako JUD21762CZ

⁷²⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné na ASPI jako JUD21762CZ

trestního zákona 1950, tak podle trestního zákona 1961,⁷²⁹ řízení muselo být v srpnu 2001 zastaveno pro úmrtí obviněného.⁷³⁰

Výše uvedený právní názor se uplatnil i u Městského soudu v Praze⁷³¹ ve věci bývalého prokurátora JUDr. PhDr. Karla Vaše činného v procesu s generálem Heliodorem Píkou⁷³² a odsouzeného pro trestný čin vraždy konané v úmyslu, dle ust. § 219 trestního zákona 1961 ve znění zákona č. 175/1990 Sb. Vaš měl falšovat důkazy, vícenásobně porušit tehdy platný trestní řád, manipulovat výpovědi poškozeného Píky i svědků a umožnit intervenci rezidentovi NKVD, a tím zásadním způsobem přispět k nespravedlivému odsouzení poškozeného gen. Heliodora Píky k trestu smrti.⁷³³ Na základě odvolání nepravomocně odsouzeného JUDr. Vaše byl rozsudek Městského soudu v Praze přezkoumán Vrchním soudem v Praze, jenž jej dne 15. 1. 2002 zrušil a trestní stíhání zastavil z důvodu promlčení ke dni 1. 1. 1995,⁷³⁴ když skutek Karla Vaše překvalifikoval z vraždy dle ust. § 219 trestního zákona 1961 ve znění zákona č. 175/1990 Sb. na tzv. „vraždu prostou“ dle ust. § 414 odst. 4 zákona č. 19/1855 ř. z., vojenského trestního zákona o zločinech a přečinech, v době skutku platného, s trestní sazbou od pěti do deseti let a s dobou promlčení pěti let.⁷³⁵ Důvodem ke změně kvalifikace bylo dle vrchního soudu ust. § 16 odst. 1 trestního zákona 1961, ve znění tehdy platném, dle kterého se posuzuje trestnost činu podle zákona účinného v době spáchání činu, když podle pozdějšího zákona se posuzuje jen tehdy, jestliže to je pro pachatele příznivější. Usnesení Vrchního soudu v Praze nabylo právní moci. Dovolání Nejvyššího státního zastupitelství k Nejvyššímu soudu ČR bylo dne 12. 6. 2002 zamítnuto jako neopodstatněné. Karel Vaš, který vystupoval v roli prokurátora ve více než 100 trestních případech, při kterých navrhl desítky trestů smrti, tak spravedlivému trestu unikl. Zemřel ve věku 96 let dne 8. 12. 2012.⁷³⁶

Nejvyšší soud ČR se ke svému rozhodnutí v kauze JUDr. Pavla Vítka vrátil v usnesení ve věci obviněné bývalé prokurátorky JUDr. Ludmily Brožové-Polednové činné při procesu s JUDr. Miladou

⁷²⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 7. 12. 1999, vedené pod sp. zn. 7 TZ 179/99, dostupné na ASPI jako JUD21762CZ

⁷³⁰ Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 6. 8. 2001, vedené pod sp. zn. 46 T 23/2000, dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 29. 1. 2015)

⁷³¹ Kühn, Z., Zločin a trest. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 223

⁷³² Blíže ke kauze gen. H. Píky viz podkapitola 6.4.1. Justiční zločiny komunismu

⁷³³ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 15. 6. 2001, vedený pod sp. zn. 56 T 7/2001, dostupný na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 29. 1. 2015)

⁷³⁴ I při respektování ust. § 5 zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu

⁷³⁵ Ust. § 134 písm. c) zákona č. 19/1855 ř. z., vojenský trestní zákon o zločinech a přečinech, a usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 15. 1. 2002, č. j. 11 To 49/01-726, dostupné na <http://www.vrahem-z-povolani.cz/files/dokumenty/Vas-VS.pdf> (ke dni 30. 1. 2015)

⁷³⁶ Gazdík, J., Třeček, Č., Zemřel komunistický prokurátor Karel Vaš, stíhaný za justiční vraždu, článek dostupný na http://zpravy.idnes.cz/zemrelkarelvas027/domaci.aspx?c=A121210_110627_krimi_cen#utm_source=rss&utm_medium=feed&utm_campaign=zpravodaj&utm_content=main (ke dni 30. 1. 2015)

Horákovou a spol.,⁷³⁷ když konstatoval, že nemá důvod se odchýlit od zásad vytyčených v kauze obviněného JUDr. Vítka, protože i když je nutné respektovat, že obviněná vystupovala v roli jedné z prokurátorek, tedy jako procesní strana, kritéria uvedená v případě soudce bývalého Státního soudu se vztahují i na ni jako na žalobce, jehož činnost musí obstát i poté, co pominuly okolnosti, do nichž se promítaly aktuální politické poměry doby. Obviněná se zpronevěřila výkonu své funkce už proto, že se spolu s ostatními prokurátory a také se soudci bývalého Státního soudu zúčastnila společných porad a instruktáží týkajících se trestů a vystupování před soudem. Zúčastnění tak fakticky přijali rozhodnutí předem učiněné politickým orgánem a svými funkcemi jej pouze zaštitili a dodali mu zdání, že vzešlo z regulérního řízení.⁷³⁸ Brožové-Polednové přitížily i další okolnosti. Pronesla závěrečnou řeč, kterou obviněná morálně odsoudila, a tím měla působit emotivně na postoj veřejnosti. Po vynesení rozsudku proces hodnotila spolu s jinými tak, že „dopadl dobře“ přičemž bylo zvlášť zdůrazněno, že se tak stalo zvláště díky Státní bezpečnosti. Účast obviněné nakonec dokresluje skutečnost, že byla jako jeden ze dvou prokurátorů účastna popravě osob odsouzených k trestu nejvyššímu. Obviněná se tak dle názoru Nejvyššího soudu ČR „...ztotožnila s tím, co bylo předem daným a politickým orgánem vytyčeným účelem procesu, tj. s fyzickou likvidací postižených osob bez ohledu na to, že nejsou ničím vinny, a že účast na věci přijala s tím, že tak přispívá k odstranění těchto osob a zároveň k vyvolání dojmu, jako by šlo o regulérní soudní řízení....“.⁷³⁹ Nejvyšší soud tak klasifikoval jednání obviněné jako naplnění skutkové podstaty trestného činu vraždy a zrušil předchozí osvobozující usnesení Vrchního soudu v Praze, který v jednání obviněné spatřoval také zločin vraždy, nicméně spáchaný formou vzdáleného účastenství, který již byl promlčen.⁷⁴⁰ Vrchní soud v Praze, jemuž byla věc rozhodnutím Nejvyššího soudu ČR znovu přikázána, vázán názorem soudu vyšší instance, uložil L. Brožové-Polednové trest odnětí svobody na šest let. Brožová-Polednová absolvovala pouze menší část trestu, v délce 16 měsíců, protože jí byla tehdejší prezidentem republiky Václavem Klausem udělena milost. Přesto zůstává jediným „justičním vrahem“, který podstoupil výkon trestu odnětí svobody. Ludmila Brožová-Polednová zemřela dne 15. 1. 2015 s přesvědčením, že ve svém jednání nepochybila.⁷⁴¹

Zajímavá z hlediska tématu této práce je i skutečnost, že po svém odsouzení si podala Brožová-Polednová prostřednictvím svého právního zástupce stížnost k Evropskému soudu pro lidská

⁷³⁷ Blíže k procesu s „vedením záškodnického spiknutí proti republice, Milada Horáková a spol.“ v podkapitole 6.4.1. Justiční zločiny komunismu

⁷³⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 4. 6. 2008, vedené pod sp. zn. 7 Tdo 549/2008, dostupné na <http://www.nsoud.cz> (ke dni 2. 2. 2015)

⁷³⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 4. 6. 2008, vedené pod sp. zn. 7 Tdo 549/2008, dostupné na <http://www.nsoud.cz> (ke dni 2. 2. 2015)

⁷⁴⁰ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 4. 2. 2008, vedené pod sp. zn. 7 To 144/2007, dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 2. 2. 2015)

⁷⁴¹ Zemřela Ludmila Brožová-Polednová, prokurátorka z procesu s Miladou Horákovou, autor neoznačen, článek ze dne 24. 1. 2015, dostupný na <http://www.novinky.cz/domaci/359700-zemrela-ludmila-brozova-polednova-prokuratorka-z-procesu-s-miladou-horakovou.html> (ke dni 4. 2. 2015)

práva, ve které namítala, že v kauze došlo ze strany České republiky k porušení práva na spravedlivý proces a že byla odsouzena za jednání, které nebylo v 50. letech 20. století trestné. Její stížnost byla zamítnuta, protože měla dle názoru ESLP možnost se před českými soudy vyjádřit ke všem důkazům, byla odsouzena podle tehdy účinného zákona a musela si být při svém právnickém vzdělání i předchozích zkušenostech prokurátorky vědoma, že celý proces byl dopředu zmanipulován. Podle soudu Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod nemůže „.....poskytovat ochranu likvidování politických oponentů prostřednictvím trestů smrti ukládaných v řízení, které zjevně porušuje právo na spravedlivý proces a zejména právo na život“.⁷⁴² Vyjádření ESLP je pro české soudy cenným vodítkem, protože utvrzuje ve správnosti přístupu těch soudů, které případy justičních zločinů neposuzovaly striktně z hlediska porušení norem totalitního státu, ale též z hlediska obligatorních principů spravedlnosti.

6.5. Úroveň práva na spravedlivý proces v komunistické justici

Jak zpracovatel tématu v celé části práce o justici dokladoval, k nejtěžším negativním a zároveň stupňujícím se zásahům do nezávislosti soudů a do práva na spravedlivý proces docházelo v prvních pěti letech komunistické nadvlády. V následujícím období byly zásahy méně intenzivní, i když se komunistická moc nikdy nevzdala možnosti tyto zásahy provádět. Při posuzování úrovně dodržování práva na spravedlivý proces je proto nutné vycházet z bodu nejvyššího stupně jeho porušování.

Ve smyslu čl. 6 Evropské úmluvy jsou základními aspekty práva na spravedlivý proces v trestním řízení 1. nezávislý a nestranný soud, který je zřízen na základě zákona, 2. „rovnost zbraní“ stran řízení zejména v podobě naplnění požadavku kontradiktornosti řízení, 3. zákaz použití výpovědi získané donucením, 4. presumpce nevin, 5. právo na informaci o obvinění, 6. právo na obhajobu a na přiměřený čas k přípravě obhajoby, 7. veřejnost řízení a 8. veřejné vyhlášení rozsudku.

Právo na spravedlivý proces je sice dále zakotveno i v čl. 7 Úmluvy prostřednictvím zásady „nullum crimen sine poena lege“ (žádný zločin bez zákona) a dále i v čl. 2, 3 a 4 protokolu č. 7 k Úmluvě (právo na odvolání v trestních věcech, odškodnění za nezákonné odsouzení, právo nebýt souzen nebo trestán dvakrát). Předmětem následující komparace však bude především ustanovení čl. 6 Úmluvy, jako základní pramen úpravy práva na spravedlivý proces.

⁷⁴² Polednová v. Česká republika, stížnost č. 2615/10, rozsudek ESLP ze dne 21. 6. 2011, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105985> (ke dni 6. 2. 2015)

Jak uvádí ust. čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy, každý má právo na to, aby jeho záležitost byla projednána spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě nezávislým a nestranným soudem. Uvedené ustanovení určuje právo na přístup k nezávislému a nestrannému soudu. Evropský soud pro lidská práva uvádí, že nezávislostí se rozumí zejména nezávislost na moci výkonné a na stranách sporu.⁷⁴³ Úroveň nezávislosti soudu však mohou ohrozit i jiné subjekty, které samy o sobě nejsou nositeli veřejné moci, například média a politické strany.⁷⁴⁴ Pro splnění podmínky nezávislosti je totiž nezbytné, aby soud mohl svá rozhodnutí opřít o svůj vlastní svobodný názor vzniklý v důsledku skutkového zjištění a právního posouzení, aniž by byl jakkoli zavázán či podřízen vlivu procesních stran nebo veřejných orgánů, ale i jiných subjektů, a aniž by jeho rozhodnutí podléhalo přezkoumání jiným orgánem, který by nebyl stejně nezávislým.⁷⁴⁵ ESLP posuzuje úroveň nezávislosti soudu s ohledem na jeho složení, způsob ustanovení jednotlivých soudců do funkce a délku jejich mandátu, a konečně podle toho, jak jsou chráněni proti vnějším tlakům a budí jako celek dojem nezávislého orgánu.⁷⁴⁶ Faktickými poznámkami v části 6. Justice autor dokladoval, jakým způsobem byla nezávislost soudní moci oslabována prostřednictvím tzv. „zlidovění“, čistek, příchodu kádrů z PŠP, členství soudců v KSČ, způsobu voleb soudců, zadávací úlohy Ministerstva spravedlnosti a orgánů KSČ a moci prokurátora nad řízením. Odstraněním pojistek nezávislosti soudů mohla komunistická moc ovlivňovat nestrannost soudce. Již tedy zdaleka neplatilo, že soudce měl pozici třetí nestranné strany řízení.

Nestrannost je založena na absenci předsudku nebo předpojatosti. Nestrannost se posuzuje z hlediska subjektivního, které zkoumá, jak je či není soudce vnitřně vůči obviněnému zaujatý. Pokud jde o hledisko objektivní, při posuzování nestrannosti soudů se zkoumá, zda uvedený soudce skýtá dostatečné záruky k vyloučení jakékoliv pochybnosti. Zatímco je tedy subjektivní hledisko nestrannosti tvořeno vlastními projevy soudce, objektivní hledisko nestrannosti je určeno okolnostmi, které by mohly nedostatek nestrannosti způsobovat. Podmínka nestrannosti tak vyžaduje, aby soud, potažmo soudce nebyl ovlivněný ani vnitřně a aby ani nepodléhal vnějším vlivům a své rozhodnutí striktně podložil objektivními argumenty předloženými v průběhu řízení. Minimálně direktivní stanovení viny a trestu orgány strany, ještě před tím, než tak učinil soud, a faktická závaznost této direktivy ve formě prokurátorské obžaloby i pro soud⁷⁴⁷ lze považovat za zásadní útok na jeho

⁷⁴³ Campbell a Fell v. Spojené království, stížnost č. 7819/77, 7878/77; rozsudek ESLP ze dne 28. 6. 1984. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 671

⁷⁴⁴ Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 671

⁷⁴⁵ Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část - Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 166

⁷⁴⁶ Piersack v. Belgie, stížnost č. 8692/79, rozsudek ESLP ze dne 1.10.1982, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57557> (ke dni 7. 2. 2015)

⁷⁴⁷ Blíže viz podkapitola 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

nestrannost nehledě na to, že další postup soudu byl prokurátorem kontrolován.⁷⁴⁸ Prokurátor měl možnost nejen předporad se soudcem před vlastním řízením, ale i účasti při hlasování senátu o vině a trestu, což už šlo i nad rámec tehdy účinného trestního řádu 1950.⁷⁴⁹ ESLP zdůrazňuje, že „.....soud, u něhož bylo prokázáno, že není nezávislý a nestranný, nemůže za žádných okolností garantovat spravedlivý proces osobám, které podléhají jeho jurisdikci“.⁷⁵⁰

Zásada veřejnosti soudního jednání chrání dle ESLP strany před tajným výkonem spravedlnosti bez veřejného dohledu a je jedním z prostředků udržení důvěry v soudy, a přispívá tak k dosažení cíle spravedlivého procesu dle čl. 6 odst. 1 Úmluvy.⁷⁵¹ Na první pohled byla tato podmínka v případě veřejných politických procesů snímaných i médií bohatě naplněna. O veřejnosti takovýchto procesů rozhodovaly ale politické orgány, které jejím prostřednictvím chtěly působit na společnost, nikoliv soud.⁷⁵² Veřejně měly probíhat pouze předem vybrané procesy, a to i na úrovni okresních soudů. Tyto procesy se vyznačovaly důkladnou přípravou a organizovanou účastí veřejnosti. Velká část politických procesů však byla vedena tajně, s vyloučením veřejnosti.⁷⁵³ Jak u neveřejných, tak i u veřejných politických procesů docházelo k vlastnímu rozhodnutí o vině a trestu často ještě před hlavním líčením, když výsledek předem určily bezpečnostní pětky, či ústřední bezpečnostní komise při ÚV KSČ, nebo politické byro při ÚV KSČ, ty dokonce schvalovaly program a organizaci jednání.⁷⁵⁴

Tato práce dokládá i porušení základní zásady spravedlivého procesu, zásady rovnosti zbraní. Základním aspektem práva na spravedlivý proces je, že trestní řízení musí být kontradiktorní a musí zajišťovat rovnost zbraní mezi obžalobou a obhajobou.⁷⁵⁵ Stanovisky Ministerstva spravedlnosti i obsahem porad referentů u Státního soudu či u Státní prokuratury se potvrzuje skutečnost, že prokurátor, především v procesech před Státním soudem, nejen že měl postavení výrazně zvýhodněné oproti obviněnému a jeho obhájci, ale jeho návrhem se fakticky řídil i soud,⁷⁵⁶ což je jeden z dalších

⁷⁴⁸ Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, str. 88

⁷⁴⁹ Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, str. 89

⁷⁵⁰ Adem Bulut a ostatní v. Turecko, stížnost č. 50282/99, rozsudek ESLP k činnosti Soudu pro státní bezpečnost v Ankaře ze dne 2. 3. 2006. In Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv, I. část - Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 221

⁷⁵¹ Diennet v. Francie, stížnost č. 18160/91, rozsudek ESLP ze dne 26. 9. 1995. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 688

⁷⁵² Blíže viz podkapitola 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

⁷⁵³ Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953 (2.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991, str. 89

⁷⁵⁴ Blíže viz podkapitola 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudců a 6.2.2. Úloha prokurátora při politické trestní perzekuci

⁷⁵⁵ Brandstetter v. Rakousko, stížnost č. 11170/84, 12876/87, 13468/87; rozsudek ESLP ze dne 28. 8. 1991, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57683> (ke dni 10. 2. 2015)

⁷⁵⁶ Blíže viz podkapitola 6.2.2. Úloha prokurátora při politické trestní perzekuci

dokladů svědčících o tom, že řízení zejména před Státním soudem, ale i před jinými obecnými soudy v citlivých politických trestních kauzách vzniklých na politickou objednávku KSC, byla jen pečlivě připraveným divadlem s nulovou zárukou na spravedlivý proces.

Ze zásady rovnosti zbraní vychází zásada kontradiktornosti zaručující stranám řízení možnost seznámit se s každým důkazem či návrhem předloženým soudu a možnost se k němu vyjádřit.⁷⁵⁷ Právo účastníků řízení na informace o všech důkazech či podnětech, které byly soudu předloženy, trvá bez ohledu na to, kdo je předložil, jakož i právo o nich diskutovat.⁷⁵⁸ Oproti tomu však obviněný nemá nárok na zpřístupnění všech relevantních důkazů a informací, pokud existují konkurující si zájmy jako je národní bezpečnost, nezbytnost chránit svědky, nebo utajení policejních metod vyšetřování trestných činů, které je třeba porovnávat se zájmy obžalovaného. Obecným principem však zůstává, že jsou přípustná pouze taková opatření omezující práva obhajoby, která jsou absolutně nezbytná. I řízení postižené omezujícími činiteli musí vyhovovat požadavkům kontradiktornosti řízení a rovnosti zbraní spolu se zárukami odpovídajícími ochraně zájmů obviněného.⁷⁵⁹ Princip kontradiktornosti řízení je v trestních věcech neopomenutelným aspektem, neboť je v sázce otázka viny či nevinu obviněného. Pokud není obviněný řádně a včas seznámen s veškerými důkazy a návrhy předloženými soudu a není mu dána možnost se k těmto důkazům a návrhům vyjádřit, nemá takový soudní proces kontradiktorní charakter,⁷⁶⁰ čímž je naplněno porušení článku 6 odst. 1 Úmluvy.⁷⁶¹

ESLP uvedl, že postavení stran v trestním řízení nemusí být úplně identické, nesmí však být postavení obviněného zřetelně nevýhodné v poměru k obžalobě.⁷⁶² O nerovné postavení stran řízení se například jedná, neměl-li obviněný přístup ke všem potřebným dokumentům, nebo byl tento přístup spojen se značnými omezeními.⁷⁶³ Ze záznamů z hlavních líčení nejznámějších politických procesů 50. let ani náznakem nevyplývá, že by se obvinění jakkoli bránili či se vyjadřovali k jednotlivým důkazům či návrhům a vyslyšali nebo dávali vyslyšet svědky proti sobě, ani nemohli uplatnit

⁷⁵⁷ McMichael v. Spojené království, stížnost č. 16424/90, rozsudek ESLP ze dne 24. 2. 1995, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57923> (ke dni 11. 2. 2015)

⁷⁵⁸ Vermeulen v. Belgie, stížnost č. 19075/91, rozsudek ESLP ze dne 20. 2. 1996. In Hubálková, E., Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva, 1. vydání, Linde, Praha 2011, str. 172

⁷⁵⁹ Rowe a Davis v. Spojené království, stížnost č. 28901/95, rozsudek ESLP ze dne 16. 2. 2000. In Hubálková, E., Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva, 1. vydání, Linde, Praha 2011, str. 174

⁷⁶⁰ Srov. Feldbrugge v. Nizozemí, stížnost č. 8562/79, rozsudek ESLP ze dne 9. 12. 1994, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57486> (ke dni 11. 2. 2015)

⁷⁶¹ Reinhardt a Slimane-Kaïd v. Francie, stížnost č. 23043/93, 22921/93; rozsudek ESLP ze dne 31. 3. 1998, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58149> (ke dni 11. 2. 2015)

⁷⁶² Oyston v. Spojené království, stížnost č. 42011/98, rozsudek ESLP ze dne 22. 1. 2002. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 738

⁷⁶³ Matyjek v. Polsko, stížnost č. 38184/03, rozsudek ESLP ze dne 24. 4. 2007. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 739

předvolání svědků ve svůj prospěch. Nečinili tak ani jejich právní zástupci, kteří jim byli vybráni a kteří pouze uplatňovali polehčující okolnosti, aniž by se snažili prokázat nevinu svých mandantů. Obvinění ani jejich obhájci neměli řádný přístup ke spisu, neměli možnost se seznámit s veškerými důkazy s poukazem na jejich tajný charakter a na možnost jejich vynášení,⁷⁶⁴ a tudíž se k nim ani nemohli vyjádřit. Obhajoba obviněného ve smyslu ust. čl. 6 odst. 3 písm. c) Evropské úmluvy při politickém procesu též byla ryze imaginární, když se od obhájce očekávalo, že místo skutečné obhajoby zapůsobí na obviněného ve smyslu spolupráce a doznání viny.⁷⁶⁵ Naproti tomu faktickým páнем sporu nebyl často soudce, ale prokurátor jako strana sporu, jehož stanovisky byl soudce v rozporu s procesní úpravou fakticky vázán.⁷⁶⁶ Zásada rovnosti a kontradiktornosti tak byla zcela pošlapána.

Ve skutečnosti nebylo ani zcela naplněno právo obviněného být přítomen u soudu při projednávání jeho věci. Nepostačuje totiž, že obviněný se jednání soudu účastní, jestliže mu není dána možnost se vyjádřit.⁷⁶⁷ Zásadním úkolem soudu, který v politicky motivovaných procesech nebyl naplněn, byla jeho povinnost přijmout pozitivní opatření s cílem vyslechnout obviněného, i když o to výslovně nežádal. Soudy při politických trestních procesech zásadně nedávaly obviněnému příležitost podpořit nebo doplnit vyjádření, pokud vybočovala z tzv. „otázkových protokolů“ připravených předem StB. Jeho znění se musel naučit, po fyzickém i duševním zlomení své osoby ve vyšetřovací vazbě, i obviněný.⁷⁶⁸ Jak je dále doloženo i v kauzách disidentů, soudy přehlížely či bagatelizovaly vyjádření obviněných v politických trestních kauzách i v době normalizace.⁷⁶⁹

Negativní široce medializované kampaně namířené proti obviněným v kauzách Milady Horákové, Antonína Mityšky a spol. („Babice“), ale i Rudolfa Slánského a spol. nebo v období normalizace v případech Antonína Jirouse a spol. („Plastic People of the Universe“) či chartistů⁷⁷⁰ zakládají prolomení zásady presumpce nevinu, která ve světle obecného závazku ke spravedlivému procesu podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy vylučuje nalézání viny mimo trestní řízení před soudem kompetentním vést toto řízení, protože platí, že na obviněného je pohlíženo jako na nevinného, dokud není jeho vina zákonně prokázána. Obviněný nesmí být považován za vinného, dokud není rozhodnuto o posledním řádném opravném prostředku v trestním řízení.⁷⁷¹ Porušování této zásady bylo skutečně

⁷⁶⁴ Blíže viz podkapitola 6.3.2 Postavení obhájce v politických trestních kauzách

⁷⁶⁵ Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953 (2.část), 1. vydání, SPN, Praha, 1991, str. 52

⁷⁶⁶ Blíže viz podkapitola 6.2.2. Úloha prokurátora při politické trestní perzekuci

⁷⁶⁷ Hermí v. Itálie, stížnost č. 18114/02, rozsudek ESLP ze dne 18. 10. 2006. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 752

⁷⁶⁸ Srov. Löbl, E., Svedectvo o procese, 1. vydání, Vydavatel'stvo politickej literatúry, Bratislava 1968, str. 73

⁷⁶⁹ Blíže viz podkapitola 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

⁷⁷⁰ Blíže viz podkapitola 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů

⁷⁷¹ Böhmer v. Německo, stížnost č. 37568/97, rozsudek ESLP ze dne 3. 10. 2002. In Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 177

masivní, pokud navíc zahrneme i kampaň orgánů KSČ, státní správy a státních podniků, ve které pracující lid ve svých rezolucích žádal – ještě v době předcházející soudnímu jednání – co nejpřísnější, nezřídká absolutní, potrestání viníků.⁷⁷² Zásada presumpce nevinny nebyla dodržována v průběhu řízení ani soudy. Například v případě Antonína Mitysky a spol. se z protokolu o hlavním líčení u Státního soudu v Jihlavě dočteme, že jak soudci, tak prokurátoři místo náležitého zjišťování skutkového stavu spílali „americkým imperialistům“ a Vatikánu, přirovnávali babickou tragédii k Lidicím a jednání obviněných k jednání nacistů a anglických otrokářů, zatímco nebyly objasněny základní skutečnosti dovolující učinit závěry o vině obviněných.⁷⁷³ Státní soud užíváním výrazů jako „teroristická banda“ v hlavním líčení, ale i v úvodu odůvodnění, kde byla zdůrazněna poučka o zostřujícím se třídním boji, odhalil svou podjatost.⁷⁷⁴

Právo na neprodlené seznámení s obviněním ve smyslu ust. čl. 6 odst. 3 písm. a) následuje čl. 5 odst. 2, podle kterého musí být každý, kdo je zatčen, neprodleně seznámen s důvody svého zatčení a s obviněním proti němu. Ve smyslu judikatury ESLP je povinností seznámit obviněného s povahou a s důvody obvinění učiněno zadost, pokud k němu dojde dostatečně dlouho před rozhodnutím o tomto obvinění.⁷⁷⁵ Toto obvinění však musí být provedeno v souladu s procesněprávními a hmotněprávními požadavky způsobilými zaručit účinný výkon práv obviněného, čímž je vyloučeno vágní a neformální povědomí o existenci obvinění.⁷⁷⁶ V rozporu s tímto požadavkem dle ust. čl. 6 odst. 3 písmena a) Úmluvy nebyly osoby obviněné z politických trestných činů v přípravném řízení seznamovány s povahou a důvodem obvinění s poukazem na možné maření účelu trestního řízení, a neměly tak v rozporu s ust. čl. 6 odst. 3 písm. b) Úmluvy přiměřený čas a možnost k přípravě obhajoby.⁷⁷⁷

Včasné seznámení s obviněním je východiskem k možnosti přípravy obhajoby. Pro její účely má obviněný právo obhajovat se osobně nebo za pomoci jím vybraného obhájce. Pokud nemá prostředky na zaplacení, má právo na obhájce určeného z úřední povinnosti, který ale výběru obviněného nepodléhá.⁷⁷⁸ Toto právo je ve smyslu judikatury ESLP porušeno, pokud osoba zadržená

⁷⁷² Ukázka rezolucí v Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha, 2004, dokument č. 49, str. 251-260

⁷⁷³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 TZh 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 23, str. 166-178

⁷⁷⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 2. 4. 1996, vedený pod sp. zn. 1 TZh 040/95. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004, dokument č. 49, str. 251-260

⁷⁷⁵ Khatchadourian v. Belgie, stížnost č. 22738/08, rozsudek ESLP ze dne 12. 1. 2010. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 797

⁷⁷⁶ T. v. Itálie, stížnost č. 14104/88, rozsudek ESLP ze dne 12. 10. 1992, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57797> (ke dni 12. 2. 2015)

⁷⁷⁷ Blíže viz podkapitola 6.3.2 Postavení obhájce v politických trestních kauzách

⁷⁷⁸ Ciupercescu v. Rumunsko, stížnost č. 35555/03, rozsudek ESLP ze dne 15. 6. 2010. In Krnec, J., Kosař, D.

policií nemůže komunikovat se svým obhájcem bez přítomnosti dozoru, nemá přístup ke spisu, je omezována délka a počet návštěv právního zástupce, obhájce získá řádný přístup ke spisu tak pozdě, že nezbyvá dostatek času k jeho nastudování a k přípravě obhajoby.⁷⁷⁹ Obviněným v politických procesech konce 40. a první poloviny 50. let nebyla dána možnost výběru vlastního obhájce. I když disponovali prostředky na jeho zaplacení, byl jim ustanoven obhájce ze seznamu prověřených kádrů osvědčivších se v předchozích politických procesech, nezřídka agentů StB.⁷⁸⁰

Chování obviněného již v raných fázích řízení může zásadním způsobem poznamenat spravedlivost dalšího řízení. ESLP zdůraznil význam přípravného řízení pro další fáze trestního řízení v tom směru, že důkazy získané během vyšetřování určují rámec, ve kterém bude trestný čin, který je obviněnému kladen za vinu, projednáván v řízení před soudem.⁷⁸¹ Je třeba, aby přístup k obhájci byl umožněn od prvního výslechu podezřelého policií, ledaže by bylo ve světle zvláštních okolností daného případu prokázáno, že existují naléhavé důvody k omezení tohoto práva.⁷⁸²

Jakákoliv obhajoba osoby obviněné z politického trestného činu byla v průběhu přípravného řízení vyloučena s poukazem na to, že obviněný se může hájit před hlavním líčením. Vnitřními předpisy byl zakázán styk vazebně stíhaného obžalovaného s obhájcem, aby nedocházelo k vynášení zpráv.⁷⁸³ Obhájci se tak setkávali s obviněnými až těsně před nařízeným soudním jednáním ve věci. Tím vším byla naplněna absence práva mít přiměřený čas a možnost k přípravě obhajoby a obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru dle ust. čl. 6 odst. 3 písm. b) a c) Úmluvy.

V průběhu doby lze ale v naplňování práva na obhajobu sledovat určitý obrat, pokud srovnáme politická trestní řízení v době stalinismu s procesy s disidenty v 70. letech. V nich někteří obhájci obviněných nepřijali úlohu pomocníka orgánů činných v trestním řízení jednajícího vysloveně proti své povinnosti dbát zájmů mandanta, jak tomu bylo v době stalinismu,⁷⁸⁴ ale bránili práva zastoupených. To je známo o takových advokátech, jako byli Otakar Motejl, Dagmar Burešová, Josef

Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 806

⁷⁷⁹ Ócalan v. Turecko, stížnost č. 46221/99, rozsudek ESLP ze dne 12. 5. 2005. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 803

⁷⁸⁰ Zárecký P., Moc, právo a procesy (1968), SÚA, Pillerova komise. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 16, str. 326

⁷⁸¹ Salduz v. Turecko, stížnost č. 36391/02, rozsudek ESLP ze dne 27. 11. 2008, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-89893> (ke dni 13. 2. 2015)

⁷⁸² Salduz v. Turecko, stížnost č. 36391/02, rozsudek ESLP ze dne 27. 11. 2008, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-89893> (ke dni 13. 2. 2015)

⁷⁸³ Blíže viz podkapitola 6.3.2 Postavení obhájce v politických trestních kauzách

⁷⁸⁴ Zpráva o činnosti justičních orgánů v období politických procesů (zpráva tzv. Kolderovy komise, 19. 3. 1963). In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 13, str. 186

Danisz či Ján Čarnogurský. Druhou stránkou věci je, že soudci často procesní návrhy právních zástupců ve prospěch politicky stíhaných mandantů zcela ignorovali a uvedení obhájci byli dodatečně za svoji aktivitu pracovně i trestně postihováni.⁷⁸⁵

I přes určitý posun v přístupu k obhajobě se v době normalizace nijak zvláště nezlepšilo naplnění dalšího z aspektů rovnosti zbraní a kontradiktornosti, tj. povinnosti obžaloby odhalit důkazy protistraně,⁷⁸⁶ tedy obviněnému a jeho obhájci. Svě zde sehrála i StB, která byla předkladatelem těchto důkazů a která některé z nich nechtěla ozřejmit ani prokurátorovi, což bylo v příkrém rozporu s platnou procesní úpravou.⁷⁸⁷

Výše uvedený příklad ignorance návrhů obhájců soudy, zejména v oblasti dokazování včetně návrhů na předvolání svědků dokladuje porušování dalšího z aspektů práva na spravedlivý proces, a to práva na výslech svědků ve smyslu ust. čl 6 ods. 3 písm. d) Úmluvy vycházejícího bezprostředně z práva na kontradiktornost procesu dle ust. čl. 6 odst 1.⁷⁸⁸

Jak autor dokládá nejen v části 6. Justice, byly osoby obviněné z politických trestných činů vystaveny fyzickému a psychickému násilí s cílem obětí „zlomit“ a přinutit ke spolupráci, a to až do meze sebezničující.⁷⁸⁹ Ke zmíněnému „zlomení“ docházelo v rámci přípravného řízení ve vazbě. Tyto postupy získávání důkazů probíhaly v rozporu s článkem 3 Evropské úmluvy, podle něhož nesmí být nikdo mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestu. Je-li obviněný nebo svědek k výpovědi donucen za použití mučení nebo jiného špatného zacházení, je použití takto získaného důkazu v rozporu s právem na spravedlivý proces,⁷⁹⁰ je-li ale zároveň prokázáno, že toto zakázané jednání mělo dopad na výsledek řízení proti obviněnému, tedy na jeho odsouzení či trest.⁷⁹¹ Metody získávání důkazů doznáním získaným fyzickým a psychickým donucením pak představují zásadní rozpor s čl. 6 odst. 3 Úmluvy a použití přiznání získaného vynuceně orgánem činným v trestním řízení jakožto základu pro odsouzení považuje ESLP za porušení článku 6 odst. 1 a 3 písm. c) Úmluvy.: *„Je-li obviněný nebo svědek k výpovědi donucen za použití mučení nebo jiného špatného zacházení zakázaného čl. 3 EÚLP, je použití takto získaného důkazu v rozporu s právem*

⁷⁸⁵ Blíže viz podkapitola 6.3.2. Postavení obhájce v politických trestních kauzách

⁷⁸⁶ Srov. Jasper v. Spojené království, stížnost č. 27052/95, rozsudek ESLP ze dne 16. 2. 2000. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 749

⁷⁸⁷ Blíže viz podkapitola 6.2.2. Úloha prokurátora při politické trestní perzekuci

⁷⁸⁸ Blíže viz podkapitola 6.3.2. Postavení obhájce v politických trestních kauzách

⁷⁸⁹ Blíže zejména podkapitola 6.3.2. Postavení obhájce v politických trestních kauzách

⁷⁹⁰ Srov. Jalloh v. Německo, stížnost č. 54810/00, rozsudek ESLP ze dne 11. 7. 2006. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 765

⁷⁹¹ Srov. Gäfgen v. Německo, stížnost č. 22978/05, rozsudek ESLP ze dne 1. 6. 2010. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha, 2012, str. 772

na spravedlivý proces bez ohledu na to, jaká byla ve skutečnosti důkazní hodnota takto získané výpovědi.“⁷⁹² V zájmu předcházení možnosti vynucení přiznání obviněného proto ESLP uznává právo obviněného mlčet a nepřispívat k vlastnímu obvinění.⁷⁹³ Z toho důvodu se v trestním dokazování uznávají důkazy, které existují nezávisle na vůli obviněného,⁷⁹⁴ v pravém rozporu s Vyšinského tezí o přiznání jako korunním důkazu. I když právo obviněného zachovat mlčenlivost a nepřispívat k vlastnímu obvinění článek 6 Úmluvy výslovně nezmiňuje, ESLP jej považuje za všeobecně uznávanou mezinárodní normu, která je jádrem práva na spravedlivý proces.⁷⁹⁵

Úroveň práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 Úmluvy měla v politických trestních řízeních, a nejen před Státním soudem, nulovou hodnotu. Nejednalo se rozhodování o vině a trestu u nestranného a nezávislého soudu s možností obviněného užít svých procesních práv, ale o politický proces s cílem likvidace skutečných či domnělých nepřátel a oponentů režimu. Nespravedlnost byla též nastavena různým přístupem na základě třídního původu.⁷⁹⁶ Došlo tak k porušování nutnosti posuzovat podobné případy podobně a odlišné odlišně: „De similibus idem est iudicandum.“ Je-li totiž se dvěma osobami v téže situaci zacházeno odlišně, nebo uplatňuje-li např. právní řád stejnou sankci pro zcela nestejně závažná porušení práva, je tím založena nespravedlnost.⁷⁹⁷

Shrnutí o prorůstání komunistické moci do justice a o naprostém pokřivení chápání úlohy justice provedl prokurátor Jaroslav David, který finalizoval výsledky pracovního aktivu brněnského Státního soudu a brněnské Státní prokuratury ze dne 5. 12. 1950.⁷⁹⁸ David k úrovni partajnictví: „Aby nevznikl omyl, chtěl bych upozornit, že téměř každý z nás má nějakou funkci stranickou.“ David k ovlivňování Státního soudu Státní prokuraturou: „Jest bezpodmínečně nutná stoprocentní spolupráce Státní prokuratury a Státního soudu. V předporadách jest třeba probrati všechny sporné věci, a je-li potřeba, musí se takové porady opakovat i během procesu, vyskytnou-li se nějaké pochybnosti. Je třeba, aby nazírání nás všech bylo jednotné. Je pozdě dávat senátu rozum až u hlavního líčení.“ David o odpovědnosti nejen z titulu funkce, ale i z titulu členství ve straně: „Jak jsme podřízeni byrokraticky, tak jsme také každý z nás odpovědni straně. Toho jsme si všichni

⁷⁹² Gäfgen v. Německo, stížnost č. 22978/05, rozsudek ESLP ze dne 1. 6. 2010. In Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 765

⁷⁹³ Harutyunyan v. Arménie, stížnost č. 36549/03, rozsudek ESLP ze dne 28. 6. 2007, případ osoby, stěžující si na to, že bylo porušeno její právo neobviňovat sama sebe a její právo na spravedlivý proces tím, že byly použity její výpovědi a výpovědi dvou svědků získané mučením. In Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 223

⁷⁹⁴ Krnec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012, str. 770

⁷⁹⁵ Piersack v. Belgie, stížnost č. 8692/79, rozsudek ESLP ze dne 1.10.1982, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57557> (ke dni 14. 2. 2015)

⁷⁹⁶ Blíže viz podkapitola 5.2.7. Trestní řád 1950

⁷⁹⁷ Wintr, J., Metody a zásady interpretace práva, Auditorium, Praha 2013, str. 141

⁷⁹⁸ Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003, dokument č. 1, str. 53

vědomi.“ David k úloze soudců z lidu: „*Musí nám pomáhat vytvářet veřejné mínění, abychom se o ně mohli opřít.*“ David ke styku s vyššími soudními a prokurátorskými stupni: „*Zůstává otevřena ještě řada problémů, které se týkají nejenom nás, ale Nejvyššího soudu, Generální prokuratury a Ministerstva spravedlnosti. Na příští poradě si o těchto problémech podiskutujeme a budeme se stranicovou cestou snažiti náš hlas uplatnit nahoře.*“ Deformace justice jako nástroje komunistické moci byla tedy úspěšně dokonána.

Jak vyplývá z výše jmenovaných příkladů porušování práva na spravedlivý proces v politicky motivovaných kauzách, docházelo k porušování i dalších zásad publikovaných v Evropské úmluvě.

V rámci nezákonných vyšetřovacích metod byl porušován zákaz mučení a nelidského zacházení a trestání dle čl. 3 Úmluvy. Mučení je klasifikováno jako úmyslné nelidské jednání působící velmi vážné a kruté utrpení,⁷⁹⁹ jehož cílem je například získání informací nebo přiznání k trestnému činu, a je charakterizováno prvky intenzity utrpení, svobodného úmyslu mučitele a zřejmého cíle, ke kterému má vést.⁸⁰⁰ Porušení zákazu mučení může představovat i neadekvátní zásah, zatčení a podmínky držení ve vazbě.⁸⁰¹

Zařazováním osob do táborů nucených prací⁸⁰² docházelo k porušování čl. 4 o zákazu otroctví a nucené práce: „*Od nikoho se nebude vyžadovat, aby vykonával nucené nebo povinné práce.*“⁸⁰³ Termínem „nucená práce“ je dle Evropského soudu pro lidská práva myšlena „...*taková práce či služba, která je od jednotlivce vyžadována pod pohrůzkou, nebo která je jím vykonávána nedobrovolně.*“⁸⁰⁴ Omluvou nemohlo být ani to, že zařazený do TNP měl nárok na pobírání platu, protože tato skutečnost není pro posuzování otázky, zda se jedná o nucenou či povinnou práci, nejdůležitější. Evropský soud pro lidská práva zohledňuje další prvky.⁸⁰⁵

⁷⁹⁹ Medov v. Rusko, stížnost č. 1573/02, rozsudek ESLP ze dne 8. 11. 2007, případ osoby zatčené pro podezření z účasti na útoku proti ruským vojákům v Čečensku, která byla opakovaně bita jak vojáky, tak policisty i vězeňskou stráží a následně byla donucena podepsat přiznání. In Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 53

⁸⁰⁰ Irsko v. Spojené království, stížnost č. 5310/71, rozsudek ESLP ze dne 18. 1. 1978. In Hubálková, E., Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva, 1. vydání, Linde, Praha 2011, str. 95

⁸⁰¹ Ribitch v. Rakousko, stížnost č. 18896/91, rozsudek ESLP ze dne 4. 12. 1995. In Hubálková, E., Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva, 1. vydání, Linde, Praha 2011, str. 97

⁸⁰² Blíže viz podkapitola 4.2.2. Zákon o táborech nucených prací

⁸⁰³ Čl. 4 odst. 2 Evropské úmluvy

⁸⁰⁴ Hubálková, E., Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva, 1. vydání, Linde, Praha 2011, str. 113

⁸⁰⁵ Van den Musselle v. Belgie, stížnost č. 8919/80, rozsudek ESLP ze dne 24. 6. 1982. In Hubálková, E., Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva, 1. vydání, Linde, Praha 2011, str. 113

Již při posuzování naplňování zásady dle čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy se zpracovatel práce dotkl i další porušované zásady dle čl. 5 odst. 3 Úmluvy, podle níž každý, kdo je zatčen, musí být neprodleně seznámen v jazyce, jemuž rozumí, s důvody svého zatčení a s každým obviněním proti němu. Zásada dle čl. 5 odst. 3 je součástí článku věnujícího se minimálním atributům práva na svobodu a osobní bezpečnost. Mnohdy neodůvodněná neúměrná délka vazby osob zadržovaných v souvislosti s politickými procesy zase značila porušení čl. 5 odst. 1 písm. c) a odst. 3 Úmluvy, který zaručuje každému zatčenému nebo jinak zbavenému svobody právo ihned být předveden před soudce nebo jinou úřední osobu zmocněnou zákonem k výkonu soudní pravomoci a být souzen v přiměřené lhůtě nebo propuštěn během řízení.⁸⁰⁶ To, že byly práva a svobody uvedené v Úmluvě trvale porušovány po celou dobu vlády KSČ, dokazuje případ Stanislava Devátého, jednoho z mluvčích Charty 77, který byl dne 15. 1. 1988 umístěn v rámci tzv. „operativní kontroly“ v cele předběžného zadržení s cílem zabránit mu v účasti na demonstraci konané dne 16. 1. 1988 k uctění památky Jana Palacha a Jana Zajíce a následně byl po 48 hodinách bez jakéhokoliv vysvětlení propuštěn na svobodu, čímž dle rozsudku Okresního soudu ve Zlíně došlo ke zneužití pravomoci veřejného činitele odpovědného příslušníka StB Vlastimila Daňka,⁸⁰⁷ ale hypoteticky i k porušení čl. 5 odst. 1 Úmluvy, podle něhož má každý právo na svobodu a osobní bezpečnost, a nikdo nesmí být, kromě taxativně určených důvodů, této svobody zbaven.

Vágnost ustanovení zákona na ochranu lidově demokratické republiky ale i pozdějších trestních zákonů umožňovala extenzivní výklad v neprospěch obviněného s pomocí analogie, které bylo v politických procesech užíváno.⁸⁰⁸ Docházelo tak porušování čl. 7 Úmluvy, podle jehož principů jen zákon může definovat trestný čin a nelze jej vykládat extenzivně v neprospěch obviněného, např. formou analogie.⁸⁰⁹ Výklad trestního zákona je striktně omezen maximální šíří možného jazykového významu, po překročení této hranice dochází k analogii, tedy k dotváření práva, které je v trestním právu nepřipustné.⁸¹⁰ Komunistická justice šla však při posuzování trestnosti činu ještě dále užitím notorií, kde se již nejednalo jen o dotváření práva, ale o dovozování trestnosti jen na základě důkazy nepodložených úvah a dedukcí. Příkladem zakázaného užití notorií v neprospěch obviněných jsou kauzy s „navrátilci“, kteří ilegálně opustili republiku, aby se později z jakéhokoliv důvodu, často rodinného, vrátili, a kteří byli považováni, pro pouhou možnost navázání styků s tajnými službami kapitalistických států v zahraničí, za velezrádce či vyzvědače a dle trestní sazby v ust. § 1 a § 5 zákona na ochranu lidově demokratické republiky ohroženi trestem smrti, a to i na podkladě judikátu

⁸⁰⁶ Tariq v. Česká republika, stížnost č. 75455/01, rozsudek ESLP ze dne 18. 4. 2006, dostupný na <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=100415> (ke dni 18. 2. 2015)

⁸⁰⁷ Rozsudek Okresního soudu ve Zlíně ze dne 14. 1. 1998, sp. zn. neuvedena, dostupný na <http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 18. 2. 2015)

⁸⁰⁸ Blíže viz podkapitola 5.2.1. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky

⁸⁰⁹ Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 277

⁸¹⁰ Wintr, J., Metody a zásady interpretace práva, Auditorium, Praha 2013, str. 46

Nejvyššího soudu, ve kterém bylo dovozováno, že „Zločin velezrady je dán již samotným faktem, že obviněný odešel do Německa, a je nerozhodné, zda jeho původní úmysl se nesl k velezradě...“⁸¹¹

Internací řeholníků a řeholnic po procesech s představiteli řádů a vystěhováním rodinných příslušníků obviněných v případě Babice⁸¹² ale i jinými podobnými akcemi došlo k neoprávněnému zásahu do práva na respektování soukromého a rodinného života. Dle ust. čl. 8 odst. 1 Úmluvy má každý právo na respektování svého soukromého a rodinného života, do kterého nemůže státní orgán zasahovat kromě případů, kdy se tak děje v souladu se zákonem a zároveň je to nezbytné v demokratické společnosti v zájmu uvedených důvodů. Podle judikatury ESLP nestačí pouhý soulad jednání s vnitrostátním zákonem, protože i samotný zákon musí poskytovat určité garance proti zneužití oprávnění zasahovat do práv zaručených v čl. 8 odst. 1 Úmluvy.⁸¹³ Právo na respektování soukromého života porušovala Státní bezpečnost též shromažďováním informací o soukromém životě jednotlivců a účelovým užitím těchto informací pro účely diskreditace členů možné politické opozice a jiných osob ať už v kampaních 50. let, či v kampaních proti disidentům v letech normalizace.⁸¹⁴ Čl. 8 odst. 1 Úmluvy chrání i před neoprávněným prohlížením korespondence či odposloucháváním telefonátů a dále právo klienta jednat se svým advokátem bez cizího dozoru.⁸¹⁵ I tato práva byla komunistickým režimem porušována.⁸¹⁶

Postup, který předvedly policejní orgány v koordinaci s prokurátory při postihu pořadatelů i účastníků demonstrací z let 1988 a 1989⁸¹⁷ lze chápat jako hypotetické porušení práva na svobodu shromažďování dle čl. 11 Úmluvy, vycházejícího z práva na svobodu projevu ve smyslu článku 10 a z práva na svobodu myšlení, přesvědčení a náboženského vyznání dle čl. 9 Úmluvy. I právo shromažďovací společně s právem sdružovacím může podléhat určitým omezením, ale pouze těm, které jsou v demokratické společnosti nezbytné k zachování zákonem jmenovaných zájmů.⁸¹⁸ Ochrana práva shromažďování dle článku 11 Úmluvy se nevztahuje samozřejmě na ty osoby, jež organizují veřejné manifestace s úmyslem vyvolat násilnosti a narušit veřejný pořádek, ale naproti tomu chrání

⁸¹¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn. Or I 1642/49. In Sběrka rozhodnutí československých soudů, ročník I, 1949

⁸¹² Blíže viz podkapitola 6.1.2. Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů a 6.4.1. Justiční zločiny komunismu

⁸¹³ Srov. Malone v. Spojené království, stížnost č. 8691/79, rozsudek ESLP ze dne 2. 8. 1984, podle něhož „...existence právních norem a praktik umožňujících vytváření systému účinného tajného sledování znamená sama o sobě zásah do práva stěžovatele podle čl. 8 Úmluvy“. In Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 411

⁸¹⁴ Srov. Malone v. Spojené království, stížnost č. 8691/79, rozsudek ESLP z dne 2. 8. 1984. In Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 411

⁸¹⁵ Campbell a Fell v. Spojené království, stížnost č. 7819/77, 7878/77; rozsudek ESLP z roku 1984. In Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010, str. 290

⁸¹⁶ Blíže viz podkapitola 6.3.2. Postavení obhájce v politických trestních kauzách

⁸¹⁷ Blíže viz podkapitola 6.2.2. Úloha prokurátora při politické trestní perzekuci

⁸¹⁸ Ust. čl. 11 odst. 2 Evropské úmluvy

pokojně akce vycházející z politické myšlenky, které zpochybňují existující řád.⁸¹⁹ Toto je jen jeden případ porušování uvedeného práva, seznam dalších případů jednání orgánů justice a bezpečnosti v rozporu s čl. 9 až 11 by byl dlouhý stejně jako seznam případů porušování dalších článků Úmluvy, namátkou práva na účinné opravné prostředky v čl. 13,⁸²⁰ zákazu diskriminace pro náboženství, politické nebo jiné smýšlení nebo sociální původ, rod nebo jiné postavení aj. dle čl. 14. apod.

Komunistické Československo nebylo Evropskou úmluvou vázáno. Po zhroutilí komunismu podepsali úmluvu dne 21. 2. 1992 zástupci České a Slovenské federativní republiky již jako představitelé republiky hlásící se k hodnotám demokratického právního státu. Podle obecně uznávaných principů mezinárodního práva nelze ustanovení Úmluvy a jejích protokolů použít na skutečnosti, ke kterým došlo před vstupem Úmluvy a jejích protokolů v platnost vůči Československu. Přesto ve vztahu k justičním i ostatním zločinům komunismu nezůstává Evropská úmluva pouze srovnávacím materiálem, zásady ochrany lidských práv a základních svobod v ní uvedené totiž představují minimální standardy, které musí být uplatňovány bez ohledu na to, zda-li je konkrétní stát Úmluvou vázán, či nikoliv. ESLP se o principy Evropské úmluvy opřel ve svém rozhodování o stížnosti odsouzené bývalé prokurátorky Ludmily Brožové-Polednové odsouzené za justiční vraždu, kdy podle ESLP Úmluva nemůže „...poskytovat ochranu likvidování politických oponentů prostřednictvím trestů smrti ukládaných v řízení, které zjevně porušuje právo na spravedlivý proces a zejména právo na život“.⁸²¹

⁸¹⁹ Stankov a Spojená makedonská organizace Ilinden v. Bulharsko, stížnost č. 29221/95, 29225/95; rozsudek ESLP ze dne 2. 10. 2001, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59689> (ke dni 22. 2. 2015)

⁸²⁰ O neúčinnosti odvolání obětí politických procesů blíže 6.1.2 Zásahy komunistické moci do rozhodovací praxe soudů a 6.4.1. Justiční zločiny komunismu

⁸²¹ Polednová v. Česká republika, stížnost č. 2615/10, rozsudek ESLP ze dne 21. 6. 2011, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105985> (ke dni 22. 2. 2015)

7. Závěrečné shrnutí

Komunistický režim porušoval základní zásady demokratického právního státu, mezinárodní smlouvy i své vlastní zákony, a prakticky tím postavil vůli a zájmy komunistické strany a jejích představitelů nad zákon, k čemuž zneužil všech mocenských nástrojů včetně justice. Jeho postup byl však logický, při instalaci totalitární moci se nemohl opírat o mechanismy demokratického právního státu, proto je musel odstranit a nahradit svými vlastními.

Dokumentované poznatky a komentáře vedou k nevyhnutelnému závěru, že právo na spravedlivý proces bylo zejména v politických trestních kauzách porušováno po celé období, kdy komunistická moc justici ovlivňovala. Intenzita porušování tohoto práva se však v průběhu doby měnila.

Práce není pouhým popisem a výčtem negativních zásahů do justičního systému a do práva na spravedlivý proces, ale charakterizuje i nástroje, které komunisté k těmto zásahům používali. Autor zároveň analyzuje ideologická východiska kroků komunistické moci vůči skutečným či domnělým nepřátelům totalitárního zřízení.

Po únorovém puči se stalo právo prostředkem k uplatňování mocenských účelových zájmů. Na úseku trestním byla při aplikaci právních předpisů prosazována představa, že příslušníci tzv. „nepřátelských tříd“ mají být likvidováni jako pachatelé trestných činů, prosadil se názor, že v třídním boji je přípustné používat jakýchkoliv prostředků, a dokonce ani právní předpisy nesmí být překážkou pro splnění účelu.

Rozhodující vliv na vznik nezákonností v jednání prokuratury a soudů mělo nejen působení komunistů a jimi ovládaného Ministerstva spravedlnosti, ale i Státní bezpečnosti. Za účelem vyvolání atmosféry strachu byla její činnost v době tzv. „zostřeného třídního boje“ zaměřena nikoliv jen na odhalení skutečného protistátního jednání, ale především na likvidaci skupin občanů označovaných za podezřelé jen pro svou minulost či původ.

Příslušné justiční instituce měly plnit roli, kterou jim při vytváření procesů přisoudily komunistické orgány, tedy vynášet politicky předem schválené rozsudky a dodávat nezákonnostem zdání legality. To bylo možno provádět již brzy po převzetí moci komunisty i kvůli selhání některých odpovědných pracovníků justice. Příčinou tohoto selhání byl i strach o existenci v době revolučních a disciplinárních opatření, které měly atmosféru strachu umocnit.

Zdrojem cílené přeměny justičního aparátu v nástroj komunistické moci byly nejen zákony, podzákonné právní předpisy, přestavba justice a její personální očista a přímé zásahy do konkrétních kauz, ale i ideologie. K nejtěžším justičním zločinům docházelo v období instalace totalitního státu v letech 1948 - 1953, které se vyznačovalo soudcovským aktivismem a aplikací marxistické ideologie a „socialistické morálky“ na úkor právního formalismu.

Marx-leninská ideologie spíše spadala do oblasti filozofie, politiky, potažmo sociologie a částečně ekonomiky, právních otázek se dotkla pouze povrchně ve formě poznámek. Přesto byly drakonické a nespravedlivé tresty v rozsudcích, které nebyly řádně odůvodněny podle procesních právních norem, zdůvodňovány marx-leninskými tezemi o diktatuře proletariátu. Ta měla být prováděná prostřednictvím třídního násilí uskutečňovaného státní mocí a namířeného vůči ostatním třídám jako podmínka přechodu společnosti ke komunismu. Marx-leninská ideologie tak nezůstala zvláště v době soudcovského aktivismu prázdňím pojmem, ale skutečně se promítala do každodenního soudního rozhodování zejména ve věcech trestních. Symbolickým vrcholem tohoto relativně krátkého, ale intenzivního porušování minimálních standardů práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 Evropské úmluvy ale i vnitrostátních předpisů byl proces proti tzv. „vedení protistátního spikleneckého centra“ s některými vůdčími postavami této masové nezákonnosti: Rudolfem Slánským, bývalým generálním tajemníkem KSČ; Bedřichem Reicinem, bývalým náměstkem ministra národní obrany; Karlem Švábem, bývalým náměstkem ministra národní bezpečnosti a dalšími.

Po pádu kultu osobnosti a kritice soudcovského aktivismu a instrumentálního pojetí práva se soudní praxe vrací k důslednému uplatňování právního pozitivismu, kdy je vytyčena nutnost upevňování socialistické zákonnosti prostřednictvím přísného dodržování platných právních předpisů. Volná soudcovská ideologie aplikace práva stalinistického režimu se tak postupně proměnila ve vázanou ideologii aplikace práva v době normalizace. Důvodem mohla být i skutečnost, že v druhé polovině 50. let již byla většina starých „buržoazních“ předpisů nahrazena novým socialistickým právem, a nebyl proto nadále důvod pobízet soudce k porušování těchto nově přijatých zákonů. Dalším důvodem bylo proklamované vítězství socialismu, což bylo oporou nastalému legislativnímu optimismu. Ten se projevil vydáním nové socialistické ústavy a rozsáhlou kodifikací právních předpisů, ke které došlo v první polovině 60. let. I když k porušování práva na spravedlivý proces dochází i poté, zákonný pozitivismus a vázaná ideologie aplikace práva v podmínkách reálného socialismu sehrály spíše pozitivní roli jako defenzivní prvek předcházející ještě větším nespravedlnostem, ke kterým mohlo dojít, kdyby došlo naplnění direktivy Nejvyššího soudu volající po „třídní interpretaci a aplikaci práva“.

Rozpor mezi nižšími a vyššími články soudní soustavy se projevoval i v řešení konkrétních politických trestních kauz (viz formalistický rozsudek Okresního soudu Praha-západ a usnesení odvolacího Krajského soudu v Praze s antiformalistickými prvky, které došly na základě diametrálně odlišných metodologií ke stejnému výsledku v trestní věci Ivana Jirouse a spol. – Plastic People of the Universe) a byl jedním ze znaků eroze společnosti i vládnoucí komunistické strany, která již ztrácí svůj revoluční náboj. Tento rozpor mezi pozitivismem a antipozitivismem přetrvává i při následném řešení zločinů komunismu, kdy soudy aplikují předchozí právo vytvářené totalitární mocí.

Odsuzující rozsudek v trestním řízení je vždy zásadním zásahem do životních osudů lidí, musí být proto spravedlivou odplatou za skutečně spáchaný zločin, který byl prokázán v soudním procesu dodržujícím alespoň elementární zásady práva na spravedlivý proces. Rozhodování o vině a trestu musí být uloženo soudu jako orgánu nezávislému a nestrannému. Pokud soudci brali za svá předem pojatá rozhodnutí politických orgánů, šlo o jejich totální etické selhání a nesou tak odpovědnost za zmařené lidské životy.

Celkové ideové zakotvení státu včetně jeho postoje k jednotlivci a k ochraně jeho práv v kontextu s historicko-společenskými a právně-politickými faktory může v praxi ovlivnit vymezení okruhu účastníků trestního řízení, rozsah jejich procesních práv a povinností a v neposlední řadě též vymezení vzájemného postavení těchto účastníků nejen vůči sobě, ale i vůči orgánu, který trestní řízení vede. I když tedy může být pojem spravedlnosti v určitém smyslu podmíněn výše uvedenými faktory, lze formulovat alespoň jeho elementární etické atributy, které takto podmíněny nejsou a kterými je nutné se řídit bez ohledu na momentální či dobový vliv tak, aby veškeré postupy a rozhodnutí obstály i poté, co tyto vlivy pominou. Přestože nebyla justice komunistického Československa ve svém postupu a rozhodování vázána Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv, není to důvod k porušování minimálních standardů spravedlnosti, které v ní jsou uvedeny.

Jak autor uvedl již v úvodu této práce, řídil se při posuzování úrovně práva na spravedlivý proces v politických trestních kauzách primárně ustanovením čl. 6 Úmluvy, které představuje základní pramen úpravy práva na spravedlivý proces. Z analýz provedených v kapitole 6. 5. Úroveň práva na spravedlivý proces ale i v dalších částech této práce je zřejmé, že minimální standardy práva na spravedlivý proces obsažené v čl. 6 Úmluvy byly komunistickou justicí porušovány v širokém měřítku a zároveň docházelo v souvislosti s justičními zločiny i k zásahům do jiných práv a základních svobod garantovaných v ostatních člancích Evropské úmluvy.

Konkrétní podoba práva na spravedlivý proces je z povahy věci primárně determinována právním řádem příslušného státu. Pouze v rámci vnitrostátního práva lze dle názoru autora vytvořit

podmínky pro dosažení maximy spravedlivého trestního procesu. Čl. 6 Evropské úmluvy je nástrojem mezinárodní kontroly výkonu práva státu trestat pachatele trestných činů, tato kontrola je však svojí podstatou až následná, subsidiární. Kromě toho uvedené ustanovení, jakožto i ostatní již v úvodu této práce jmenovaná ustanovení Úmluvy, pouze vymezují elementární principy a požadavky, bez kterých by nebylo možné o spravedlivém procesu vůbec hovořit. To se odráží i v ustanovení čl. 53 Úmluvy, které nebrání členským státům zajistit vyšší standard právní ochrany jednotlivce než v mezích minimálních standardů daných Úmluvou.

Základním garantem práva na spravedlivý proces zůstává i přes pokračující integraci stát a jeho právní řád. Naplnění práva na spravedlivý proces má svůj praktický význam nejen jako prostředek právní ochrany jednotlivce, ale též jako významný indikátor celkové vnitřní vyváženosti koncepce a struktury trestního procesu. Pokud však stát jako garant práva na spravedlivý proces selže, lze uplatnit mezinárodní závazné normy, a pokud jimi stát není vázán, je nutné trvat alespoň na minimálních standardech, které jsou s ohledem k dosaženému civilizačnímu vývoji základním předpokladem k uplatnění práva na spravedlivý proces. Za situace, kdy vnitrostátní právo záruky neposkytuje či je pojímá nedostatečně, je dle názoru autora vhodné uplatnit minimální standardy uvedené v mezinárodně uznávané normě dané doby, přestože jimi stát není formálně vázán. V případě nedostatečného zajištění práva na spravedlivý proces komunistickým Československem doporučuje autor přihlédnout k soudobému znění Evropské úmluvy o ochraně lidských práv, jež prezentuje obligatorní minimální záruky práva na spravedlivý proces, které je nutné v civilizovaném světě chránit. Posuzovat jednotlivé justiční zločiny pouze prostřednictvím práva totalitárního režimu, který uvedené zločiny nejen kryl, ale vytvořil k nim i podmínky, nemůže vést ke spravedlivému rozhodnutí. Tato teze autora je podpořena i odůvodněním rozsudku ESLP ve věci Polednová v. Česká republika, podle něhož Evropská úmluva nemůže „...poskytovat ochranu likvidování politických oponentů prostřednictvím trestů smrti ukládaných v řízení, které zjevně porušuje právo na spravedlivý proces a zejména právo na život“.⁸²²

⁸²² Polednová v. Česká republika, stížnost č. 2615/10, rozsudek ESLP ze dne 21. 6. 2011, dostupný na <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105985> (ke dni 15. 5. 2015)

7. Final Summary

The communist regime violated the basic principles of a democratic legal state (Rechtsstaat), international treaties, as well as its own laws, and thereby practically put the will and interests of the communist party and its representatives above the law, for which purposes it abused all instruments of power including the judiciary. However, its modus operandi was logical, because, upon the installation of totalitarian power, it could not lean upon the mechanisms of a democratic legal state, and thus it had to eliminate them and replace them with its own mechanism.

Documented information and commentaries lead to the inevitable conclusion that the right to a fair trial was, primarily in political criminal cases, violated for the entire duration of the time that the communist power was influencing the judiciary. However, the intensity of the violation of such right changed in the course of the period.

The article is not a mere description and enumeration of negative encroachments into the judicial system and into the right to a fair trial, but also characterizes the instruments that communists utilized for such encroachments. The author also analyses the ideological fundamentals of the steps of communist power against actual or ostensible enemies of the totalitarian regime.

After the February coup, the law became a means for the assertion of special-purpose power interests. In the criminal segment, the notion was asserted in the application of legal regulations that members of so-called “enemy classes” are to be disposed of as perpetrators of criminal acts, the opinion was enforced that, in the class struggle, it is permissible to utilize any means, and that not even legal regulations can be an obstacle to the accomplishment of the purpose.

The decisive effect on establishment of unlawfulness in the practice of the prosecution and courts had not only actions of Communists and by them controlled the Ministry of Justice, but also the institution of “State Security” (i.e. “Státní bezpečnost”). The activities of the State Security had a decisive effect on the establishment of unlawfulness in the actions of the prosecution and courts. In order to bring about an atmosphere of fear, its activity during the times of the so-called intensified class struggle was aimed not only at exposing actual anti-government activity, but primarily at the liquidation of groups of citizens indicated as suspicious merely because of their past or origin.

The relevant judicial institutions were to perform a role that was assigned to them in the creation of trials by the communist authorities, i.e. to render politically pre-approved judgments and to provide unlawfulness with a semblance of legality. One of the reasons that was able to be done so very

soon after the takeover of power by the communists was also the failures of some responsible personnel in the judiciary. The causes of such failures included fear for one's existence during a time of revolutionary and disciplinary measures whose purpose was to amplify the atmosphere of fear.

The source of the targeted transformation of the judicial machinery into an instrument of communist power were not only the laws, subordinate legal regulations, the restructuring of the judiciary, and its personnel purge and direct interventions into specific cases, but also ideology. The most severe judicial crimes occurred during the period of the installation of the totalitarian state in the years 1948 - 1953, which was distinguished by judicial activism and the application of Marxist ideology and "socialist ethics" at the expense of legal formalism.

Marxist-Leninist ideology tended to fall into the field of philosophy, politics, as well as sociology and partially economics; it only touched upon legal matters superficially in the form of comments. Nevertheless, draconian and unjust punishments in judgments, which were not duly justified according to the rules of procedural law, were substantiated with Marxist-Leninist theses on the dictatorship of the proletariat. The dictatorship of the proletariat was to be carried out by way of class violence conducted by state authority and aimed against other classes as a pre-condition for the transition of society to communism. Marxist-Leninist ideology thus did not remain, especially during the period of judicial activism, an empty concept, but rather, it was truly reflected into day-to-day judicial decision-making, primarily in criminal matters. A symbolic pinnacle of such relatively brief but intense violation of the minimum standards of the right to a fair trial within the meaning of Art. 6 of the European Convention, but also of domestic regulations, was the trial against the so-called "leadership of the anti-government conspiracy center" in regard to some leading figures in such mass unlawfulness: Rudolf Slánský, former secretary general of the Czechoslovak Communist Party; Bedřich Reicin, former deputy national defense secretary; Karel Šváb, former deputy national security secretary, and others.

After the fall of the cult of personality, and under the impact of the criticism of judicial activism and the instrumental interpretation of law, judicial practice went back to the consistent application of legal positivism, whereby the need is declared for the reinforcement of socialist lawfulness by means of strict adherence to the valid legal regulations. The free judicial ideology of the application of the law of the Stalinist regime thus gradually transformed into a bound ideology of the application of the law during the period of normalization. The reason may also have been the fact that in the second half of the 1950's the majority of old "bourgeois" regulations had already been replaced with new socialist law, and there was thus no longer a reason to urge judges to violate such newly passed laws. Another reason was the proclaimed victory of socialism, which was a support for the

commenced legislative optimism. That was reflected in the issuing of a new socialist constitution and the extensive codification of legal regulations that occurred in the first half of the 1960's. Although violations of the right to a fair trial continued to occur afterwards, legal positivism and the bound ideology of the application of law within the conditions of real socialism tended to play more of a positive role as a defensive element preventing even greater injustices that could have occurred had the directives of the Supreme Court calling for "a class-based interpretation and application of the law" been fulfilled.

The conflict between the lower and higher segments of the court system were also reflected in the handling of specific political criminal cases (see the formalistic judgment of the District Court for Prague-West (Praha-západ) and the resolution of the appellate Regional Court in Prague with anti-formalistic elements, which reached the same result in the criminal matter of Ivan Jirous and company – Plastic People of the Universe, on the basis of absolutely dissimilar methodologies) and was one of the indications of the erosion of society as well as of the ruling communist party, which was already losing its revolutionary charge. Such conflict between positivism and anti-positivism remained even during the subsequent handling of the crimes of communism, when the courts were applying the previous law created by the totalitarian authority.

A guilty judgment in criminal proceedings always has a fundamental impact upon the life and fate of people, and must therefore be a just retribution for a crime that has actually been committed and has been proven in court proceedings abiding by at least the fundamental principles of the right to a fair trial. Making decisions on guilt and punishment must be entrusted to a court functioning as an independent and impartial authority. If judges embraced the pre-conceived decisions of political authorities, this was an utter ethical failure on their part and they thus bear responsibility for the destruction of human lives.

The overall conceptual anchoring of the state including its stance in regard to the individual and to the protection of the individual's rights within the context of the historical-social and legal-political factors can, in practice, influence the definition of the sphere of participants of criminal proceedings, the scope of their procedural rights and obligations, and, last but not least, also the definition of the mutual standing of such participants not only in regard to one another, but also in regard to the authority conducting the criminal proceedings. Thus, although the term of justice can be, in a certain sense, conditioned by the above factors, at least its fundamental ethical attributes can be formulated, which are not conditioned in such way and which must be abided by regardless of the momentary or period influence in such a way so that all procedures and decisions stand the test even after such influences pass. Despite the fact that the judiciary of communist Czechoslovakia was not

bound in its procedures and decision-making by the European Convention on Human Rights, that is no reason for the violation of the minimum standards of justice that are set out in it.

As the author has stated in the introduction to this article, in assessing the level of the right to a fair trial in political criminal cases, the primary basis was the provision of Art. 6 of the Convention, which constitutes a primary source of law regarding the right to a fair trial. Based upon analyses conducted in section 6. 5. Level of the Right to a Fair Trial, but also in other sections of this article, it is evident that the minimum standards of the right to a fair trial contained in Art. 6 of the Convention were violated by the communist judiciary on a broad scale and, at the same time, in connection with judicial crimes, infringements upon other rights and fundamental freedoms guaranteed in other articles of the European Convention also occurred.

The specific form of the right to a fair trial is, by definition, primarily determined by the law of the state in question. Only within the context of the domestic law, in the author's opinion, can the conditions for the attainment of the maximum level of fair criminal proceedings be created. Art. 6 of the European Convention is an instrument of international supervision in regard to the dispensation of the right of the state to punish the perpetrators of criminal acts, but such supervision is, in its essence, only subsequent and subsidiary. Additionally, the said provision, as well as the other provisions of the Convention mentioned in the introduction to this article, only defines the fundamental principles and requirements, without which it would not be possible to even speak of a fair trial. That is also reflected in the provisions of Art. 53 of the Convention, which does not prevent member states from ensuring a higher standard of legal protection of the individual than within the confines of the minimum standards set out by the Convention.

The state, with its law, remains as the primary guarantor of the right to a fair trial, despite continuing integration. The fulfillment of the right to a fair trial has a practical significance not only as a means for the legal protection of the individual, but also as a significant indicator of the overall internal balance of the concept and structure of criminal procedure. However, if the state as the guarantor of the right to a fair trial fails, binding international rules can be enforced, and if the state is not bound by them, it is necessary to at least insist upon minimum standards that are, in view of the achieved progress in civilization, a fundamental pre-requisite for the enforcement of the right to a fair trial. In a situation where domestic law does not provide guarantees or encompasses them inadequately, it is, in the opinion of the author, appropriate to apply the minimum standards set out in an internationally recognized rule of the given time, despite the fact that the state is not formally bound by them. In the case of the insufficient enforcement of the right to a fair trial by communist Czechoslovakia, the author recommends taking into consideration the present-day text of the European

Convention on Human Rights, which presents obligatory minimum guarantees of the right to a fair trial that must be protected within the civilized world. Assessing individual judicial crimes only by way of the law of the totalitarian regime, which not only shielded the said crimes, but also created the conditions for them, cannot lead to a fair decision. This thesis of the author is also supported by the substantiation of the ECHR decision in the case of *Polednová v. Czech Republic*, according to which, under the European Convention, “... *the practice of eliminating opponents to a political regime through the death penalty, imposed at the end of trials which flagrantly infringed the right to a fair trial and, in particular, the right to life, cannot be described as law*”.⁸²³

⁸²³ *Polednová v. Czech Republic*, application no. 2615/10, ECHR decision dated 21 June 2011, available at <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105985> (as of 15 May 2015)

8. Zdroje

8.1. Literatura a jiné písemné prameny

Aržanov, M. A., Kečekjan, S. F, Maňkovskij, B. S, Strogovič, M. S., Teória štátu a práva, přeloženo z ruského originálu, 1. vydání, SAVU, Bratislava 1950

Balík, S., Kubát, M., Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů, 1. vydání, Dokořán s.r.o., Praha 2004

Balík, S., Advokacie. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009

Beneš, E., Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z let 1938 - 45, Orbis, Praha 1946

Bílek, J., Pomocné technické prapory 1950 - 1954, Nakladatelství R a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1992

Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A., Teorie práva, 1. vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2001

Bratus, N. V. a kolektiv, Marxisticko-leninská obecná teorie státu a práva, přeloženo z ruského originálu, 1. vydání, Academia, Praha 1978

Brod, T., Osudný omyl Edvarda Beneše 1939 - 1948, Československá cesta do sovětského područí, 2. vydání, Academia, Praha 2002

Cekotová, L., Babický farář Drbola, článek ze dne 18. 7. 1951, Rudé právo. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, dokument č. 22, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004

Čapek, J., Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část - Úmluva, 1. vydání, Linde, Praha 2010

Čeřovský, M., Československá prokuratura v roce 1969, Prokuratura, č. 1, ročník 1969

David, V., Sladký, P., Zbořil, F., Mezinárodní právo veřejné, 3. vydání, Linde, Praha 2006

Dokumentace vzniku a příčin nezákonností v činnosti čs. prokuratury (vypracovala dokumentační komise Generální prokuratury ČSSR pro území ČSR, předseda: JUDr. Karel Bayer, 1969), tzv. „zpráva Bayerovy komise“. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, dokument č. 2, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003

Drtina, P., Československo můj osud, svazek I., 2. vydání, Melantrich, Praha 1991

Engels, B., Anti-Dühring (pana Evžena Dühringa převrat vědy), 2. vydání, Svoboda, Praha 1949

Flegl, V., Československá justice a prokuratura 1945 - 1978, 1. vydání, Ústav státní správy, Praha 1979

Francek, J., Velké dějiny zemí Koruny české, zločinnost a bezpráví, 1. vydání, Paseka, Praha, Litomyšl 2011

Gerloch, A., Teorie práva, 6. vydání, Aleš Čeněk, Plzeň 2013

Golunkii, S. A., Strogovich, M. S., The Theory of the State and Law. In Hazard, J. N (ed.), Societ Legal Philosophy, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) 1951. Citováno v Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace, Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005

Gottwald, K., Za socialistický stát, za socialistické právo, Jednota československých právníků, Praha 1950

Gottwald, K., Klement Gottwald 1949 - 1950, sborník statí a projevů, 2. vydání, Ústav dějin KSČ, Praha 1953

Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945 - 1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006

Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa III, 1960 - 1989, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2007

Gřivna, T., Trestní právo hmotné. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009

Gřivnová, P., Gřivna, T., Trestní právo procesní. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009

Hubálková, E., Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva, 1. vydání, Linde, Praha 2011

Hart, L., Dějiny druhé světové války, přeloženo z anglického originálu, 2. vydání, Jota, Brno 2000

Hejl, V., Zpráva o organizovaném násilí, přeloženo z anglického originálu, 1. vydání, Univerzum Praha, 1990

Hlavsa, P., Předpisy z oblasti organizace justice a prokuratury, 1. vydání, Panorama, Praha 1980

Hrbek, J., Smetana, V., Kokoška, S., Pilát, V., Hofman, P., Draze zaplacená svoboda, Osvobození Československa 1944 - 1945, Svazek I, 1. vydání, Paseka a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2009

Instruktažní pomůcka k přenesení státněprokurátorské agendy na krajské prokuratury ze dne 9. 10. 1952. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, dokument č. 7, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003

Ivanov, M., Justiční vražda, aneb smrt Milady Horákové, 1. vydání, XYZ, Praha 2008

Kaplan, K., Československo v letech 1945 - 1948 (1.část), 1. vydání, SPN, Praha 1991

Kaplan, K., Československo v letech 1948 - 1953 (2. část), 1. vydání, SPN, Praha 1991

Kaplan, K., Československo v letech 1953 - 1966 (3. část), 1. vydání, SPN, Praha 1992

- Kaplan, K., Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 - 1954, 2. vydání, Nakladatelství R a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1992
- Kaplan, K., Nekrvavá revoluce, 1. vydání, Mladá fronta, Praha 1993
- Kaplan, K., Největší politický proces: M. Horáková a spol., 1. vydání, Doplněk, Brno 1995
- Kaplan, K., Kosatík, P., Gottwaldovi muži, 1. vydání, Paseka, Praha 2004
- Knapp, V., Právo veřejné a soukromé. Právník, č. 2, ročník 1950
- Knapp, V., Význam Stalinových statí „Ekonomické problémy socialismu v SSSR“ pro právní vědu, Orbis, Praha 1953
- Knapp, V., Předmět a systém československého socialistického práva občanského, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1959
- Knapp, V., Filosofické problémy socialistického práva, 1. vydání, Academia, Praha 1967
- Kocian, J., Poválečný vývoj v Československu 1945 - 1948, 2. vydání, SPN, Praha 1991
- Krnc, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M., Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání, C. H. BECK, Praha 2012
- Krupauer, J., Prokuratura v ČSR po XVII. sjezdu KSČ, Prokuratura, ročník 1986
- Kryštůfek, Z., Komunistické právo v Československu. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009
- Kubeš, V., O novou ústavu, 1. vydání, Melantrich, Praha 1948
- Kučera, E. (eds.), Obecná teorie státu a práva, Obecná teorie státu a práva, II. díl, 1. vydání, Orbis, Praha 1977
- Kucherov, S., The Organs of Soviet Administration of Justice: Their History and Operation, E. J. Brill, Leiden 1970. Citováno v Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace, Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005
- Kuklík, J., Dějiny československého práva 1945 - 1989, 1. vydání, Auditorium, Praha 2011
- Kühn, Z., Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2005
- Kühn, Z., Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009
- Kühn, Z., Socialistická justice. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009

- Kühn, Z., Zločin a trest. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009
- Lata, J., Prokuratura. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009
- Lenin, V. I., Spisy, svazek 18, SNPL, Praha 1957
- Lenin, V. I., Sebrané spisy, svazek 33, Stát a revoluce, 2. vydání, Svoboda, Praha 1987
- Liška, O. a kol., Vykonané tresty smrti Československo 1918 - 1989, Sešity ÚDV č. 2, Praha 2000
- Löbl, E., Svedectvo o procese, 1. vydání, Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1968
- Malý, K., Vývoj práva v Československu v letech 1945 - 1989 jako předmět vědeckého zkoumání (úvodní slovo při zahájení konference). In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945 - 1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004
- Mančal, J., Tibitz, K., Nový trestní řád, Právník, č. 3, ročník 1957
- Mark, E., Revolution by Degree: Stalin's National Front Strategy for Europe, 1941 - 1947, Cold War International History Project – working paper No. 31, Washington, DC, February 2001
- Maršálek, P., Proměny české právní vědy 1945 - 1989. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945 - 1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004
- Marx, K., Kapitál I. a II., Kritika politické ekonomie, 1. vydání, SPNL, Praha 1954
- Marx, K., Kritika Gothajského programu, 2. vydání, Svoboda, Praha 1974
- Marx, K., Ke kritice Hegelovy filozofie práva. In Marx, K., Engels, B., Vybrané spisy v pěti svazcích, svazek 1., Svoboda, Praha 1976
- Marx, K., Engels, B., Manifest komunistické strany, 10. vydání, SPN, Praha 1988
- O zárukách zákonnosti (rozhovor se Zdeňkem Hrazdirou), Reportér, č. 28, ročník 1968
- Pavlíček, V. a kol. Ústavní právo a státověda, II. díl, Ústavní právo České republiky, Linde, Praha 2001
- Pernes, J., Pospíšil, J., Lukáš, A., Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu, 1. vydání, Brána, Praha 2008
- Plán rozmístění správců prokuratur, nástin rozmístění absolventů II. běhu PŠP a seznam uvolněných správců prokuratur (13 dubna 1950), VÚA, f. Čepička, sv. 21, aj. 147. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, dokument č. 15, díl II., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004
- Plundr, O., Hlavsa, P., Organizace justice a prokuratury, 5. vydání, Panorama 1987

Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a spolčníci, autor neuveden, Ministerstvo spravedlnosti 1950, reprint původního vydání, Levné knihy KMa, 1. vydání, Praha 2008

Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků (Košický vládní program). In Gronský, J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945 - 1960, 1. vydání, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006

Prohlášení Charty 77. In Prečan, V. (eds.), Charta 77, 1977 - 1989, Od morální k demokratické revoluci, Československé středisko nezávislé literatury, 1. vydání, Praha 1990

Přibáň, J., Komunistická teorie státu a práva: kritický nástin strukturních znaků a vývoje československé právní teorie v období let 1948 - 89. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945 - 1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004

Rataj, KSČ a Československo I /1945 - 1960/, 1. vydání, VŠE v Praze, Oeconomica, Praha 2003

Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004

Repík, B, Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, 1. vydání, Orac, Praha 2002

Rokůsek, F., Nový trestní řád, Právník, č. 89, ročník 1950

Rolenc, V. a kol., Právníká příručka, 1. vydání, Orbis, Praha 1954

Rolenc, V., Soudce a společnost, Socialistická zákonnost, č. 4, ročník 1971. In Kühn, Z., Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009

Růžek, A. a kol., Československé trestní řízení, 2. vydání, Orbis, Praha 1971

Růžek, A. a kol., Československé trestní řízení, 3. vydání, Orbis, Praha 1977

Růžek, A. a kol., Československé trestní řízení, 4. vydání, Panorama, Praha 1982

Sdělení Klementa Gottwalda ostatním představitelům KSČ dne 8. dubna 1948. In Kaplan, K., Svědectví, č. 55, ročník 1978

Shaw, A., Druhá světová válka den po dni, přeloženo z anglického originálu, dotisk, Naše vojsko, Praha 2007

Schelle, K., Schelleová, I., Vývoj a organizace soudnictví v letech 1945 - 1989. In Malý, K., Soukup L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945 - 1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004

Smutný, J., Svědectví prezidentova kancléře, Mladá fronta, 1. vydání, Praha 1996

Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 - 1989, statistický přehled, kolektiv autorů, Sešity ÚSD AV ČR, svazek 12, Praha 1993

Stalin, J. V., O marxismu v jazykovědě, přeloženo z ruského originálu, 1. vydání, Svoboda, Praha 1950

Svoboda, J., K prokurátorskému dozoru nad výkonem trestu odnětí svobody a vazby, Prokuratura, č. 2, ročník 1969

Šámal, P., K úpravě trestního procesu v letech normalizace. In Malý, K., Soukup, L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945 - 1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004

Šimáčková, K., Fiktivní, nebo reálná ústava. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009

Šimáčková, K., Koláčková, J., Právo na spravedlivý proces v prostoru Evropských společenství, Právní fórum, č. 11, ročník 2005

Štajgr, F., Plundr, O., Organizace justice a prokuratury, 1. vydání, Orbis, Praha 1957

Toman, J., Poznatky prokuratury ČSR o kvalitě a účinnosti prostředků všeobecného dozoru, Prokuratura, č. 2, ročník 1985

Uhl, P., Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 1998

Ulč, O., Malá doznání okresního soudce, 1. vydání, Šulc-Švarc, s.r.o., Praha 2013

Veselka, M., Komunistická justice a její oběti ve spisech Okresního soudu trestního v Praze 1949 - 1951. In Ledvinka, V. (eds.), Pražský sborník historický XXVII, 1. vydání, KLP - Koniasch Latin Press, Praha 1994

Vlček, E., Vývoj prokuratury v letech 1945-1990. In Malý, K., Soukup L. (eds.), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, sborník příspěvků, 1. vydání, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004

Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V., České právní dějiny, 2. vydání, Aleš Čeněk, Plzeň 2010

Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003

Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, díl II., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004

Všem národním socialistům, svolání na titulní straně vydání deníku Svobodné slovo ze dne 24. 2. 1948

Vyšinskij, A. J., Voprosy teorii gosudarstva i prava, Gosjurizdat, 1949, str. 83. In Bratus, N. V. a kolektiv, Marxisticko-leninská obecná teorie státu a práva, přeloženo z ruského originálu, 1. vydání, Academia, Praha 1978

Wagnerová, E., Základní práva. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.), Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, Brno 2009

Winterová, A. a kol., Civilní právo procesní, 6. aktualizované vydání, Linde, Praha 2011

Wintr, J., Metody a zásady interpretace práva, Auditorium, Praha 2013

Zdobinský, S., Peška, P., Československé státní právo, 1. vydání, Panorama, Praha 1981

Zápis bezpečnostní pětky KV KSČ Jihlava ze dne 19. 7. 1951. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, dokument č. 24, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004

Zápis o gremiální poradě referentů Státní prokuratury ze dne 18. 3. 1950. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, dokument č. 5, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003

Zápis o pracovním aktivu brněnského Státního soudu a brněnské Státní prokuratury ze dne 5. 12. 1950. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948 – 1953 v dokumentech, dokument č. 1, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003

Zápis politického sekretariátu ze dne 10. 7. 1951 o projednání soudních případů Antonín Mityška a spol. In Rázek, A., StB + justice, nástroje třídního boje v akci, dokument č. 19, 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004

Zářecký P., Moc, právo a procesy (1968), SÚA, Pillerova komise. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, dokument č. 16, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003

Zpráva o činnosti justičních orgánů v období politických procesů (tzv. „zpráva Kolderovy komise“, 19. 3. 1963). In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech, dokument č. 13, díl I., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2003

Zpráva ze dne 5. září 1950 o průběhu jednotlivých kurzů Právnické školy pracujících a o rozmístění dělnických kádrů v justici. In Vorel, J., Šimánková, A., Babka, L. (eds.), Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, dokument č. 9, díl II., 1. vydání, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2004

8.2. Elektronické zdroje

Nejdemokratičtější ústava světa, Návrh nové sovětské ústavy, digitální kopie brožury vydané Svazem přátel SSSR v Praze, dostupné na <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/nejdemocratictejsi-ustava-sveta-navrh-nove-sovetske-ustavy-z-roku-1936/> (ke dni 23. 7. 2014)

Havel, V., Moc bezmocných, Hrádeček, říjen 1978, Památce Jana Patočky, dostupné na http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML (ke dni 4. 8. 2014)

Důvodová zpráva k návrhu nové ústavy ČSR, ústavodárné NS ČSR 1946 - 1948, tisk č. 1227, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1227_06.htm (ke dni 25. 8. 2014)

Stenoprotokol ze 13. schůze NS ČSR konané dne 6. 10. 1948 dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013001.htm> (ke dni 4. 9. 2014)

Stenoprotokol ze 47. schůze NS ČSR konané dne 12. 7. 1950 dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/047schuz/s047002.htm> (ke dni 4. 9. 2014)

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona 1961, NS RČS 1960 - 1964, tisk č. 135, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0135_00.htm (ke dni 8. 9. 2014)

Důvodová zpráva k návrhu zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění k ochraně veřejného pořádku, FS ČSSR 1986 - 1990, tisk č. 129, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0129_00.htm (ke dni 12. 9. 2014)

Stenoprotokol ze 47. schůze konané dne 12. 7. 1950, NS RČS 1948 - 1954, dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/047schuz/s047002.htm> (ke dni 14. 9. 2014)

Stenoprotokol z 10. schůze NS RČS konané dne 19. 11. 1961, dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/stenprot/010schuz/s010002.htm> (ke dni 25. 9. 2014)

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/33458-tabory-nucene-prace-prvni-forma-masove-perzekuce> (ke dni 6. 10. 2014)

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o přečinech, FS ČSSR 1969 - 1971, tisk č. 24, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1969fs/tisky/t0024_00.htm (ke dni 10. 10. 2014)

Stenoprotokol ze 13. schůze NS ČSR konané dne 6. října 1948 dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/013schuz/s013003.htm> (ke dni 15. 10. 2014)

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o zlidovění soudnictví, NS RČS 1948 - 1954, tisk č. 160, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0160_04.htm (ke dni 17. 10. 2014)

<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/petky.php> (ke dni 27. 10. 2014)

Autor neuveden, článek Zbytečná starost, Rudé právo, 8. 4. 1976, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1976/4/8/2.png> (ke dni 5. 11. 2014)

Autor neuveden, článek Odsouzení výtržníku, Rudé právo, 24. 9. 1976, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1976/9/24/2.png> (ke dni 5. 11. 2014)

Houfová, J., Na lavici obžalovaných výtržníci, Rudé právo, 25. 9. 1976, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1976/9/25/2.png> (ke dni 5. 11. 2014)

Havel, V., Moc bezmocných, Hrádeček, říjen 1978, Památce Jana Patočky, dostupné na http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=HTML (ke dni 5. 11. 2014)

<http://kraken.slv.cz/4Tz91/2002> (ke dni 6. 11. 2014)

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o prokuratuře, NS RČS 1964 - 1968, tisk č. 36, dostupná na http://www.psp.cz/eknih/1964ns/tisky/t0036_01.htm (ke dni 11. 11. 2014)

Žáček, P., Ochránkyně „socialistické“ zákonosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988 - 1989, dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20. 11. 2014)

Stanovisko Generální prokuratury ČSR k zákonosti zákazu veřejného shromáždění na Václavském náměstí v Praze 1 dne 15.1.1989 a trestního postihu účastníků demonstrací ve dne 15.1.- 21.1.1989. In Žáček, P., Ochránkyně „socialistické“ zákonosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988 - 1989, str. 59, dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20. 11. 2014)

Stanovisko Generální prokuratury ČSSR k dalšímu postupu proti aktivizaci protisocialistických sil, sp. zn. 2FGpo-0406/89. In Žáček, P., Ochránkyňe „socialistické“ zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988 - 1989, str. 63, dostupné na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/046-071.pdf> (ke dni 20. 11. 2014)

Stenoprotokol projevu Alexeje Čepičky na 42. schůzi Národního shromáždění ze dne 9. 3. 1950, dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/042schuz/s042006.htm> (ke dni 2. 12. 2014)

Stenoprotokol projevu ministra spravedlnosti Čepičky na 21. schůzi Národního shromáždění ze dne 22. 12. 1948, dostupný na <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/021schuz/s021004.htm> (ke dni 2. 12. 2014)

Träger, J., Jiřina Štěpničková vypovídá, Divadelní noviny, č. 22, ročník 1968, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=DivN/11.1967-1968/22/8.png> (ke dni 16. 12. 2014)

Z diskuze na zasedání ÚV KSČ 13.- 14. 6. 1957, soudruh Jan Bartuška, Rudé právo, 21. 6. 1957, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1957/6/21/5.png> (ke dni 16. 12. 2014)

Ruml, J., Dotaz pro ministra vnitra ohledně 4T69/66, Literární listy, č. 4, ročník 1/1968, dostupné na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitL/1.1968/4/5.png> (ke dni 18. 12. 2014)

Dopis prezidentu republiky ve věci nezákonně několikrát prodlužované vazby Ing. Rudolfa Battěka, mluvčího Charty 77. In Informace o Chartě 77, ročník 4, č. 2, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1981/INFOCH_02_1981.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

Informace o Chartě 77, č. 12, r. 1978, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1978/INFOCH_12_1978.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

Informace o Chartě 77, č. 15, r. 1978, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1978/INFOCH_15_1978.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

Dopis Městského sdružení advokátů JUDr. Daniszovi ze dne 13. března 1979. In Informace o Chartě 77 – ročník druhý /1979/ - č. 4, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1979/INFOCH_04_1979.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

Informace o chartě 77 – ročník druhý /1979/ - č. 4, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1979/INFOCH_04_1979.pdf (ke dni 18. 12. 2014)

Informace o Chartě 77 – ročník čtvrtý (1981) – č. 5, dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1981/INFOCH_05_1981.pdf

<http://www.ustrcr.cz/cs/karel-bacilek> (ke dni 2. 1. 2015)

<http://www.ustrcr.cz/cs/boris-kovaricek> (ke dni 2. 1. 2015)

<http://nalus.usoud.cz> (ke dni 17. 1. 2015)

<http://www.vrahem-z-povolani.cz/files/dokumenty/Vas-VS.pdf> (ke dni 30. 1. 2015)

Gazdík, J., Třeček, Č., Zemřel komunistický prokurátor Karel Vaš, stíhaný za justiční vraždu, článek dostupný na http://zpravy.idnes.cz/zemrelkarelvas027/domaci.aspx?c=A121210_110627_krimi_cen#utm_source=

[ss&utm_medium=feed&utm_campaign=zpravodaj&utm_content=main](#) (ke dni 30. 1. 2015)

<http://www.nsoud.cz> (ke dni 1. 2. 2015)

<http://www.policie.cz/clanek/pravomocne-rozsudky.aspx> (ke dni 2. 2. 2015)

Autor neoznačen, Zemřela Ludmila Brožová-Polednová, prokurátorka z procesu s Miladou Horákovou, článek ze dne 24. 1. 2015 dostupný na <http://www.novinky.cz/domaci/359700-zemrela-ludmila-brozova-polednova-prokuratorka-z-procesu-s-miladou-horakovou.html> (ke dni 4. 2. 2015)

<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=390&d=100415> (ke dni 18. 2. 2015)

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER"\],"CHAMBER"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{) (ke dni 15. 5. 2015)

8.3. Archivní zdroje

Národní archiv, Praha, fond 100/52, Alexej Čepička, karton 17, archivní jednotka 114. Zápis z porady Ministerstva spravedlnosti ze dne 2. 3. 1950

Národní archiv, Praha, fond 02/5, Politický sekretariát ÚV KSČ, karton 21, archivní jednotka 166, Organizační sekretariát ÚV KSČ 14. 5. 1952

Národní archiv, Praha, Archiv ÚV KSČ, fond 02/1 sign. P 66/88 č. j.: P4570

8.4. Právní předpisy

Zákon č. 19/1855 ř. z., vojenský trestní zákon o zločinech a přečinech

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

Ústavní zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

Zákon č. 5/1918 Sb., jímž se zřizuje nejvyšší soud

Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudu

Zákon č. 197/1946 Sb., o ústavním výboru ústavodárného Národního shromáždění

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky

Zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu

Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce

Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví

Zákon č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů

Zákon č. 322/1948 Sb., o advokacii (advokátní řád)

Zákon č. 323/1948 Sb., jímž se zavádí odborná justiční zkouška a doplňují se předpisy o přípravné službě soudcovské

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 99/1950 Sb., o hospodářských smlouvách a státní arbitráži

Zákon č. 142/1950 Sb., občanský soudní řád

Zákon č. 114/1951 Sb., o advokacii

Zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře

Zákon č. 65/1952 Sb., o prokuratuře

Zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů

Zákon č. 63/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb.

Zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 65/1956 Sb., o prokuratuře

Zákon č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů

Rozhodnutí presidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii, publikováno pod č. 54/1960 Sb.

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky

Zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech

Zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 57/1963 Sb., o advokacii

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Zákon č. 36/1964 Sb., o organizaci soudů a o volbách soudců

Zákon č. 57/1965 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 60/1965 Sb., o prokuratuře

Zákon č. 113/1967 Sb., o volbách do Národního shromáždění

Zákon č. 114/1967 Sb., o volbách do národních výborů

Zákon č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ústavních a hromadných informačních prostředcích

Zákon č. 126/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních k upevnění pořádku

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci

Zákonné opatření č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku

Zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech

Zákon č. 118/1975 Sb., o advokacii

Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech
Zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

Zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu

Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství

Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

8.5. Judikatura českých a československých soudů

Rozhodnutí Krajského soudu v Praze, č. j. Co XX 11/49, ze dne 18. 2. 1949

Rozhodnutí Krajského soudu v Košicích, č. j. Co 153/49, ze dne 29. 3. 1949

Rozsudek Státního soudu v Praze, sp. zn. Or 172/49, ze dne 16. 5. 1949

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, č. j. To 144/49, ze dne 30. 9. 1949

Rozsudek Městského soudu v Praze, sp. zn. 1 T 18/65, ze dne 4. 4. 1966

Stanovisko Nejvyššího soudu ČSSR, č. j. Prz 36/67, ze dne 23. 11. 1967

Rozsudek Městského soudu v Praze, sp. zn. 1 T 7/68, ze dne 16. 5. 1968

Rozsudek Okresního soudu Praha-západ, sp. zn. T 379/76, ze dne 23. 9. 1976

Usnesení Krajského soudu v Praze, sp. zn. 5 To 403/76, ze dne 11. 11. 1976

Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn. Pl. ÚS 19/93, publikovaný pod č. 14/1994 Sb.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 1 Tzn 040/95, ze dne 2. 4. 1996

Rozsudek Okresního soudu ve Zlíně, sp. zn. neuvedena, ze dne 14. 1. 1998

Usnesení Okresního soudu v Jihlavě, č. j. 1 T 296/98-333, ze dne 18. 3. 1999

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 TZ 179/99, ze dne 7. 12. 1999

Rozsudek Městského soudu v Praze, sp. zn. 56 T 7/2001, ze dne 15. 6. 2001

Usnesení Městského soudu v Praze, sp. zn. 46 T 23/2000, ze dne 6. 8. 2001

Usnesení Vrchního soudu v Praze, č. j. 11 To 49/01-726, ze dne 15. 1. 2002

Rozsudek Okresního soudu v Karlových Varech, sp. zn. 7T 205/2002, ze dne 3. 2. 2003

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 4 Tz 91/2002, ze dne 18. 2. 2003

Usnesení Vrchního soudu v Praze, sp. zn. 1 To 32/02, ze dne 24. 2. 2003

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 573/2003, ze dne 3. 7. 2003

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 15 Tdo 163/2005, ze dne 7. 4. 2005

Usnesení Vrchního soudu v Praze, sp. zn. 7 To 144/2007, ze dne 4. 2. 2008

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 549/2008, ze dne 4. 6. 2008

Rozsudek Okresního soudu v Ústí nad Labem, sp. zn. 1 T 237/2004, ze dne 11. 12. 2008

Rozsudek Okresního soudu v Náchodě, č. j. 11 T 150/2005-832, ze dne 23. 3. 2009

Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové, č. j. 10 To 248/2009-878, ze dne 27. 8. 2009

8.6. *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*

Adem Bulut a ostatní v. Turecko, stížnost č. 50282/99, rozsudek ESLP ze dne 2. 3. 2006

Böhmer v. Německo, stížnost č. 37568/97, rozsudek ESLP ze dne 3. 10. 2002

Brandstetter v. Rakousko, stížnost č. 11170/84, 12876/87, 13468/87; rozsudek ESLP ze dne 28. 8. 1991

Campbell a Fell v. Spojené království, stížnost č. 7819/77, 7878/77; rozsudek ESLP ze dne 28. 6. 1984

Ciupercescu v. Rumunsko, stížnost č. 35555/03, rozsudek ESLP ze dne 15. 6. 2010

Diennet v. Francie, stížnost č. 18160/91, rozsudek ESLP ze dne 26. 9. 1995

Feldbrugge v. Nizozemí, stížnost č. 8562/79, rozsudek ESLP ze dne 29. 5. 1986

Gäfgen v. Německo, stížnost č. 22978/05, rozsudek ESLP ze dne 1. 6. 2010

Harutyunyan v. Arménie, stížnost č. 36549/03, rozsudek ESLP ze dne 28. 6. 2007

Hermi v. Itálie, stížnost č. 18114/02, rozsudek ESLP ze dne 18. 10. 2006

Irsko v. Spojené království, stížnost č. 5310/71, rozsudek ESLP ze dne 18. 1. 1978

Jalloh v. Německo, stížnost č. 54810/00, rozsudek ESLP ze dne 11. 7. 2006

Jasper v. Spojené království, stížnost č. 27052/95, rozsudek ESLP ze dne 16. 2. 2000

Jersild v. Dánsko, stížnost č. 15890/89, rozsudek ESLP ze dne 23. 9. 1994

Khatchadourian v. Belgie, stížnost č. 22738/08, rozsudek ESLP ze dne 12. 1. 2010

Malone v. Spojené království, stížnost č. 8691/79, rozsudek ESLP ze dne 2. 8. 1984

Matyjek v. Polsko, stížnost č. 38184/03, rozsudek ESLP ze dne 24. 4. 2007

McMichael v. Spojené království, stížnost č. 16424/90, rozsudek ESLP ze dne 24. 2. 1995

Medov v. Rusko, stížnost č. 1573/02, rozsudek ESLP ze dne 8. 11. 2007

Oyston v. Spojené království, stížnost č. 42011/98, rozsudek ESLP ze dne 22. 1. 2002

Öcalan v. Turecko, stížnost č. 46221/99, rozsudek ESLP ze dne 12. 5. 2005

Piersack v. Belgie, stížnost č. 8692/79, rozsudek ESLP ze dne 1. 10. 1982

Polednová v. Česká republika, stížnost č. 2615/10, rozsudek ESLP ze dne 21. 6. 2011

Reinhardt a Slimane-Kaïd v. Francie, stížnost č. 23043/93,22921/93; rozsudek ESLP ze dne 31.3.1998

Ribitch v. Rakousko, stížnost č. 18896/91, rozsudek ESLP ze dne 4. 12. 1995

Rowe a Davis v. Spojené království, stížnost č. 28901/95, rozsudek ESLP ze dne 16. 2. 2000

Salduz v. Turecko, stížnost č. 36391/02, rozsudek ESLP ze dne 27. 11. 2008

Stankov a Spojená makedonská organizace Ilinden v. Bulharsko, stížnost č. 29221/95, 29225/95; rozsudek ESLP ze dne 2. 10. 2001

T. v. Itálie, stížnost č. 14104/88, rozsudek ESLP ze dne 12. 10. 1992

Tariq v. Česká republika, stížnost č. 75455/01, rozsudek ESLP ze dne 18. 4. 2006

Van der Mussele v. Belgie, stížnost č. 8919/80, rozsudek ESLP ze dne 23. 11. 1983

Vermeulen v. Belgie, stížnost č. 19075/91, rozsudek ESLP ze dne 20. 2. 1996

9. Seznam zkratek

ČSNS – Československá strana národně socialistická

ČSR – Československá republika

ČSSR – Československá socialistická republika

ESLP – Evropský soud pro lidská práva

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSS – Komunistická strana Svazu sovětských socialistických republik

KV KSČ – krajský výbor Komunistické strany Československa

MNV – městský národní výbor

ONV – okresní národní výbor

OV KSČ – okresní výbor Komunistické strany Československa

PČR – Policie České republiky

PTP – pomocné technické prapory

SNB – Sbor národní bezpečnosti

StB – Státní bezpečnost

TNP – tábory nucených prací

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

VONS – Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných

10. Klíčová slova

Komunismus, justice, právo na spravedlivý proces, Evropská úmluva o lidských právech

10. Key Words

Communism, judiciary, the right to a fair trial, the European Convention on Human Rights